

Göteborg

W. MEYER X.A.

GÖTEBORG

Hoteller:

A Göta källare
B Haglunds hotel
C Hotel Christiania
D „ Kung Carl
E „ Royal
F „ Neptun
G „ Carl XV
H „ Garni

Kyrkor:

1 Domkyrkan
2 Christine (Tyska) k.
3 Engelska k.
4 Garnisons k.
5 Katolska k.
6 Synagogan
7 Haga k.

8 Brunnsparken
9 Börsen
10 Högvakten
11 Landshöfd. resid.
12 Lands Kansli.
13 Museum
14 Telegrafen
15 Posthuset
16 Rådhuset
17 Sahlgrenska sjukh.
18 Barnsjukhus
19 Barnbördshus
20 Sjukhem
21 Badinrättning
22 Chalmerska Slöjdskolan
23 Handelsinstitutet
24 Elementarläroverket
25 Mindre Teatern
26 Artilleri Etabl.
27 Artilleri kasern
28 Navigations Skolan
29 Arbetareföreningen
30 Frimurare logen
31 Realgymnasium

HISINGEN
Snickeri fabrik
Tobaks fabrik
Warf
Vieille Montagne
Badanstalt
till Lindholmen
till nya varfvet
till Skärgården
GÖTA ELF
Ångslupsstation
Stora Bommens hamn
Lilla Bommens hamn
Hisingsbron
Cellfängelse
Strand gata
Gullbergs
Bergsl. ban station
Bergslags gatan
Gullbergs vass
Vestra stambanan
STAMPEN
Drottning torget
Stora Hamn Kanal
Gust. Ad. torg
Kungs torg
Kungs parken
Trädgårds Föreningen
Kungsportsplatsen
Nya Allén
Wallgraf
Sahlgrens gatan
Lilla Otterhälleberget
Otterhälleberget
Östbacken
St. Badhus
Gasverket
MASTHUGGET
Jern torget
HAGA
Haga torget
Skansen Kronan
Linné gatan
Victoria gatan
Carl Gustafs gatan
Erik Dahlbergs gatan
Aschebergs gatan
ANNEDAL
Storgatan
Parkgatan
Vasa gatan
Kungsports Avenyn
Kristinelunds gatan
Chalmers gatan
Teater gatan
Göteborgs gatan
Engelbrekts gatan
Gamla Allén
Lorensberg
Exercis Heden

Göteborg

Skisserade Skildringar

af Sveriges andra stad i våra dagar

jämte

en återblick på dess minnen

för såväl turister som hemmavarande

efter tryckta och otryckta källor

af

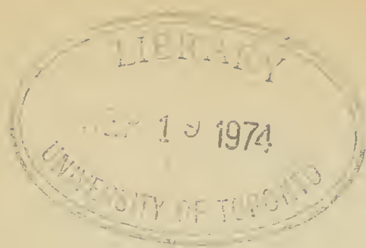
Albert Cederblad

— Med en karta öfver Göteborg —

GÖTEBORG
D. F. BONNIERS FÖRLAGSEXPEDITION
1884

GÖTEBORG
D. F. BONNIERS BOKTRYCKERI
1884

Förord.

Ingen utförligare beskrifning öfver Göteborg har, så vidt förf. vet, lämnat bokprässen, sedan fröken Octavia Carléns handbok för resande utkom. Sedan dess äro femton år förflutna, och äfven om fröken Carléns bok ännu skulle vara att få i bokhandeln, torde den näppeligen numera uppfylla sitt ändamål, då Göteborg under dessa år undergått en hel del förändringar.

Denna omständighet har framkallat förevarande arbete.

Afsigten med detsamma har emellertid ej varit att skrifva en Göteborgs stads historia, utan endast att, såsom titeln angifver, framlägga några skisserade skildringar till gagn för dem, som något mer än blott helt flygtigt vilja göra Göteborgs bekantskap. Att förf. här och hvar kastat en återblick på stadens minnen har blott skett för att öka intresset för Göteborg i våra dagar, och genom skilnaden mellan förr och nu tydligare framhålla den utveckling och det framåtskridande, hvari staden för närvarande är stadd. Också är det hufvudsakligast i skildringen af det förgångna, som förf. låtit skissen råda, hvilket han kunnat göra så mycket hällre, som det äldsta Göteborg redan fått sin grundliga beskrifning i herr Wilh. Bergs »Samlingar till Göteborgs historia».

Framställningens form afviker så till vida från den vanliga, att all gruppering åsidosatts, och orter, personer

och saker skildrats i den ordning förf. funnit dem i sin väg. Detta må nu vara en af arbetets svaga sidor; men genom ett sådant tillvägagående torde en större omväxling beredts åt skildringarne, något kanske icke obehöfligt i deras dubbla egenskap af ciceron för resande och lektyr för dem, som icke resa, men ändock intressera sig för den rika handelsstaden, de må nu tillhöra honom såsom samhällsmedlemmar eller ej.

Naturligtvis måste ett arbete sådant som detta vara bygdt dels på andra skrifter, dels på egna iakttagelser. Af de förra äro alla sådana anlitade, som ha prägeln af tillförlitlighet. Tvärt emot bruket har dock ej hänvisats till dem i texten, enär detta skulle icke obetydligt ökat volymen. Denna uteslutning af källuppgifterna torde jämväl ha sitt försvar däri, att, efter hvad förut påpekats, det alls icke varit meningen att rikta forskningen med något kritiskt-historiskt arbete. Allmänhetens kraf har varit det enda ögonmärket.

Göteborg i Aug. 1884.

Författaren.

Göteborg.

Till behofven hälsa och pängar, som enligt en fransk författares åsigt äro de första vilkoren för en rätt njutning af lifvet, lägger han något tveksam: hög, solstrålande himmel. Betydelsen af denna sista förmån framstår icke minst klar vid tanken på, hur väsentlig en klar himmel är vid skärskådandet af en i sig själf liflig och vacker stad. Samma byggnader, som i solbelysning stråla som sannskyldiga palats, kunna, betraktade under paraply och då rägnet hällar ned från grå-tunga moln, förefalla rätt klumpiga och dystra. Olikheten framträder än tydligare, när det gäller en park, ett torg eller i öfrigt sådane platser, hvarest mycken rörlighet brukar råda, och orsaken till olikheten torde icke ligga blott i de färger, med hvilka solen målar dagrar och skuggor i harmonisk omväxling, utan fastmer i den sinnets lyftning, hvarmed en hög, solstrålande himmel kommer oss att se och uppfatta på ett liffullt sätt.

Vi föreställa oss alltså, att vi — helt enkelt uttryckt — ha godt väder, då vi nu stå färdiga att begifva oss ut för att taga Göteborg i närmare betraktande.

Målet för vår första vandring må blifva

Skeppsbron.

Tausend fleiss'ge Hände regen,
Helfen sich in munterm Bund,
Und in feurigem Bewegen
Werden alle Kräfte kund.

Schiller.

Här tager staden på sig sin vigtigaste min, i hvilken vi emellertid spåra ett drag af stolthet, som vi måhända icke kunna förtänka honom, ty dessa olika nationers flaggor och vimplar, hvilka svaja från hundratals master rundt omkring,

erinra honom om den betydenhet han har i det kommersiella lifvet. På sin Skeppsbro, som i mycket visar vidden af hans skeppsfart, ser han med välbehag i det ömsesidiga varuutbytet ett medel till en förkofran, som skall skänka honom erkännande äfven på vetenskapens, konstens och människokärlekens områden, ett erkännande, som han förtjänar, ty Göteborg är, säge hvad man vill, en gentleman.

Det är lif, det är lust! Man kommer och går utan uppehåll. Här sammanträffa alla åldrar, alla stånd, millionären såväl som trashanken, och hos alla röjer sig en permanent verksamhet. Här lossas och lastas, här hämtas och bortforslas. Wincharnes gnissel och surr blanda sig med skramlet af åkarekärror och rullande fastager. Vågen skvalpar mot kajmuren, och lokomotivet hvisslar sitt gif akt! hvartill packhuskarlarnes hammarslag bilda ett ihärdigt ackompagnement.

Det luktar af tran, sill, hudar och tobak. Lukten af stenkolsrök tager dock öfverhand och verkar som desinfectionsmedel. Själfva röken sveper ibland in dig i ett moln, hvartill uppstabblade mjölsäckar gifva sin tribut, när en vindkåre så fogar. Emellanåt vältrar sig röken ut öfver vattnet och fördunklar det här och hvar, allt eftersom han möter solstrålarne. Därute vimla ångslupar, skutor och roddbåtar mellan rödmålade bojar och dykdalber, och fiskmåsar med skimmerhvita vingar flaxa upp och ned och skria väldeliga — det är lif, det är lust! . .

Hur frestande det än är att ingå i en detaljbeskrifning af skeppsbrolifvets olika taflor, nödgas vi dock härifrån afstå, för att ej förspilla den i Göteborg alltid dyrbara tiden, och i stället styra vi vår väg in åt staden. I förbifarten göra vi dock ett besök i **Skeppsbron N:o 1.** Detta hus, uppfördt efter ritning af major A. W. Edelsvärd, är ett af de största, som i Göteborg befinnas i enskild ägo. Det upptages till större delen af merkantila behof. Så äro i det närmaste hela andra och tredje våningarne inrättade till handelskontor, som ha sina ingångar från korridorer, hvilka löpa genom midten af hela huset. I dessa korridorer råder liflighet dagen igenom. Principaler, bokhållare, brefbärare, vaktmästare o. s. v. skynda

här om hvarandra, och i de skyltbesatta dörrarne slår och slamrar det ideligen. Bottenvåningen inrymmer handelsbutiker och skeppsfurneringsmagasiner med mera dylikt. Sedan flere år tillbaka finnes här äfven en känd värdshuslokal, »Café du Commerce». I början af sin tillvaro innehades den af konditor Paalzow, som förut i hufvudstaden lockat kunder med den för sin emancipationssträfvan och sitt skriftställeri bekanta Sofie Sager. Sedan husets delvisa ombyggande 1880 är ifrågavarande värdshuslokal en ganska snygg sådan, som dock om aftnarna förvandlas till en s. k. Teater Varieté, där en del af det unga Göteborg fördrifver sina fristunder, ifrigt applåderande fantastiskt klädda skönheters chanzonettsång, en för slika tillställningar säregen konstgenre, som föga gouteras af den goda smakens målsmän.

Kasta vi en blick åt gården, uppmärksamma vi en större på dess midt belägen cirkelrund envåningsbyggnad, försedd med järngallrade fönster och i öfrigt företeende en föga imposant anblick. Denna byggnad var dock ännu för en 30 år sedan en viss stolthet för Göteborg. Den utgjorde då ett efter den tidens förhållanden ganska storartadt badhus, som enligt biskop Wingårds försäkran i ett bref till Tegnér kunnat passa det forna Bajæ. Det bragtes till stånd år 1830 genom ett af kommerserådet Wijk åstadkommet aktiekapital af omkring 40,000 riksdaler. Byggnadsarbetet anförtroddes åt ingeniör A. Keiller, som försåg byggnaden med en större väntsal, tolf karbadsrum och ett rum för ryska ångbad, till hvilket senare hörde fyra särskilta afklädningsrum. Företaget lönade sig dock icke bättre, än att badhuset, som till sist underminerades af vatten, togs i mät och försåldes. Nu är det omdanadt till magasiner.

Närmaste grannen till Skeppsbron N:o 1 är

Landshöfdingeresidenset.

Hvad som strax faller oss i ögonen är byggnadens särdeles vackra portal. Den förskrifver sig sannolikt från tiden för husets första uppförande, alltså omkring 1647. Enligt allmänt antagande byggdes det då af Lennart Torstensson.

den store härföraren, som efter återkomsten från sina ärorika segrar på tysk jord utnämndes till generalguvernör öfver Västergötland, Värmland, Dal och Halland. Portalen är huggen i sandsten och utgöres af en å ömse sidor om porten befintlig piedestal med maskaronornat. Härpå reser sig en smärt kolonn med ett starkt utstående entablement, hvarå i linie med kolonnen förekommer en något urnlik prydnad, slutande med en glob eller kula. Mellan dessa prydnader har anbringats en slags aftvärad fronton, under hvars ram Torstenssonska vapnet prunkar vid sidan af det de la Gardieska, det senare med anledning af att Torstensson var gift med Beata de la Gardie.

Huset är i öfrigt föga utsmyckadt, och det som i prydnadsväg finnes, exempelvis det öfver andra våningens midtelfönster befintliga Göteborgs och Bohus läns vapen, förskrifver sig från senare restaureringar.

Sin största märkvärdighet äger dock huset af den historiska slutscen af en akt i lifvets stora drama, för hvilken det varit en minnesvärd skådeplats.

Det var nämligen här, som konung Carl X Gustaf, husets dåvarande ägare, tog in själfva julaftonen 1659, då han, åtföljd af sin gemål, sin fyraårige son och systern Maria Eufrosyne de la Gardie, anlände till Göteborg för att hålla den riksdag, som han utlyst till den 15 November, men som tog sin början först den 4 Januari 1660. Här tvingades han snart nog att intaga sjuksängen efter att den 7 i sistnämnde månad vid öfvervarandet af riksrådet Krister Bondes begrafning ha ådragit sig en förkylning, till hvilken stötte en i Göteborg då gängse elakartad rötfeber. Här undfick han tidigt på morgonen den 11 Februari af pastor primarius, sedermera biskopen i Strängnäs, doktor Erik Emporagrius, den heliga nattvarden; här undertecknade han med *Car* sitt testamente — krafterna sveko honom vid den sista bokstafven — och här, omgifven af de sina samt, bland andra, Gabriel Oxenstjerna, Johan Rosenhane, Gustaf Otto Stenbock, Claes Bjelkenstjerna och förenämnde Emporagrius, utandade han sin stora hjältesjäl natten mellan den 12 och 13 Februari 1660 . . .

År 1700 vardt huset inköpt till boställe åt länets höfding, som då flyttade hit från Bohus slott. Landshöfding

eller guvernör, såsom det på den tiden ännu hette, var då amiralen friherre Erik Sjöblad, som skapade sig ett dåligt eftermäle, enär han gjorde sig saker till försnillningar af kronomedel, och detta i sådan grad, att han af en särskild undersökningsnämnd dömdes förlustig lif, ära och gods. Straffet mildrades af Carl XII och efterskänktes af Ulrika Eleonora. Hans efterträdare i ämbetet hafva varit:

Friherre Carl Gustaf Mörner, generallöjtnant, slutligen riksråd, fältmarskalk och president (1712—1719)

Friherre Nils Posse, öfverste, förut landshöfding på Gotland (1719—1723)

Friherre Axel Gyllenkrook, generallöjtnant (1723—1730)

Friherre Bengt Ribbing, generalmajor (1730—1741)

Lorentz Christofer Stobée, ursprungligen landtmätare, slutligen fortifikationsdirektör, äfven känd som latinsk och svensk skald (1741—1749)

Friherre Johan Fredrik von Kaulbars, general (1749—1762)

Grefve Didrik Henrik Taube, amiral (1762—1772)

Friherre Anders Rudolf du Rietz, generallöjtnant (1772—1790)

Friherre Johan Beck-Friis, generalmajor (1790—1796)

Samuel af Forselles, öfverstelöjtnant (1796—1800)

Friherre Johan Fredrik Carpelan, förut landshöfding öfver Uleåborgs och Cajane län, nationalekonomisk författare (1800—1808)

Grefve Axel Pontus von Rosen, generallöjtnant (1808—1834)

Gillis Edenhjelm, generalmajor (1835—1843)

Grefve Carl Gustaf Löwenhjelm, förut minister i Wien, generalmajor, slutligen generallöjtnant (1843—1847)

Olof Immanuel Fåhræus, förut tulldistriktchef och statsråd; entomologisk författare (1847—1864).

Nuvarande landshöfdingen är:

Grefve ALBERT CARL AUGUST LARS EHRENSVÄRD, fil. dokt. och kammarherre, f. d. kabinettssekreterare.

Residenshusets tredje våning tillkom först 1855 i akt och mening att bereda rum åt kungliga familjen vid dess besök i Göteborg. Då emellertid denna våning ännu står i det närmaste oinredd, tages landshöfdingens enskilda våning i anspråk, när någon medlem af det kungliga huset hedrar rikets andra stad med sin närvaro.

I denne ämbetsmans mottagningsrum på undra botten finnes en gammal stenbänk tätt intill ena väggen. På den lär, enligt sägen, Carl X Gustaf ha suttit under sin sista sjukdom.

* * *

Samma af lejonhufvuden prydda fris, som löper mellan landshöfdingeresidensets första och andra våning, fortsättes på nästliggande hus, som också har gemensam gård med residenset. En vid ingången befintlig skyllerkur med ty åtföljande posterande soldat från Kongl. Göta Art. regemente angifver en offentlig byggnad. Också är det **Landskansliet**. Äfven här synes öfver andra våningens midtelfönster Göteborgs och Bohus läns vapen under kunglig krona, och öfver dörren, som omgifves af en enkel pilasterdekoration, finna vi i relief årtalet 1870, detta dock icke betecknande tiden för husets uppförande, utan endast dess grundliga reparation och påbyggnad. Intill sagde år ägde det blott tvänne våningar och befanns i det medtagna skick, som icke är ovanligt efter 136 års tärande verkningar. Huset byggdes nämligen 1734 efter ritning af major Adam Blæsing.

* * *

Endast några steg från landskanslibyggnaden ligger ett präktigt hörnhus med fasad åt Lilla Torget. Det är det **Wijkska huset**, uppfördt af kommerserådet Olof Wijk och fortfarande i Wijkska familjens ägo. Vår uppmärksamhet fästes därvid i första rummet för dess upphofsmans skull, ty kommerserådet Wijk intager en af de främsta platserna bland dem, hvilkas namn förekomma i Göteborgs utvecklingshistoria. Staden står till honom i skuld för mycket af hans lifsgärning. Vid nästan hvarje företag, som för en 30 till 60 år sedan bragte Göteborg framåt, är Wijks namn förenadt. Den ståtliga allé, hvilken i söder begränsar den äldre staden, är till stor del ett verk af honom, och uppmuddrandet af Göteborgs hamn kommer likaledes på hans meritlista. Gynnad af lyckan och hedrad af regering och medborgare, bar Wijk sitt hufvud

högt, kännande sitt värde. Pöbeln fann honom dock för stolt, och när han år 1830 stiftade Nykterhetsföreningen, blef upphetsningen mot honom ganska allmän inom de lägre lagren.

Det var då, som man en morgon fann på hans dörr en förutsägelse, en hotelse, om man så vill, inledd med en variation af ett på den tiden gängse rimmeri:

Kommerserådet Wijk
Sålde knappnålar och spik,
I dag är han rik,
I morgon skall han stå lik.

På hotelsen följde dock ingen handling, hvadan de stora folkmassor, som den påföljande dagen, efter en då firad offentlig fästlighet, ströfvade gatorna kring, anande ett möjligt upplopp, måste så småningom begifva sig hem, utan att ha blifvit vittnen till någon utomordentlig tilldragelse.

Kommerserådet Wijks son, Olof Wijk d. y., har förstått att föra sin faders »runor med den äran». Mångårig riksdagsrepresentant för Göteborgs stad, leder han för närvarande Andra Kammarens förhandlingar såsom talman . . . . . .

Trots sin korta fasad åt Södra Hamngatan är det Wijkska huset en icke oäfven byggnad i modern stil. Hvad som brister åt Hamngatan ersättes åt Lilla Torget, ty här företer det rent af dominerande dimensioner. Byggnadens fasader enas af en halfcirkel, som vid tredje våningen har en altan med balustrad af gjutet järn. Ett åttkantigt torn reser sig en våning öfver själfva huset och innefattar på hvarje sida i åttkanten rundbågade tvillingfönster. Kupolen visar en fjällformad betäckning och prydes öfverst af delfiner.

Husets arkitekt är major A. W. Edelsvärd.

Vi nämnde **Lilla Torget**. Detta är en triangelformad öppen plats, som på två sidor begränsas af hus och på den tredje af stora hamnkanalen. I stadens äldsta tider, då fiskvaror här torgfördes, kallades platsen Fisktorget. Ännu för ett eller annat år sedan fick den man och man emellan som oftast bära namnet Möbeltorget; detta med anledning af att man här hade försäljning af möbler, nästan uteslutande till-

verkade i Lindome socken och af sockenboarne själfve hitförde. Nu är torget upplåtet till försäljning af fordon, men såsom handelsvara äro sådana endast sällan här till finnandes.

Vi ha nu de två största Hamngatorna midt framför oss. En verklig pulsåder är den ena af dem eller

Södra Hamngatan.

Namnet har en trollklang i Göteborg. Därpå är icke att undra, ty om ock denna gata i intet hänseende kan täfla med de stora städernas avenyer och boulevarder, så är dock hennes trafik jämförelsevis rätt betydlig. Hon är därjämte en af den finare befolkningen favoriserad promenadplats och företer synnerligast mot middagstiden en liflig anblick.

Södra och Norra Hamngatorna — i forna tider betecknade med det gemensamma namnet Stora Hamnegatan — äro vida berömda för sin ståtlighet. Utsigten af dem från Lilla Torget, hvarest vi ännu befinna oss, och där vi fatta posto på den midt öfver torget löpande trottoirens östra ända, är i all synnerhet förtjänt af uppmärksamhet. Så se vi här de jämnstora, oftast palatslika hus, som bilda den södra synranden, det längst bort i fonden såsom en slutpunkt för ögat framträdande gamla hotellet Göta Källare med en bit af Fattighusgatan, vidare Brunnsparkens lummiga trädkronor, St. Pauli kyrkans aflägsna tornspira och till vänster en del af Gustaf Adolfs torg, så Rådhuset, Kristinæ kyrka och slutligen den väldiga murmassa, som hägnar Göteborgs Museum. Gärna dröjer också blicken vid de präktiga kajerna af huggen granit, utmed hvilka galeaser, jakter, skutor, pråmar och eleganta roddslupar i pittoresk omväxling intaga sina platser. Särdeles vackra och solida äro äfvenledes de tvänne horisontala bryggor, som i linie med Västra Hamngatan och Korsgatan betjäna samfärdseln de båda stora Hamngatorna emellan. Dessa trottoirförsedda bryggor med balustrader af granit och gjutjärn äro så inrättade, att deras mellersta parti genom en enkel mekanism kan delas och uppdragas. Hvarje brygga prydes af åtta gaslyktor med smakfulla bärare af järn.

Den i förgrunden liggande bryggan kallas Kämpebron. Det namnet fick hon 1628, då man här i hvardera af hennes fyra hörn uppsatte en väldig 8 fot hög kämpabild af massivt trä. Kämparne — symboler af fädrens tapperhet — föreställde Starkodder och Vitolff, Arngrim och Halfdan. De höllo i högra handen en bardisan och i den vänstra en oval sköld med bildstodens namn. De två förstnämndes sköldar visade dessutom stadens, de två andres rikets vapen. På piedestalerna stod årtalet 1628. Af dessa bildstoder finnes nu veterligen intet mer kvar än en arm, förvarad i Göteborgs Musei historiska afdelning. Om arbetet i sin helhet varit lika vackert som detta fragment, så måtte det ländt staden till verklig prydnad. Efter bildstodernas borttagande omkring 1820 lära de hamnat i ett Domkyrkans förvaringsrum, hvarifrån de emellertid spårlöst försvunnit. Kämpebron hade i midten en bred öppning med sluttande, räta väggar och en af träbjälkar buren betäckning, som kunde delvis öppnas vid fartygens genomfart. På ömse sidor därom befunno sig mindre hvalf.

De gamla bryggorna voro af gråsten, hade räcken af järn och voro för resten genom sin himmelstormande form och knaggliga stensättning veritabla tortyrredskap för såväl två- som fyrbenta varelser. De skattade åt förgängelsen 1862—64 och saknas nu af ingen.

Icke desto mindre vilja vi för fullständighetens skull med ännu några ord vidröra deras historia, ehuru ofta tald. Tyska Bryggan, den mellan Korsgatan och Tyska Kyrkan, byggdes 1673 och benämndes först Europabron. Äfven hon var till en början prydd med fyra bildstoder. De betecknade världens fyra delar. Efter deras borttagande vardt hennes namn Pyramidbron af de stora pyramider, som uppsattes i de förra bildernas ställe. Dessa pyramider voro så inrättade, att de till sin öfversta del hade genombrutna galler, inrymmande lampor, som hade den egenskapen att, enligt samtida försäkran, »höst- och vintertiden brinna långt in på nätterna, innan de slocknade». Slika tingestar blefvo år 1700 anbragta å alla andra broar i staden.

Längst i öster mellan Gatan vid Östra Hamnen och Stora Torget låg Lejonbron. Hon hör till det Göteborg, som gått, utan att ersättas af något nytt på samma plats. Hennes hörnprydnader voro fyra 10 fot höga lejon. I högra ramen höllo de ett svärd, i den vänstra en sköld. År 1722, då konung Fredrik och Ulrika Eleonora gästade Göteborg, vid hvilket tillfälle det ståtades ansenligt, blefvo sköldarne försedde med nämnde kungliga personers namn sammanbundna, »hvarmed borgerskapet velat visa sin underdåniga erkänsla för undfågna privilegier». Änskönt lejonen vid ett nytt kungabesök år 1744 väl omsågos och af målaremästarne Ross och Carowsky »målades samt med äkta guld utstofferades» för ett pris af 220 dlr, kunde de ej hålla bryggan ut; men så voro de också blott »huggne i trä». Själfva bryggan gjorde under alla åren gagn äfven såsom samlingsplats för tjänstsökande från landet, hvilka vid marknadstillfällen inkommo till staden för att finna husbönder.

Detta om detta.

Efter att ha passerat förbi Västra Hamngatorna, finna vi under N:o 11 den byggnad, som vanligtvis kallas **Carnegieska huset.** Detta äges nu af konsul Oscar Ekman, delägare i aktiebolaget D. Carnegie & C:o, hvilken firma, fortfarande här har sin kontorslokal. I början af vårt århundrade ägdes och beboddes huset af den bekante William Chalmers, efter hvars död det blef tillhörigt kommerserådet, kommendören och riddaren B. H. Santesson, en af Göteborgs mäst utmärkte män, hvars förnämsta verksamhetstid infaller under början af vårt århundrade. Riksdagsman under loppet af icke mindre än 25 år, tillhörde han dem, som, med Baltzar von Platen i spetsen, skapade Göta Kanal, hvars förverkligande kostade honom större delen af hans ansenliga förmögenhet. Denna hans lifsgärning, till hvilken sällade sig åtskillig annan allmännyttig verksamhet, har ställt honom i första ledet af vårt lands patrioter.

I samma hus, två trappor upp, föddes skalden Ernst Daniel Björk den 25 Sept. 1838, vid hvilken tid hans far var domkyrkoadjunkt och stadskateket.

Detta Ernst Björcks födelsehus ger oss anledning anmärka, att Göteborg nog har icke så få byggnader, beaktansvärda just därför, att i dem blifvit födda sedermera berömda personer. Världens ljus har nämligen här skådats första gången af fler storheter än blott Lidner, Fogelberg och Molin, ehuru några andra sällan framhållits. För att i någon mån gälda denna försumlighetsskuld, vilja vi här anteckna följande

Framstående personer, födde i Göteborg.

Vår blef du då, vår är du. Vi bevaka
Vår rätt till dig idag — — —

Tegnér.

Följa vi den alfabetiska ordningen, ha vi först

Johan Edvard Areschoug, algolog. (F. d. professor i botanik vid Upsala universitet). Född 1811.

Nils Arfvidsson, ästetiker, politisk skriftställare. (Redaktör af Dagligt Allehanda, därefter protokollssekreterare). Född 1802, död 1880.

Ehrengott Nikolaus Bagge, lärd. (Teologie doktor, slutligen general-superintendent, konsistorialråd, öfverpastor och teologie professor i Coburg). Född 1725, död 1796.

Carl Wilhelm Bauck, musik-kritiker, tonsättare. (Professor i musikens historia och ästetik). Född 1808, död 1877.

Fredrik Teodor Berg, läkare, statistiker. (F. d. medicinalråd samt öfverdirektör och chef för Statistiska Centralbyrån). Född 1806.

Carl von Bergen, skriftställare. (Har särskildt egnat sig åt religions-historiska studier, hvilkas resultat han oftast framlagt i offentliga föreläsningar). Född 1838.

Johan August Beijer, dekorations- och historiemålare. (Målade bland annat dekorationerna till Göteborgs f. d. Stora Teater samt inrättade en ritskola, i sitt slag den första i Göteborg). Född 1780, död 1835.

Didrik Anders Gillis Bildt, statsman. (Generallöjtnant. Svensk minister i Berlin). Född 1820.

Gustaf Daniel Björck, biskop. (Var förut kyrkoherde i Uddevalla och teol. adjunkt vid Upsala universitet). Född 1806.

Albert Wilhelm Björck, politiker. (F. d. justitieborgmästare i Göteborg. Som riksdagsman var han på sin tid ledaren af majoriteten inom borgarståndet, där han ifrigt förfäktade genomförandet af det nya stadsskicket). Född 1812.

Ernst Daniel Björck, skald. (Komminister vid Kristinæ församling i Göteborg). Född 1838, död 1868.

Jonas Brag, astronom. (Professor emeritus). Född 1781, död 1857.

Gustaf Henrik Brusewitz, målare, arkäolog. (Intendent vid Göteborgs Musei Historiska afdelning). Född 1812.

Per Brändström, ämbetsman. (Expeditionschef, därefter generaldirektör). Född 1803, död 1874.

William Chalmers, donator, stiftare af Chalmerska Slöjdskolan i Göteborg. (Grosshandlare, med hederstiteln kansliråd). Född 1748, död 1811.

Fredrik Henrik af Chapman, fräjdad sjömilitär, det nya svenska skeppsbyggeriets grundläggare. (Vice amiral). Född 1721, död 1808.

Charles Dickson, riksdagsman. (Med. doktor). Född 1814.

James Dickson, filantrop. (Grosshandlare). Född 1815.

Oscar Dickson, mæcenat. (Grosshandlare. Fil. hedersdoktor. Befrämjare af Vegas färd kring Europa och Asien samt andra Nordenskiöldska expeditioner). Född 1823.

Jonas Carlsson Dryander, berömd botaniker. (Bibliotekarie vid British Museum i London). Född 1748, död 1810.

Carl Edvard Ekman, »Finspongs andre grundläggare», riksdagsman. (Bruksägare). Född 1826.

Gustaf Ekman, järnindustriidkare. (Bruksägare. Fullmäktig i Järnkontoret). Född 1804, död 1876.

Johan Jakob Ekman, konstvän. (Läkare vid Sahlgrenska Sjukhuset i Göteborg). Född 1771, död 1814.

Johan Jakob Ekman, riksdagsman, kommunalman, Göteborgs stadsfullmäktiges ordförande, vice ordf. 1863—1869, därefter ordinarie. (Grosshandlare). Född 1815.

Johan Henrik Engelhardt, läkare. (Fil. och med. doktor. Professor i praktisk medicin vid universitetet i Lund. Slutligen kyrkoherde, prost och jubeldoktor). Född 1759, död 1832.

Johan Edvard Ericsson, medaljgravör. (Ursprungligen tobaksarbetare i Göteborg. Ledamot af Konstakademien och hofmedaljör). Född 1836, död 1871.

Tomas Fehman, jurist, namnkunnig såsom Görtzs åklagare. (Justitiekanslär och friherre). Född 1665, död 1733.

Bengt Erland Fogelberg, berömd bildhuggare. (Professor). Född 1786, död 1854.

Wilhelm von Gegerfelt, landskapsmålare. (Agrée vid Konstakademien). Född 1844.

Carl Samuel Graffman, landskaps- och historiemålare. Född 1802, död (efter ett tjugofemårigt vansinne) 1862.

Per Adolf Granberg, skriftställare, författare till »Staden Göteborgs Historia». (Boktryckare). Född 1770, död 1841.

Julius Günther, operasångare, sånglärare. (Professor vid Musikaliska Akademien). Född 1818.

Axel Gillis Hafström, genremålare. (Agrée vid Konstakademien). Född 1841.

August Hagborg, genremålare. (Agrée vid Konstakademien). Född 1852.

Carl Svante Hallbeck, tecknare. (Har jämväl egnat sig åt författarskap). Född 1826.

Andreas Hallén, kompositör. Född 1846.

Sven Viktor Helander, genremålare. (Agrée vid Konstakademien och svensk-norsk konsul i Düsseldorf). Född 1839.

Johan Carl Hellberg, publicist. (Protokollssekreterare, därefter postdirektör i Hamburg). Född 1815, död 1877.

Johan Gustaf Hjerta, militär, riksdagsman, publicist. (Öfverstelöjtnant). Född 1791, död 1859.

Arvid David Hummel, vitterlekare. (Protokollssekreterare, slutligen rysk ämbetsman med statsrådstitel). Född 1778, dödsåret okändt.

Carl Erik Kjellin, matematiker. (Professor i matematik vid Lunds universitet. Slutligen kyrkoherde och prost). Född 1776, död 1844.

Erik Lamberg, biskop. (Teologie doktor. Verksam riksdagsledamot). Född 1719, död 1780.

2

Sven Peter Leffler, skriftställare, öfversättare till tyskan af framstående svenska författares verk. (Med. doktor; ägare af Akademiska boktryckeriet i Upsala). Född 1776, död 1850.

Ingrid Maria Lewenhagen-Norbeck, skådespelerska och dansös. (Anställd vid Kungliga Teatern i Stockholm). Född 1796, död 1852.

And. Georg Levgren, kommunalman. (Grosshandlare). Född 1788, död 1857.

Bengt Lidner, skald. (Tjänstgjorde någon tid i Konungens Kansli). Född 1757, död 1793.

Jakob Liljedahl, figurmålare. Född 1788. Död.

Hilda Lindgren, porträttmålarinna. Född 1833.

Erik Gustaf Lindström, kommunalman. (Grosshandlare). Född 1792, död 1865.

Albert Theodor Lysander, filolog, vitter författare. (Professor vid Lunds universitet). Född 1822.

Arvid Fredrik Lönnroth, djurmålare. (Major vid Älfsborgs regemente). Född 1823, död 1880.

Carl Mesterton, filosof. (Först professor i filosofi, sedan i teologi vid universitetet i Åbo). Född 1715, död 1773.

Johan Peter Molin, berömd bildhuggare. (Ledamot och professor vid Konstakademien). Född 1814, död 1873.

Otto Ferdinand Myrberg, teolog. (Fil. och teol. doktor, professor). Född 1824.

Henriette Nissen-Saloman, fräjdad sångerska, sånglärarinna. Född 1821, död 1879.

Lars Nordenbjelke, skeppsbyggmästare. (Öfverste och chef för Konstruktionskontoret). Född 1745, död 1814.

Sven Adolf Norling, veterinär. (Professor och öfverdirektör). Född 1786, död 1858.

Abraham Pettersson, andlig vältalare. (Hofpredikant, teol. doktor och kyrkoherde). Född 1724, död 1763.

Fredrik Ribbing, statsman, krigare. (Öfverste, därefter riksråd, grefve och öfverstemarskalk). Född 1721, död 1783.

Johan Erik Rydqvist, ästetiker, filolog. (Kungl. Bibliotekarie, en af de aderton i Svenska Akademien). Född 1800, död 1879.

Carl Magnus Rydqvist, ämbetsman, stadsekonomisk skriftställare, förf. till »Historisk-statistisk beskrifning öfver Göteborg», (F. d. advokatfiskal). Född 1806.

Niklas Sahlgren, patriot. (Grosshandlare, direktör i Ostindiska Kompaniet). Född 1701, död 1776.

Göran Claes Schröder, biskop. (Därförut pastor primarius och öfverhofpredikant). Född 1713, död 1773.

Carl Wilhelm Skarstedt, teolog. (Professor, kontraktsprost och teol. doktor). Född 1815.

Gustaf Adolf Sparre, konstvän. Född 1746, död 1794.

Lorenz Sparrgren, Sveriges förnämste miniatyrmålare. (Ledamot och professor vid Konstakademien). Född 1763, död 1828.

Julia Strömberg, landskapsmålarinna. (Agrée vid Konstakademien). Född 1851.

Christoffer Svanberg, skådespelare. Bekant från början af 1800 talet. Död.

Per Adolf Tamm, krigare, riksdagsman, bärgsbruksidkare. Född 1774, död 1856.

Niklas August Tengberg, historiker. (Professor vid Lunds universitet). Född 1832, död 1870.

Curry Treffenberg, riksdagsman. (Fil. doktor och landshöfding). Född 1825.

Wilhelm von Utfall, kommunalman, ämbetsman. (Grosshandlare, sedan rådman och kommerciepresident, upphöjd i adligt stånd). Född 1647, död 1753.

Johan von Utfall, sjömilitär, krigare. (Amiral och amiralitetsråd). Född 1681, död 1749.

Carl Fredrik Wærn, riksdagsman, ämbetsman. (Grosshandlare i Göteborg, därefter statsråd och president i Kommersekollegium). Född 1819.

Peter Fredrik Wahlberg, naturforskare. (Fil. och med. doktor, professor vid Karolinska Institutet). Född 1800, död 1877.

Johan David Valerius, skald. (Skådespelare samt ombudsman vid Kungl. Teatern i Stockholm; därefter kameraldepartementschef och kansliråd; en af de aderton i Svenska Akademien). Född 1776, död 1852.

Samuel Warburg, statsekonom. (Grosshandlare, fullmäktig i Riksgäldskontoret). Född 1800, död 1881.

Carl Simon Warburg, skriftställare. (E. o. amanuens vid K. Biblioteket i Stockholm, utgifvare af »Svensk månadsskrift för fri forskning och allmän bildning»). Född 1835, död 1865.

Karl Warburg, skriftställare. (Fil. doktor, bibliotekarie vid Göteborgs Museum). Född 1852.

Andreas Widerberg, skådespelare. (Anställd vid K. Teatern i Stockholm). Född 1776, död 1810.

Olof Per Wijk, kommunalman. (Grosshandlare och kommerseråd). Född 1786, död 1856.

Olof Wijk, d. y., riksdagsman, Andra Kammarens talman. (Grosshandlare). Född 1833.

Kristian Adolf Virgin, världsomseglare, diplomat. (Kontreamiral, svensk-norsk minister i London, därefter i Köpenhamn och Haag). Född 1797, död 1870.

Bernhard Wilhelm Wohlfahrt, figurmålare. Född 1812, död 1863.

Fredrik Åkerman, ämbetsman. (Landshöfding; därefter president; upphöjd i adligt stånd). Född 1800, död 1877.

* * *

Och nu må Södra Hamngatan med sin lefnadslust och glädtiga min locka oss vidare i väg. Som hastigast observera vi **Apoteket Enhörningen**, också kalladt Lilla Apoteket, hvilket naturligtvis skyltar med en gyllene enhörning. Detta apotek är det äldsta i staden, lika gammalt som staden själf. Det fick först privilegier af magistraten, men 1650 af drottning Kristina. Då var Kilian Treutiger apotekare.

Vika vi om hörnet till Korsgatan, så ha vi strax till höger ett andra af stadens apotek, **Apoteket Kronan** eller Stora Apoteket, invändigt strålande af verklig prakt. Redan för en hundra år sedan hade såväl detta som det förenämnda samma plats som nu. Apoteket Kronan är detsamma, som först kallades Strutsen, 1680 upprättadt af en vid namn von Ackern, och som 1724 omdöptes till Stjärnan af dåvarande innehafvaren, apotekaren Frans Martin Luth. Ritningen till Apoteket Kronans hus säges vara uppgjord af Nicodemus Tessin. Dess vackra fasad gör sig dock ej rätt gällande,

tillfölje gatans oansenliga bredd, men de från början af andra våningen ända upp mot taklisten gående sex doriska pilastrarne i förening med den symetriska anordningen af det hela hafva onekligen något Tessinskt i sig.

Efter detta lilla »titt in» på Korsgatan vända vi åter ut på Södra Hamngatan, anmärkande i förbigående, att hörnhuset med adressnummer 23 för ett sekel sedan inneslöt stadens då största värdshus- och källarerörelse.

Vi passera **Riksbankens Afdelningskontor** med dess skyllerkur för nattlig säkerhetsvakt och stanna vid nästa byggnad, som är

Frimuraresamhällets hus.

Här kunde vi kanske som motto ha användt Montedafiores ord: »något mystisk tycks mig saken», men de ärade ordensbröderna hade kanske i så fall utropat ett: Anathema maran ata! eftersom vårt motto tagits ur en glad operett, utgången från lättsinnets och de bizarra modernas Eldorado — från Paris. Vi skulle dock ha böjt vårt hufvud af vördnad och stammat en ursäkt, som vågat mena, att det allvarliga samfundet väl ändå icke är så rysligt allvarligt, att det fördömmer glädjen — synnerligast icke den, som samfundet måste bringa sig själft, då det så gärna räcker sin hjälpsamma hand åt den arme och betungade. Och att vårt motto kommit från Paris! Bah! Stammar icke vårt frimureri just därifrån? Från Paris öfverfördes det ju till Sveriges hufvudstad och från hufvudstaden till Göteborg. Både den ena och den andra transporten skedde dock icke i går; det är tvärtom mycket länge sedan. Till Stockholm lärer frimureriet kommit på slutet af 1730 talet med generalmajoren grefve Axel Ericson Wrede-Sparre, en af hattpartiets mäst framstående medlemmar, slutligen öfverståthållare, och till Göteborg kom orden 1754, då dess högste styresman här vardt öfverste Baltzar Weduwar. Stiftelsedagen var den 30 November; men först den 28 Juli 1755 började orden sin egentliga verksamhet. Den nybildade filialen var St. Johannislögen »Salomon à trois Serrures», hvars hög-

tidsdag firas den 27 December. Weduwars närmaste efterträdare som ordförande mästare voro landshöfdingen J. F. von Kaulbars och v. landshöfdingen friherre Patrik Alströmer, den sednare jämväl ord. mästare i St. Andreæ Skottiska göteborgsloge »De tre förenade kronor», som stiftades den 24 Juni 1777 och firar sin högtidsdag den 30 November. Stuartsloge fick Göteborg den 16 Juli 1779. Logen erhöll den 14 Maj 1788 samma rättigheter som provincialloge och upphöjdes till fullständig sådan den 7 Juli 1815. Provincialmästare hafva varit: v. landshöfdingen Patrik Alströmer, öfverfältläkaren med. doktor Per Dubb, landshöfdingen grefve Axel Pontus von Rosen, öfverdirektören Hans Henrik Sorbon, öfversten C. S. Virgin och med. dokt. Charles Dickson.

Att frimureriet i Göteborg snart började sin välgörande verksamhet finna vi däraf, att det redan 1757 på årsdagen af Gustaf III:s födelse eller den 24 Jan. invigde sitt barnhus. Förslaget till detsamma väcktes af handlanden Johan Schutz vid en sammankomst den 2 Nov. 1756, och på förslag af landshöfdingen v. Kaulbars beslöts, att med barnhuset förena en anstalt för den nyuppfunna koppympningens införande. Anstaltens namn vardt därför: »Prins Gustafs Barn- och Koppympningshus», för hvilket en egen byggnad inköptes, belägen i hörnet af Magasins- och Drottninggatorna. Denna byggnad förstördes dock genom vådeld år 1804, hvarefter barnhuset blef flyttadt till Drottninggatan N:o 32, bakgård till själfva frimurarnes logebyggnad. 1831 ändrades anstalten så till vida, att barnen, i stället för att åtnjuta uppfostran inom barnhuset, efter den 1 April samma år endast utpensionerades.

Allra först hade samfundet sina sammankomster hos öfverstelöjtnant Carlberg i Fortifikationshuset, men redan den 8 Nov. 1755 flyttades de till direktör Abr. Grills hus vid Stora Hamnen, antagligen detsamma, som sedermera blef frimuraresamhällets egendom och helt och hållet strök med vid den stora branden 1802, men återuppbyggdes så att det ånyo kunde invigas den 20 December 1806. Efter 14 år eller den 27 Mars 1820 tidigt på morgonen härjades huset åter af elden, som denna gång förstörde hela det inre, hvarvid äfven — liksom 1802 — en stor del af arkivet gick förloradt.

Frimurarelogen är en byggnad om två våningar. Från den höga stenfoten ända upp till taklisten sträcka sig mellan fönsterna sex randade joniska pilastrar. Fasaden har därjämte halfrunda fönster öfver fem af andra våningens sju rätvinkliga.

På undra botten är **Frimurarelogens restauration och kafé,** en bland stadens mäst frekventerade restauranter.

Halfvägs på trappan till andra våningen häjdas vi af väl tillbommade järndörrar. Vi ringa emellertid dristeligen på, och som ordenssalarne ej för tillfället äro ordnade till någon särskild loge, få vi taga dem i skärskådande. Efter att ha passerat ett kapprum, komma vi genom en med tunga draperier behängd dörr in i ett mattbelagdt större förmak, dekoreradt i gult och brunt samt försedt med möbler, som ha öfverdrag i blått. Här se vi ett mycket stort porträtt af Carl XIII i ordensdrägt, måladt af Per Krafft d. y. och infattadt i en ram, på hvars nedre del står: »Af Carl XIV Johan till Göta Prov. loge 1825». I samma rum hänga två andra större porträtter i olja, återgifvande dragen af tvänne ordens dignitärer, nämligen: Per Dubb (1801—1834) och Claës S. Virgin (1845—1858). Dubbs porträtt är måladt af förenämnde Krafft och Virgins af professor Geskil Saloman. Slutligen finna vi här ett mindre porträtt af öfverinspektor H. H. Sorbon, till frimuraresamhället skänkt af doktor Osc. Dickson, äfvensom en medaljongbild af nuvarande provincialmästaren doktor Charles Dickson, modellerad af skulptören S. Andersson.

Till höger om ingången till detta förmak ligger den stora pelarsalen, en utmärkt vacker sal, som förtjänar ses. Den upptager på ett mindre, med ett fönster försedt rum när, hela husets längd åt gatan. Väggarne äro af hvit stuck med blå ådringar. De äro indelade i fält, hvilkas bårder äro hållne i gult och brunt. Hvarje fält är dessutom afskildt från det nästa af hvita joniska pilastrar, hvilkas entablement på ena långväggen uppbär bågar, motsvarande den andra väggens halfrunda öfverfönster. Taket är till hälften hvälft, och dess väldiga hålkäl, målad i hvitt och grått, sträcker sig upp mot en stor plafond i olja. Här är Desprez mästaren. Hans verk är af fru Hall skänkt till frimuraresamhället och var

ursprungligen bestämdt att pryda Hallska egendomen Gunnebo. Konstverket föreställer Apollo i sin char, företrädd af morgonrodnaden och omgifven af blomsterkastande genier. Det är infattadt i en ram af gipsornament, som på långsidorna är korollitisk och på kortsidorna visar, bland annat, två kabalistiska T, vaktade af fyra sfinxer. Salens ena kortvägg har en musikläktare med tre arkader, framför den andra finnes en djup svart- och hvitrutad estrad, hvars joniska pelare, uppbärande en långsträckt hvalfbåge, bilda ett slags chor. I dettas fond finnas tvänne nicher af röd marmor, och mellan dem är anbringadt ett af Perseus 1881 måladt porträtt af konung Oscar II i kroppsstorlek. Den stora duken framställer monarken stående, iklädd Carl XIII:s ordens riddardrägt och serafimerbandet samt hållande ena handen mot ett bord, på hvilket ordens insignier äro placerade. Porträttet invigdes högtidligen den 6 Juni 1882.

Öfver salens samtliga dörrar finnas basreliefarbeten i gips, utgörande bilder ur frimureriets historia, och i fyra porträttmedaljonger inom den estradförsedda delen af salen se vi ordensstorheter från en svunnen tid. Dessa anses vara handlanden Johan Sahlsten, lagmannen, just. borgmästaren Hans Hummel, kommerserådet Patrik Alströmer och kanslirådet William Chalmers.

Ännu återstår att genomvandra tvänne salar, som jämväl göra skäligt anspråk på mer än ett flygtigt omnämnande. Dessa äro det så kallade mörka rummet och receptionssalen, hvilka genom fyra hvälfda dörrar kunna förenas till en enda, ofantligt rymmande sal och med hänsyn härtill dekorerats i samma färger: blått, gult, hvitt och guld. I receptionssalen äro väggarne ordnade i arkadform med guldstjärnor på blå grund. Äfven i denna sal finna vi i fonden en rutad estrad, hvarjämte här prunkar ett tabernakel samt där framför ett altare med ett allseende öga. Sex messingsljuskronor pryda det vackra, i ljusa färger målade taket, och kring väggarne löper en rad af lampetter, äfvenledes af messing.

Den eleganta skrud, hvari denna sal presenterar sig, vardt honom beskärd först för några få år sedan, eller efter det åtskilliga ordenssällskap, som varit frimurarnes hyres-

gäster, blifvit uppsagde och afflyttade. Den kallades förr, som oftast, kungasalen, med anledning däraf, att väggarne visade ett galleri af svenska regenter, framställde i bröstbilder, som imiterade bronseradt skulpturverk.

I en särskild sal med ingång från ofvannämnda kapprum äro upphängda porträtter i olja af tränne hädangångne stormän inom frimureriet, nämligen Carl XIIIs riddaren och deputerade provincialmästaren med. jubeldoktorn C. F. Ewert samt ordförande mästarne majoren C. H. von Siewers och kaptenen A. G. von Holten. Dessa porträtter äro utförda af den skickliga göteborgsartisten fröken Hilda Lindgren.

Och härmed säga vi frimurarehuset farväl, sedan vi dock pligtskyldigast upplyst om, att detsamma sträcker sig tvärt igenom kvarteret, sålunda med sin ena sida vettande åt Drottninggatan, där det en trappa upp inrymmer **Göteborgs Sparbanks** samt **Ränte- och Kapital-Försäkringsanstaltens** kontorslokaler.

* * *

Huset näst intill och öster om Frimurarelogen — vi mena nu åt Södra Hamngatan — visar en fasad, hvars ornamentik vid ett flygtigt betraktande erinrar om gotikens rikaste utsirningar; men låta vi blicken dröja aldrig så litet vid dessa smärta pilastrar, spets- och rundbågade fönsterinfattningar, finna vi, att det första intrycket var blott en villa och att gotiken får maka åt sig för en stil, som är sammansatt af modernare smakrigtningar, men som i alla fall bereder ett icke ofördelaktigt totalintryck. Det är dock icke husets mer eller mindre fagra yta, som orsakar att vi uppehålla oss vid detsamma, utan erinringen att det ägts och bebotts af en af stadens i början af vårt århundrade mäst rike och ansedde män, nämligen kommerserådet Peter Petersson, hvilken som gästfri värd här mottog den tidens fin-fina, literära och konstnärliga Göteborg, själf, i likhet med sin hustru, utmärkande sig som virtuos på fiol.

Vi kunna tillägga, att i detta herr kommerserådets hus bodde någon tid såsom hans gäst H. K. H. prinsessan Maria

Josefina Lovisa, grefvinna af Provençe, gemål till Ludvig Stanislaus, sedermera Ludvig XVIII af Frankrike.

* *
*

Brunnsparken.

Den plats, som bär detta namn, hör till dem, hvilka tidigast omtalas i stadens krönikor. År 1624, således sex år efter det Gustaf Adolf förordnat om byggandet af det nya Göteborg, började man här anlägga en järnvåg, som dock först 1690 vardt färdig. Järnvågen förblef här, intill dess den flyttades till sin nuvarande plats vid början af Första Långgatan. Därefter planterades »Gamla Järnvågen» år 1822 med träd för att blifva en promenadplats inom staden. Parken var då en holme i Stora Hamnkanalen, och till den ledde tvänne bryggor från Södra Hamngatan. Höga och täta häckar bildade ett värn mot vattnet, och i den mot dåvarande Lejonbryggan vettande delen voro flere bersåer med grönmålade bänkar och gungbräden anordnade. Den brunnsinrättning, hvaraf platsen har sitt namn, anlades 1834 af apotekaren H. J. Cavallin och utgjordes af ett mindre envånings stenhus, framtill prydt med ett par doriska pilastrar. När brunnsgästerna efter åtskilliga år uteblefvo, vardt den lilla byggnaden år 1858 anordnad till badhus. Såsom sådant gagnade den, tills den på slutet af 1870 talet jämnades med jorden.

Förr var Brunnsparken vittne till mången glad tillställning. Här höll man nämligen gärna fäster af allmännare karaktär. En sådan var t. ex. den, då Upsala studenter efter mötet i Kristiania den 30 Juni 1852 här hälsades välkomna vid glasens klang, marschallernas sken och mängdens jubel. I Göteborgs Brunnspark upplefdes då några timmars studentlif, illustreradt af talare sådane som biskop Bruhn och domprosten Thomander.

Icke mindre lysande var den här firade fästen med anledning af Sebastopols fall. I det anordnade fackeltåget deltogo 200 personer, och parkens västra del pryddes af ett

präktigt tämpel med namnen Sebastopol, Alma, Inkerman och Tschernaja i brinnande bokstäfver.

Det är nu nära 30 år sedan dess, och det är 40 år sedan samma Brunnspark sväfvade i verklig lifsfara. Förhållandet var det, att stadens myndigheter skarpt funderade på att låta träden falla för yxan, dymedelst beredande en plats åt den beslutade nya börsbyggnaden. Förslaget väcktes på en tid, då det icke ansågs storstadsmässigt att ha träd, buskar och gräsmattor inom stadsområdet. Offer för en slik åsigt hade de storståtliga trädrader fallit, hvilka förr prydde Göteborgs Hamngator utmed kanalsidan. Emellertid fick börsbyggnaden sitt läge vid Gustaf Adolfs torg, och — Brunnsparken var räddad.

År 1861 vardt platsen mycket förskönad. Kanalen åt söder igenfylldes, Östra Hamngatan drogs fram öfver parkens västra del, och en mindre järnbro åt norr ersatte den utdömda Lejonbryggan. Vackra gräsmattor anlades, och moderna trädgårdssoffor placerades i gångarne.

Den 21 Juli 1883 fick den lilla parken en prydnad, som är till verklig stolthet för honom och staden; vi mena **Hasselbergs fontän**. Framlidne ryttmästaren Carl Krook i Helsingborg hade i testamente af 1878 donerat 10,000 kr. till Göteborgs stad för det ändamål, som herrar J. R. och C. O. Kjellberg behagade bestämma. Dessa herrar uttalade som sin önskan, att pängarne måtte användas till en fontän i Brunnsparken. Men då det af testator anslagna beloppet icke var tillräckligt för erhållande af ett unikt och inhemskt konstverk, förbundo sig två af stadens konstälskande samhällsmedlemmar, herrar J. W. Wilson och Pontus Fürstenberg, att bisträcka med det belopp, som komme att fattas för uppsättandet af en fontän i hufvudsaklig öfverensstämmelse med den modell, som uppgjorts af bildhuggaren P. Hasselberg. Denna modell hade nämligen erhållit enhälligt pris af sällskapet »Gnistans» nämnd vid den täfling, till hvilken en af sällskapets medlemmar inbjudit genom utfästandet af tvänne pris.

Konstverket är gjutet på *Gruet jeunes* berömda gjuteri i Paris. Det mäter en höjd af 7 ½ meter. Dess hufvuddelar

äro: bassin, skål, kolonn och staty. Den förstnämnda är af granit, det öfriga af brons. Ur bassinen reser sig en med stafbård och fruktguirlander prydd skål, hvars bredd i genomskärning är inemot 4 meter. Ur skålen åter höjer sig en åttkantig kolonn om 3 meters höjd. Emot densammas sockel trycka sig fyra svanor, och från kapitälens simalist utstå åtta lejonhufvuden, hvilka tjäna såsom vattenkastare. På kolonnen står den 1 ¾ meter höga statyn, en sående kvinna med ädla, måttfulla former och milda, nordiska anletsdrag, verkande som en äkta skaldeskapelse. Undantagande ett draperi, som fladdrar kring midjan och delvis fasthålles af vinden, är hon helt och hållet blottad. Med högra handen sår hon ut frön, som hon tagit ur en skål i den vänstra. Djupsinnigt folk vill veta, att hon sålunda symboliserar våren, som utsår grodd för näjdens rika framtidsskörd. Under hennes fötter flödar vattnet i strålar och bågar, uppåt, nedåt och på bredden, genom sin arkitektur sammanförande fontänens olika delar till ett helt af stor plastisk verkan.

Konstverket har kostat omkring 40,000 kronor.

De två stora smakfulla kandelabrar, som komma att pryda platsen å ömse sidor om detsamma, äro en gåfva af de förenämnde mæcenater, genom hvilkas medverkan fontänen kommit till stånd. Äfven här är Hasselberg modellören.

Utmed Brunnsparkens södra sida är spårvagnarnes centralstation, hvarifrån man kan färdas åt tre olika håll. Och nu några ord om **Göteborgs spårvägar**! Dessa ha naturligtvis betydligt underlättat trafiken inom staden. Dock dröjde det länge nog, innan de kommo till stånd. Spårvägar bära sig icke i Göteborg, hette det. Det taltes för och mot, och det taltes mycket. Hur man än talte, vardt emellertid Göteborgs spårvägar en verklighet, och nu anses de som något alldeles oumbärligt. Passagerare per år äro i medeltal mer än tjugo gånger hela stadens befolkning, och nu säger man: att spårvägar skulle bära sig i Göteborg var ju tydligt. Så är det: en genomförd reform, stor eller liten, har alltid svårt att fatta, att det funnits en tid, då man kunnat strida om honom.

Ett engelskt bolag, »The Gothenburg Tramway Company Limited», erhöll koncession på 40 år att anlägga spårvägar i

Göteborg med vilkor att tre bestämda linier skulle vara färdiga inom utgången af 1881.

I Oktober 1879 öppnades linien till Stigbärgsliden, linierna till Getebärgsled och Redbärgslid den 24 Juni och 15 December 1881. Med linien till Slottsskogsparken brådskade man icke. Också hade man sju år på sig, ifall man så ville. Emellertid är äfven den nu färdig och öppnades för trafik den 5 Oktober 1882.

Göteborgs spårvagnar dragas blott af en häst, men äro icke desto mindre af rätt betydlig storlek, rymmande invändigt 18 personer och på bakre plattformen 6 stående. Till passagerarnes betryggande sköter icke körsvennen, såsom mångenstädes, äfven konduktörsåliggandet, utan har man här särskild konduktör.

På tal om allmänna fortskaffningsmedel må vi ej glömma droskorna. Ännu för en fyratio år sedan hade man rätt mycket bråk och besvär för att, i fall af behof, och så vidt man icke hade eget ekipage, skaffa sig ett åkdon, som var något bättre än skjutsinrättningens rapphönor. Då var det giggarnes och karriolernas gyllene tid, och lyckades man få hyra häst och gigg hos juvelerare Leyon vid Magasinsgatan, var det vackert så. Voro dessa upptagna, fanns dock ett annat arrangeringssätt, åtminstone sön- och helgdagar. Då brukade nämligen bönder, mäst från trakten af Ugglum i Partilled socken, inkomma till staden och på Drottningtorget tillhandahålla hästar mot en hyra af cirka 3 kronor paret per dag, och hvad åkdon beträffar, så hade målare Bruhn vid Spanmålsgatan åtskilliga gamla sådana till uthyrning, bland dem en så kallad »berlinare». Mellan Majorna och staden underhölls tidtals kommunikationen af några tunga och oformliga omnibusar — försök härmed gjordes redan 1812 — dock utan synnerlig frekvens från allmänhetens sida. Sitt första hyrkuskverk fick Göteborg 1849, hvilket till en början ställdes på aktier. Nu har staden ingen brist på sådana, icke heller på droskor. De senare finnas till ett antal af omkring 60 å följande hufvudstationer: Drottningtorget, Södra Hamngatan (utanför Frimurarelogen), Kungsportsplatsen, Storgatan (nära Stora Teatern), Domkyrkoplanen, Lilla Torget, Packhusplatsen,

Hvitfeltsplatsen, Haga Kyrkogata (vid Hagakyrkan), Pusterviksplatsen, Järntorget och Stigbärgstorget.

Intill Brunnsparken stöter i öster ett större hus, **Fürstenbergska huset**, bildande ett kvarter för sig, och åt norr, likt ett venetianskt palats, stupande rätt ned i kanalen. Det är från början uppfördt för annat ändamål än blott den konfortabla bostadens. Till en början var det nämligen ett 1731 anlagdt sockerbruk, som enligt stadens krönikor natten mellan den 2 och 3 Mars 1792 till större delen härjades af den förskräckliga vådeld, hvilken började i ett hus vid Drottninggatan och på 15 timmar förstörde tillsammans 110 byggnader, hvilka motsvarade ett värde af 50 tunnor guld.

Med undantag af västra flygelns fasad, företer byggnadens yttre intet anmärkningsvärdt utom storleken. Nämnde fasad framträder dock delvis i en ny och förskönad gestalt, tillfölje af den påbyggnad, som husets ägare, herr Pontus Fürstenberg, låtit verkställa för beredande af plats åt sin rika tafvelsamling. Öfver tredje våningen framskjuter här en öppen loggia, hvars tolf kolonner bilda fem arkader, uppbärande en balustradprydd takresning, som i midten har en bågformig fronton med byggnadsåret 1884. Tillbyggnaden är verkställd efter ritning af arkitekten Adrian Peterson i en stil, som närmast torde vara att hänföra till den holländska renässansen.

Själfva tafvelgalleriet — äfven det hållet i renässansstil — har en längd af 15 meter och håller i sin största bredd 12 meter. Fullt färdigt, skall detta galleri förete en ståtlig samling af hufvudsakligast moderna konstverk såväl från skulpturens som måleriets områden.

Öster härom ha vi Hotellplatsen, och vid den ligga stadens två förnämsta hotell. Af dessa är **Hotell Göta Källare** det första stenhus, som på platsen för de forna fästningsvallarne uppbyggdes åt detta håll, och daterar sig husets ålder från 1810, då en Laur. Segerlind lät uppbygga detsamma. Byggnaden inponerar genom sin ganska betydliga storlek samt sitt fristående läge. Invändigt är numera på allra bästa sätt anordnadt. Utom cirka 80 rum till uthyrning har hotellet en elegant matsal och ett dito kafé på undra botten. Utanför hufvudingången äro bord och trädgårdssoffor

sommartiden placerade mellan vackra lagerträd, som gifva någon liten skugga åt de resande, hvilka här gärna njuta ett »dolce far niente».

Dessa resande äro till kanske större delen utländingar. Sådane taga nämligen företrädesvis in i detta hotell, ehuru de nog annars ha andra bostäder att välja på, ty staden erbjuder mellan 20 och 30 hotell och logishus, hvarifrån uppgifter om främlingar lämnas.

Antalet resande i Göteborg brukar öfverstiga 30,000 årligen.

Snedt emot Göta Källare ligger det andra af de två nämnda hotellen, hvilka för närvarande ha samme ägare. Detta andra hotell, som måhända är det första i rang, är betitladt

Haglunds Hotell.

Huset, som upptager en ansenlig areal, har fasader åt tränne gator: Södra Hamngatan, Östra Larmgatan och Drottninggatan. Efter arkitekten J. E. Leos ritningar har det försetts med en smakfull ornamentik, som är rikast åt Hamngatan, där fem balkonger af lätt och behaglig konstruktion bidraga till prydnaden. Hvad det inre beträffar, så finna vi här mattbelagda trappor och korridorer med sitt oundgängliga tillbehör af befrackade och bugande uppassare, vidare dubletter och enkelrum till ett antal af omkring 70 med såväl den dråpligaste utstyrsel som ock en enklare sådan. Korteligen: vi finna ett första klassens hotell.

Ett sådant var det nog icke under den tid, då gubbarne Blom, far och son, lefde; men icke desto mindre var Bloms Hotell, såsom Haglunds Hotell då hette, vida kändt af både göteborgare och främlingar. Hotellets ryktbarhet torde i mycket få skrifvas på räkningen af »Bloms sal»; något bidrag därtill lämnade kanske också den siste Bloms egen personlighet, ty gubben Blom d. y. var ett äkta original, ett sådant, som hvarje större stad har i mer eller mindre stort antal, änskönt det klagas öfver, att originalernas tid är förbi. Såsom de flästa original, så hörde också han till »gatans ryktbarheter». Af gammal och ung, af hög och låg kändes den långa, framåtlutande gestalten, som hvarje dag, trots väder och vind, skred Södra Hamngatan långsamt framåt. Att han talade högt för sig själf var lika säkert som att han vände

om vid en viss gatsten. Utom särskilda gators råmärken hade han icke varit på så och så många Herrans år. En gång måste han dock däran: det var på den sista färden. Gubben Blom var, trots alla sina egenheter, en vänlig man, en rik man, en välgörande man, och därför har hans minne icke dött med den sal, som bar hans namn.

Norra delen af nuvarande Haglunds Hotell byggdes 1808 och var till en början privathus; södra delen, uppförd af Blom d. ä., byggdes först senare. I sistnämnda del fanns en trappa upp den så kallade »Bloms sal», som på sätt och vis har sin egen historia, hvarur vi vilja framhålla några lösryckta stycken.

Hvad själfva salen vidkommer, så upptog den husets hela längd åt Drottninggatan och var alltså af betydande storlek. Äfven dess höjd var respektabel. På tre sidor hade den en läktare, som vid sin ena slutpunkt bildade en grillerad loge med ingång till gubben Bloms enskilda rum. Härifrån kunde denne se, utan att ses.

Salens glanstid var på 1830 och 1840 talen, och för de äldre personer, då unga, som här njöto under Terpsichores, Euterpes och Thalias hägn framstår Bloms sal såsom ett minne af allra gladaste slag.

Få offentliga lokaler torde såsom denna tillhört alla samhällsklasser. Den kunde vara både aristokratisk och demokratisk, ja, man påstår, att den ibland var till och med ochlokratisk, vid hvilka tillfällen dess larer och penater antagligen greto sina modiga tårar. Härmed vare huru som hälst: roligt hade man där alltid, icke minst på 1830 talet, då sällskapet *Orfeii Vänner* var som mäst »en vogue». Det hade här sina sammankomster, hvilka voro flitigt besökta af den fina världens folk. Dess förströelser voro musik och teater. Man hade arbetande ledamöter och hedersledamöter. De förre buro sällskapets tecken, en liten silfverlyra, i rödt band och de senare i hvitt. Sällskapet stod i flere år under protektion af landshöfdingen, generalmajor Edenhjelm, hvars fru omfattade dess verksamhet med utomordentligt intresse. Aktörer och aktriser voro herrar och damer ur societeten, och arbetena leddes af dåvarande löjtnanten vid Göta Artilleri regemente, sedermera professorn Eduard von Schoultz och regementsskrifvaren Hugo Gallander, af hvilka den förre var scenisk direktör och den senare sällskapets förste skådespelare. Orfeii Vänners teater kunde uppvisa prestationer af icke obetydligt värde. Till repertoiren hörde stycken sådana som »Målaren och Modellerna», »Nummer 177 eller Lotteri på fast egendom», »De löjliga mötena», »Pastoratet eller Raka vägen är den bästa», »Kapten Puff» o. s. v., hvarjämte man gaf scener ur operor, exempelvis »Friskytten» och »Fra Diavolo».

Sällskapet, hvars första musikår var 1827—28, har aldrig blifvit egentligen upplöst: en paus uppstod i dess verksamhet, den blef allt längre och längre, till dess den slutligen befanns ha öfvergått i en dödens sömn. Inträdes- och dekorationsafgiften var 5 rdr, årsafgiften 6 rdr 32 sk., allt banko.

Såsom en fortsättning på Orfeii Vänner kunna vi nämna sällskapet *Vännerna*, som hade alldeles samma tendens. Dess styresman var sedermera majoren H. E. von Normann. Repertoiren utgjordes till icke obetydlig del af Kotzebues stycken, hvilka då ännu icke voro ur modet, men man gaf också andra, såsom t. ex. »Förmente prinsen» och »Smekmånaderna». Vännernas teater var uppsatt i en större sal i det hus under N:o 3 vid Östra Hamngatan, hvilket i en senare tid måst gifva vika för Hasselbladska palatset.

Till omväxling roade man sig i Bloms sal med att arrangera assembléer, såsom man gärna förr kallade finare offentliga baler, och ovanligt var visst icke, att lokalen dagen därpå öppnades för en maskerad, där damerna icke demaskerade sig, ehuru de i öfrigt uppträdde nog så blottade, och där herrarne visade sig i hatt och ytterrock, alldeles som på nutidens maskerader af enahanda kaliber.

Här hade också *Bildningscirkeln*, började 1847 och slutad 1859, sina sammankomster, och när muntrationsrådet Höökenberg gästade Göteborgs stad, var det hit han lockade småttingarne med dans, lekar och allahanda upptåg.

På 1850 talet uppläts Bloms sal på nytt åt sällskapsteatern. Sällskapet *Cecilia*, rekryteradt mäst från handtverksklassen, hade här en liten nätt teater, den första som i Sverige upplystes med gas. Man gaf operetterna »Hemligheten» och »Gubben i Bärgsbygden», man gaf »Tidens Strid», »Drottning Christina vid 16 år», »Den politiske Skräddaren» o. s. v. I förbigående kunna vi nämna, att numera skådespelaren vid Kungl. Teatern A. Hansson, då en yngling, som borgerligen offrade åt Merkurius, på Cecilias teater gjorde sina första lärospån i Apollos och Musernas tjänst.

Bloms sal hade väl redan nu förlorat åtskilligt af sin nobilitet, ty till omväxling hade han den ena dagen att visa en dvärg, en jätte eller en vild man, den andra en panorama eller ett vaxkabinett; men äfven från tiden af sin ålders höst och vinter kunde han vara stolt öfver ett och annat. Så lät Björnstjerne Björnson sin stämma ljuda inom hans väggar, och inom dem diskuterade ofta stadens allvarlige män politiska och sociala ämnen på sammankomster, anordnade af »Komitén för allmänna mötens sammankallande och hållande», hvilken komité just här väcktes till lif af konstgartnern Knut Forsberg, mannen med de stora vyerna.

En vacker afslutning på sin tillvaro fick Bloms sal i den omfångsrika utställning af konstslöjdsalster, som sällskapet **Gnistan** där anordnade år 1880.

Detta sällskap, som består af skriftställare och vetenskapsidkare, konstnärer och konstvänner, stiftades den 27 November 1878 vid en å hotell Kristiania hållen sammankomst, till hvilken inbjudan utgått från kamrer W. Berg, ingeniör J. A. Brudin samt handlanden C. F. Lundberg. Vid sammankomsten närvoro, utom inbjudarne: doktor Karl Warburg, artisterna Berndt Lindholm, N. H. Christiansen och Julius Weidig, v. häradshöfding J. G. Siljeström, literatören Maur. Rubenson och handlanden Axel Gillblad, hvilka således kunna anses som sällskapets stiftare.

Ett lysande bevis på sin lifaktighet visade Gnistan, då hon 1881 anordnade icke blott ett konstnärsmöte, utan äfven en konstutställning, som, tack vare en rik anslutning från grannlanden, vardt den, bestämdt i kvantitivt, möjligen också i kvalitivt hänseende främsta i vårt land.

Sällskapets månadssammankomster, som hittills för det mästa hållits i börsbyggnaden, illustreras efter vanan med föredrag och utställning af konstföremål, hvaraf vi finna, att Gnistans program i mycket öfverensstämmer med det i hufvudstaden verkande Iduns.

Det fanns ännu en lokal inom det forna Bloms Hotell, som hos mången torde lefva i friskt minne. Den var **Rubensons Konditori**, beläget på undra botten i hörnet å Drottninggatan och Östra Larmgatan. Detta konditori eller kafé hade anor på platsen. Vi behöfva endast erinra om det på sin tid bekanta, här inhysta »skänkeri», hvilket bar öknamnet »Klarinetten» och förestods af en Hebe, som så intagit en klarinettist, musikdirektören Cabré, att denne snart nog i egenskap af hennes herre och man deltog i omsorgerna för kundernas bästa. Hvad nu Rubensons kafé beträffar, så var det också »chim», ett chim af den gamla sorten med vandrande talrikar, de där inhöstade en sångarlön af 10 ören, stundom kanske äfven af sedlar.

Rubensons kafé förtjänar dock minnas för mer än så. Det var nämligen, särskildt på 1860 talet, ett stamhåll för den tidens literatörer och konstnärer. Deras antal har, gudnås, aldrig varit stort i Göteborg, men de få, som funnos, förstodo att här åstadkomma ett umgänge, som hade något af »jublende Aand» i

sig. Att Bacchus svänger sin thyrsus i en värdshuslokal är ju ingenting ovanligt, ej häller att Komos broderligt smyger sig till hans sida, men mera anmärkningsvärdt är, när, såsom hos »Jabals», det vill säga i Rubensons kafé, en tredje gudomlighet, ingen mer och ingen mindre än självvaste Apollo, Latonas bildsköne son, finner sig föranlåten gästa under de nedrökta taken. Skämt och allvar växlade under hans besök; idéer utbyttes, och dagens frågor behandlades; det diskuterades och kritiserades, det klingades och dracks. De som representerade konsten voro mäst Thalias präster från de ambulatoriska konsttämplen. Bland dem minnas vi Theodor Österberg, aktören med den väldiga stämman och de starka affecterna, också känd som författare för scenen, vi minnas Frithiof Raa, den genialiske karaktärsskådespelaren, och Carl Aug. Hallberg, en af landsortsteaterns bästa komici under de senare årtiondena. Spiritus rector var dock Israel Sandström, den oförgätlige sällskapsbrodern, den begåfvade tondiktaren. Till den vanliga kretsen hörde äfven Viktor Rydberg, Axel Krook, Jonas Philipson, Birger Schöldström och Karl Lidberg, den senare en lofvande publicist, som tidigt bortrycktes af döden. Ännu en kunna vi nämna: Mauritz Rubenson, värden på stället. Såsom sådan stannade han dock ej här länge. Hågen för literär verksamhet vardt honom starkare än den för ytterligare fortsättande af fadrens rörelse, hvadan han ingick i Handelstidningens redaktion och snart nog gjorde sig ett namn såsom »flygande korrespondent».

Nil non mortale tenemus, säger Ovidius, och äfven Rubensons kafé har besannat den satsen. Det skattade åt förgängelsen t. o. m. tidigare än Bloms sal.

Men redan allt för länge ha vi uppehållit oss vid det forna: vi hasta genom hotellets långa korridorer och utför den eleganta norra trappnedgången, hvars trymåer och lefvande växter åter erinra oss om den nyaste tiden.

Här kunna vi kanske gifva plats för en uppgift å stadens öfriga mer bekanta hotell. Dessa äro: Kristiania, Kung Karl, Royal, Garni, Stadt Hamburg, Carl XV och Neptun.

Vi fortsätta vår väg utmed Södra Hamngatan till dess vi nått huset N:o 61, som är

Mindre Teatern.

Fastän denna teater, som är den äldsta af stadens skådebanor, icke räknar sin tillvaro längre tillbaka än från 1816, så må vi därför icke tro, att Göteborg före nämnde tid var i saknad af teatraliska förströelser. Tvärtom är det ganska säkert, att staden

redan under förra hälften af 17 hundratalet alltsomoftast och i likhet med flere af landets smärre städer hade påhälsning af komediantband, hvilka dock voro uteslutande af främmande, företrädesvis tysk extraktion. Under nämda sekels senare hälft hade likväl dessa påhälsande sällskap hunnit att så godt som helt och hållet nationalisera sig, hvarpå vi ha ett bevis i det Seuerlingska sällskapet, utan tvifvel det mäst bekanta från sagde tid. Det besökte ofta Göteborg. Hösten 1760 spelade det i ett hus, beläget nedom Kvarnbärget invid Artillerigården, och då uppfördes bland annat Molières »Le Festin de Pierre», som i den svenska öfversättningen kallades »Det straffade öfverdådet».

Landsortens första verkligt svenska teatersällskap, med Petter Lindahl såsom styresman, uppförde i Göteborg, utom åtskilligt annat, en Comoedia, benämnd »Sanningens Tämpel». Detta var 1755, och året därpå gafs en Tragi Comoedia, kallad »Drottning Disa». Ännu på 1770 talet funnos kvarlefvor af tyska komediantsällskap. Ett sådant var otvifvelaktigt det sig så kallade Gemenesiska sällskapet. Det stod under ledning af Johan von Blank och antages ha lagt grunden till den så godt som stående teater Göteborg hade på 1780 talet. Denna teaters anförare var Anders Widerberg. Han hade privilegium på att spela i Göteborg och Östergötland, och under hans regime uppnådde sällskapet en rätt betydande ståndpunkt. Spellistan upptog t. o. m. sådane stycken som Shakespeares »Romeo och Julia», hvilken således kom till uppförande i Göteborg öfver 60 år tidigare än i hufvudstaden. Gustaf III:s göteborgsbesök 1788 medförde dock för staden förlusten af dess dugande teaterchef. Som hvar man vet, stod detta konungens besök i förening med stadens räddning från fiendehand. Hvad var alltså naturligare än att innevånarne skulle uppbjuda all sin förmåga att genom en storartad hyllningsfäst lägga sin tacksamhet i dagen. Lika naturligt var ock, att, när det gällde svenska teaterns grundläggare, en scenisk prestation skulle ingå i fästprogrammet.

Vi veta ej hvad som fröjdade konungen mäst, själfva föreställningen eller efterspelet, som bestod däri, att hela borgerskapet, paradklädt och med fullstämmig janitscharmusik eskorterade konungen hem från teatern, därvid följande detaljer förekommo: framför det kungliga ekipaget gingo kårens 26 öfverofficerare med dragna värjor, framför desse åter redo på hvita, väl utstofferade hästar tränne unga borgare, föreställande Mercurius, Fama och Göteborg, de två senare i kvinnodrägt, Fama utropade: »Glädjens I innevånare i Göteborg, som inom edra murar återfått den, som frälst er från utländskt förtryck, Svea och Göta rikens store och älskvärde konung, Gustaf III!» underofficerare och korporaler buro höga lantärnor och brännare, hvilka senare oafbrutet kastade stjärnor ifrån sig, rådman

Lund höll tal, Mercurius deklamerade och folket hurrade. Hvad vi emellertid veta är, att snillekonungen så intogs af Widerbergs spel, att han erbjöd honom engagement vid Kungl. Teatern, ett erbjudande, som af Widerberg antogs. Widerberg var dock ej den ende af den äldre göteborgsteaterns artister, som erhöll anställning vid Kungl. Teatern. Vid den fästades äfven bland andra:

Christian Adolf Waltman, ypperlig komiker, äfven sångare, Carl Engeström-Wildner, tidtals föreståndare för egen trupp, Jan Erik Brooman, framstående komisk skådespelare, äfven användbar i operetten, Ingrid Maria Lewenhagen, dramatisk skådespelerska och dansös, Gustaf Anton Bonn, mäst använd i komedien, Henriette Sofie Widerberg, berömd sångerska, en tid operans mäst använde artist, Jean Baptiste Laurent, gift med Britta Catarina Cederberg, sedan fru Almlöf, aktris och sångerska, Carl Henrik Smedberg, anställd vid talscenen o. s. v.

Teaterdirektörer, som gjort sig bekante i Göteborg efter Widerberg, äro Johan Lindqvist och J. P. Lewenhagen, därefter Fr. Ståhlberg och E. W. Djurström. Härmed äro vi inne på 1820—40 talens teaterförhållanden. Privilegiernas tid var förbi; det ena sällskapet kom, det andra for. Wallin, Deland, Wesselius, Elffors, Osc. Anderson m. fl. täflade nu om göteborgarnes ynnest. Kotzebue, Souvestre, Soulié, Bayard o. d. fingo maka åt sig för de mer realistiskt anlagde författare, som nu började köra in på den dramatiska arenan. Samtidigt härmed stadgade sig också det tygellösa lifvet vid teatern; man kände ett behof att vinna aktning äfven såsom människor, en åtrå att till sin subjektivitet harmoniera med sin konst, en konst, som bär det ädlas fana högt . . .

Mindre Teatern gör skäl för sitt namn, ty den är till sina proportioner ganska ringa. Den har amfiteater och två logerader samt rymmer omkring 500 personer. Dess dekorering är hållen i hvitt, rödt och guld. Trappor och korridorer, ehuru ganska rymliga, tyda dock på, att de förskrifva sig från början af vårt århundrade. Såsom redan sagts, byggdes också teatern 1816. Den invigdes samma år i Augusti och kallades sedermera oftast Segerlindska teatern, efter sin ägare. Med samma skäl som teatern nu förtjänar namnet Mindre, förtjänade den då det af Stora teatern, ty nog var den i det närmaste en gång till så stor som nu. Mången torde ännu minnas den ofantligt långa och i förhållande till längden smala salongen, de tre långt ifrån hvarandra sittande logradern a, den blå ridån med sin gyllene lyra o. s. v. Golfplatserna voro till en början fördelade i öfre och nedre parkett samt

stående parterr, den senare en för nutidens teatrar okänd plats, som låg mellan orkestern och nedre parketten, men naturligtvis så lågt, att parkettplatsernas innehafvare obehindradt sågo öfver hufvudena på de stående herrarne i parterren. Det var ännu på den tiden, då man åsåg föreställningarne iklädd ytterplagg, ty uppeldning, åtminstone i någon nämnvärd grad, kom icke i fråga.

I början på 1860 talet ramponerades teatern helt och hållet. Platsen för den forna scenen gjordes till magasiner, och själfva salongen ombyggdes till en konsertsal. Som emellertid företaget icke hade sin gynnsamma ekonomiska sida, bytte rummet ännu en gång om skrud, i det att, efter några år, däri inrymdes både scen och teatersalong.

Mindre Teatern äges för närvarande af handelsfirman Warburg, Leman & C:o. Någon stående trupp spelar här ej, utan är det endast tillfälligtvis gästande, i allmänhet smärre sällskap, som nu uppträda på den scen, inom hvars murar rika lagrar en gång skurits af konstnärer sådana som O. U. Torsslow, P. J. Deland, Fru Wikström-Eriksson, Aug. Bournonville, Edv. Stjernström, Betty Deland, Georg Dahlqvist m. fl.

* * *

Tredje huset från Mindre Teatern bildar östra slutpunkten för den 950 meter långa Södra Hamngatan, som vi nu vandrat till slut. Vika vi om hörnet af nämnde hus, äro vi inne på den eleganta **Stora Nygatan**, hufvudsakligen tillkommen efter 1850 och alltså presenterande idel nyare byggnader. Gatan är en af de vackraste i Göteborg. Hon är blott bebyggd på sin ena sida, enär hon på den andra begränsas af Vallgrafven, en vattenväg, hvars vinkelformer tyda på kvarlefvor från stadens befästningstid. På andra sidan Vallgrafven utbreder sig Trädgårdsföreningens park, som således åt dem, hvilka bo vid Stora Nygatan, gifver en den mäst leende utsigt. Änskönt gatan är endast obetydligt trafikerad, har hon varit den kanske mäst moderna i staden. Vi säga *varit*, ty nu torde hon ha fått sina besegrare, i Kungsportsavenyen och Vasagatan eller i allmänhet gatorna i den så kallade nya staden å förra Hasselbladska ängen.

Vi ha ej gått många steg förr än vi å platsen för den forna bastionen Carolus IX Rex observera en i Stora Nygatan utmynnande gata, hvars skylt upptager namnet

Drottninggatan.

Den gamla tiden är mig kär.
Tegnér.

Denna i förhållande till sin längd af 800 meter smala gata har visserligen ingen byggnad, som ådrager sig vår uppmärksamhet i synnerlig grad, men vi nämna henne särskildt därför, att hon torde vara den helt visst först bebyggda i staden; åtminstone valde gärna de inflyttade främlingarne, särskildt holländarne, sina bostäder vid henne. Snart nog kallades hon också Holländaregatan, ett binamn, som hon icke alldeles förlorat ännu den dag, som i dag är. Gatans ursprungliga namn var Jakobsgatan, antagligen efter holländarnes skyddshelgon Sankt Jakob; men såsom officielt namn tyckes detta vara undanträngdt redan före 1670, då hon kallades Drottninggatan. Såväl binamn som anciennitet ge oss emellertid anledning att här uppehålla oss något vid de främlingar, som bildade, snart sagdt, kärnan af Göteborgs första innevånare.

Främst bland dem ha vi att nämna Abraham Cabeliau. Denne man, som ägde stora rikedomar, förmåddes öfverflytta till Sverige första gången år 1607 för att med sitt inflytande och sina erfarenheter i egenskap af borgmästare gagna Carl IX:s eller det Hisingska Göteborg. Att emellertid denna anläggning icke blef långlifvad berodde icke på honom, utan på kriget, som förstörde den år 1612. Några år förgingo innan Carl IX:s son och efterträdare Gustaf II Adolf år 1618 förordnade om byggandet af en ny stad vid Göta älf. Året därpå, som kan anses såsom Göteborgs födelseår, utfärdade han i Mars månad interimsprivilegier för den nya staden, och samtidigt därmed återkallade han Cabeliau, som 1621 åtlydde kallelsen och nu med fördubblad ifver inlade stora förtjänster om att åt Sverige gifva en handelsmetropol vid Västerhafvet.

Redan ett lustrum därförut hade det Cabeliauska namnet fattat fäste i vår historia genom den kärlekshandel Gustaf II Adolf hade med Cabeliaus dotter, som efter att år 1615 ha följt honom och fadren till krigsskådeplatsen i Liffland, födde honom en son, den sedermera bekante grefve Gustaf Gustafson af Vasaborg. Man har varit angelägen om att rentvå den berömde mannen för detta

hans ungdoms felsteg genom att framhålla lättfärdigheten hos hans älskarinna; kanske var dock äfven här att finna ett blad ur den digra bok, hvars innehåll är en gammal historia:

»Offringslust och känsloglöd,
Öfvergifvenhet och död» . . .

Härmed vare nu huru som hälst, det vissa är, att ett ogenomträngligt mörker hvilar öfver Margareta Cabeliaus senare öden. Måhända öfverflyttade hon med fadren till Göteborg och här genom en aktningsvärd lefnad försonade hvad stunden och kärleken brutit.

Hennes bror, Johan Cabeliau, vardt efter fadrens död borgmästare i Göteborg och utmärkte sig för en högst betydande lärdom, enkannerligen inom rättsvetenskapens område.

En annan holländare, som jämte Cabeliau d. ä. verkade mycket för den nya stadens uppblomstring, var Jakob van Dyck, herre till Salnecky, af Gustaf II Adolf utnämnd till Göteborgs förste burggrefve.

Det lilla Holland, som vid denna tid genom stiftandet af det holländsk-ostindiska kompaniet blifvit en marknadsplats för världshandeln, stod ganska högt äfven på andra områden, särskildt på ingeniörsvetenskapens, och Göteborg fick gagn jämväl af denna dess företräde genom att holländska konduktörer ledde arbetet med stadsanläggningen. Denna var visserligen till sin plan på förhand uppgjord af en icke holländare, nämligen den bekante Adler-Salvius, men undergick i mycket förändringar genom nämnde konduktörer, af hvilka man känner tvänne: Jost van Wierdt och Johann von Arents. Dessa sysselsatte sig särskildt med kanalarbetet. Hvad detsamma vidkommer, var det icke så mycket en följd af den holländska smaken som icke helt enkelt en nödvändighet. Marken var nämligen sumpig och träskartad samt behöfde rinnande aflopp. Men med nyttan förenade sig sålunda prydligheten, ty dessa breda kanaler, mångfaldiga broar och vinkelräta kvarter göra ovedersägligen ett skönhetens intryck.

Holländarne i Göteborg representerade alla samhällsklasser, mäst likväl köpmännens och handtverkarnes. Af mer betydande slägter märka vi von Ackern, van Eyck, Amya, van Schoting, Strokirck Herwegh, van der Hagens, de Beer och Coopman, af hvilka den senare särskildt hugfäst sig i samhället genom Coopmansgatan i Majorna.

De tyska främlingarne täflade med de holländska i antal, och äfven bland dessa finna vi familjer, hvilkas medlemmar gjort sig förtjänte af att i mer eller mindre mån ihågkommas af vår tid. Vi påminna om

von Lengercken: Den mäst ansedde med detta namn var Gerhard von Lengercken, som från kollegiepresident utnämndes till

burggrefve och blef stamfader för adliga ätten Leyonkrantz, numera utslocknad.

Braunjohan, slutligen Brunjeanson: Slägten åtnjöt stort anseende, fortlefde länge och var befryndad med flere af stadens främste familjer. En medlem af densamma blef justitieborgmästare, och en annan gjorde sig känd som poet, dock af det efemera slaget. Hans opera ha nu intresse endast såsom ett bevis på den tidens poetiska form, hvilken hos honom står i full harmoni med innehållet, så till vida att den är åtskilligt naiv. Af ett ode till Göteborg anföra vi slutet, hvilket lyder som följer:

Två store malmar sig strax utom staden sträcka,
Där Ceres stödjer sig på blomsterflätad staf,
Där handel, slöjd och konst hvarandra händer räcka,
Där skeppen hamna tryggt från alla världens haf

Ack, värdes, himladrott! min födslostad bevara
Från eld och fiendhand, från allt hvad vidrigt är!
Låt fred och lycka städs dess borg och fäste vara!
Låt alla näringsfång få städse blomstras där!

Wohlfahrt: Inkom från Nürnberg omkring 1670. Ända intill midten af 1700 talet gick den förste inflyttarens yrke, som var kopparslagarens, i arf från far till son. Slutligen bröt en slägtens medlem det traditionela häri, egnande sig åt handeln, och nu följde andra hans exempel. På 1830 talet egnade sig en Wohlfahrt, nämligen den förut af oss omnämnde Bernhard Wilhelm, »min son, artisten», åt målarekonsten, efterlämnande ett aktadt namn, mer dock såsom konstkännare och befordrare af inhemsk konst än som självskapande konstnär, ehuru han visst icke var utan all betydelse äfven såsom sådan.

Ungewitter: Köpmansslägt; utslocknade ej på manssidan för än i vårt århundrade. Firman Ungewitter & C:o, etablerad 1812, existerar ännu, men innehafves af person med annat namn.

Tham, Brusewitz, von Öltchen och von Minden förekomma ofta i slägtregistren och voro ansedda familjer.

Efter tyskarne kommer turen till engelsmän och skottar. Bland desse märkas Macklier eller Macklean, Spalding, Gordon och Sinclair, den senare en ännu lefvande göteborgsslägt, som inkom strax efter stadens grundläggning.

Af öfriga nationer fanns jämförelsevis blott ett fåtal invandrare, och deras namn försvunno snart nog ur längderna.

* *
*

Respice, quod non est.
Horatius.

Vi befinna oss ännu alltjämt på Drottninggatan.

Men nej, skulle det verkligen vara samma gata, på hvilken vi för en stund sedan svängde in däruppe vid Trädgårdsföreningens park? I så fall måtte den, tack vare en osynlig magus hafva undergått en curiös metamorfos. Husen äro ju små och oansenliga, och trafiken är ringa eller ingen! Hvad det senare anbelangar, så har det dock sin förklaringsgrund däri, att klockan ännu icke är mer än 4 på morgonen, och de goda »giötheborgharne» vakna icke stort förr än vid den tiden.

Men låtom oss närmare betrakta föremålen omkring oss, husen till exempel, och särskildt detta till att börja med. Det är rätt så litet och hafver gafveln åt gatan. Materielet är rödfärgadt trä och taktäckningen tegel. Huset är icke stort högre än de inåt tomten belägna uthuslängor, hvilka, bland annat inrymmandes verkstad, ladugård för ett par kor, några svin och ett antal fjäderfä, hafva brädtak med torf och näfver betäckte, sålunda beredandes en för ögat behagelig vue af landtlighet.

Lägga vi örat till dörrspringan, höra vi huru som husets folk är arla uppe och slamrar med husgerådskäril. Ty kunna vi nog redan nu stiga på, hälst Augustisolen redan en god stund hafver tittat opp öfver Ranängsbärgen, färgandes husets små blyinfattade glasrutor, så att de veritable eldkulor likna; desslikes förnimma vi på den kullerstenslagda gatan ett kontinuerligt doppskolåt, som orsakas af den med morgonstjärna beväpnade, om ohemule nattuströfvares och canaille tomultuanters efterhållande förtjänte nattväktaren, som nu, efter lycktadt värf, på hemfärd stadd är. Kanske skola vi dock advertera vår ankomst genom att den befintliga portklappen employera.

Så skedt, och — dörren öppnas.

Bevars! Det slår aldrig fel, att icke husets ägare, mäster Henrik Smed, i dag tänker visa sitt herreskap genom att celebrera en händelse på ett hedersamt och plaisant sätt, ty härinne är ju allting så fint och fejadt, att det är en lust och glädje däråt.

Sannerligen: vår aning slog icke fel. Mäster Henrik celebrerar intet mer och intet mindre än sin nyföddas döpelseakt, hvilken försiggå skall strax efter det middagsmålet är afätet, det vill säga strax efter kl. 12.

Vi hafva således god och passelig tid att se oss omkring i Mäster Henriks under eget inseende timrade lilla hus, stort i förhållande till månget annat i staden och inredt med såväl sal som sofkammare och kök samt tvänne gafvelrum, som oppepå äro tillfinnandes. Bohaget skämmes intet för sig. Ägaren är också en burgen man, som skickeligt förstår sitt yrke, hvilket han lärt i

sin hemort Holland. Det är icke med ärfda, utan med förvärfda medel som han, för att taga ett exempel, ingått köpenskap om denna magnifika messingsljuskrona, dessa sina modiga tre alnar höga dunbäddar, som stå à part i sofkammaren, dessa snidade skåp och kistor af veritabel ek, hvilka han själf med sirat af järn beslagit. På räkningen af Mäster Henriks burgenhet måge vi jämväl föra den ännu skäligen ovanliga väggbeklädnad af tapet och panel, som här är till sannskyldig prydno, äfvenså de käril af silfver, koppar och messing, hvilka på kransen af den med husets byggnadsår försedda spiseln äro tillfinnandes. En därsammastädes placerad remmare af glas månde dock framför något annat af vårt öga bemärksammas, ty däraf hafver vårt skönhetssinne en visserligen icke alldagelig profit.

I ett hem med så mycket värdt att anskåda som detta gå timmarne hasteliga, och förr än vi veta ordet af äro också dopgästerna på ort och ställe. Flertalet komma gåendes, men några af fruntimbren låta sig till högtideligheten bringas i bärstol. Långväga färdandes, och sådane finnas jämväl, till exempel handelsmannen välförnäme herr Herwegh, som bor ända ute vid »van Burens land», betjäna sig af hästryggen, hälst vagnar icke äro mycket i bruk, och man åtminstone i själfva staden icke däraf hafver halfva dussinet fullt.

Änskönt vår mäster allenast är handtverkare, hafver han den äran att bland sitt barns faddrar räkna personer med både titlar och klingande namn, hvilket behedrar det goda förhållande, som mellan hög och låg uti staden råder.

När alla väl anlända hunnit, och man sinsemellan sport, huruvida man sig i välbehagligt och hälsosamt tillstånd befinner, framsättes döpelsekoppen, en familjeklenod af äkta holländskt fajans, hvarefter den ährevördige prästen, kyrkoherden vid Kristinæ församling, konsistorialrådet magister Nikolaus Westerman, dopet förrättar. Så snart herr kyrkoherden hafver amen uttalat, vidtager en mindre högtidlig stämning. För att svälja neder — vi voro frestade säga tåresmaken — trakteras med portugisvin, canariesekt och rhenskt ferne, för att nu intet tala om vanligt öl och mumma från fru Anna Sinclairs bryggeri samt brännevin och distilleradt vatten af fru Maria Coopmans tillverkning. Härvid reser sig opp en af de manlige gästerna, rektor gymnasii Ericus Laudtman, äskandes ljud, i det han sin näsa fägnar med en god pris snus ur den dosa, som, halft fördold, uti den förgylda knappen på hans åtta kvarters långa spanska rörkäpp tillfinnandes är. Han vänder sig till de närvarande med en kärvänlig supplik om compagnie uti en bön, att den Högste måtte den lilla nyfödda med sitt hägn continuera, sålunda henne till såväl föräldrars som faddrars glädje förlänandes all lifvets sötma och success.

Sedan talet hållits och skålen druckits, gör den, enligt gammal sed, närvarandes stadsmusikanten Michael Schultz en dråpelig musik, hvarunder man dock icke önskelig silans iakttager, pratandes sinsemellan, herrarne icke minst om några af de närvarande fruntimbrens charmanta grace.

Låtandes sig intet af i trädgårdshagen befintlige bikupors innevånare afskräcka, föredraga någre af herrarne samma hages fria luft och skugga, bjudandes sin lekamen njutningen af att smäcka en med holländskt knaster stoppad pipa. De innevarande åter äro, tack vare allehanda välfägnad och samspråk, med största nöje glade, såsom det dem på en glädtiger fäst höfves.

Till en sådan glädtiger fäst har man sig ock fästeligt utsmyckadt, fruntimbren i kjolar och korsetter af utländske väfnader, herrarne i långa rockar med sidentyg utstofferade såväl på de höga armuppslagen som framtill, där ock en myckenhet knappar till klädsamheten bidrager. Knäbyxor och högklackade skor med spännen, hvita strumpor, spetshalsduk, stor lockperuk och trehörnad hatt fulländа drägten, hvartill, så sannt, jämväl en värja med utsiradt handtag är tillhörandes.

Ännu kan man genom den öppna porten åt gatan då och då se någon af stadsens soldater, hvilka till förekommandes af hvarjehanda ohöfviskt colloquium, gaturaljeri och slikt fram och åter patrullera. Ty hafver den sex skeppunds tunga tidklockan i domkyrkans torn ännu icke åtta slagit. Snart är dock denna tidpunkt för nattens inbrott föröfver, och tornväktaren har allaredan fått börja att genom bultande mot tornets väggar nattens timmar angifva . . .

Gästerne i Mäster Henriks hus äro försvunne. Pokulering och discours hafva emellertid riklige varit, det tycker värden själf och småler förnöjd däråt. Ensam med de sina, famnar han hustru sin, tackandes henne för fägnad och möda, men först och sist för all hennes rika kärlek, som honom troget följt i både nöd och lust.

Sitt hem känner han i denna stund så kärt, att han icke kan underlåta ljus opptända för att ännu en gång denna afton anskåda allt det af gods och bohag, som hans flit och goda vilja omkring honom samlat. Så gjordt, och han finner, med skalken i sitt öga, hur ährevördige herr pastorn i sin annars sällsynta glädtighet uppgiften om dopvittnena på det tunga ekebordet kvarglömt.

I det han denna uppgift med dess namn och data betraktar, ilar han med sin tanke tillbaka och framåt i tiden. Vid det närvarande dröjer han desslikes. Skall hans sistfödda, hans lilla Magdalena liksom hans öfriga barn häfda den heder, som han af hänsofne fäder ärft och som han själf sökt häfda? Skola hans ättlingar föra hans slägtnamn genom århundraden fram i gåtfulla tider, och skola i dessa tider några spår förnimmas efter hans

eget slägte? Skall man en gång hele dess göranden och låtanden eller med vördnad vid dess grafvar dröja?

Vid det han så spörjer sig själf, läsa vi öfver hans axel namnen på dopvittnena.

Bland dem fästa vi oss särskildt vid följande: presidenten Leijonkrantz, domprosten, magister Jonas Torinius, dopförrättaren magister Westerman, herr Cornelius Braun, fru burggrefvinnan Maria Norfelt och fru presidentskan Catarina Spalding.

Underst på papperet står:

Anno dominii 1671.

* * *

Wir sind vielleicht zu antik gewesen;
Nun wollen wir es moderner lesen.

Goethe.

Om vi från Drottninggatan vika af på Östra Larmgatan åt söder till, finna vi snart nog på vänster hand ett tvåvånings stenhus med adressnummer 12. Det är **Göthildaskolan**, hvarom vi få upplysning genom en åt gårdssidan öfver porten inmurad sten med förgyld inskrift. Denna skola, hvars byggnad invigdes 1855, har till hufvudsaklig del tillkommit genom den donation, som 1812 gjordes af fru Göthilda Magnus med ändamål att åt gossar af judisk trosbekännelse och företrädesvis sådane af mindre bemedlad ställning bereda en läroanstalt med undervisning i vetenskapliga ämnen, konst och slöjd.

Träda vi genom de järngallrade portarne in på skolans gård, så ha vi framför oss en stor fristående byggnad,

Mosaiska Synagogan.

Detta tämpels belägenhet har fördelen af centralitet, därtill en sådan, som ej störes af gatans buller och rörelse, här så mycket mer af nöden, som ju den judiska församlingens sabbats- och högtidsstunder infalla på de öfrige stadsinnevånarnes arbetsdagar. På tre sidor omgifves kyrkan af höga hus och brandmurar, hvilka visserligen icke äro till fromma för prydligheten. Träd och buskar förmildra dock det frånstötande i denna omgifning. Östra fasaden däremot dominerar

genom sin fria belägenhet åt den af oss förut omnämnda Stora Nygatan, Vallgrafven och Trädgårdsföreningens park. Här omgifves kyrkan icke blott af härliga björkar och andra trädslag, utan ock af jämförelsevis låga, men jämnhöga och vackra byggnader, som tillåta hennes särdeles lyckade arkitektur att behörigen framstå. Den senare är, hvad det yttre vidkommer, att närmast hänföra till den af de österländska byggnadsstilarne, som fått namn af den byzantinska, här karaktäriserad af rektangulär grundform, smala och rundbågade, stundom sammanlänkade fönster samt slutligen kupoliserade hörntorn, hvardera prydt med en מגן דוד

Ritningarne till tämplet ha utgått från byggmästare A. Krügers kontor.

Byggnaden, som räknar sin tillvaro från 1855, är uppförd af gul klinkert och har sin hufvudingång från Göthildaskolans gård. Öfver samma ingång läses på hebreiska: »Välsignad vare han, som kommer i Herrans namn». Träda vi in i kyrkan, möter oss en nästan storartad anblick, åtminstone blir oss genast klart, att den goda smaken här haft sina förträffliga utöfvare, ty om ock långt dyrbarare kyrkointeriörer finnas i vårt land, torde få äga den förtjänsten som Göteborgs Synagoga att icke äga något, som störande inverkar på skönhetssinnet.

Om vi i kyrkans yttre spårade hufvudsakligast *en* stilrigtning, kunna vi ej göra detta i hvad det inre vidkommer, ty här tala redan de åtta stora sidobågarne med sin mångfald af smärre garnityrbågar, om en sammangjutning med en annan stilrigtning, nämligen den mohriska. Icke som skulle dock denna sammangjutning åstadkommit något halft eller skeft, därtill äga de byzantinska och mohriska byggnadsordningarne alltför mycken frändskap, utgångna som de äro från samma element.

Färgen spelar, så som sig bör, en stor roll i detta tämpel. Så äro både tak och väggar arabeskprydda. Det förra, som genom läktare i tvänne etager delats i, så att säga, tre skepp, är i midten måladt i blått, grått och guld och på sidorna i brunt och guld. Midt emot hufvudingången och den af danske orgelbyggaren Marcunssen levererade orgeln ha vi tabernaklet samt den i svart, brunt och guld rikt ornerade predik-

stolen. Fondväggen och de tabernaklet omgifvande pilastrarne äro af matt gråbrun stuck, liksom det rikt fransbeprydda tabernaklets förlåt har en med det öfriga harmonierande mörk färgton. Öfver tabernaklet se vi såsom midtelprydnad tvänne hvita lagtaflor med inskrift i svart, och här bakom öppnar sig ett galleri med ett stort tredeladt fönster af mångfärgadt glas och den från taket nedhängande »eviga lampan», hvilken, symboliserande religionen, härstammar från Jerusalem, den heliga staden, som trots sin litenhet dock är ett andligt fädernesland i stort såväl för israeliten som den kristne, hvilka här förena sig i samma betydelsefulla minnen.

Här och hvar, särskildt öfver tabernaklet, finna vi bibliska sentenser på hebreiska såsom: »Priser Gud i hans helgedom», »Hör Israel, Herren vår Gud, är en evig, enda Gud!» o. s. v.

Estraden under predikstolen prydes af »den gyllene ljusastaken» i två exemplar af ansenlig storlek, hvarjämte framför densamma stå tvänne likaledes gyllene femarmade kandelabrar. I taket hänga dyrbara ljuskronor, och i öfrigt kan kyrkan upplysas på det rikaste af ljus såväl å de nedre bänkraderna som ock å kvinnoläktarnes barrièrer.

Om man träder in i denna synagoga under gudstjänsten på någon af judaismens stora helgedagar, tarfvas icke mycken fantasi för att ögonblickligen tycka sig förflyttad icke blott till Palæstina utan också åtskilliga sekel tillbaka i tiden. Det mystiskt dämpade ljuset, de varma och mjuka färgerna, församlingsmedlemmarnes österländska ansigtstyp, det för den lutherske trosbekännaren så främmande messandet — ett slags recitativ med hastig rytm och egendomliga modulationer — auditoriets deltagande i rabbinens amen eller dess svar med ett klangfullt halleluja — allt samverkar till ett stämningsfullt helt af i sanning imponerande karaktär.

* * *

Den yttring af kristendomens väsen, som talar fördragsamhetens ord, har redan för länge sedan beredt den skingrade judastammens afkomlingar bosättningsfrihet i vårt land.

Men det fanns en tid, då äfven så upplyste män som den store Axel Oxenstjerna motsatte sig deras nedsättande just i Göteborg, hvilket framgår af rikskansleren Magnus Gabriel de la Gardies år 1667 i rådet gjorda anförande, däri han tillskrifver Oxenstjerna följande yttranden: »att så kärt det honom vore, att en ort, som Gud och naturen synas rätt enkannerligen hafva formerat till Sveriges gagn och fördel, måtte tilltaga och förkofra sig uti commercier och handel — så okärt vore det honom, att den genom Christi namns hätske förföljare skulle hafva något uppsteg, och ville heldre önska, att den evinnerligen måtte blifva en ringa och föraktad torparkoja, än på det sättet värfva sig namn af en rik och florerande handelsplats.»

Det är nu öfver 200 år sedan dess. Visserligen har det ej gått fort med judarnes emancipation, men det har gått till seger trots långsamheten. Göteborg hörde emellertid till de städer, som genom ett slags toleransedikt först tillätos inom sin »hank och stör» mottaga mosaiska trosbekännare, en tillåtelse, som baserade sig på den 1779 medgifna fria religionsutöfningen. Många hårda vilkor voro dock med tillåtelsen förbundna. Det kan derföre ej förefalla besynnerligt, att judarne sökte förbättra sin ställning genom gång på gång gjorda försök till lagförändringar, dem till förmån. En af deras ifrigaste förkämpar har varit göteborgaren C. Fr. Wærn, som redan vid 1847 års riksdag väckte motion om deras likställighet med öfriga trosbekännare. Målet vanns dock ej fullständigt förr än 1870, då riksdag och regering medgåfvo likställigheten, dock med de inskränkningar, som gälla beklädandet af ämbeten, hvilka tillfölje sin natur ovilkorligen fordra innehafvare af statskyrklig bekännelse.

Judarne i Göteborg, det vill säga de, hvilkas fäder här sedan gammalt haft medborgarrätt, äga stort anseende, kanske större än i någon annan svensk stad. Den ställning de sålunda intaga är ett verk af dem själfve. Duglighet, humanitet, bildning och välgörenhet hafva härvid varit verkande faktorer. Såsom befrämjare af de sköna konsterna äro de synnerligen förtjänte, i det att de på dem offra betydande summor. Till detta och mer äro de satta i tillfälle genom den ansenliga

förmögenhet eller åtminstone goda ekonomiska ställning, som, med få undantag, är förenad med göteborgsisraeliten.

* *
*

Gå vi Östra Larmgatan framåt, drager sig snart vår uppmärksamhet åt firman **Aug. Abrahamson & C:is hus**, uppfördt i renässansstil efter ritning af arkitekten Adrian Peterson. Det i sanning ståtliga handelspalatset tronar på den plats, som förut intogs af den gamla manégen, uppförd 1824 och under sin tid arena äfven för de konstberidaresällskap, som tidt och ofta besökte Göteborg. Den nya byggnaden, hvilken igenkännes på en öfver dess midtelparti befintlig fronton, uppbärande bildliga framställningar af handeln och sjöfarten, är till större delen upptagen af nämnda firma, som här inrymt sitt ansenliga kortvarulager.

Midt för husets hufvudingång öppnar sig en af stadens mäst trafikerade gator, nämligen Kungsgatan. Vika vi af in på densamma, har vår väg snart och allt sedan vi lämnade Brunnsparken beskrifvit en halfcirkel. Endast några få steg till, och vi ha nämligen åter uppnått den af oss förut, ehuru på annan punkt, korsade

Östra Hamngatan.

Låtom oss nu för ett ögonblick taga till ståndpunkt den vackra järnbrygga, som framdrager Kungsgatan öfver Östra Hamnkanalen. Vi låta då blicken hvila i nordlig rigtning. Vi mäta med ögat den långa dubbelgatan, det vill säga Östra Hamngatan, och hålla före, att hennes längd är minst 650 meter. Vi räkna därpå de bryggor, som korsa henne, och finna därvid, att de äro icke mindre än tio, däraf nio lika med den, som för stunden gifver oss fotfäste. Vi berömma de solida kajerna, som äro af jämnhuggen granit, men förr hade blott gråstensbeklädnad. Blott? Och dock gafs det en tid, då det icke ens var så gentilt, den tid nämligen, då träbeklädnad ansågs för snart sagdt öfverdådigt. Men med bättre vilkor öka sig behof och pretentioner, och år 1715 förstån-

digades fastighetsägare vid Östra Hamngatan att »sko» hamnbrädden med sten, hvar och en utanför sitt hus. Så har det så småningom gått till förbättring och försköning.

Till det förstnämnda resultatet få vi kanske äfven hänföra anbringandet af de stenpelare och järnlänkar, som till värn för åkande och gående följa utmed kanalsidan. De tillkommo år 1805. Därförut tjänade antagligen den då befintliga trädplanteringen som afledare för olycksfall, och att den åtminstone tog skönhetens pris lider väl intet tvifvel.

Men vi ha äfven andra synpunkter för den vackra taflans betraktande. Vi ha först och främst husen, alla oklanderliga så till det yttre som inre, dock ej, på två à tre undantag när, företeende något anmärkningsvärdt i ästetiskt hänseende. Ett af undantagen gäller **Denninghoffska huset**. Det är här om året nyuppfördt från grunden efter ritning af arkitekten W. Franck, som med detta arbete dokumenterat sig såsom en högst aktningsvärd byggnadskonstnär. Änskönt fasaden åt hufvudgatan är mycket kort, har det lyckats arkitekten att åstadkomma något särdeles imponerande. På sirater och mångskiftande former har visserligen ej sparats: pilastrar, balkonger, balustrader, konsoler och lejonformade akroterier omväxla rikligt, men icke som skulle dock allt detta gifva intrycket af något öfverlastadt. Tvärtom finner man harmoni i det hela och smak i detaljen.

Vid nedrifvandet af den byggnad, på hvars tomt ifrågavarande hus står, fann man underjordiska källare och gångar, om hvilkas ändamål man enats i den åsigten, att de varit förvaringsrum för insmugglade varor. Som bekant är, torde få svenska städer kunna täfla med Göteborg om den tvifvelaktiga äran att på sin tid ha stått främst såsom stamort för lurendrejeriet, och på tal härom må vi ej med tystnad förbigå det s. k. *Röhsska tullkriget*, som på slutet af 1830 talet hade sin härd i huset midt emot eller N:o 27. Detta hus — sedermera bekant genom en mycket favoriserad restauration kallad Prins Carl — ägdes då af handlanden Heinrich Röhss, hos hvilken en grundlig husvisitation gjordes af från Stockholm för ändamålet särskildt nedreste tulltjänstemän. Tidens moral var den, att, när det gällde tullsaker, ställa sig på lagbrytarens sida. Röhss kunde således räkna sina anhängare i tusental. De förföljde beslagsmännen med handgripligheter till deras logis, dåvarande Bloms Hotell, på hvars gård

upploppet för en stund koncentrerade sig. Snart inbröt dock regementspatrull och skingrade massan, som nu fördelade sig å olika gator, alltjämt ökande sin numerär. Det dröjde dock ej länge förr än Bloms gård åter var medelpunkten för tumultet. Här sönderslogs resenärernas vagn, stenar slungades i alla rigtningar och skränet var bedöfvande. Visitationens förste man såg sig beröfvad sitt intimaste hufvudskydd, sin peruk, som hyfvades i luften eller lik en trofé bars på käppar och paraplyer. Han och hans biträden lyckades emellertid att med eskort af husarer komma helskinnade till högvakten; men härmed var icke folkmassan affärdad, och faran för de stackars tjänstemännen vardt till sist så stor, att de som ett sista försök till räddning måtte tillgripa utvägen att, förklädde till artillerister, bryta sig genom den lefvande förskansningen. Vågstycket lyckades, och sedan ryktet om detsamma trängt genom hoparne, skingrade sig dessa så småningom, i det litet hvar knogade af hem till sitt. De värsta orostiftarne hamnade dock i den så kallade finkan, och ett ansenligt antal deltagare i nöjet hade af detsamma ett varaktigt minne i såväl blodviten som stukade hattar och sönderrifna gångkläder.

Det sista upploppet af denna art i Göteborg var det rebelleri, som på aftonen den 9 Nov. 1847 uppstod med anledning af ett tullbeslag hos handlanden Corin i huset näst intill, där det ofvan nämnda beslaget skedde. Det var ej så omfattande som Röhsska tullkriget, men måtte icke desto mindre varit stormande nog, då, enligt uppgift, öfver 1,600 fönsterrutor skulle ha blifvit inslagna.

Östra Hamngatan utmynnar åt söder i **Kungsportsplatsen,** vid hvars sida vi till vänster finna en hiskligt ful byggnad med tydliga åldersdrag i sitt yttre. Det är **Gamla Vattenreservoiren,** numera gagnlös och sannolikt inom kort endast ett minne. Emellertid fanns det en tid, då man ifrigt längtade efter hans fullbordan. Det var före 1787, då man hade rätt svårt för att få sig ett glas godt källvatten. På Rambärget och vid Kvillebäcken funnos väl ett par bra källor, men till dem var vägen lång. Bekvämare blef det dock, sedan en företagsam man, Magnus Rebba, hittade på att forsla vatten in till staden i tunnor, från hvilka han på Rådhusgården hvarje morgon kl. 6 sålde det till 1 öre kopparmynt för kannan. Konkurrensen uteblef ej häller här, om den också lät vänta på sig, ty 12 år senare hade en vattenhandlare från Öfverås till innevånarnes stora tillfredsställelse fått tillstånd att med sina vattentunnor slå sig ned vid Lejonbryggan.

Sistnämnde år den 17 November kl. 7 på aftonen gafs första gången vatten vid Kungsporten ur de från Kallebäcks-källa under ledning af skotten A. Blackwood nedlagda rören; men själfva reservoiren fullbordades först 1797, hvilket framgår af en inom byggnaden befintlig inskription, som slutar med följande poetiska förbön af kommerserådet Dan. Petterson, Kallebäcksledningens egentlige upphofsman:

Den hand, som allt det goda gifver,
Den hand, som allting håller opp
Och källan utur sanden drifver
Att friska mänskans matta kropp,
Hon nådigt detta verk bevare
Från ofall, skada och förderf
Och ådrans ymnighet ej spare
Till hjälp och gagn i våra värf!
Men folk! då du Guds godhet röner
I detta och i annat mer,
Glöm ej Hans lof i trägna böner,
Det är till hjärtat som Han ser.

Kungsportsplatsen har sitt namn af **Kungsporten,** den under åren 1836—39 raserade, för sin mästerliga arkitektur så mycket omtalta fästningskvarlefvan, som i dagligt tal äfven kallades Gamle Port, ett namn hvarmed man ännu ganska allmänt betecknar platsen, där porten stod.

Kungsporten, som före 1670 kallades Söderport, var en stenbyggnad i två våningar med tillhörande tvänne svängda flyglar åt stadssidan. Till höger om själfva porthvalfvet, räknadt från samma sida, voro logementer för corps de garde och till vänster arrestantkamrar m. m. Byggnaden var ett verk af general-kvartermästaren Leijonsparre och utmärkte sig särskildt för sin dråpligt bosserade exteriör, sina kronprydda vapensköldar, sina rustningar, lejon, balustrader och öfriga sirater. Också beklagas nu allmänt, att det gamla hederliga minnesmärket från längesen förgångna dagar måst falla offer för en nyare tids destruktionslusta. Medvetandet att det nu tjänar till underlag för skeppsbrokajen är icke försonande nog, icke häller att tvänne fragmenter af detsamma ännu äro att skåda i de i ansigtsform uthuggna stenar, hvilka

infattats, den ena i muren till Börsbyggnadens gårdssida, den andra i södra fasaden af Artilleriet ablissementet å Otterhällan.

Vid Kungsportsplatsen utmynna icke mindre än sju gator: Östra Hamngatan, Östra Larmgatan, Stora Nygatan, Kungsportsavenyen, Bazargatan, Södra Larmgatan (Kungstorget) och Vallgatan, den senare i stadens äldsta tider kallad Drottninggatan. Vi kunna således vara villrådiga om hvilken kosa vi böra taga; men då **Kungstorget** med sin vidsträckta areal och sitt folkvimmel förefaller oss lockande, så göra vi en titt in på detsamma. Här försiggår den hufvudsakliga försäljningen af matvaror och landtmannaprodukter, hvilken synnerligast Onsdagar och Lördagar, det vill säga de sedan gammalt så kallade fardagarne, är af stor lifaktighet. Denna lifaktighet har dock icke så öfverdrifvet länge varit platsen beskärd, enär den förr tillhörde det dystra fästningsområdet, särskildt bastionen Johannes Dux. Först år 1847 började man dess planering för nuvarande ändamålet, och det med den påföljd, att torghandeln redan nästföljande år kunde hitflyttas från numera Gustaf Adolfs torg.

Å torgets södra del äro uppförde tvänne tillsammans halfcirkelbildande bazarbyggnader med inalles 76 butiker, vettande såväl åt själfva torget som åt Bazargatan. Byggnaderna ha en utefter hela sin längd åt båda hållen löpande öppen pelargång med däröfver utskjutande tak. Det hela förenar nytta och prydlighet.

Midt på torget står en trearmad hög gaskandelaber, hvars sockel jämväl tjänstgör som vattencistern.

»Larsmässan i Göteborg får man armbåga sig fram i trängseln» berättar Jacob Wallenberg i sin klassisk vordna reseskildring »Min son på Galejan», och änskönt staden ej då — det är nu öfver hundra år sedan — var så liflig som nu, hålla vi den kvicke skeppsprästens utsago för riktig. Larsmässeträngseln ökade sig år efter år, och man behöfver icke vara lastgammal, som man säger, för att minnas 1850 talets brokiga marknadslif i Göteborg, då det nya salutorget beredde marknadsbesökande vida större plats än Stora Torget under Wallenbergs tid, hälst väfmarknaden då ännu var skild från den öfriga marknaden och hade sitt forum på Musei gård.

Det mästa af hvad lif och anda hade inom närgränsande socknar skulle Larsmässedagarne till Göteborg, det var alldeles

gifvet. Larsmässan var också en sannskyldig folkfäst, hvaraf många visste profitera, icke minst resande teatersällskap, jonglörer, akrobater, kosmoramaägare och slike glädjespridare.

Mången torde ännu erinra sig det skådespel, som den då ännu ej helt och hållet bebyggda tomten N:o 14 vid Kungstorget erbjöd under marknadsdagarne. Änskönt de lika fula som egendomliga trappor, hvilka följde byggnadens yttermurar ett par våningar uppåt, bort tilldraga sig ett normalt seende ögas hela uppmärksamhet, segrade dock i täflingen med dem den trupp af Trimolinis yrkesbröder, hvilken här inom planket hade sin arena. »Nu börjas det, sa' pajas», stående på nämnde plank, och därpå trumpetade han, så det genljöd öfver torget. Kolossala anslag, målade i ett manér, hvars skola vi ej tilltro oss kunna afgöra, lockade till sig hela hopar af beundrare. Man njöt outsägligt af de brokiga scenerier, hvilka i bild återgåfvo hvad som lifs lefvande och under positivmusik fanns att se inom de tunga förhängena. Men man blef icke stående endast utanför. Man gick in och ut och ut och in, och det var ingen ände på förtjusningen.

Detta var den ästetiska sidan af Larsmässan! Till den hörde väl ej de provisionela och fula försäljningsstånd, som voro uppsatte på platsen mellan Bazaren och Vallgrafven, understundom äfven å själfva torget, icke heller folkmarknaden på Lejonbryggan och fänadsmarknaden på Exercisheden, men måhända barntrumpeternas, mungigornas, trähästpipornas och lergökarnes konsert, till hvilken prat cch skratt och skrän gåfvo ett stämningsfullt biträde.

Ja, så var det under Larsmässans glansperiod. Officielt är hon nu död vorden, sedan hon uppgått i en namnlös »torgdag för handel med väfnader», hvilken myndigheterna bestämma till en dag i Augusti, vanligtvis omkring den 10 eller tiden för den forna Larsmässan; men på den dagen äro vanligtvis marknadsaffärerna redan afslutade, enär allmogen har för sed att komma in till staden flere dagar i förtid.

* * *

Att döma af namnen på åtskilliga gator och öppna platser skulle royalismens ståndpunkt i rikets andra stad vara synnerligen hög. Vi ha redan nu omnämnt Kungsgatan, Kungsportsplatsen, Kungstorget och Kungsportsavenyen, och gå vi öfver den närbelägna omkring år 1810 byggda bryggan, som till en början kallades Kungsbryggan, men nu Kungsportsbryggan, så ha vi strax — **Kungsparken**. Och allt detta inom en periferi af blott 100 meters diameter!

Sistnämnda offentliga plats började sin tillvaro ganska anspråkslöst. Dess område var år 1839 — Kungsparkens födelseår — ej större än det, som nu begränsas af Gamla och Nya Alléerna samt Kungsportsavenyen. Först 20 år därefter utvidgades parken; men då också i så betydlig mån, att den år 1861 sträckte sig i väster ända till f. d. Husarbron, nu Rosenlundsbron, med Vallgrafven och Nya Alléen till gränslinier i norr och söder. Man har kallat sådana parker som den ifrågavarande för en stads lungor, och de förtjäna detta namn. Hvad särskildt Kungsparken vidkommer, så är han en i sanning ståtlig anläggning, en inträdesfri promenadplats för hög och låg, som väl icke är ensamstående i sitt slag, men icke desto mindre utgör ett af momenterna i det lefvande lif, som gjort Göteborg till en enda stor kommunalbragd. De sammetslena gräsmattorna med sina infattningar af buskpartier och doftande blomsterrabatter förete en den täckaste anblick, som synnerligast från Kullen — platsen för den forna ravelinen Prins Ulrik — bäst lämpar sig för en målares pänsel, ty pännan med sina svarta linier på den hvita grunden förmår ju jämförelsevis föga.

Den 15 Maj 1863 erhöll Kungsparken en särskild prydnad i den metallafgjutning af professor Molins **Bältespännare,** som då här uppsattes midt för Stora Teatern. Sistnämnde byggnad, till hvars närmare omnämnande vi nu öfvergå, har sin plats inom parkområdet, genom hvilket utmed teaterns hufvudfasad den storståtliga Kungsportsavenyen fortsätter med en bred chaussé.

Stora Teatern.

Meine Grösse ist die, grösser zu
machen dich selbst.

Schiller.

Den 15 September 1859 var för det rika och lysande Göteborg en bemärkelsedag. Stora skaror drogo på aftonen öfver Gamleportsplatsen ut åt Kungsparken, och ekipager med livréklädda betjenter körde samma väg. Det gällde att inviga Göteborgs Nya Teater.

Den som lyckats få en inträdesbiljett såg en salong, strålande af ljus och förgyllning. Herrarne buro frackar och hvita

halsdukar, damerna siden, sammet och juveler. Stämningen var verkligen högtidlig.

Under den dråpligt spelade ouverturen kändes stunden så innerligen glad. Äfven framtiden hägrade leende. Den världshandelskris, som gjort ett halft års vapenstillestånd i striden för teaterns förverkligande, vågade ej nu, midt i segerstunden, göra sig påmind med möjliga tankar på utmätning och exekutiv auktion. Slika tankar hade varit dödfödda foster, hvarje olycksprofet hade varit en attentatsman!

Thalia invigde själf sitt tämpel, i det hon lånade sin gestalt, sin röst och sin drägt åt en af sina prästinnor, som i en täst-sångares klingande jamber, beledsagade af pompös musik, tillropade den nya helgedomen ett *varde* i bildningens och ljusets tjänst.

Kvällens program var i sin helhet detta:

Invignings-Prolog

af

Johan Jakob Biörklund.

Sånggudinnan . . . . Fru Pousette.

Konung Carl den Tionde Gustaf.

Historiskt-Romantiskt Skådespel i 5 Akter

af

Jeanette Stjernström.

(Femte Aktens Slutdekoration af Emil Roberg).

Personerne:

Carl Gustaf, konung i Sverige	Herr	Stjernström.
Erik Oxenstjerna, rikskansler	»	Ullman.
Per Brahe	»	Sandstedt.
Carl Gustaf Wrangel	»	Lagerqvist.
Paul Würtz	»	Berndt.
Erik Dahlberg	»	Kinmanson.
Gustaf Kruse	»	Rohde.
Stefan Czarnecki, polsk grefve	»	Pousette.
Pater Anselmo	»	Josephson.
Louise Maria, drottning af Polen	Fru	Lagerqvist.
Augusta, Wrangels dotter	»	Kinmanson.
Maria Drakenhjelm	M:ll	Nerman.
En hofdam hos drottningen af Polen	Fru	Gjörcke.
En adjutant	Herr	Sellström.
En dansk bonde	»	Appelbom.
En fiskare	»	Sjöberg.

Alltsedan början af 1850 talet hade man allvarsamt funderat på en ny teater i Göteborg. Först 1856 kom dock en aktieteckning till stånd. Den representerade ett belopp af 150,000 kronor, som, sedan man väl börjat bygga, befunnos otillräckliga, hvadan man genom lån måste åsamka sig en skuld af ännu en gång detta belopp, plus ett sista tillägg af 80,000 kronor.

Ritningen till Stora Teatern är uppgjord af arkitekten B. C. Malmberg, hvars arbete tillfredsställer ej alltför högt drifna anspråk. Redan husets ansenliga massa är af imponerande verkan. Det bildar en rektangel, som på alla fyra sidor har utbyggen, de på kortsidorna snarlika flyglar. Af dessa lämnar den östra hufvudfasaden. Flygeltaket uppbär här såsom midtelprydnad en lyra och såsom hörnprydnader fyra statyer, föreställande Melpomene och Thalia samt, såvida vi ej misstaga oss för mycket, Klio och Polymnia. Genom fem höghvälfda dörrar inträder man från gatan i en rymlig vestibul, prydd med medaljonger i basrelief, återgifvande Årstiderna af Thorvaldsen. Härifrån leda tvänne trappor till första och andra raderna samt amfiteatern. Till andra raden leda dessutom tvänne andra trappor, gemensamma för tredje raden och galleriet.

Svårigheten att åt en teaterbyggnad gifva en i arkitektoniskt hänseende fullt konstnärlig form ligger icke minst i den ansenliga höjd en teater ovilkorligan måste äga, åtminstone öfver scenen, och hvilken i de flästa fall ej står i proportion med de behöfliga utsträckningarne i längd och bredd. Denna svårighet har kanske ej heller Göteborgs Stora Teaters arkitekt alldeles öfvervunnit. Emellertid har han åt interiören förlänat både elegans och bekvämlighet. Salongen, hvars dekorering är ett verk af Carl Ahlborn, som här låtit rödt, hvitt och guld utgöra de förherskande färgbrytningarne, har tre logerader, amfiteater och galleri, tillsammans rymmande omkring 1,000 åskådare. Första raden är naturligtvis rikast utsmyckad, såsom med änglafigurer i hautrelief, gyllene löfverk, imiterade safirer och languett i rödt och guld. Fondlogen utskjuter något framom de andra, prydes med det gamla riksvapnet Tre Kronor och tjänstgör vid förefallande behof som kunglig loge.

Hvad som dock synnerligast fängslar ögat är det med utsökt smak rikt ornerade taket, hvilket man gifvit fullkomligt cirkelrund form. Det har tvänne mörkblå friser, en närmast krongallret och en yttre vid periferien. Mellan dem äro inrymde tolf fält, som i midten af gyllene emblemer framställa lika många symboliska kvinnofigurer, målade i hvitt på cinoberröd grund. Takcirkeln utgöres af en konsollgesims och stödes af åtta karyatider, bakom hvilka det ofvan tredje radens fond belägna galleriet höjer sig.

Hvad som näst plafonden utgör salongens bästa prydnad äro de ovanligt breda avantscenerna. Deras parti flankeras af korinthiska pilastrar, inom hvilka en förgyld ram innesluter första och andra radens avantscenloger, skilda åt af en barrière, som föreställer ett rödt draperi med lyra och lagerkvistar i guld. Tredje radens avantscener ha hvardera tre arkader och stå i förening med det här vidtagande ridåhvalfvet, som prunkar med »*Insigne Gothoburgensis*» under kunglig krona, återgifvet enligt Gustaf II Adolfs vid stadens grundläggning gifna föreskrift, in extenso så lydande: »en blå sköld med tre strömmar upp emot högra sidan, däruti ett fullkomligt gulldraget lejon, löpandes åt vänstra handen, uti den högra klon ett draget svärd och i den vänstra nedanföre hållandes en blå sköld, däruti två gula kronor ofvanföre och en under, allt efter de Götars sätt».

Tillägga vi att teaterns hufvudridå imiterar ett rödt förhänge med befransadt guldbroderi, att scendekorationerna äro målade af Gropius, Ahlgrenson och Grabow, att gaskronan är guldskimrande och att foyern *kunde* vara en lika vacker som angenäm oecus under mellanakterna, så tro vi oss ha lämnat en i det närmaste fullständig beskrifning på det synbara af detta sånggudinnornas tämpel.

Hvarje tillvaro, lång eller kort, har dock gärna sin historia. Så också Göteborgs Stora Teater, som nu upplefvat omkring ett fjärndels sekel.

Dess historia sönderfaller, om man så vill, i tvänne delar, den ena behandlande teaterns ekonomiska angelägenheter, den andra dess ästetiska verksamhet. Ur den förra delen ha vi egentligen blott en märkligare händelse att anteckna, nämligen egendomens afträdande till konkurs, med däraf följande offentlig auktion, på

hvilken teatern den 21 September 1871 köptes för 113,000 kr. af fabrikören Aug. Ringnér, i hvars arfvingars ägo den ännu befinner sig.

Något händelserikare är andra delen. Skiftesrik är den under alla förhållanden, hvilket icke är så underligt, då den behandlar en skådebana, som allt emellanåt utgjort ett experimentalfält för sådana konstutöfvare, för hvilka kothurnen är styltor, hvarpå de vandra kring i landsorterna, mindre sökande efter parnassen än en existensens asyl.

Efter det Stjernström med sitt då i högsta glansen af sin konstnärliga utveckling stående sällskap verkställt invigningen, vardt en tysk operatrupps uppträdande under ett par vintrar ett verkligt evenement i teaterannalerna. Ifrågavarande operatrupp var den von der Ostenska, hvars göteborgsverksamhet infaller i början af 1860 talet. Prestationerna ägde nyhetens behag, men voro underhaltiga. Operans bästa solokrafter hade rekryterats från tyska småsceners körpersonaler, måhända med ett och annat undantag från pensionerade leder. Från denna period erinra sig nog ännu teatervännerna fruarna Jung och Beck-Weichselbaum, fröknarna Völker och Doll samt herrarne Trausil, Laske, Otto och Weiss m. fl., af hvilka den senare, som hade goda röstmedel, vardt anställd vid vår kungliga svenska sångscen.

Nu hade operan blifvit modern i Göteborg, och von der Ostens segrar — de voro nämligen i viss mån sådana — gåfvo en annan tysk operadirektör ingen ro. Denne, hvars namn var Gaudelius, uppträdde med sitt mycket utpuffade sällskap för första gången i Göteborg den 2 Oktober 1864. Rättvisligen måste medgifvas, att — så en modern Seuerling han var — han dock förstod att vida bättre än sin föregångare tillgodose konstens kraf, att hans sällskap tidtals ägde ganska aktningsvärda förmågor, och att han genom att engagera såväl svenska som utländska gäster af prima sort gjorde sig förtjänt af både erkännande och tack. Om emellertid arbetena icke alltid hunno så särdeles långt i fulländning, berodde detta mycket på den snälltågsfart, hvarmed de måste bedrifvas för att gifva omväxling åt repertoiren. Så medhunnos under loppet af en enda vinter följande operor: Ernani, Barberaren i Sevilla, Stradella, Martha, Don Juan, Vapensmeden, Norma, Lucrezia Borgia, Muntra Fruarna i Windsor, Judinnan, Lucie af Lamermoor, Fra Diavolo, Friskytten, Josef i Egypten, Czar och Timmerman, Hugenotterna, Kärleksdrycken, Robert le Diable, Maskeradbalen, Regementets dotter, Tämpelherren och Judinnan, Sömngångerskan, Romeo och Julia, Othello, Rigoletto, Wilhelm Tell, Belisario, Zigenerskan, Zampa, Linda från Chamounix och Fidelio; summa summarum 31.

Var ej alltid publiken så öfverdrifvet belåten med hvad som bjöds, så var åtminstone direktören det, och det hörde visst ej

till ovanligheten att efter en något så när lyckad kupp, enkannerligen på iscensättningens område, hans ovanligt starka stämma trängde ut mellan ridån och lät publiken höra det stående utrycket: »So etwas haben die Gothenburger noch nie gesehen!»

Från Gaudelii sejourer minnas vi särskildt följande mer eller mindre lysande konstnärsnamn: fruarna Moser, Leinauer och Pelli-Sikora, fröknarna Holland, Löwe och Peters, herrarne Fischer-Achten, Krolop, Serpentin, Funck, Siehr, Kréen och Hallermeyer.

Det tyska inkräktandet af göteborgsscenen tvangs dock taga ett slut: den stora publiken ville ha svensk dramatik i original eller öfversättning, och den fick också sådan, därtill så väl återgifven, att få verkliga teatervänner torde saknat den tyska operan. Nu vidtog nämligen under ett par år Åhman & Pousettes sällskap, så sammansatt och ledt, att denna dess period kanske kan anses såsom omfattande Stora Teaterns mäst gyllene dagar.

Främst i konstnärsledet stod redan då den oförliknelige Raa, lika drastisk i karaktärskådespolet som kvick i komedien och rent af sublim i sorgespelet. Vi erinra endast om hans Laertes i »Hamlet», Vigneux i »Många vänner, litet vänskap», Halvard Gjæla i »Mellan drabbningarne», Axel i »Axel och Walborg», Hertig Johan i »Erik XIV», de Fougeron i »Fruarne Montanbrèche» och Gringoire i pjesen af samma namn, allt konstskapelser af renaste halt.

Täflande med honom om publikens ynnest framstod hans jämväl högt begåfvade maka, född Forsman, hvarjämte sällskapet förfogade öfver sådana förmågor som Bohman och Wagner, Hamletstolkaren Walther Ahlström, Lagerqvist, då ännu i fulla kraften af sin humor, direktörerne själfve m. fl.

Nästa teaterföretag hade internationell karaktär. F. Strakosch, en tysk impressario, samlade med hjälp af Ludvid Josephson betydande krafter under sin fana och anlade i stor stil ett italienskt-lyriskt och svenskt-dramatiskt sällskap, hvars sammansättning var denna:

För sångscenen:

Signora Casanova di Cepeda	Signor Sabbatini
» Carraciola	» Coy
» Stoica	» Guadagnini
» Brescia	» Tasta
	» Castelli

Maestro direttore: Carlo Patti.

För talscenen:

Fru Selma Hedin	Herr Ludv. Josephson
» Linda Boström	» W. Åhman
» Anna Wagner	» Th. Österberg
» Charl. Bergström	» W. Ahlström
Frkn Gurli Åberg	» Carl Petterson

Frkn M. L. Hammarstrand	Herr A. T. Boström
» Hanna Andersson	» R. Wagner
» Julia Magnuson	» Ludv. Otterström
» Wilh. Arenander	» Viktor Holmqvist
» Lotten Dorsch	» Ed. Strindin
	» John Fürstenhoff
	» A. Hammarstrand.

Tyvärr gick icke debet och kredit ihop, hvadan ej heller företaget blef synnerligen långlifvadt.

Följde så i början af 1870 talet en ny aera, då Wilhelm Åhman åter var ledare och därunder ensemblem nådde en berömvärd utveckling, så mycket mer anmärkningsvärd som sällskapets krafter voro spillror af mer eller mindre förolyckade teaterföretag.

Hösten år 1874 bildade teaterns nye ägare Aug. Ringnér ett eget sällskap, så till vida epokgörande, som man från och med detsamma kan med fullt skäl tala om Göteborgs stående teater. Den Ringnérska perioden, till hvilken hörde bildandet af en visserligen nu upphörd, men dock, som vi hoppas, ej alldeles fruktlös elevskola, omfattade en tid af sex år eller intill dess skådespelaren Erik Hillberg aflöste med en sejour, som slutade lika snöpligt som den började lysande.

Efter det literatören Frans Hedberg under ett par spelår varit göteborgsscenens ledare, inträdde teatern i ett nytt skede och vardt för första gången en allmännare angelägenhet. I April 1883 konstituerade sig nämligen Göteborgs Teater Aktie-Bolag, efter att 40,000 kr. tecknats på några få dagar. Bolagets verkställande direktör, herr Lorentz Lundgren, är jämväl scenisk styresman.

Naturligtvis har ifrågavarande scen många minnen af olika karaktär. Under mellantiderna ha icke blott medlemmar af vår Kungl. Teater här skördat lagrar och guld, utan ha här äfven trollkarlar och ekvilibrister, skridskoåkare och kalospinthechromokrener täflat om publikens bevågenhet, hvarjämte scen och salong, förenade af ett provisionelt golf, tjänat som lokal för stora s. k. operamaskerader. Här har Sandströms »Min lilla vrå bland bärgen» under komponistens eget anförande den 19 Nov. 1863 för första gången sjungits offentligt af Raa som solist och Amatörernas Sångförenings medlemmar som brummkör, här ha nabolandens koryféer, en Johannes Brun och en Wilhelm Wiehe låtit oss höra olika tonfall af norræna tunga, men också, hvad mera är, låtit oss se den sceniske konstnärens förmåga att väcka skaldens drömmar till lif, att fängsla människolifvet i sekunden och tyda dess dunkla gåtor, stundom framkallande tårar, stundom leenden, här har Tichatscheck, den gamle sångareveteranen, med slummerarian ur »Den Stumma» visat den sanna konstnärsglödens oförbränneligheten, här har »barytonisternas konung» Joseph Beck uppträdt såsom

Carl V i »Ernani», som Wilhelm Tell och Rigoletto, visserligen första gången inför så godt som tomma väggar, men dock under stormande jubel, här har den sköna Bertha Linda, sedermera den världsberömde målaren Makarts lagvigda maka, visat hvad Terpsichores konst förmår, då den behandlas med mästerskap, här ha instrumentalkonstnärer sådana som Ole Bull, Vieuxtemps, Alfred Jaell, Rubinstein och Wilhelmina Neruda förvånat med föredrag, hvari det själ fulla blott haft föredragets egen mirakulösa teknik till medtäflare, här ha sådana världsstorheter som Kristina Nilsson, Trebelli, Cari, Carlotta Patti och miss Thursby m. fl. fyllt rummet med en människoröst af sådan skönhet, att åhöraren, med eller mot sin vilja, gjort ett stycke känslans himmelsfärd, och här — last, but not least — har Adelaide Ristori med sin Medea, Maria Stuart, Drottning Elisabeth och lady Macbeth samt Sarah Bernhardt med sin Fédora visat höjden af scenisk framställningskonst.

*　*
*

Den närbelägna **Nya Alléen**, som göteborgaren räknar till en af sin stads bästa prydnader, anlades år 1823 och då till ej obetydlig del genom kommerserådet Wijks tillskyndan. Dock ingick förordnandet om denna promenadlinies anläggande redan i det kontrakt rörande fästningsverkens undanrödjande och nya kvarters indelande, som Kungl. Maj:st. och Kronan år 1807, den 19 Okt., genom dåvarande landshöfdingen baron Carpelan afslöt med Magistraten, Borgerskapets Äldste och deputerade af stadens öfrige innevånare, hvadan också alléen är upptagen på af Magistraten gillad stadskarta af år 1815. Nya Alléen har en körbana och två gångbanor, den sträcker sig nästan bågformigt från öster till väster i längd af mer än 1800 meter och har i fyra rader omkring ett tusen träd, som om somrarne bilda de härligaste löfhvalf. Här saknas ej promenerande dagen igenom, och på körbanan ser man som oftast en hel rad af vagnar, faëtoner och kalescher, hvarjämte velocipedåkare och ryttare, stundom äfven ryttarinnor, ge ökadt lif åt den brokiga taflan, som isynnerhet middagstiden, då trafiken är lifligast, antager en riktigt glad fysionomi.

I hörnet af Nya och Gamla Alléerna ligger ett altanprydt trähus af icke obetydlig storlek. Det är **Realgymnasium**. Denna privata läroanstalt, som har rättighet att di-

mittera ynglingar till universitetet, stiftades år 1845 af löjtnant Adolf Törnsten, dåvarande stadskatecheten J. A. Grevillius och privatläraren magister C. J. Meijerberg. Nuvarande skollokalen, uppförd efter ritning af arkitekten Westerberg, har ljusa, rymliga lärosalar äfvensom en rätt vacker solennitetssal. Huset exproprierades af Göteborgs stad år 1884.

Midt emot Realgymnasium på andra sidan Gamla Alléen ådrager sig grosshandlaren dr. **Oscar Dicksons hus** en viss uppmärksamhet. Det är byggdt i renässansstil med tydligt inflytande af engelsk smak. Arkitekten V. Boulnois i London har därtill uppgjort ritningen. Till sitt inre är huset ett af stadens allra magnifikaste.

Vi ha redan ett par gånger nämnt **Gamla Alléen**. Denna promenadplats, som förr hade en tredje rad af träd midt emellan de två nuvarande, anlades redan 1788. Den löper med sin längd af 600 meter till större delen utefter den här liggande, Kronan tillhöriga **Exercisheden**, som i dagligt tal blott kallas Heden, men förr benämndes Östra Heden, till skilnad från Hagaheden, den senare en nu bebyggd plats, som i likhet med nuvarande exercisheden begagnades vid målskjutning och andra militära öfningar.

Å fältets norra ända finna vi det år 1867 uppförda **Gymnastik- och Exercishuset**, en gåfva till Göteborgs stad af grosshandlaren Julius Lindström, som med densamma velat hugfästa minnet af sin fader, kommunalmannen Erik Gustaf Lindström. Husets ändamål är angifvet i dess namn, och är det särskildt folkskolans barn, som här få hämta styrka och hälsa af Lings konst. Gymnastikhuset upplåtes som oftast äfven till sammankomster, expositioner, konserter m. m. Det rymmer 1,500 personer, håller 27 meter i längd och 9 meter i bredd samt är uppfördt efter ritning af arkitekten A. Heilborn.

Vid Gamla Alléen finna vi under nummer 92 **J. G. Malmsjös Pianofabrik**. Denna sin lokal har fabriken haft sedan 1847 eller 3 år efter dess anläggande. Den är i sitt slag en mönsterfabrik, som levererat flere tusental instrumenter, alltifrån den 2,000 kronors konsertflygeln till den anspråkslösare taffeln, som blott betingar ett pris af 750 kronor. Fabrikatets namn har god klang inom den musikaliska värl-

den, något som bestyrkes af den mängd medaljer, som blifvit detsamma tillerkändt vid alla möjliga in- och utländska expositioner, särskildt vid världsutställningarne i London, Paris, Wien och Filadelfia.

Så kan industrien räcka konsten handen — motsatsen är annars vanligare.

Fortsätta vi vår väg till alléens slut, så ha vi på höger hand en nyare byggnad med hufvudingång från Södra Vägen, såsom körbanan utmed alléen kallas. Att ifrågavarande byggnad, som dessutom vetter åt Lorensbärgs- och Engelbrektsgatorna, icke är ett vanligt privathus synes af dess mindre alldagliga form, dess misshushållning, att ej, såsom brukligast nu för tiden, resa sig högt i luften samt slutligen af de kolossala hästhufvuden, hvilka anbringats såsom prydnader å ömse sidor om ofvannämnde ingång. Den arealstora byggnaden är **Göteborgs Ridhus-Aktie-Bolags ridhus**, som färdigbyggdes år 1882 efter teckning af arkitekten W. Franck. Den är murad af gult tegel och siras af gesimser och fönsterkaryatider af cement samt kolonner af gjutet järn, hvadan det hela i och för sig icke är till missprydnad.

»Panem et circenses!» hette det på det cæsariska Romas tid, och det drag af de gamles lefnadsfilosofi, som häri ligger uttryckt, har nog fortplantat sig litet hvarstädes ända intill våra dagar, ja, vi tro till och med att det alltjämt vinner terräng. I denna tro styrkas vi af en jämförelse mellan t. ex. nutidens och — vi behöfva ju endast taga 1830-talets — värdshuslif. Nu är det icke nog med att ha något att äta, man måste också därvid ha något nöjsamt att se på, såsom t. ex. lindansning, atletiska produktioner, balett, fyrverkeri o. s. v.; men på 1830 talet var man belåten utan allt det där att se på, hade man blott något att äta och — dricka. Icke minst belåten var man nog i det då mycket omtyckta bättre värdshus, som var inrymdt i huset strax öster om Gamla Alléens slutpunkt, numera utmärkt med nummer 87 C Engelbrektsgatan. Här »höll» konditor Rubenson. Värdshuset kallades mästadels »Jamaika» med anledning af den präktiga Jamaikarom, som här serverades och hvaraf bereddes den då med en gång så modern vordna romtoddyn. »Jamika» vardt dock ej långlifvadt. Kanske fick det sitt banesår af rivalen på andra sidan landsvägen, det snart sagdt öfver hela landet, åtminstone »par renommée», kända utvärdshuset

Lorensbärg.

Gån att nöjet lyda! Blott en tid det rår.
Kjellgren.

Det är nu mycket länge sedan, eftersom mer än ett halft sekel förflutit sedan dess.

Vi ha nyss lämnat Gamla Alléen bakom oss, sedan vi i förbifarten kastat en blick åt höger genom den gammaldags inkörsporten till Wohlfahrtska egendomen Kristinelund, hvars manbyggnad presenterar sig så vackert i fonden af en lång lindallé och bakom den hvitskimrande statyen på gårdens midt. Vi ha passerat Milowska possessionen midt emot samma Gamla Allé, och äro just i färd med att fortsätta vägen utåt Johannebärg, då vi helt plötsligt ändra beslut, kommendera höger om! och kila af inåt »Winbergska plantaget».

Det är »gamle Adam,» den frestaren, som kommer oss på denna afväg, lockande med en brunröd toddy, kanske också med ett eller annat glas karambamboli.

Uppkörsvägen till Winbergs drager sig något på sned från landsvägen, och midt för densamma påträffa vi snart ett tvåvånings trähus, utan något anmärkningsvärdt i sin arkitektur, tvärtom så rätt och slätt som möjligt. Detta hus är dock icke målet för vår vandring, såsom varande ägarens enskilda bostad. Vi gå alltså omkring detsamma och hamna på en kringbyggd gård, hvars tvåvåningsbyggnader till vänster och midtför hufvudsakligast äro upplåtne till värdshusrörelse, under det de till höger äro så kallade ekonomibyggnader.

Hemmastadde som vi äro på platsen, gå vi in i den långa och föga eleganta förstuga, som på midten af det där huset till vänster leder rätt igenom byggnaden ut till ställets trädgård. Hit inkomna, stiga vi in genom den öppna dörren på höger hand och befinna oss så i Winbergska värdshusets skänkrum.

Allt ser ju här så inbjudande ut, att det förefaller oss helt naturligt, att vi lyssnade till gamle Adams lockelse. Se bara så intagande den där lilla skänkjungfrun är i sin hvita bindmössa, sitt näpna sidenförkläde och sina korta klädningsärmar, som lämna till fritt beskådande de allra mjällhvitaste armar man gärna kan tänka sig. Vi äro smått liebhabrar. Alltså icke underligt, att vi i detta nu icke ha något öga för det trefliga rummets ameublement, dess rottingstolar af gulpolerad björk, dess taburetter med öfverdrag af blommig sits eller dess kantiljkantade röda fönstergardiner, sirligt draperade på spjutformade trästänger — nej visst icke! Och kasta vi en blick in i de närgränsande rummen, så är det icke för att beundra kronprinsparets porträtter i litografi på väggen eller de messingsbeslagna draglådor, som bland annat bohag här representera den s. k. kejsarstilen, utan för att

se om där ej skulle kunna uppenbara sig ännu en eller annan liten förtjusande värdshusnymf.

Vid ett sådant där inblickande höra vi innanfrån en halft deklamerande, halft sjungande karlröst utbrista:

»Unge Nachtigal, yr och kär,
Som gjort Kerstin så stor besvär . . .»

Vi studsa smått. Man måtte väl ej med unge Nachtigal mena oss! Åhnej, visst icke! Unge Nachtigal är Zetterlöf, den sirligt klädde mannen, som sitter där närmast fönstret, för tillfället medlem af ett gladt lag, som roar sig med pokulering och glädtigt samspråk. Att Charles och Fredrik och Per äro namn, som därunder ofta nämnas, så mycket uppfångar vårt skarpa öra, och vårt icke mindre skarpa öga säger oss snart, att namnen gälla brödratrion Backman. Den som benämnes Charles är den där mannen med de guldbågade glasögonen, just densamme, som med sin vackra bas reciterade de nyss nämnda versraderna. Låt vara att där ligger något af storpratare hos honom, där ligger också något af äkta bonvivant, som tyckes verka lifgifvande på omgifningen, ty han får ofta laget att skratta. Per, hans yngre bror, ger honom icke mycket efter i fransysk esprit. Också är han så godt som halft fransman, och sina franska sympatier har han fått i arf af sin namne och far — »lille Per» — som under kontinentalsystemets gyllene dagar spelade små politiska intriger, herr grefven och landshöfdingen v. Rosen till stor förargelse. Att också Charles hyser fransyska sympatier framgår nog af hans egen tidning, men är icke så underligt, då han ju är fransk konsul och därtill gift med franske generalkonsuln de Serres dotter, den fägringsberyktade Mathilda. Men allt det där hör ju egentligen icke hit!

I det glada laget blir det allt lifligare och lifligare. Grosshandlaren Niklas Otterdahl berättar jagthistorier, hvari Åkermarkens Stelle, stöfvaren, spelar en hufvudroll, stadsmäklaren Lund skrattar så magen hoppar, advokatfiskalen Greiffe, providör för aftonen, rekvirerar in en ny bål, Moleau, waldhornblåsaren, trummar på bordet en melodi, som han fogat till Wadmans »Jag vill ha rus, ett glädjerus hvar dag», och Wadman — Wadman, ja! han hör äfven till laget. Aktning för skalden! Hatten af för honom! sitter han också själf i skinnkaskett, och det så under tak han är, sitter han också i rock så grof, att det ser ut, som vore den af simplaste vadmal! En visa, Wadman! ropar slutligen Hjertstedt, grosshandlaren. En visa! ropa Hillman, handelsbokhållaren, Liljedahl, historiemålaren, och Blomstervall, juveleraren. Och en visa blir det. Sedan Wadman fattat ett glas, rättat till glasögonen och låtit en andefläkt från löjets gud krusa sin mun med ett leende, höjer han upp sin röst och sjunger:

Näsorna votera öfver bålens ånga,
Ack, hvad ömma känslor lifvas på en gång!
Hjärtat sväller ut och kläderna bli trånga,
Själfva ufvens näbb förtonar sig till sång.
Enhälligt den ljuder vid de gladas bål,
Kallelsen att dricka hela världens skål . . .

Men vi lämna det glädjedruckna laget för att se hur det ser ut i trädgården, som i motsats till ställets park hyser »la haute volée» inom sitt stängsel. Damer i musslins-klädningar med korsettlif och kjolar i rika veck intaga här och hvar en stilla kopp thé, hviskande dagens »on dit.» Kjolarne äro så korta, att de ej kunna dölja de små näpnaste fötter, skyddade af genombrutna strumpor och instuckna i skor utan tillstymmelse till klackar. De mångfärgade sidenlångschalarne äro klädsamme; så kanske dock ej de väldiga hufvudbonaderna — toscana schäferhattar — med formen af en upp och nedvänd korg, så kanske ej häller de där kanonlockarne vid öronen eller pannbanden vid hårfästet.

Vi skola dock icke tro, att damerna sitta här helt solo vid sin thékopp. Åh, vår tid är mer chevaleresk än någon, och öfverallt se vi uppvaktande kavaljerer, elegant klädde äfven de, ja så elegant, att vi någon gång observera hvitt sidenfoder i den guldknappsprydda blå eller bruna promenadfracken. Till ersättning för linnekragar ha de höga svarta spännkravatter af sidensars, västen är icke sällan af gult merino med hvitt silkesbroderi, och nedanför den dinglar ett pitschaft i mångfärgadt sidenband. Och så välrakade de alla äro sedan! Hvem skulle väl också, få framt man icke är militär, våga kläda sig i mustasch! På sin höjd ett allra som minsta lilla kindskägg!

Nöjet är stillsamhetens. Man går fram och åter i de raka gångarne eller sätter sig ned på de jämväl raka bänkarne. Minsta nöjet är icke att observera hvarandra. En och annan förstår också att draga uppmärksamheten till sig i mer än vanlig grad. Så till exempel den där högreste och mustascherade mannen med den sydländskt bruna hyn och den cirkelrunda slängkappan. Det är spanioren Cassat, f. d. löjtnant vid »royal suédois», numera fäktmästare och värdshusvärd.

Sin fäktsal har han i andra våningen af huset i hörnet af Köpmans- och Smedjegatorna, sitt värdshus åter vid Torggatan, i hvilket han låter servera den spanska rätten »olla podrida», och där »slutadt, sa' Cassat», är ett stående uttryck bland gästerna. Vi se vidare den storväxte orkesteranföraren Richter, kompositör till Wadmans »Mitt hjärta har råkat i klämma», »Lik en Afrodite, inbäddar mellan dunen», och många andra; vi se grossören Adolf Wohlfahrt, alla auktioners påhälsare, stor konstvän och ännu

större rabulist, fantiserande om den Bernadotteska dynastiens störtande och republikens seger, för öfrigt ett stort original. Till original kunna vi äfven räkna de där två: pro primo tysken Baehrenroth, storätare och organist, det senare i Kristinæ Kyrka, och pro sekundo, Mortensson, med. doktor, boende i sitt hus, Vallgatan 40, och af allmänheten känd för sin korpulens, sin gamla grågula rock med den stora axelkragen och sitt oafbrutna svängande med käppen — en solid rörkäpp med förgyld krycka — och där, där ha vi till sist göteborgsgatans största ryktbarhet: Stålhandske, den långe, rake och magre mannen med den oundgängliga blårutiga bomullsparaplyen under armen. Vakta dig, Stålhandske, du, din tids Don Ranudo di Colibrados, att ej Nyberg på Bikupan klipper ut dig karrikerad till mängdens förnöjelse; du känner hans förmåga som silhouettklippare, och den klipparen skymtade just nu fram ur en af bersåerna!

Men det skymmer, det blir sent, och litet hvar troppar af hem. Winbergska plantaget står snart så godt som öfvergifvet. En enda oljelampa upplyser gård och park. Det tarfvas också icke mer, ty månen höjer sig öfver trädtopparne och målar sitt fantastiska mönster på trädgårdssängarne, under det alléer och buskar susa ett sömntungt, doftande godnatt.

Blott i några få af värdshusfönstren lyser det ännu. Ett af dem står öppet, och där innanfrån höres en vacker tenor, som vid ackompagnement af guitarr sjunger Walerius:

Gif mig en flicka, en pokal,
Ty jag kan älska, jag kan dricka!
Om ödets nåd mig ville skicka
En fullmakt på mitt fria val,
　　Jag skulle glömma
　　Lifvets kval
　　Och evigt tömma
　　Min pokal
Vid sidan af min sköna flicka.
Gif mig en flicka, en pokal,
Ty jag kan älska, jag kan dricka!

* * *

Namnet Lorensbärg är icke årsbarn med värdshuset. Det fanns nämligen öfver 50 år före det senare och härleder sig af handlanden Lorens Pettersson, som år 1771 var landeriets innehafvare. På 1830 talet blef benämningen Winbergska plantaget mäst allmän. Den upphörde dock med Winbergs död, hvarefter det ursprungliga namnet kom till heders. Det är nu det mäst klingande i Göteborgs värdshushistoria.

Lorensbärgs mark har intill Mars 1884 varit upplåten med lösningsrätt för staden, när stället öfvergått till någon annan än en arfvinge till förre innehafvaren. Af denna lösningsrätt betjänade sig staden första gången år 1823, då handlanden V. J. Vallentin, som af nämnde Lorens Petterssons arfvingar köpt egendomen på auktion för 7,333 rdr 16 sk. banko, ingick till Magistraten med ansökan om landeriets upplåtande till honom. Vallentins ansökan afslogs, och staden upplät i stället egendomen till vinhandlaren A. H. Evers med skyldighet för denne »att hålla parken och trädgården till handa för stadens bättre innevånares begagnande till promenad», hvarjämte honom ålåge att inrätta ett för samma allmänhet afsedt värdshus, förestått af skicklig traktör, och egde han, hans hustru, barn och arfvingar att trygga sig vid en »rolig besittning och nyttjanderätt af landeriet, så länge de dessa skyldigheter fullgjorde.»

Efter vinhandlaren Evers, som således vardt värdshusets förste innehafvare, blef traktören Joh. A. Winberg ställets ägare, i det han år 1827 tillhandlade sig detsamma för 12,000 riksd. banko. Winbergs enka gifte sig med handlanden J. P. Andersson, hvilken för 12,066 rdr 32 sk. banko år 1840 sålde det till musikdirektören vid Kongl. Göta Artilleri regemente Frans Cabré. Denne åter sålde egendomen år 1857 till handlanden Carl Benj. Ekberg och maskinisten vid dåvarande Stora Teatern C. J. Lundell, som betalte den med 54,000 rdr. Sedan Lundell år 1861 blifvit ägare af Ekbergs del, öfverlät han egendomen år 1866 på restauratören Robert J. Graf, som i sin ordning år 1883 sålde den till källarmästaren Gust. Lundstedt. Denne erhöll dock ej sökt upplåtelse, enär staden själf inlöste landeriet 1884. Graf erlade en köpeskilling af 73,000 rdr, och Göteborgs stad 200,000 kronor.

Under den tid Cabré förde Lorensbärgs vinrankssirade spira, uppsattes vid södra ändan af trädgården en sommarteater, hvars byggmästare var förenämnde Lundell. Teatraliska prestationer af rang ha väl hört till sällsyntheterna på denna scen, som dock, hvad storlek och utstyrsel beträffar, lärer fullt tillfredsställt anspråken på dess tillkomsttid. Ungefär samtidigt ökades Lorensbärgsnöjena med karusellåkning. I parken var nämligen uppsatt en brokigt utstyrd, i kinesisk stil hållen karusell, på hvilken man åkte efter lokomotiv i öppna, tvåsitsiga vagnar, tolf till antalet, vilja vi minnas. Karusellen var inköpt från hufvudstaden. Där hade han stått i Humlegården och roat 1820 talets njutningslystna Stockholm, som gaf honom öknamnet »svinmatskvarnen» — en folkkvickhet naturligtvis, mindre fin än karakteristisk.

Från Cabrés tid föreskrifver sig också en ännu kvarstående, delvis till skräpkammare, delvis till duschrum nu degraderad danspaviljong, som uppfördes i parkens västra del och invändigt må-

lades med kärlekens och trohetens färger. Hittills hade Lorensbärg varit väl renommeradt; men nu började det en resa utföre, och till den resan var sagde danspaviljong skulden. Den drog nämligen så godt som genast till sig »le demi monde», som här, vid tonerna af en oftast dålig musik, svängde om dagligen eller rättare nattligen. Bond-Kristina, Rebecka Nordström och Stafva Lidberg, bekanta kärleksnymfer på ifrågavarande tid, voro här balernas drottningar. Det dansades och glammades, det väsnades, grälades och sjöngs. Unge män med varma hjärtan och gubbar med späckad plånbok deltogo i dessa cancangillen, som vanligtvis fortsattes i själfva värdshusbyggnadens enskilda smårum, där vinets gud hade sina altare i form af supébord, och där cliquoten flöt i strömmar. Här sårade Amor med sina pilar, under det Bacchus helade — för stunden.

Lorensbärg kunde nu sätta som skylt på sin dörr Wadmans strof:

Jag bjuder på famntag af himmelska kvinnor,
På fräsande näktar ur gyllne pokal;
Men franska syrpriser ge mina gudinnor
Och med min podager är jag liberal.

Resan utföre hade nått sitt slut: man hade fastnat i dyn.

* *
*

Det klämtade.

Skulle elden vara lös eller föreföll det blott så i drömmen?

Nej, nu smattrar också trumpeten i gathörnet och larmskotten ljuda från Gustaf Adolfs torg.

Ett — två! Det klämtar två slag. Elden är således utom staden.

Brandlyktorna i Gustavi och Kristinæ visa i rigtning mot söder, i hvilket väderstreck också ett starkt eldsken aftecknar sig å den mörka natthimlen.

Sprutorna, som köra i häjdlös fart utåt Alléen, där man redan kan höra Sahlbergs trumma, eskorteras af en människoskara, skådelysten, så det förslår. Det är någonting »intressant» i en eldsvåda, förstås!

Man möter en husar, som rider i sporrsträck åt staden.

Hvar är elden lös? ropas.

Lorensbärg brinner! svaras det i förbifarten.

Lorensbärg!!

Ja, det var verkligen så. Eldtungorna slickade redan utefter väggarne på det ena boningshuset, och det andra stod i begrepp att nästa ögonblick offra sig åt dem. Det brann så gräsligt skönt midt emellan de åldriga trädkronorna, som gnistrade af rimfrost så som voro de öfversållade af diamanter.

Polismästaren i egen hög person jämte brandchef och brandadjutant, sprutkarlar — yrvakna och handfallna — artillerister, gatpojkar, kvinnor och barn, alla samlades de på den beryktade platsen. Så kom också frivilliga brandkåren, och då vardt det ordning i släckningsarbetet, men ordningen gagnade denna gång till intet, ty elden hade från början fått en sådan öfverhand, att en enda stor grushög var allt, som efter en eller annan timme återstod af det gamla murkna Bacchitämplet, nyss så rikt på minnen af saturnalier och orgier, minnen af oskyldig glädje och fräck styggelse.

Det var den 1 December 1864, tidigt på morgonen.

Glädjemusiken hade upphört att gå några år förut. Denna gång kunde han annars gärna ha rört på spelet.

* * *

Beundrare af det gamla gå ej gärna utan en viss motståndskänsla öfver till det nya. Men dessa beundrare äro i de flästa fall åldringar, för hvilka alla nöjen på deras ungdomstid hade en egendomlig, mera lockande färg:

»Då var det lust att lefva,
Jublande gladt hvar dag;
Då var det fröjd i världen,
Då var det annat slag.»

De unga åter se med välbehag och tillit alla yttringar af det nya, icke minst dem, som ligga inom nöjenas sfär, och dit räknade de år 1867 den ståtliga restaurationsbyggnad, som då uppfördes i Lorensbärgs park efter ritning af arkitekten A. Heilborn. Denna byggnad uppfyller i hufvudsak tidens fordringar. Den har på undre botten skänkrum, matsalar och veranda samt i andra våningen rum för enskilda sällskap och en stor, vacker med musikläktare försedd fästsal, som begagnas till baler, bröllop och större middagar m. m., stundom också till allmän servering.

Parken är numera hållen i engelsk stil med slingrande gångar, doftande blomsterrabatter och bersåbildande häckar. Dess bästa prydnad är dock en af almar och björkar beskuggad kolossal bröstbild i brons af skalden Wadman, modellerad af Molin. På dess piedestal af Malmöns granit läses i förgylda bokstäfver öfver en i stenen inhuggen lyra:

J. A. Wadman
och på fotställningen: Af
Göta P. B.

Förslaget till denna minnesstod är utgånget från literatören Jonas Philipsson, känd som humoristisk ordenstalare, författare till en mängd glada lustspel och utgifvare af den i mannaåldern ingångna Maj-muntrationstidningen »Pounsch». Det rönte så rik och liflig anslutning inom sällskapskretsen — Göta Par Bricol — att stoden jämförelsevis snart efter förslagets framläggande kunde högtidligen aftäckas, hvilket skedde sommaren 1869 under stort tillopp af åskådare och i närvaro af medlemmar af det då i Göteborg hållna nordiska konstnärsmötet.

Liksom Stockholm har sin Bellmansfäst, så har också Göteborg sin Wadmansfäst. Den senare firas i sammanhang med bricolisternas sommarhögtidsdag, då det »lysande sällskapets» bröder, kommendörer och guvernörer, eller hvad de nu allt heta, iklädde sina mångfärgade ordensdekorationer och företrädde af standarförare, härolder och en sångarskara i djupa led, vandra i procession till skaldens bekransade byst för att hylla hans hågkomst med sång och ett af riddare-ceremonimästaren utbringadt: lefve Wadmans minne! Vanligtvis klingar den berömda bricolsången på ett förunderligt vackert sätt vid dessa tillfällen, då parken är fylld med en stor samling åhörare och åskådare. Ännu långt in på kvällen utmärker sig Lorensbärg för en liflighet, som bär fästlig prägel, annars — med undantag af 1 Maj — icke just så alldaglig under försommaren, och ända in till dess Phoibos Apollon kör upp i öster med sina eldsprutande fålar, bringande en ny dag, lefves här inom fyra väggar och slutna dörrar ett bacchanaliskt lif, som denna gång icke är utan sin poesi och täljer, hur ännu glädjen och sången kunna andas med friska lungor åtminstone en gång om året: det är på Wadmans dag.

Lorensbärgs årliga glanstid är framförallt Augusti och September. Då är tillströmningen af gäster mycket betydlig, i all synnerhet när de sedvanliga s. k. stora sommarfästerna arrangeras.

På teatern har man då »Varieté» och på planen framför restaurationsbyggnaden allehanda förströelser, såsom balonguppstigning, luftgymnastik etc. etc. En fulltalig orkester bjuder på favoritmelodier, och med dem blandar sig det oundvikliga ljudet af smällande korkar och rullande kägelklot.

Ännu är glädjen dämpad. Man sitter stilla och beskedligt vid de tätt sammanställda småborden, säger då och då ett ord och småler dessemellan, man läppjar på punschen och blossar med cigarren, som med sin rök söker mätta en atmosfär, redan förut ångande af fluidum, blommor och parfymer.

Först när mörkret inbryter, blir stämningen lifligare och gästantalet större. Marschaller kanta då alla gångar, och kulörta lyktor bilda här och hvar arkader. Plötsligt sprider elektrisk belysning ett både intensivt och förtrollande sken, och gasrampen utmed den stora verandans tak rent af bländar. I detta ljushaf drifver man fram och tillbaka på »stora gången», intill dess man vid niotiden skockar sig på ömse sidor om den ljusskimrande musikpaviljongen, intagande en afvaktande ställning. Det gäller nämligen att se fästens slutnummer: ett fyrverkeri. Snart sprakar och gnistrar ett sådant på sitt bekanta sätt. De färgskiftande svärmarne spegla sig i fontänens bassin och komma de otaliga vattenpärlorna att skimra likt facetter.

Det är vid allt detta ett ah! och ett åh! och ett handklappande så godt som något, och man följer med blickarne de sprakande gnistorna uppåt — uppåt, där man »en passant» får se en himmel, stjärnbesatt och månlyst, talande sitt tysta språk om en oändlig storhet och allmakt . . .

När de tre kanonskotten förkunna fästens slut och de flästa deltagarne i nöjet bege sig på väg hem, befinnes det vara alldeles svart af folk utanför portarne. Fyrverkeriets friskådare kunna nämligen räknas i tusental. Slöddret är nog här till finnandes, men det är icke det förherskande elementet, och allt går stilla och ordentligt till. Man har på sin höjd hurrat litet i förtjusningen öfver herr Fritz Buschs eller herr Kreftings vackra raketer och guldregn — allt hvad som kan ses af dem, som endast ha plank- eller gatbiljett.

Den dråpliga Kungsportsavenyen ter sig nu som en äkta pariseraveny — nota bene för dem, som ha rik fantasi. Det är ju ett lif, en rörelse, som visserligen icke trotsar all beskrifning, men icke desto mindre är respektabel med besked! Droskor och cabs, den ena efter den andra, rulla fram genom mänskoströmmen. Det ljuder af hästtramp och pisksmällar. Se opp, se opp! heter det ideligen från kuskbockarne, och de öfverfylda spårvagnarne köra i häjdlös fart, varnande med sina röda lyktor och sitt oafbrutna ringande.

Den äkte göteborgaren, som naturligtvis älskar sin stad, säger gärna till sig själf vid dessa tillfällen: Göteborg är bestämdt en stor stad!

Kungsportsavenyen.

Denna aveny lofvar att bli hvad den i viss mån redan är: en palatsgata. Vi säga i viss mån, ty den tillhör till hälften det Göteborg, som kommer. Med undantag af det s. k. engelska kvarteret, som isynnerhet åt Teatergatan företer en sällsam blandning af fulhet och oregelbundenhet, bilda dess byggnader kvartervis ett symmetriskt helt af storslagen verkan. Särdeles beaktansvärda äro husen N:o 16, 30 & 32 (arkitekt: herr Adr. Peterson) och N:o 26 & 28 (arkitekt: herr E. O. Krüger). Första pristet tages dock måhända af N:o 18 & 20, byggda i effektfull fransk renässansstil med en fasad, å hvilken de tätt vid hvarandra sittande med speglande glas försedda fönstren åtskiljas af en myckenhet pilastrar, medaljonger, guirlander, karyatider o. s. v., allt på det behagligaste smekande ögat och vittnande om den genialitet, som leder arkitekten Adrian Petersons ritstift.

Särdeles vackert är också handlanden J. G. Hambergs hus N:o 2, uppfördt efter ritning af arkitekten C. Fahlström.

Det midt emot belägna N:o 1 ådrager sig uppmärksamhet ej blott genom sin storlek — det är fyra våningar högt samt helt och hållet fristående med fasader åt fyra gator — utan ock genom sin soliditet, sin öfverdådiga elegans och berömvärda smakfullhet. Åt Kungsportsavenyen visar det sin kraftfullast tecknade fasad med balkonger, kolonner och en

hög trappa, det hela i renässansstil. Arkitekt är här herr A. H. Cornilsen, som genom detta byggnadsverk visat sig vara en dugande man i sitt fack. Huset inrymmer på undra botten en med verklig lyx inredd kafé-, restaurations- och fästivitetslokal med särskilda ingångar från Park- och Teatergatorna. Åt förstnämnda gata erbjuder byggnaden jämväl tvänne för kafégäster afsedda terasser af halft uthuggna rustica stenfält med balustrader, en lika prydlig som ändamålsenlig anordning.

Vid ifrågavarande aveny kommer att med snaraste resa sig aktiebolaget Valands beslutade konstutställningsbyggnad, till hvilken grosshandlanden Pontus Fürstenberg skänkt 30,000 kr. såsom stamaktiebelopp.

Kungsportsavenyen tager sig präktigast ut söderifrån. Dess ovanligt breda chaussé, som har tvänne likaledes breda gångbanor, kantade på ena sidan af träd och på den andra af husens blomstersmyckade förgårdar inom dyrbar järn- och cementstaket, bildar tillsammans med själfva byggnaderna ett perspektiv, som ovedersägligen är anslående på skönhetskänslan. Avenyen utmynnar i Gamle Ports-platsen, och ofvanom de hus, som omgifva denna plats, synes i fjärran, såsom en taflans medelpunkt, den å spetsen af Kvarnbärget pittoreskt placerade Göteborgs Navigationsskola, hvars enkelt rena fasad och kraftiga sidotorn måleriskt afteckna sig mot horisonten — en fonddekoration, täflande med teatermålarens i behag och effekt.

Chalmers tekniska Läroanstalt,

som före 1883 benämndes Chalmerska Slöjdskolan, finna vi, om vi från Kungsportsavenyen vika af in på Storgatan i västlig rigtning.

Sin nuvarande lokal, hvars byggnadskostnad uppgått till 148,000 kr., har läroanstalten haft sedan den 12 Oktober 1869, då den högtidligen togs i utbyte mot en jämförelsevis trång och aflägsen lägenhet vid slutet af Norra Larmgatan. Den består af i öppen fyrkant uppförda tvänne särskilda byggnader, däraf en hufvudbyggnad och tvänne flyglar, alla om två våningars höjd och i öfverensstämmande stil af oklan-

derlig symmetri, men också utan någon annan skönhetens prägel. Till det inre äro samtliga lokalerna synnerligen lämpliga och för sina ändamål väl afpassade. I hufvudbyggnaden inrymmas på undra botten tvänne auditorier och tvänne salar för samlingar, vidare arbetsrum för lärare och bostad för vaktmästare. Våningen en trappa upp har äfvenledes tvänne lärosalar, dessutom bibliotek och bostadslägenhet för skolans föreståndare. I den östra flygeln äro inrättade laboratorier för undersökning i kemi, mineralogi och geognosi och i den västra mekanisk verkstad, snickeriverkstad och ritkontor m. m.

Ritningarne till det hela äro uppgjorde af stadsarkitekten V. von Gegerfelt.

Undervisningsämnen äro: matematik, mekanik, teknologi, fysik, kemi, mineralogi och geognosi, landtmäteri, väg- vatten- och husbyggnadskonst, frihandsteckning, modellering, verkstadsarbete, svenska språket och bokhålleri.

Lärarepersonalen består af en professor, som är skolans föreståndare, tre lektorer och åtta biträdande lärare, hvartill komma repetitörer och stipendiater.

Den berömda läroanstalten räknar sin gagnande tillvaro från den 5 November 1829 eller 18 år efter det skolans donator, kanslirådet William Chalmers, bortgått ur tiden. Att skolan först då kunde börja sin verksamhet berodde på en långvarig process, som dock medförde det goda, att den i och för sig betydliga gåfvan förräntades så, att man vid skolans öppnande förfogade öfver en grundfond af omkring 73,000 rdr banko.

Läroverkets förste organisatör och föreståndare var professor Carl Palmstedt," lärjunge af den berömde Berzelius. Han utvecklade allt ifrån början en rastlös verksamhet för skolans bästa, nitiskt biträdd af den utmärkte medborgaren doktor Per Dubb, densamme som genom sitt inflytande förmådde Chalmers att några dagar före dennes död insätta en blifvande teknisk friskola i Göteborg såsom arfvinge vid sidan af Sahlgrenska Sjukhuset och Frimurarebarnhuset. Palmstedts verksamhet understöddes äfven på det berömvärdaste af dåvarande landshöfdingen grefve Axel von Rosen,

efter hvars död år 1834 skolan sväfvade i ett års bekymmersam ovisshet om sitt bestånd, till dess hon lyckligtvis erhöll ett årligt anslag af allmänna medel, stort 3,000 rdr banko, jämte en egen styrelse, som då utgjordes af landshöfdingen G. Edenhjelm, biskopen doktor C. F. af Wingård, kommerserådet Olof Wijk, kaptenen A. Lönnroth, postdirektören A. Gjers och juveleraren J. D. Blomstervall.

Efter ett 23-årigt föreståndarskap afgick professor Palmstedt år 1852 från sin befattning, aflöst af professor Eduard von Schoultz, en nitisk och omtyckt lärare, som afled år 1880 och efterträddes af nuvarande föreståndaren professor August Wijkander.

Skolan har alltjämt rönt bevis på allmänt och enskildt deltagande i form af anslag och gåfvor och har senast 1867 hugnats med ett årligt statsanslag, som tillsammans med förut beviljadt dylikt uppgår till mer än 32,000 kronor.

En jämförelsevis stor del af skolans lärjungar brukar utgöras af norrmän, hvilka således i broderlandet söka en utbildning, som alltjämt lämnat de bästa frukter och förverkligat det valspråk, hvilket skolan upptagit efter sin stiftare, nämligen *Avancéz!*

* * *

Också **Slöjdföreningens Skola** har en ny lokal, som i det närmaste bildar ett motstycke till Chalmers tekniska Läroanstalts hufvudbyggnad och intager fjärde sidan i kvarterets fyrkant, rigtande sin förnämsta fasad åt den nyanlagda Vasagatan. Mot det arbete, som stadsarkitekten v. Gegerfelt här lämnat, har man anmärkt, att han allt för mycket tillgodosett utrymmet för hörsal, vestibuler och storartade trappgångar på bekostnad af de egentliga undervisningsrummen, som emellertid äga fördelen af att vara höga och ljusa.

Skolbyggnaden är tillkommen genom anslag ur Renströmska fonden.

Själfva skolan är ett med Chalmers tekniska Läroanstalt nära beslägtadt läroverk, hvars talrika elever — de voro 1883 närmare 1,000 — erhålla en kostnadsfri undervisning i äm-

nen, sådana som: frihandsteckning, ornamentsmålning, maskin- och konstruktionsritning, träsnideri, modellering, skulptur, räkning, skrifning, textning, bokhålleri m. m., och undervisas äfven kvinliga elever i en del af dessa ämnen. De manliga eleverna tillhöra i många fall i fabriker och annorstädes redan anstälde arbetare. Dessa infinna sig talrikt, företrädesvis under de lediga aftontimmarne. Också få de här inhämta färdighet i sina respektive handtverk och kunskaper, de bästa burskapsbrefven i vår, den fria yrkesutöfningens tid.

Skolan, som är en frukt af den för Göteborg kännetecknande frikostigheten, har verkat sedan 1848, då hon bragtes till stånd af professor Palmstedt i hans egenskap af ordförande i Slöjdföreningens dåvarande styrelse.

Snedt emot ifrågavarande skola ligger vid Chalmersgatan en tredje läroanstalt i välgörande syfte, nämligen **Fruntimmersföreningens Flickskola**. Den vackra byggnaden invigdes hösten 1882, har fyra våningar och innehåller, utom bostadslägenheter för föreständerska och portvakt, flere skolsalar af betydande storlek. Dess arkitekt är C. G. Fahlström, som här skattat åt den romanska stilen, därvid användande röd terracottategel såsom ornamentsmateriel.

Skolan är afsedd för behöfvande döttrar af ståndspersoner och tjänstemän. Hennes tillkomstår är 1815, då hon stiftades af några samhällets bättre lottade damer, nämligen fruarne Betty Scott, Louise Lamberg och kommerserådinnan Malm. Styrelsen har alltjämt varit kvinlig, men icke desto mindre visat en kraft och ihärdighet, som lotsat sig igenom svårigheternas skär. Till en början var undervisningen helt och hållet kostnadsfri, uppehållen genom föreningsmedlemmarnes årsafgifter, gåfvor af handarbeten samt donationer, de senare af kommerserådet Björnberg, grosshandlaren A. G. Levgren och brukspatron F. U. von Aken. Numera erlägga dock eleverna en obetydlig skolafgift, hvarför de emellertid erhålla en förståndigt ordnad, från all utanläsning bannlyst undervisning i ämnen, som icke blott utveckla tanken, utan äfven varda till gagn i det praktiska lifvet. Sedan 1876 åtnjuter skolan ett årligt statsbidrag af 1,000 kronor.

Här i närheten eller under N:o 39 Storgatan finna vi

den under byggnad ännu varande **Baptistkyrkan**, hvars konstruktör är arkitekten J. A. Westerberg.

*   *
*

Vi ha nu inkommit i en del af det nya Göteborg, något helt och hållet nytt för den främling, som icke besökt rikets andra stad på en fem till tio år, och vi stå vid det område, som i en närmare eller fjärmare tid skall innesluta Göteborgs kanske praktfullaste partier. Detta område är ännu belamradt med oansenliga träbyggnader och bristfälliga uthus, oregelbundet strödda utmed den krokiga, efter den här i närheten en gång boende assessor Kall benämnda, Kallens gata, pulsådern för den s. k. Hagaheden. De oansenliga byggnaderna äro emellertid dömde till att förstöras, hvarmed man allaredan och så småningom gjort början.

Om du, benägne läsare, har aldrig så litet håg för äfventyrliga resor, så kan du genom oss få företaga en lång sådan, dock icke lång till rum, utan till tid. Enär du nickar bifallande, så svänga vi histrionens trollspö öfver ditt hufvud, uttalande ett mystiskt hocus pocus! — och du befinner dig, en ny Bautastenius, åtskilliga årtionden fram i tiden. Hvar du är, har du likväl ingen aning om, ty du känner ej igen dig. Öfverallt ser du arkitektoniska storverk resa sig utmed breda gator — icke en enda tomtplats är där ledig! Husen ha en höjd, som din tids Göteborg knappast drömt om, derjämte en arkitektur så rik, att det ligger något öfverväldigande däri. Och så solidt sedan, och så bekvämt, portvakt t. ex. i snart sagdt hvartenda hus! Trots det främmande i din omgifning, känner du rätt väl igen många af de gatunamn husknutarne angifva, såsom Vasagatan, Erik Dahlbergsgatan, Aschebergsgatan, Thorildsgatan, Carl Gustafsgatan o. s. v. Det är både som om du vore i Göteborg och som om du icke vore där. Du beslutar därför att antasta någon förbigående och fråga honom, hur härmed kan hänga samman. Du gör så och får i ett förbindligt svar veta, att du ströfvar kring i Göteborgs mäst aristokratiska kvarter, dess Faubourg Saint Germain, som Göteborgs finfina

handelskår — den är fortfarande dess aristokrati, det vill säga en aristokrati af nabober — föredrager framför den gamla staden omkring Gustaf Adolfs torg och Hamngatorna, hvilken blifvit helt och hållet inkräktad af kontor och butiker. Du får också veta, att du lefver i det tjugonde århundradet och att Göteborg gått framåt äfven i andra hänseenden än skönhetens.

Du har nu hunnit in på en öppen plats, hvars storlek — den öfverträffar betydligt det gamla hederliga Gustaf Adolfs torgs — slår dig med en viss grad af häpnad och beundran. Det brokiga gatulifvet, de korsande ekipagerna och de tusentals fotgängarne bilda här ett energiskt virrvarr, som försätter dig i ett slags sinnesrus. Mannen, som du antastat, upplyser dig om, att det är Vasaplatsen. Vasaplatsen! det är något, som bägrar för ditt minne, och du sätter den strax i förbindelse med Sandgången och Lampes cigarrfabrik, hvarom dock din följeslagare icke vet det allra ringaste. En byggnad ådrager sig din särskilda uppmärksamhet för dess ädla stil och monumentala karaktär. Du erfar, att han är Göteborgs Fria Akademi. I fonden af de gator, som utmynna åt söder, ser du fantastiskt formade villor höja sig på de grönskande bärgssluttningarne, och där en allésmyckad boulevard à la Paris vidgar sig, möter din blick en kolossal bronsstaty, ett konstverk af sådan skönhet och sanning, att självfva bronsen tyckes lefva. Du känner de konungsliga dragen och blir glad vid att finna något, som man kände till äfven på din tid. På piedestalens framsida står också mycket riktigt: Åt Gustaf III, Göteborgs befriare, och på baksidan — ja, hvad där står är på latin, något som din följeslagare icke kan, ty, säger han, latinet är för hans praktiska generation ett terra incognita — så mycket latin kan han ändå! Emellertid tror han sig veta, att inskriptionen har att förtälja, det stoden restes för mycket länge sedan, på 100 årsdagen af snillekonungens död eller Göteborgs räddning — han vet ej rätt hvilketdera.

Du vandrar vidare, alltjämt åtföljd af din nya bekantskap, och hur du nu än vandrar, så kommer du till en punkt, som du känner igen, hvarvid du ofrivilligt utropar: Åh, se

Hasselbladska ängen! Härvid bugar sig din följeslagare, i det att ett halft sarkastiskt leende krusar hans läppar, som därefter uttala ett: mjuka tjänare, herr Bautastenius!

Hocus pocus! Histrionens trollspö susar åter öfver ditt hufvud, karlen är puts weg och ditt framtidsäfventyr lyktadt.

* * *

Inom området af förra Hasselbladska ängen finna vi under N:o 5 Storgatan ett stort trevånings stenhus, å hvars fasad står med stora bokstäfver af gjutet järn: **Amalia Hertz Stiftelse**.

Denna inrättning har att tacka grosshandlaren P. S. Hertz för sin tillkomst. Han donerade nämligen 50,000 kr. att användas för uppförande af ett hus, hvari behöfvande familjer, företrädesvis enkor, tillhörande mosaiska församlingen i Göteborg, skulle erhålla fria bostäder, och förordnade han därjämte, att stiftelsen skulle bära hans aflidna hustrus namn och att bostäderna finge upplåtas äfven åt andra än mosaiska trosbekännare, efter det dessa senare kommit i åtnjutande af samma politiskt-sociala rättigheter, som öfriga svenska medborgare, något som inträffade redan 1870 eller samma år anstalten invigdes.

Byggnaden, uppförd efter arkitekten F. J. Heilborns ritning, är tre våningar hög och innehåller 16 boningslägenheter, däraf 10 med kök. I portgången äro uppsatta tvänne stora minnestaflor, angifvande donators namn och stiftelsens invigningsdato. Å den ena står dessutom:

Säll den som bär omsorg om den fattige.

Dav. ps. 41.2.

och å den andra:

Se hur skönt och ljufligt är det,
att bröder bo i kärlek tillsammans.

Dav. ps. 133.1.

Sida om sida med Amalia Hertzs stiftelse ligger **Kjellbergska Flickskolan**. Den är också en vacker välgörenhetsanstalt. Meddellösa borgaredöttrar få i denna friskola en den mäst sorgfälliga uppfostran, icke blott med hänsyn till

bokliga kunskaper, utan också till själsodling och sedligt vett. Skolan öppnades 1832, stiftad af grosshandlaren Jonas Kjellberg, som år 1826, på sin 75:te födelsedag, förordnade, att 50,000 rdr skulle efter hans död frånskiljas hans kvarlåtenskap för att utgöra grunden till den skola, som sedan hugfäst hans namn i Göteborgs samhälle.

Efter det skolan år 1870 fått eget hus, äfven det uppfördt efter ritning af arkitekten Heilborn, erhöll hon den 6 Dec. 1872 en betydlig gåfva, i det att ett lyckligt guldbröllopspar, grosshandlaren J. A. Kjellberg och hans maka Amalia Kjellberg, då skänkte henne en summa, stor 50,000 rdr, hvarigenom hennes kapital nu öfverstiger 150,000 kronor.

Det närmaste anmärkningsvärda föremål, som vi påträffa i denna stadsdel, är det vid den korta Bellmansgatan belägna

Göta Coldinuordens hus.

"Bröder det äro vi alla."

Denna den 17 Okt. 1880 invigda byggnad, som är murad af gul klinkert efter arkitekten Adrian Petersons ritning, har en enkel, men ganska vacker fasad, hvars ornamentik utgöres af olikfärgadt tegel och sandstensimitation. Den har tre våningar med rätvinkliga och bågformade fönster samt prydes öfverst af en takdekoration, sammansatt af romanska kolonnetter och ordensemblemer, bland de senare det bekanta coldinukorset.

Undra våningen upptages af en bättre restaurationslokal, bestående af matsal och tre större kaférum, visserligen icke lyxeriöst, men dock ganska prydligt utstyrda.

Till andra våningen leda två bekväma stentrappor med räcken af gjutet järn. Gå vi upp för den, som ligger i husets östra del, så finna vi först, det vill säga efter att ha passerat en tambur, recipienternas väntrum. Här fästes uppmärksamheten på en synnerligen stor oljemålning, som äges af Coldinuorden och föreställer Louis Palander, planterande coldinukorset på Preobraschenieön. Han håller i högra handen ett timglas och visar med den vänstra på det nedsatta korset. Nedanför den klippa, på hvilken han står, väntar en beman-

nad båt, och ett stycke längre ut synes Vega, speglande sin rika tackling i den stilla vågen.

Målningen är ett arbete af fru Lotten von Gegerfelt och artisten C. G. Adelsköld, af hvilka den förra utfört porträttbilden, den senare landskapet.

I denna våning ligger äfven receptionssalen, som är 24 meter lång, 7 meter bred och 4 3/4 meter hög samt försetts med skjutväggar, som kunna tredela honom. Här äro väggarne prydda med silfverstjärnor på röd grund samt försedda med en hög panel i rödt och brunt. Från taket nedhänga nio femarmade gaskronor af messing, och på en estrad i fonden stå högkarmade tjänstemänsstolar samt tvänne rikt förgylda flyttbara kolonner, hvilka inom Coldinuorden ha sin särskilda betydelse.

I ett rum, som kan förenas till ett med denna sal, äro två sällskapet Göta Par Bricole tillhöriga målningar upphängda. Den större af dem, som är en gåfva af fältkamrer O. J. Hafström, visar Gustaf III:s bild, förträffligt utförd af Lorentz Pasch d y. Konungen, iklädd en rikt guldstickad sammetsdrägt och bärande serafimerordens blåa band, stöder sig med högra handen på ett bord, hvarå ligga hans plymagerade hatt, den kungliga kronan och hermelinsmanteln.

Porträttets förgylda ram har öfverst Sveriges kronprydda vapen och underst denna inskrift:

Gustavus III, R. S.

Justæ Libertatis civilis et conscientiæ amicus.

Den andra målningen, utförd af fröken Hilda Lindgren, återger dragen af en af Par Bricoles styrande mästare, framlidne magistratssekreteraren G. E. Gjers.

I det närbelägna direktoriirummet äro upphängde tre oljefärgsporträtter, som i kroppsstorlek framställa tvänne Coldinuordens styresmän, framlidne kommerserådet Olof Wijk och häradshöfdingen A. Svalander, samt samma ordens storsekreterare, kamreraren, f. d. konsul S. A. Svalander, varande de två senares bilder utförde af nyssnämnda fröken Lindgren och den förstnämndes af Per Krafft d. y.

I våningen två trappor upp är den stora högtidssalen belägen. Den håller 21 meter i längd, 12 meter bredd och

7 $1/4$ meter i höjd. Kring tre af dess sidor löper en bred, af tio järnkolonner buren läktare, som äfven begagnas som musikläktare. I salens södra fond reser sig ett i grekisk stil hållet tämpel, hvars korinthiska kolonner, imiterande brun marmor, ha hvita kapitäler och torer. Motsvarande väggen visar ofvan nämnde läktare en väggmålning med Göteborgs vapen, omgifvet af allegoriska kvinnofigurer, hvilkas emblemer utgöras af musikaliska instrumenter, jordglob, ymnighetshorn o. s. v. Fyra förgylda ljuskronor nedhänga från det i tränne delar hvälfda och dessutom i kasetter indelade taket, hvilket i likhet med salen för öfrigt är hållet i ljusa färger och rikligen försetts med ordens symboler. Förgylda dignitärstolar, skimrande armstakar m. m. föröka det anslående i den anblick, hvarpå denna fästsal bjuder.

Intill densamma stöter en rad af förmak, vid hvars dekorerande man, så vidt som möjligt, betjänat sig af ordens färger och sinnebilder, något som dock icke alltid tillfredsställt den goda smakens kraf.

* * *

Coldinuorden började sin verksamhet i Göteborg den 5 April 1768, alltså icke långt efter det att orden omkring år 1762 blifvit till Sverige öfverförd af en fransk sjöofficer vid namn Thurot, enligt hvars föreskrifter moderlogen inrättades i Stockholm hufvudsakligast af baron Carl Björnberg.

Göteborgslogen hade från början och allt intill dess den fick eget hus, det vill säga i 112 år, sitt stamhåll i frimurareordens hus, till hvars återuppbyggande efter branden 1802 den äfven bidrog. År 1797 lämnade den ett annat bidrag, nämligen åt Sahlgrenska Sjukhuset, genom kontrakteradt åtagande att underhålla en frisäng, företrädesvis afsedd för fattiga och sjuka sjömän af hvad nation som hälst.

Ordens styresmän i Göteborg hafva varit: v. landshöfdingen friherre Patrik Ahlströmer, amiral Georg de Freese, med. doktor Per Dubb, kommerserådet Niclas Malm, kommerserådet Olof Wijk, brukspatron James Dickson och häradshöfding Aug. Svalander.

Coldinuordens lokaler begagnas äfven för närvarande af tränne andra ordenssamfund, nämligen Götiska Förbundet, Göta Par Bricole och Timglaset.

Götiska Förbundet stiftades den 16 Juli 1815, efter det idéen till detsamma väckts den 25 Juni samma år å Tunhems

kyrkogård, där fem unge män, D. Jochnick J:or, G. Jochnick, E. H. Hällström, T. A. och O. R. von Sydow förpligtigade sig att verka för stiftandet af ett förbund, hvars ändamål skulle blifva att dana redlige, kraftfulle svenskar. Förbundets förste recipient var den sedermera bekante donatorn Sven Renström, som genast valdes till förbundets sekreterare och sedan alltjämt egnade det sitt brinnande intresse.

Den 10 Juni 1817 erhöll förbundet kunglig autorisation af Carl XIII. Dess tre grader ökades då till fem, som alla icke obetydligt omändrades 1823.

Högste styresmän och stormästare hafva varit: grefve Axel Pontus v. Rosen, H. K. H. kronprinsen Josef Frans Oscar, hertig af Södermanland, H. K. H. prins Gustaf, hertig af Upland, H. K. H. prins Oscar Fredrik, hertig af Östergötland och landshöfdingen Grefve Albert Ehrensvärd, (tillförordnad).

Före den kungliga autorisationen fungerade som högste ordförande handlanden David Jochnick j:or och boktryckaren assessor Georg Löwegren. Efter densamma ha följande varit högste ordförande: landshöfdingarne A. P. von Rosen, G. Edenhjelm och C. G. Löwenhjelm, artillerimajoren C. H. von Siewers och landshöfdingen A. Ehrensvärd.

De tidigaste sammankomsterna höllos i dåvarande Bloms Hotell, hvilken lokal dock snart utbyttes mot frimuraresamhällets hus, där förbundet residerade ända till slutet af 1870 talet.

Redan tre år efter sitt stiftande kunde förbundet upprätta en fattig-friskola, som först förlades å Trollhättan, men efter några år flyttades till Mölndal. Efter flere omorganisationer öfverlemnades hon 1872 till Fässbergs församling och lyder nu under dess skolråd.

Några år äldre är **Göta Par Bricole**, det för sina glada samkväm så beryktade sällskapet, hvars bacchanaliska fröjder den utomstående gärna anser som dess hela mål, men hvilka dock icke torde vara annat än en naturlig följd af den hänsyftning, som ligger uttryckt i sällskapets namn, i öfversättning: genom omväg.

Göta P. B. är en afdelning af den i Stockholm verkande, af Kexél, måhända äfven af Bellman och Hallman bildade moderlogen. Till Göteborg tyckes sällskapet ha öfverförts af krigsrådet friherre G. F. Koskull och öfverstelöjtnanten P. Scharff. Sin första sammankomst hade det den 6 April 1802, hvarvid följande ämbeten blefvo sålunda beklädde: ceremonimästare: Dav. Svahn; skattmästare: A. T. Ritterborg; prot. notarie: Niclas Malm; förste ordningsman: And. Th:son Byström; andre ordningsman: Dav. Scott; generalprovidör: G. N. Borgert.

Samma år inträdde i sällskapet bland andre: Per Dubb, W. Chalmers, John Hall, G. C. de Freese, Jacob de la Gardie och N. F. Ehrenström.

Till en början, då, inom parentes sagdt, sammankomsterna började redan kl. 5. e. m., utdelades tre grader, och den fjärde följde icke långt därefter. En rastlös verksamhet utmärkte den första perioden, men längre fram tyckes sällskapet ha för någon tid legat nere, såsom man säger. En nitisk och uthållande styrande mästare fick det år 1813 i landshöfdingen grefve Axel von Rosen, hvilken som sådan fungerade intill sin död eller i 21 år.

Hans efterträdare i ämbetet hafva varit: fil. och med. doktorn J. N. Jedeur, kamreraren J. A. Dahlberg, professorn C. G. Schönbeck, med. doktorn C. F. Ewert, dåvarande grosshandlaren Oscar Wijkander, stadsmäklaren H. W. Ström, v. häradshöfdingen Gust. E. Gjers och majoren Axel Braune.

I likhet med Coldinuorden hade Göta P. B. först sina sammankomster i Frimurarehuset och under tiden för det senares återuppbyggande efter branden år 1820 i dåvarande Bloms Hotell. Vid denna brand gingo ordensprotokollen förlorade.

Sällskapets icke minst lysande tid torde ha varit decenniet från och med 1817, hviket år Wadman ingick i sällskapet och i detsamma inblåste en ny och väckande anda. Man kan också icke gärna tänka sig en med sällskapets hela karaktär mer öfverensstämmande personlighet. Egendomligt nog kom han aldrig längre än i sjätte graden, men var däremot »ordensskald och talare», och i denna egenskap höll han år efter år sina oförlikneligt genialiska Barbaratal på högtidsdagen den 4 December.

Timglaset, oftare kalladt T—G—, är ett ordenssällskap, som ännu tillhör ynglingaåren, enär det blott räknar sin tillvaro från år 1866. Det har också ungdomens gry i sig.

Sin högtidsdag firar det den 15 November och sin vårfäst någon af de första dagarne i Maj, då arbetsåret brukar afslutas med en dramatisk föreställning, åtföljd af dans i fästivitetsvåningen. I Januari månad ger sällskapet dessutom en särskild »soirée dansante».

Stormästare har från början varit landskauslisten August Christenson. *

* * *

* Af i Göteborg verkande ordenssamfund äro dessutom att särskildt nämna två, som dock ha sina sammankomster i annan lokal än den ofvannämnda. Dessa äro: **S. H. T.**, hvars göteborgsfilial »Heimdal» existerat sedan 1868 med doktor J. C. Lundblad, doktor Fr. Åkerblom, v. häradshöfding Gudm. Åkermark och kamrer M. Olbers såsom styrande mästare, samt **W 6.**, stiftadt i Göteborg den 13 Februari 1851 af 6 unge män. Som ett bevis på det senare sällskapets utveckling och framgång må anföras, att göteborgs- eller stamlogen inrättat filialer i Norrköping, Stockholm, Kristinehamn och Örebro. Dessutom äro af broderlogen i Stockholm, med stamlogens medgifvande, filialer instiftade i Sundsvall och Hernösand.

Högtidsdagen firas i Februari månad.

Från Bellmansgatan vika vi in på Viktoriagatan, för närvarande den mäst trafikerade gatan i denna stadsdel, och finna här i hörnet af den i esplanadstil anlagda Vasagatan en efter arkitekten Adrian Petersons ritning uppförd beaktansvärd privatboning, grosshandlaren **Gabriel Heymans villa** — en dråplig bit af ett större renässanspalats efter franskt mönster.

Vi göra nu en liten afstickare in på nyssnämnde esplanad, som lofvar att ganska snart bilda ett gatuperspektiv af afundsvärd skönhet, och finna så i ostlig rigtning den nya

Bethlehemskyrkan.

Evangelisk-Lutherska Missionsföreningen hade sedan 1867 ett visserligen för dess egen räkning uppfördt, men dock jämförelsevis trångt och oansenligt bönehus i hörnet af Haga Nygata och Husargatan. Tillströmningen af åhörare ökades tid efter annan, och det i sådan grad, att man slutligen grep sig an att förverkliga tanken på en ny lokal, rymmande icke hundra-, utan tusentals åhörare. Ekonomiska svårigheter förefunnos visserligen; men där ett lefvande intresse för en god sak finnes, där besegras svårigheterna af ihärdighet och enskild uppoffring. Så äfven här. Missionsföreningen utmärker sig också icke minst för sin ihärdiga sträfvan, som på det andliga området uträttat icke så litet. Den är nämligen en förkämpe för en friare religionsutöfning, som icke håller på statskyrkans särskildt helgade plats, icke heller på den statskyrklige prästen; kanske ser den värda föreningen till och med litet snedt på den senare och hans dogmatiska myndighet. Bethlehemskyrkan har ej häller någon fast anställd eller permanent tjänstgörande präst. Den som predikar kristendomens lära sannt och med god vilja, mer stödjande sig på evangelium än lagen, får här säga ut sitt lärande ord, äfven om han är lekman, kanske hälst då. Den religiösa rigtning, som företrädesvis har sin aula i Bethlehemskyrkan, brukar man och man emellan betecknas med binamnet ny-evangelism. Om dess program har dock vårt arbete icke att yttra sig, hvadan vi endast tillägga, att Bethlehemskyrkan ej är absolut inskränkt till de såkallade ny-evangelisternas

begagnande, utan gärna öppnar sina portar äfven för andra en religiös rörelses stridsmän, ja till och med separatister.

Kyrkan har ett vackert läge. Dess former hedra arkitekten, herr J. A. Westerberg, som i dem låtit en enkel renässans komma till heders. Det helas betydliga storlek i förening med detaljernas äfven rundligt tilltagna proportioner gör ett imponerande intryck. Byggnaden har i det närmaste kvadratform och visar till det yttre tvänne våningar samt i hvardera hörnet en tornlik takresning eller s. k. paviljong, täckt med skiffer och prydd med järnräcken. Materialet är gul flensburgertegel, dekorerad med cementputsade infattningar och listverk. Åt Vasagatan är anbringad en attika, som i sin midt har ett halfrundt fönster och öfverst prunkar med ett kors samt årtalet 1880.

Träda vi in genom en af hufvudfasadens endast af låga järngaller bildade portar, stå vi i en slags mindre vestibul, hvarifrån vi genom mer skyddande dörrar inkomma i själfva den stora hörsalen, som genomgår båda våningarne. En enda blick, och vi äro strax öfvertygade om, att denna från all nutida lyx bannlysta sal med sina breda läktare i tre etager, förmå rymma det uppgifna antalet af 4,800 åhörare. Altare och predikstol i vanlig kyrkostil finnas här ej, endast en upphöjd plattform med kateder för den talande, som kan förträffligt höras och ses från den stora salens alla håll och kanter.

Byggnaden innehåller dessutom en mindre bönesal, äfven den rymmande ett stort antal personer eller omkring 600.

* * *

Midt emot Bethlehemskyrkans södra fasad blir snart att se en annan offentlig byggnad af ansenlig storlek — **Göteborgs Realläroverk**, hvars yttre, komponeradt af arkitekten Hans Hedlund, kommer att presentera sig på det fördelaktigaste. Det får tre våningar och en hufvudfasad med framspringande midtel och sidopartier. Tränne rundbågade portar komma att leda in i nedre vestibulen. Bottenvåningen är ämnad att dessutom innehålla: korridorer, rektors expeditionsrum, kollegium, åtta läsrum och en stor gymnastiksal.

Våningen en trappa upp får tio läsrum och en större bönesal med läktare, uppburen af åtta kolonner.

Öfversta våningen skall inrymma sångrum, ritsal, fysiskt och naturhistoriskt auditorium samt rum för fysiska och naturhistoriska samlingar jämte tre läsrum.

* * *

Endast några stenkast härifrån reser sig vid Viktoriagatan ett palatslikt trevåningshus midt i en vacker trädgårdsanläggning och inhägnadt af ett solidt järnstaket.

Af en inskrift öfver dess hufvudingång se vi att det är

Eduard Magnus' Minne.

Denna byggnad är ett verk af välgörenheten. Den är nämligen en gåfva af fru Göthilda Fürstenberg, född Magnus, som vetat fullväl, att det finns ett armod, hvilket icke yppar sig i trasor, icke i framräckt hand till den förbigående, icke i tiggarlista, icke i jämrande beskärmelse. Hon har vetat, att den stolta fattigdom, som af vidriga omständigheters mäktiga makt följt på bättre dagar, mången gång lysande nog, men icke desto mindre hänvisande på ett hedersamt föregående, är ett lika beklagansvärdt läge som något annat, fordrande ett kärleksfullt omhuldande. Och i detta medvetande har den ädla kvinnan skänkt ifrågavarande hem för behöfvande ståndspersoner såsom ett minne af en kär fader och vördad medlem af det samhälle, inom hvilket denne förstod att förvärfva en förmögenhet på millioner, men åt hvilket han också genom efterlämnadt testamente ädelmodigt skänkte stora summor till allmännyttigt gagn.

Tack vare arkitekten Adrian Peterson, har Göteborg här fått sig ännu en tillökning i de stilfulla byggnader, som det på senare tider sett inom sig uppstå. Gedigenhet och god smak räcka här hvarandra handen, och det konstälskande ögat kan med obetingad glädje i ifrågavarande byggnad hälsa ett af bevisen på en behöflig uppblomstring af vår byggnadskonst. Stilen är holländsk renässans, materialet pressad renn-

bergersten, hvars röda färg brytes af cementorneringens gråa skiftning och fogarnes strykning i svart. Huset blef färdigt 1882.

Till lägenheterna i hufvudbyggnaden och dess vidhängande tvänne flyglar leda tre bekväma trappor, gående från källaren till vinden. Lägenheterna äro tillsammans 38, däraf 12 på två rum och kök och 22 på ett rum och kök. Härtill komma 4 enkelrum. Till alla lägenheterna höra vatten-, gas- och ringledningar. Det hela gör ett intryck af hemtrefnad och prydlighet.

Följa vi med ögat gatans rigtning åt söder, finna vi i själfva fonden en villa med förtjusande belägenhet, väckande uppmärksamhet med sina balkonger, verandor och s. k. erker, det hela snarlikt en fantasi i sten. Det är arkitekterna Hedlund och Fahlström, som åstadkommit detta byggnadsverk, kanske det förnämsta inom det område, som fått binamnet

Tjänstemannakvarteret.

För några år tillbaka väcktes inom stadens fullmäktige förslag om att upplåta bärgssluttningarne nordväst om den nya vattenreservoiren till villatomter, som tjänste- och ämbetsmän i Göteborg ägde att tillhandla sig för ett billigare pris än det vanliga. Förslaget bifölls. En byggnadsförening af tjänstemän bildades, och inom kort uppstod den ena villan efter den andra. Väl är det icke endast tjänstemän, som numera här ha sina täcka boningar, ty hus och tomter ha delvis gått ur och i hand, men visst är, att alla tomterna äro bebyggda och uppgå till ett antal af närmare trettio.

Det något mödosamma, som kan ligga i trafikerandet af de långsträckta backarne, har sin fulla ersättning i den höga belägenhetens friskhet och fägring. Terassformigt höja sig här väl ansade trädgårdar med hvar sitt lilla lustslott, det ena mer fantastiskt än det andra. Små fontäner spela i skuggan af guldregn, lind och kastanj. Vinrankor klättra uppför de linoljefärnissade ytterväggarne, snäckor och statyetter pryda planteringarne, äfvenså trädgårdsurnor och kattstensgrupper m. m. Gräsmattorna bugta sig gröna, täta och mjuka som sammet, oftast vattnade af ägarne själfve, af hvilka hvar

och en föredrager sitt eget lilla Tusculum, som borde göra honom till poet, han må nu ha anlag därför eller ej.

Den s. k. träkonstruktionen har vid villornas uppförande vunnit synnerlig anslutning, och är det arkitekterna C. G. Fahlström och Hans Hedlund, som i de flästa fall ha hedern af de lätta och smakfulla formerna. Den förres f. d. egna lilla villa vid Thorildsgatan, numera tillhörig auditör Sunnerdahl, är i arkitektoniskt hänseende en äkta pärla, liten, det må allom veta, men icke desto mindre värd en förtjänstmedalj. Till de mäst lyckade villorna räkna vi vidare literatören Axel Krooks med adressnummer 23 Föreningsgatan.

Midt emot, men med uppgång från Viktoriagatan, ligger en villa, som är byggd i en stil, hvilken närmar sig den gammalnordiska. Det stora åt norr vettande fönstret, som går ända upp till gafvelåsen, är visserligen icke så synnerligen prydligt, men så är det ej heller ditkommet blott och bart för prydlighetens skull. Därinom tarfvas nämligen dager, enär en målare där har sin atelier, och det under eget tak. Atelieren är vår utmärkte landskapsmålare Berndt Lindholms.

Resande främlingar försumma icke gärna att göra en tur genom detta villakvarter. Sommartiden ser man också sådane dagligen färdas förbi, försedde med kikare och rödpärmade resehandböcker. Uppkomna på backens höjd, låta de som oftast hästarne rasta, under det de själfva betrakta utsigten, som nog också är värd en dröjande blick.

Där Föreningsgatan når sin högsta punkt börjar Fogelbergsgatan, som kommer att genom trappor utför det här branta bärget draga fram till Vasagatan. Därmed blir också fritt tillträde till den stadens mark, hvarå man har att finna den så kallade

Utsigtsplatsen.

Vort Arbeid for Öjet skinner.

Björnson.

Till denna plats torde kanske snart nog en mängd sådana pilgrimer vallfärda, som dyrka behaget i en lefvande landskapstafla. Härifrån har man nämligen den utan gensägelse vackraste utsigten öfver staden och dess omnäjd.

Själfva platsen är en liten skogsdunge på höjden af ett af de där bärgen, hvarpå Göteborg är så rikt och som så ogeneradt tränga staden inpå lifvet. Den äger således sitt behag i och för sig, men mäst dock i det tillfälle till panoramabeskådande, hvarpå den bjuder, ty den ser så godt som hela staden under sina fötter.

Det finns skönare stadsvyer i vårt land, och i spetsen för dem den hänförande anblicken af vår hufvudstad från Mosebacke; men — suum cuique: vår utsigt skäms icke för sig, och där är i den något specielt göteborgskt, som man icke finner annorstädes. Den har således sin karaktär, hvartill just de nämnda, i de flästa fall kala, bärgshöjderna bibraga, i det de ciselera en djup ram, som förlänar relief åt själfva taflan, hvars hufvudparti är den egentliga staden, där den ligger i mellanplanet med solljus öfver gator och torg, palatser och tornspiror.

Vända vi först våra blickar åt sydost, så ha vi i förgrunden Tjänstemannakvarterets villor, pittoreskt strödda omkring, ibland högre, ibland lägre, oftast med flaggprydda torn och frontispiser. Åt detta håll dominerar den s. k. vattenborgen, **nya vattenledningens reservoir,** (rymmande två millioner kannor), en stenkoloss, hvars enformiga yttre blott afbrytes af det i guldskrift angifna tillkomståret 1871. Rätt i öster ter bakgrunden en för orten mindre vanlig vegetation, antagligen åstadkommen genom konst, men vacker i alla fall. Ur den rikaste grönska framtittar det ena landstället efter det andra och midt bland dem Örgryte Kyrkas åldriga tornbyggnad. Något nordligare vidtager Redbärgslidstrakten med S:t Pauli Kyrka, så skansen Lejonet och bortom den Gamlestaden med sina fabriker och sin Hospitalskyrka. I den rigtning vi nu uppnått fängslas ögat af »Sveriges kungsflod», Göta Älf, som i mjuka krökningar slingrar sitt silfverband rätt åt norr för att till sist försvinna liksom i ett blånande granitsköte.

Ibland närmare, ibland fjärmare framträda så flere af själfva stadens från vår synpunkt mer i ögonfallande platser och byggnader, såsom Kungsparken med teaterhuset, Bärgslagernas järnvägs nya stationshus, Kungstorget, Gustavi och Kristinæ kyrkor, Sahlgrenska Sjukhuset, Navigationsskolan,

Otterhällans amfiteatraliska husgrupper, Hvitfeltsplatsen, Hagakyrkan och Artillerietablissementet samt bakom allt detta Hisingens höjdsträckningar, af naturen hållna i gneissens gråa färgton och visande en mängd af enstaka hus, gårdar och väderkvarnar.

Något mer åt väster uppenbarar sig en del af hamnen med sitt rörliga skeppsfartslif och Lindholmen såsom fond, därefter Masthugget med Stigbärgsliden och utvärdshuset Henriksbärg samt Johannis kyrka.

Återstår så sydvästra partiet. Det bjuder på den polygonformade skansen Kronan, arbetarestaden Annedal, Folkskoleseminariets slottslika byggnad och, såsom glanspunkt, den af naturen och göteborgarne i förening så omhuldade Slottskogsparken, ett perspektiv, som just icke behöfver idealiseras för att vara ett för pänseln dugande motiv.

* * *

Nedom Tjänstemannakvarterets västra bärgssluttning har **Småbarnsskolans nya hus** fått sig en vacker plats. Det är uppfördt i romansk stil af rödt tegel utan rappning och innehåller på undra botten kapprum, lekrum och lässal samt ett mindre sofrum för barnen. En trppa upp har föreståndarskan sin bostadslägenhet, hvarjämte här är tillfinnandes ett för direktionens sammankomster afsedt rum.

Den lilla byggnadens form, som mycket erinrar om en kyrkas, är honom gifven af arkitekten Adrian Peterson, hvars namn, efter hvad vi redan funnit, ofta förekommer, när det är fråga om stadens nyare byggnader.

Skolgården är en vacker och rymlig plan, och å den tumlar om under rasterna en glädtigt stojande skara, som dock alltid följes af någon lärarinnas vakande öga.

Själfva skolan, hvilken underhålles genom donationer, ledamotsafgifter och bidrag af staden, är stiftad 1839 och hade från 1847 till 1880 — hvilket sistnämnda år det nya huset vardt färdigt — sin lokal i en henne tillhörande vid Hvitfeltsplatsen belägen byggnad, som nu lämnat rum för ett modernt privatpalats.

Hon har två filialer, den ena i Majorna, den andra i Redbärgslid.

Äfven med fara att trötta läsaren med våra ständigt återkommande uppgifter om alla dessa friskolor, friboningar och mera dylikt, måste vi dock här, vår pligt likmätigt, meddela några kortfattade notiser rörande ett antal välgörande institutioner, som ha en del af sina byggnader i förstaden

Annedal,

bland dem **Robert Dicksons Stiftelse**. Dess uppgift är att till ordentlige arbetare mot billig hyra upplåta lämplige bostäder i för ändamålet särskildt uppförda hus. Såsom af namnet framgår, har denna stiftelse kommit till stånd genom enskild välvilja eller genom en gåfva af framlidne grosshandlaren Robert Dickson. Denne skänkte år 1856 till styrelsen för Göteborgs Arbetare-bostads Aktiebolag 150,000 rdr, sedermera ökadt af samma gifmilda hand med 180,000 rdr, hvilken grundfond så förvaltats, att stiftelsens hus nu representera ett taxeringsbelopp af vida öfver en half million kronor. Lägenheterna äro lifligt eftersökta och ha flitigt ökats genom uppbyggandet af det ena ståtliga stenhuset efter det andra. Så ha vi sådana i Haga, i Majorna, i Annedal och Brandtdala, å alla hållen företeende riktiga små kolonier, enär de utgöra 3 à 6 särskilda byggnader å hvardera platsen.

Liksom Brandtdala så kan också Annedal uppvisa en hel grupp af **Göteborgs Sparbanks Arbetarebostäder,** alla med omgärdade gårdsplaner, köksträdgårdar och prydnadsplanteringar. Dessa byggnader äro uppförde af en del af den vinst, som sparbanken lämnat, och uthyras till väl rekommenderade arbetare. Största förmånen härvid är, att den, som ordentligt gäldat sin hyra och utan anmärkning underhållit lägenheterna, blir efter vissa år ägare af den husets hälft, som han innehaft.

I midten af denna stora arbetarestad, hvars tomter nu äro i det närmaste bebyggda, reser sig en lika stor som ståtlig byggnad, hvilken särskildt genom sin höjd dominerar platsen. Den är ett af Göteborgs många folkskolehus, det stör-

sta af dem alla, uppfördt 1883 och visande ett nytt prof på sin arkitekts, herr Carl Fahlströms goda smak och skicklighet. Huset är liksom flertalet af stadens på senare tider uppförde offentlige byggnader hållet i rohbaumanér och har en inredning, som på det förträffligaste sluter sig till här förefinnande tarf. I två af byggnadens 18 skolsalar — den har dessutom 6 salar för slöjdundervisning och en gymnastiksal — hafva tvänne porträttbilder anbringats. Den ena föreställer f. d. statsrådet F. F. Carlsson och är af skulptören S. Andersson utförd i bränd lera, den andra visar dragen af Torsten Rudenschöld och är en gipsafgjutning efter Molin.

Göteborgs folkskolor, som började sin verksamhet år 1858, äro i rundt tal närmare 250 och stå under ledning af en direktion om 22 personer. Den årliga kostnad, som deras vidmakthållande fordrar, uppgår till icke mindre än omkring 300,000 kronor.

* * *

Den vandrare, som återvänder till staden genom det »cottagekvarter», hvilket intager platsen för det gamla landeriet Annebärg, möter å förra Löndalaängen icke mindre än fyra särskilda välgörenhetsinrättningar. Den ena af dem är **Praktiska Hushållsskolan för flickor**, som här fått sig ett nytt hus. Själfva skolan har att tacka det göteborgska ångkökets fall för sin uppkomst. Härmed förhöll sig så, att den år 1857 efter mönstret af Egestorffs spisinrättning i Kjöbenhavn anordnade anstalten för billig matservering efter några års tillvaro nödgades upphöra med sin verksamhet på grund af bristande intresse från befolkningens sida. Flertalet af aktieägarne skänkte då på initiativ af grosshandlaren E. G. Lindström sina andelar till en gagnande inrättning, som under tiden blifvit föremål för lifligt deltagande, nämligen sagde hushållsskola. Hon inrymdes först i det forna ångkökets lokaler, men förflyttades efter några år till ofvannämnda hus. Hennes verksamhet har fortgått sedan vintern 1865.

Den andra välgörenhetsinrättningen är **Göteborgs Sjukhem**. Fröet till detsamma var skäligen litet, men jordmånen

god, och genom kärleksfull ans har af det lilla fröet uppspirat ett träd, som burit rika, någon gång hälsobringande frukter. Sjukhemmet är annars afsedt för obotligt sjuka, som här få icke blott hem, utan jämväl vård och läkaretröst.

Tid efter annan har man kunnat öka sjuksängarnes antal, tack vare den lyckliga omständigheten, att sjukhemmet såväl ur den lefvande som »döda handen» fått mottaga stora gåfvor. Bland dess tidigare välgörare bör särskildt nämnas handlanden A. d'Angotte, bland dess senare grosshandlaren James J. Dickson.

Sjukhemmets styrelse kunde redan i början af inrättningens verksamhet eller år 1864 inköpa eget hus vid Husargatan i Haga. Detta lämnades dock efter blott tvänne år för ett större vid Götgatan. Äfven detta blef till sist otillräckligt, hvarefter den nuvarande lokalen bragtes till uppförande.

Komma vi så till det nya **Barnbördshuset**. I början af 1871 godkände stadens fullmäktige en särskild berednings betänkande rörande uppförande af ett tidsenligt barnbördshus, hvadan 1855 års kontrakt mellan staten och staden angående undervisningsanstalt i Allmänna och Sahlgrenska Sjukhuset för barnmorskeelever uppsades. Efter det beredningsbetänkandet vunnit full stadsfästelse, började byggnadsarbetet å en af staden upplåten plats, den tredje fjärdedelen af den kvadrat, som ofvannämnda fyra välgörenhetsinrättningar upptaga. Det moderna paviljongsystemet tillämpades, och uppstod således en midtelbyggnad och fyra med densamma genom täckta gångar förenade paviljonger, det hela efter ritning af arkitekten V. von Gegerfelt.

Barnbördshusets läkare, som tillika är föreståndare för den här inrymda barnmorske-undervisningsanstalten, har professors titel och biträdes af en extra lärare.

Nästintill, men med ingång från Haga Kyrkogata, finna vi tre tvåvånings- och två envåningshus, tillsammans utgörande **Julius Lindströms Stiftelse för fria bostäder åt pauvres honteux.**

Lägenheterna, hvilkas antal är 44, upplätos första gången den 1 Oktober 1876. F. n. lämna de bostad åt 56 personer.

Samtliga dessa välgörenhetsinrättningar ha hvar sin lilla nätta och väl vårdade trädgårdsplantering, men förete, hvad byggnadernas yttre vidkommer, intet anmärkningsvärdt i arkitektoniskt hänseende.

* *
*

Hagakyrkan.

Skalderne sjunga gärna om naturen såsom den skönaste och mäst andaktsgifvande kyrkan. Må så vara, ty intet tämpelhvalf kan förliknas vid den af alla byggmästares byggmästare allsmäktigt hvälfda dôm, som dekorerats med rörliga skyar; ingen orgelton kan jämföras med de förenade stämmorna af vindars sus och fågelsång, ingen predikant kan mäta sig med den guldstrålande sol, som med sin glöd drager hjärtat till samme allsmäktige byggmästare och hvars ljus lägger ut hans oändliga verk för människoögat — och dock: hvad vore en stad utan tämpel! Hans dagliga äflan, hans rastlösa vimmel manar icke till andakt i det slags fria, som utgöres af en kokett square eller modern lustgård: andakten måste ha lugn, stillhet, han måste, om han är stadsbo, ha sina särskilda bönehus, sina kyrkor. Dessa äro nu icke så mycket beviset på ett framåt- som ett uppåtskridande, men den rigtningen är också lika mycket, om icke mer värd, såsom vittnande om ett andligt lif, hvilket, eldadt af längtan, känner sitt gudomliga ursprung.

Kommer emellertid den af människohänder resta kyrkan icke upp mot den Högstes i naturen, vittnar likväl äfven hon om Hans äras makt i all synnerhet, när hon i sina former sluter sig till det sköna. Och skönare te sig inga tämpel än de, hvilka tillhöra den liksom enkom för andakten skapade götiska stilen, tämpel, inom hvilka man tycker, att »det ligger en tanke i hvarje sten, att det höjer sig en bönesuck ur hvarje grannlåt i muren».

Men vi få icke bli för superlativa i våra utgjutelser, då vi betänka, att de ord vi här yttra icke framkallas af något jämförligt med den filigramsfina katedralen i Rheims, icke ens med Wiens jämförelsevis enkla Lazaristkyrka, ännu mindre med den himlastormande Kölnerdômen. Nej, här gäller det endast en ringa Luthersk kyrka i en icke ens medelstor stad, en kyrka från vår egen förståndiga tid, som just icke kostar millioner på Herrans hus och icke häller är belåten med att blott se början af ett arbete, hvilket får sin afslutning efter århundraden, om det ens någonsin får den.

Hagakyrkan är ett af Edelsvärds många vackra verk. Han har för densamma betjänat sig af engelska motivritningar, d. v. s. tagit det bästa af dem, tillfogande annat af egen uppfinningsförmåga, afvägt och jämkat, jämkat och afvägt, tills af det det hela blifvit något i all sin litenhet stort.

Icke som skulle dock gotiken i detta byggnadsverk vara fullkomligt ren. Tvärtom får man här se yttringar af snart sagdt alla stilens nyanser, sådane de framstått under olika skeden. Kan således det anmärkningslystna ögat göra åtskilliga anmärkningar, måste dock erkännas, att man förgäfves letar efter någon inflytelse från helt och hållet främmande byggnadsstil. Det är denna frånvaro, i förening med de berömvärda detaljernas förhållanden till det hela, som gjort, att konstkännaren ställt Hagakyrkan i första ledet af Göteborgs offentliga byggnader.

Kyrkans plan bildar ett latinskt kors. Koret, som utgöres af en half åttkant och prunkar med ovanligt höga, för rena linier utmärkande fönster, mäter samma höjd som midtelskeppet eller 16 meter. Tämplet har ock tvänne sidoskepp, försedda med tillräckligt höga och ljusgifvande fönster, under det midtelskeppet får sin särskilda belysning från smärre tvillingfönster ofvan sidoskeppens. Tvärskeppets gaflar liksom tornets framsida förete de största och rikaste fönsteröppningarna. Samtliga fönster och ytterdörrar hafva infattningar af skottsk marmor.

Kyrkans längd är 47 meter, dess bredd 17. Korsarmarne äro 26 meter, och tornet uppnår en höjd af 50 meter, däraf den kopparbeklädda spiran får på sin lott 27 meter.

Tornets konstruktion är synnerligen utmärkt. Det är lätt och smidigt, men kraftigt tillika och afsmalnar gradvis alltifrån de tredelade sträfpelarne ända upp till spetsen, som prydes med ett 3 meter högt kors af koppar. Den stora spiran omgifves af fyra smärre, som i likhet med korsarmarnes vapenhus ha till topprydnad den götiska korsblomman, här dock mycket förenklad. Tornportalen är rikast ornerad, efter våra förhållanden till och med praktfullt, visande dubbla kolonner och dito löfverksbågar. Själfva porten är beslagen

med rika gångjärns- och låssirater. Samma sorts prydnader äro äfven att finna å sidodörrarne.

Kyrkan är reveterad med gul klinkert, undantagande fotmuren, som är beklädd med huggen granit. Taket har skifferbeklädnad, och åsarne smyckas af en götisk järnkam, tillika tjänande som åskledare.

Vi ha nu redogjort för det hufvudsakliga af kyrkans exteriör och träda så in i helgedomen.

Måhända skall du tycka, att utrymmet här förefaller dig mindre än du väntat. Du saknar de för gammalgotikens struktur så betecknande och härliga korshvalfven, du saknar kolonnernas löfkapitäler och i det närmaste polykroma prydnader, i all synnerhet fönstermålningar; men trots allt detta, ligger där i det hela en harmoni, som gör, att du erfar något af den gripande känsla, hvilken bemäktigar sig den, som inträder i någon af medeltidens götiska kyrkobyggnader. Du kan ej rätt förklara hvadan — det är gotikens hemlighet — men du andas lätt och känner dig stämd för andakt.

Låtom oss nu se oss närmare om.

Rigta vi, till att börja med, blicken uppåt, visar sig taket paneladt med bräder och buret af spetsbågade takstolar eller s. k. saxar, allt fernissadt med bibehållande af virkets naturliga färg. Där i koret hvalffältens söm sammanlöpa, ersättes den annars vanliga slutstenen med en blå oval, hvarunder sväfvar en hvit dufva. Det rikt belysta femsidiga koret har ett sirligt arbetadt korskrank med spetsbågade gaflar. Från midten af det samma framspringer altaret, som prydes af ett inom en skulpterad ram af karniesform uppsatt krucifix.

Predikstolen med sin svängda trappa utmärker sig för ytterst fina och smakfulla former. Han hvilar på en mångsidig pelare och har i rikt ornerade fält bilder af Frälsaren och de fyra evangelisterne, utskurne i trä på ett ganska konstnärligt sätt.

Hufvudskeppet uppbäres af tolf kolonner, af hvilka de fyra, som bilda kyrkans midtelparti, äro murade, under det de andra äro af järn. Bakom basen för de förras väldiga spetsbågar vidtaga de inåt tvärskeppen gående sidoläktarne, som ligga i

jämnhöjd med den af smärta pelare burne orgelläktaren. Orgeln är utgången från firman Marcusen & Sohns verkstad och gör med sin stilfulla fasad och milda bronsfärg ett sympatiskt intryck. För öfrigt äro predikstol, korskrank, altarring, väggur och nummertaflor m. m. målade i tonfärger — grått, gult och brunt. Pelare och murar äro däremot hvita. Bronserade gaskandelabrar, armstakar och vägglystrar äro anbringade i riklig mängd.

Kyrkan rymmer närmare 1,500 personer och har kostat öfver 150,000 kronor.

Rörande hennes uppkomst är att anteckna: På sin tid var man betänkt på att uppföra en ny garnisonskyrka, och med anledning däraf insamlades icke obetydligt pänningar. Företaget strandade dock, och beslöto gifvarne af de influtna medlen att i stället använda dem till en slags annexkyrka för den sig alltmer ökande domkyrkoförsamlingen. Enskilda gifvare bidrogo med betydliga belopp, däraf D. Carnegie med 56,000 rdr. Resten bekostades af staden.

Byggnadsarbetet började 1856 och slutade 1859, hvilket sistnämnda år kyrkan invigdes den 27 November.

Numera har kyrkan eget prästerskap och egen församling med förstaden Annedal och större delen af Haga till territorium.

Söndagen den 1 Oktober 1882 kallade tornklockor för första gången till gudstjänst i Hagakyrkan. Å stora ringklockan, som väger ctr 55.69, läses:

Halleluja.
Lofven Gud i hans helgedom.
Lofven honom med välklingande cymbaler.
Allt det anda hafver lofve Herran.
Halleluja.

Davids psalm 150.

På den mindre klockan, hvars vigt är ctr 27.06, är inskriften:

I dag, om I fån höra Guds röst,
Så förhärden icke edra hjärtan.

Ebr. 3,73.

Dessutom står på såväl dessa som tvänne slagklockor:

Gåfva af
Handlanden i Göteborg
Anders Fredrik Nilsson.

Kyrkans silfver är henne gifvet genom tillskott af kvinnor, tillhörande samhället.

* * *

Må det ej anses profanerande för nyssbeskrifna tämpel, att vi direkt öfvergå till den ej aflägset ifrån detsamma belägna »fiskkyrkan», såsom folkhumorm kallat den byggnad, hvars egentliga namn är

Fiskhallen.

Dictu mirabile monstrum.
Virgilus.

Det var år 1874, som Göteborg fick denna tillökning i sina fastigheter, hvilket skedde på bekostnad af Renströmska fonden, som för densamma fick punga ut med omkring 80,000 kronor.

Man har påstått, att byggnaden, tillfölje felaktig konstruktion, ej rätt uppfyller sitt ändamål eller att åtminstone dess nytta ej motsvarar kostnaden för densamma. Utan att yttra oss om befogenheten af detta påstående, anse vi oss böra anteckna, att fiskhallens samtlige saluplatser numera bruka vara upptagne och att kommersen kring dem blir allt lifligare. Dock är det uteslutande s. k. uppköpare, som här ha sin försäljning, fiskrarne hålla sig på det utanför belägna torget och i sina båtar.

Stadsarkitekten von Gegerfelt har lämnat ritningen till byggnaden, hvilken i någon mån erinrar om det triangelsystem, hvarpå samme arkitekt visat prof i åtskilliga landthus, utställningsbyggnader m. m. Fiskhallens gaflar förete nämligen i det närmaste en triangel, hvars öfversta hörn är spetsvinkligt och hvars båda andra blifvit till en obetydlig del vertikalt afskurna. På så sätt har byggnaden fått omkring tre fjärndelar tak och en fjärndel sidomurar. Dessa senare äro försedde med tillsammans fjorton smärre, på samma sätt afskurne gafveltrianglar, som hvardera ha ett större spetsbågsfönster.

Murarne äro reveterade med gul tegelsten, och det väldiga taket är täckt med galvaniserad plåt. Utmed åsen af det senare löper en rad af ventilationsluckor.

Byggnaden håller i längd 40 och i bredd 18 meter. Fyra dörrar leda till det inre, som är behörigen försedt med

gas- och vattenledningar samt har öfver 50 försäljningsplatser, de fläste med bord af hyflad kalksten.

Få, om ens någon, af stadens byggnader ha fått mottaga så mycket klander och varit så utsatte för spe som Fiskhallen. Man måste också medgifva, att han är mindre vacker än egendomlig. Han liknar närmast en tornlös i parodierande götisk stil uppförd kyrkobyggnad, som genom någon oförklarlig naturkraft till mer än hälften nedsjunkit i jorden.

Fisktorget utgöres af de öppna platser, som omgifva fiskhallen. Det kallas gemenligen Fiskflotten, stundom också endast Flotten, och har sedan 1849 varit det ställe, där köpenskap med fiskvaror idkas.

Hvitfelts-platsen är en annan öppen plats, som vi finna i närheten, och som i hörnet af Rosenlundsgatan har att uppvisa ett nybyggdt privathus af mindre vanlig storlek och elegans.

Det fanns en tid, då man i Göteborg byggde chablonmässigt, och chablonen var just icke den goda smakens, ännu mindre den fria fantasiens. Man kan ej gärna se något nyktrare och enformigare än de göteborgska residens, som, med få undantag, tillkommit före 1870. Därefter har emellertid den franska renässansen med sina rika orneringar och bisarra mansardtak vunnit insteg, och stadens pänningefurstar ha i nye och skicklige arkitekter funnit medhjälpare i att pryda Göteborg med byggnadsverk, som förtjäna allt erkännande i ästetiskt hänseende, Till dessa hör ofvannämnda grosshandlaren Waldemar Boije tillhöriga hus, uppfördt efter herr Adrian Petersons ritning, hvarjämte såsom särdeles framstående kunna nämnas följande å andra platser belägna privathus: N:o 52 Vasagatan, tillhörigt öfverstelöjtnant H. Pripp (arkitekt: Adr. Peterson) N:o 46 samma gata (arkitekt: Hans Hedlund), N:o 18, Västra Hamngatan (arkitekt: C. Fahlström) och N:o 4 Norra Hamngatan (arkitekt: Adr. Peterson).

På östra sidan om Hvitfeltsplatsen ligger en vida enklare, men genom sina väl afpassade proportioner ganska imposant byggnad:

Högre Latinläroverket.

Nam et ipsa scientia potestas est.
Roger Bacon.

Detta läroverk har fortgått sedan 1630, ehuru under olika namn. Så hette det till en början »Allmän Skola till Ungdomens Undervisning i bokliga Konster». Lärarepersonalen bestod då af rektor, konrektor och docenter. Mot slutet af 1640 talet erhöll läroverket ett särskildt gymnasium med 7 lektorer och en adjunkt, hvaremot trivialskolan — såsom grundskolan då hette — hade rektor, konrektor och apologist. Ar 1842 öppnades Göteborgs Högre Apologistskola, och 1849 sammanslogs hon med Gymnasium under gemensamt namn af Högre Elementarläroverk, hvilken benämning i sin ordning fått gifva vika med anledning af läroverkets delning i en latin- och en realskola. Den förras ordinarie lärarepersonal utgöres för närvarande af 1 rektor, 8 lektorer — däraf rektorn en — och 11 adjunkter. Vikarier och extra lärare bruka uppgå till ett antal af omkring 20.

I ett hänseende utmärker sig denna skola framför någon annan i riket, och det är genom sin rikedom. De betydande medel, hvaröfver hon förfogar, har hon fått genom donationer, af hvilka Margareta Hvitfelts är den största. Det var år 1664, som den på gods och bohag rika kvinnan skänkte till ifrågavarande skola öfver 141 förmedlade mantal enligt testamente, hvars inledningsord äro dessa:

Jeg Margrete Hwitfeld,

S. Thomas Dyris,

till Sundtzbye- och Aabye Gaarde, udi dette mitt udgiffne Breff Kiendis och Vitterligt giör for alle, att efftersom dett haffuer behaget den Allerhöijeste Gud, hvis Mact wi ere alle undergiffne, wed itt Christeligt Endeligt, och meget Salig Skilßmiße fra denne Elendige Werden och Grædedall, att bortkalde min Eeniste och Allerkiereste, nu Sahl: Sön, Erlig och Velb: Iffuer Dyre till Sundtzbye och Aabye Gaarde, och ingen Vijdere Liffs-Arffuinger er mig efftерladt: Altså haffuer Jeg nu med frj Willie och Velberaad Hue och Sind, saaoch effter min Salig Söns egen begiering i sitt yderste, till Guds ære och hans Christen Meenighedz opbyggelße, udi min leffuende liffue, som jeg effter min Död Vill haffue

U-igenkaldelig holdett och efterkommett, fra mig och mine Arffuinger, födde eller U-födde, bortgiffuet och foræret Tuende mine Hoffuetgaarde Nembl: — följer så uppgift på jordagodsen — hufvudgårdarne Sundsby och Åby samt afvelsgårdarne Åker och Djuphult — därefter vidlyftiga bestämmelser, enkannerligen om hufvudpunkten eller den om hur gåfvan skall tillgodokomma obemedlade ynglingar från Bohuslän, studerande vid »Hans Kongl: May:tz Academie eller Gymnasio udi Gottenborg», en hufvudpunkt, för hvilken man tid efter annan allt mer och mer slutit ögonen till. Det hela slutar med gifvarinnans så lydande försäkran: och ... haffuer Jeg till deß ydermeere forsickring Dette med egen Haand Stedfest, och med mit Sedwaanlige Adelige Signet bekrefftett; Saa och megett Wenligen Ombedett Hans Kongl: May:tz Troe Mænd och Velbestalter Öffuerster, de Höy-ædle, Velbaarne och Mandhafftige H: Rutger von Aschenberg, till Holme och Steeningöe, och H: Svend Ranck till Bönneberg och Marberg, med mig till Vitterlighed att underskriffue och forsegle, Datum Sundsbye Den 22 Januarij ANNO —

Itt Tußind, Sex Hundrede, Treßindztive och Fire —

Margrete Huitfeld	**Rutger von**	**Swen Ranck**
S: Thomas Dyris egen Haand,	**Aschenberg.**	Öffuerst till foet.

Den märkliga donationsakten har blifvit framställd i en af artisten Brusewitz målad, till läroverket år 1857 af herrar James Dickson, B. E. Dahlgren och J. Lundgren förärad tafla. Utom fru Margareta själf, som synes stående vid ett bord, hvarå donationsbrefvet ligger, och som i vänstra handen håller det bref från hennes i Montpellier aflidne son, Ivar Dyre, hvari denne ädelmodigt ingaf modern tanken på donationen, framställas såsom taflans hufvudpersoner donationsbrefvets tvänne vittnen samt sockenprästen på Tjörn, pastor Andreas Hartvigson, den så olika bedömda gifvarinnans biträde i ekonomiska angelägenheter.

Af brist på lämplig plats inom läroverksbyggnaden är taflan för närvarande upphängd i biskopshuset.

Skolan har flere gånger bytt om lokal. Länge hade hon sitt tillhåll i en del af ett nu afröjdt kvarter midt för Domkyrkan med Kungsgatan, Västra Hamngatan, Kyrkogatan och dåvarande kyrkogården till gränser. Skolhuset, till en början af trä, men 1663 uppfördt af sten i två våningar, låg i hörnet af de två förstnämnda gatorna och vardt en gång härjadt af elden. Det var år 1721. Det blef dock återuppbyggdt, så att lektionerna kunde begynna ånyo 1723, hvarefter skolan förblef här intill dess huset

jämnades med marken. Därefter hade hon ett tillfälligt tillhåll i dåvarande Ostindiska Kompaniets hus, hvarifrån hon år 1826 inflyttade i ett nytt, den 10 November samma år invigdt skolhus med läge vid Västra Hamngatan, där numera Göteborgs Auktionskammare har sina lokaler. Äfven detta vardt till sist otillfredsställande för förefinnande utrymmesbehof, hvadan det nuvarande skolhuset å platsen för den förra ravelinen Prinsessan Hedvig kom till uppförande. Det invigdes den 23 September 1862 och har tillsammans med sitt gymnastikhus kostat omkring 300,000 kronor, däraf staten bidragit med hälften af denna summa. Det har två våningar, utom souterrainen, en hufvudbyggnad och tvänne vidhängande flyglar; det har rymliga lärosalar och en omkring 1,000 personer rymmande solennitetssal, som med kolossala fönster skådar ut öfver det rörliga lifvet på platsen nedanför. Så där storståtligt hade man det naturligtvis icke alltid. Man fick minsann åtnöja sig med mindre än så och ändå vara belåten. Men så voro ej heller pretentionerna så stora då som nu. När man t. ex. på sextonhundrasjuttiotalet erhöll något så kostbart som stensättning i skolhusets portgång eller nedra förstuga, så ansågs detta för jämförligt med hvad vi i våra dagar kalla öfverdådig lyx. Hvarje klass hade ej heller sitt egna rum. Nej bevars! Man skrankade bara helt enkelt af en större skolsal, såsom t. ex. den stora på undra botten åt öster till, hvilken genom bräder var indelad i ej mindre än fem klasser. Det var på den tiden, då man till och med om vintern började undervisningen kl. 5 om morgonen och fick trafva till lärdomshuset i det kolsvartaste mörker, ty gatuupplysning kom naturligtvis icke då i fråga. Det hven om knutarne i den tidiga morgonen, och de små skolparflarne hade utom mörkret oftast att kämpa med de förenade naturföreteelserna snö och blåst. Men hvad gjorde det! Man gick ju att finna ljuset, och man fann det också, tack vare den latinska grammatikan, sången och färlan. Hunnen till ort och ställe, var man gifvitvis så ofantligt docil. Också gälde det ju lifvets allvar, ty med få undantag voro lärjungarne prästämnen. Andra än präster behöfde icke veta någonting: man kunde bli en bra medborgare, utan att kunna skrifva och läsa, och man kunde bli en sådan, utan att också kunna sjunga. Sången täflade annars kanske icke med latinet, men åtminstone med färlan om rangordningen. Lärjungarne fingo ibland till och med låta höra sig offentligen, icke blott på examina, utan vid andra tillfällen, såsom å de sedvanliga Långfredagskonserterna, då lokalen var »Gymnasii stora sal eller stora Biblioteket», en lokal, som längre fram i tiden understundom uppläts till äfven främmande musikgörare eller resande artister, såsom t. ex. herrar hofmusici Erik Ferling och

Anders Wesström, »harmoniens äkta fostersöner», efter hvad dåtida tidningar gifva vid handen.

Vi nämnde biblioteket. Det grundlades 1728 genom donation af göteborgsbispen Erik Benzelius d. y. Dess första bokförteckning utkom 1778, hvartill tvänne bilagor fogades 1785 och 1795. Genom gåfvor växte bokförrådet så, att det i början af 1800 talet uppgick till 3,000 volymer. Nu räknar det omkr. 20,000.

Liksom själfva skolbyggnaden så är också det skolan tillhöriga, år 1861 invigda gymnastikhuset, hvilket begränsar skolgårdens östra sida, uppbyggdt på en artificielt bildad sandgrund, enligt ett förut hos oss oförsökt system. Detta torde emellertid icke mana till efterföljd, enär isynnerhet gymnastikhuset så »satt sig», att det i det närmaste antagit en långsträckt bågform.

Ritningarna till båda byggnaderna äro uppgjorda af framlidne stadsarkitekten H. Strömberg, samme byggnadskonstnär, som genom uppförandet af Akademiska Föreningens hus i Lund gjort sitt namn rikskunnigt.

* *
*

Innan vi lämna detta Göteborgs förnämsta läroverk, vilja vi här nämna några ord om ett samfund, hvilket på sätt och vis utgått från det samma, såsom varande väckt till lif af dess ledande män och som inom dess murar år 1878 firade ett hundrade årsdagen af sin tillvaro. Vi mena **Göteborgs Kungl. Vetenskaps och Vitterhets Samhälle**. Det antages nämligen, att ett redan 1760 blomstrande sällskap, som kallade sig Vitterhetsklubben och hvars kärna utgjordes af skolkarlarne rektor Öhrvall, lektorerne Wallenstråle, Gothenius och Rosén, utgjort grunden för nämnda kungl. samhälle. Till desse män sällade sig andre mer och mindre vetenskapligt eller vittert anlagde personer, såsom dåvarande rådmannen, sedermera borgmästaren Dan. Petterson, magister Buss, kapten Kellander, hofsekreteraren Valtinson, den förut af oss omnämnde Brunjeanson m. fl. Man höll lärda tal och uppläste vittra försök, allt i tur och ordning, samt inför en publik, som var en gång för alla offentligen inbjuden. Häraf framgår, att klubben i mycket öfverensstämde med tendensen hos det en femton till tjugo år därefter bildade, af Gustaf III år 1778 sanktionerade samfundet, hvars uppgift är att arbeta såväl i sådana vetenskaper, som befordra det stora samhällets bästa, som ock att uppodla vitterhet, därunder förstått historia, skaldekonst, vältalighet och kritik. Årligen uppgifver samfundet ett eller flera ämnen, för hvilkas förtjänstfulla besvarande det äger att på högtidsdagen, den 24 Januari, utdela tvänne pris, det ena om 12, det andra om 5 à 6 dukater. Vid detta tillfälle föredrager sekrete-

raren årsberättelse samt uppläser kortare nekrologer öfver de sällskapets ledamöter, som tilläfventyrs aflidit under året. Ordförande väljes för hvarje arbetsår. Afgående ordföranden tillkommer att hålla högtidstalet. Har han ej blifvit återvald, öfverlämnar han till sist med en lämplig oration klubben till sin efterträdare. Samfundet, hvars högste beskyddare är konungen, har både in- och utländske ledamöter, de förre indelade i hedersledamöter och arbetande ledamöter. De arbetande ledamöterna få räkna ett antal af ett hundra. De af dessa, hvilka invalts i vetenskapsafdelningen, tillhöra hvar sin klass, och äro klasserna följande sju: ren och använd matematik; kemi och fysik; zoologi och botanik; medicin och kirurgi; statistik och handelsvetenskap; ekonomi; allmän lärdom.

Göteborgs Vetenskaps och Vitterhets Samhälle, ett modernt athenæum till sin karaktär, saknar egna murar. På senare åren har det i de flästa fall haft sina sammankomster i mindre börssalen. Därförut begagnade det stora rådhussalen.

* * *

Handelsinstitutet.

Prosa är likväl förstånd och klarhet.

Tegnér.

Handeln är en af faktorerna i systemet för det jordiska lifvets gång och utveckling. Icke desto mindre har man från vissa håll och under vissa tider vägrat tillerkänna dess utöfvare den heder, som dem med rätta tillkommer, därvid förväxlande handel med krämeri i betydelsen af slem vinningslystnad. En ärlig handel — folkens förbindelse med hvarandra — förtjänar all aktning. Jag säljer för ett högre pris än jag köper — det är ingen hemlighet; men det är ej heller någon hemlighet att min existens beror på skillnaden i de båda prisen och att prisskillnaden sålunda äger sitt berättigande.

Utom ärlige köpmän gifves emellertid ingen ärlig handel, och för att dana sådane, så mycket mer nödvändigt, som handeln i mycket är byggd på förtroende, har man det bästa medlet i verklig bildning. En sådan utmärker också våra dagars mer betydande kommersiele män. Åtminstone gäller detta om göteborgsköpmännen.

Det är således icke att undra på, men väl att glädja sig öfver, att en stad af sådant anseende i merkantilt hänseende som Göteborg skaffat sig en särskild läroanstalt med handelsvetenskap till hufvudämne, men i hvilken därjämte undervisas i öfriga sådana

ämnen, som falla inom allmänt vetandes område, icke minst humanitet och moral med religion såsom utgångspunkt.

Den yngling, som blott genomgått ett lägre läroverk i akt och mening att vidga sina kunskaper vid Göteborgs Handelsinstitut, uppnår ett ganska rikligt kunskapsmått i dess elementarklass, hvars vanliga kurs är ett år. Det är annars icke ovanligt, att föräldrar och målsmän låta sina för handelsyrket bestämde söner och skyddslingar först taga maturitetsexamen, åtminstone på reala linien, samt därefter genomgå Handelsinstitutets kontorsklass. Ovanligt är ej heller, att det unga köpmansämnet för sina studiers afslutande, enkannerligen de språkliga, vistas ett eller annat år å utrikes handelskontor. Språkkunskapen — menar göteborgsköpmannen — är intet bevis på bildning, men den är ett medel till att **vinna** bildning.

Göteborgs Handelsinstitut stiftades år 1826 af stadens sedan 1661 existerande Handelssocietet. Det hyrde sina lokaler i omkring 55 år eller ända in i början af innevarande årtionde, då likväl äfven den senast och under lång följd af år begagnade rätt rymliga lägenheten i huset N:o 14 Östra Larmgatan befanns för trång, med anledning hvaraf stadsfullmäktige anslogo 125,000 kr. ur Renströmska fonden för uppförande af en för institutet särskildt afsedd byggnad. Denna, som tillhör 1880 års byggnadsverksamhet, är icke blott det vackraste skolhus i Göteborg, utan ock en af stadens allra mäst lyckade byggnader, en verklig arkitektonisk skatt, som bevisar sanningen af, att det icke är storleken, ej heller materialet, utan formen, som bildar det sanna konstverket. I dess arkitekt möta vi åter herr Adrian Peterson och i dess stil den moderna renässansen. Det kraftiga midtelpartiet, som stödes af murade pilastrar, visar fem kolossala rundbågsfönster. Med tre af dem bereder det ett utsprång, åt hvilket en grekisk fronton gifver afslutning. Midtelpartiet flankeras af flyglar, lagom stora för att ej störa detsammas mäktiga verkan. Dessa ha tudelade öfverfönster, lätt och behagligt presenterande sig öfver bottenvåningens, som äro rundligt tilltagna och tillika med samma vånings murytor tyda på en ansenlig bärkraft.

Huset är uppfördt i »rohbau» af rödt rennberger tegel med ornamenter af cement. Bland dessa märkas särskildt

det tudelade fönstergalleriets joniserande hermer samt midtelpartiets pilastrar och Merkurii-emblemer.

Utom husets tvänne hufvudvåningar har det en jordvåning, som inrymmer plats för värmeapparat. Bottenvåningen upptager en rymlig entré, korridorer,rektors mottagningsrum, bibliotek, laboratorium och fyra skolsalar, däraf den ena är inredd till varumuseum.

Till andra våningen leder en ståtlig trappa, konstruerad af järn med steg af hellekissten samt försedd med tre femarmade gaskandelabrar. Trapphusets innanväggar ha pilastrar och fris af doriska ordningen, frisen särskildt smyckad med en Merkuriistaf i hvarje metop.

Öfvervåningen innehåller korridorer och kapprum, mönsterkontor och materialrum samt den 18 ½ meter långa, 11 ½ meter breda och 6 ⅔ meter höga solennitetssalen, som är en af de vackraste fästsalar i Göteborg. Den upplåtes flitigt till konserter, föreläsningar o. s. v. och är för dessa ändamål synnerligen omtyckt. Särskildt anslående är den här till heders komna färgen, visande snart sagdt hela sin tonskala med gult och brunt som grundtoner.

Salen får sitt dagsljus af den ena långväggens väldiga fönster. På motsatt sida löper under taket ett galleri, som bildas af joniska pelare. Pilastrar af samma ordning indela salens öfriga väggar i fält med rik stuckatur, exempelvis eklöfskransar. Inom en sådan, här använd såsom bordyr, finner man å ena kortväggen Sven Renströms porträtt i relief.

Taket, genom bjälklag deladt i tränne delar, är försedt med ett ytterst rikt gipsverk, i hvilket form och färg åstadkomma en harmonisk samverkan. Från detsamma nedhänga fem dyrbara gaskronor af förgyld brons.

* * *

I omedelbar närhet ha vi ännu en beaktansvärd byggnad, nämligen S:t Andrew's Church eller

Engelska Kyrkan.

Redan 1691 hade Göteborg en engelsk församling. Den var dock icke stor. Icke heller existerade den under de

gynsammaste förhållanden. Därhän kom det först 1741, då den reformerta kyrkans medlemmar medgåfvos en till alla delar fri religionsutöfning i vårt land. Sex år därefter gjordes början med att insamla medel till en egen kyrkobyggnad, men planen ändrades så till vida, som man i stället för att bygga en egentlig kyrka inrättade en bönesal i dåvarande Hallska huset med adressnummer 19 vid Östra Hamngatan. Här hade församlingen sina gudstjänster från 1762 till 1857 eller i icke mindre än 95 år.

Intill 1785 var prästämbetet vid församlingen städse beklädt, men icke så i 37 år därefter, under hvilken tid ej heller några ordentliga gudstjänster höllos. År 1822 vardt emellertid den forna ordningen återställd, hvarefter församlingen alltid haft sin egen präst, som den själf kallat, men biskopen af London utnämnt på förslag af utrikesministern.

S:t Andrew's Church invigdes den 30 November 1857, efter det grundstenen lagts den 19 Juni 1855. Hon håller i längd 24 meter och i bredd 10 ½ meter. Hon är reveterad med gul klinkert, har fönster och dörrinfattningar af finhuggen sandsten samt skiffer till taktäckningsämne. Stilen är engelsk-götisk, och är ritningen lämnad af major Edelsvärd, som äfven ledt byggnadsarbetet. Egentligen förtjänar det lilla tämplet mindre namn af kyrka än kapell och består sig också med blott ett oansenligt torn, men däremot med fyra s. k. fialer, däraf de två vid början af det femsidiga koret. Emellertid finner man både spetsgaflar, sträfpelare, korsblommor och löfverksornamenter, alltså åtskilliga gotikens karaktärsdrag.

Inredningen står i full harmoni med byggnadsstilen. Där ligger något upplyftande i dess ädla enkelhet. Hvalfven höja sig lätt och luftigt, och deras himmelsblå färg samt arabeskprydda bågar förläna en mild, andaktsbjudande stämning, ytterligare ökad af korfönstrens lika dyrbara som utomordentligt vackra glasmålningar. Altare och korskrank, predikstol, orgelläktare och bänkar äro konstrikt utskurna i trä samt hållna i mörka färger. Orgelfasaden är bronserad, likaså de väggfasta gaslystrarna och den i koret hängande kronan. Hela korgolfvet, till hvilket tvänne trappsteg leda, är belagdt

med en dyrbar röd matta, hvarjämte gångar och bänkgolf äfvenledes äro på det omsorgsfullaste mattförsedda.

Kyrkan har kostat omkring 50,000 kronor.

* *
*

Vi ha nu hunnit till **Kaserntorget**. Detta är ej stort annat än en gata, som mellan sin ena sida och kasernbyggnaden har en smal plantering, hvars område före 1805 utgjorde ett byggnadskvarter. Innan platsen upphöjdes till rang, heder och värdighet af torg, hette dess västra del Kaserngatan och dess östra Eklundsgatan, varande den senare en fortsättning af den gata med detta namn, som ännu är till finnandes.

Vid Kaserntorget har **Prins Oscars Skola** sitt år 1823 uppförda hus. Denna skola, som numera faller uteslutande inom militärundervisningens område, stiftades 1810. Sitt namn har hon fått af Konung Karl XIV Johan, som uppkallade henne efter dåvarande kronprinsen. Helt nära . . .

Men du rycker oss i armen och vill veta hvad det är för ett stort hästskoformadt hus, som i sydostlig rigtning synes på något afstånd.

Tålamod! vi äro strax där, men måste tyvärr först genom en bit af Södra Larmgatan passera ett antal artilleristallar, som helt visst äfven till din förtrytelse intaga en alltför central plats, värdig mera prydsamma byggnader. Emellertid ha vi snart hunnit utom deras dunstmättade krets och stå framför den särdeles vackra **Västra Hamngatan**. Hon bjuder först och främst på ofvannämnda hästskoformade byggnad, som till någon del ligger i hennes södra mynning och är

Allmänna och Sahlgrenska Sjukhuset.

Hästskoformen är icke den grundform, som föresväfvat arkitekten, herr Viktor von Gegerfelt. Han har tänkt sig ett förr eller senare tillkommande komplement, hvarigenom det hela skulle få en elliptisk form af storslagen verkan. Äfven i sitt ofullbordade skick är dock byggnaden till prydnad för staden

och imponerar särskildt genom en betydande storlek och ett läge, som är i hög grad dominerande.

Det inre har ljusa och rymliga sjuksalar samt enskilda rum, tillsammans inrymmande plats för öfver 200 patienter. Där finnas ock köks- och tvättinrättningar, badlokaler, biblioteks och direktionsrum, gudstjänstsal och mottagningsrum m. m.

Byggnaden vardt färdig 1855 eller 7 år efter det grundstenen lades och har i sin helhet kostat nära 450,000 kronor.

Tomtområdet är den forna bastionen Carolus Dux. Däraf dess säregna form, som med en väldig vinkel skjuter ut åt söder. I detta väderstreck löper utefter samma, delvis trädplanterade område den ytterst lifligt trafikerade Sahlgrensgatan, som innan hon 1882 fick sitt officiela namn vanligtvis benämndes »Jungfernstieg».

Vi nämnde 1855 såsom sjukhusbyggnadens födelseår. Långt därförut fanns dock själfva sjukhuset. Det kunde nämligen 1882 fira sin sekularfäst och var alltså med i den gamla goda tiden, den enkla, patriarkaliska tiden, som i mycket satte sin hallstämpel på Göteborg. Anspråken voro icke då så stora som nu, nöjena färre, tillgångarne mindre. Men trots allt detta hade äfven den tiden sina förströelser, som oftast voro att finna i det ännu ej af källarlifvets buller och bång synnerligen inkräktade hemlifvet. Vintertiden samlades familjerna kring aftonbrasan, och där, ackompagnerad af spinnrockarnes surr, ljöd som oftast sagoberättarens röst. Sagor hörde nämligen aftonbrasan till, och af dessa älskades sannsagan icke minst. »Det var en gång», började man alltid, och bland mångt och mycket berättade man äfven, hur det en gång var en göteborgsyngling, som utmärkte sig för en sällspord och alltjämt växande ärelystnad. Hans ärelystnad gick dock icke i den vanliga rigtningen. Svärdets ära hägrade nämligen icke för honom, änskönt han uppfostrades under en tid, som såg Sveriges stoltaste krigsdagar. Nej, hans konungs, Tolfte Karls ära var icke hans ära, om han också liknade konungen däri, att han tidigt drog ut på härnadståg i främmande land. Tack vare en någorlunda god ekonomisk ställning och en aldrig sinande kraft, gjorde han studieresor i Holland, Tyskland, England och Frankrike. Mångenstädes hade han en trogen kamrat vid sin sida, en bepröfvad, något äldre vän, som brann af samma nit som han att bringa sitt fosterland segrar från de fredliga idrotternas fält. Med denne vän genomströfvade han äfven den kära fosterbygden, och så upptäckte han vårt lands om ej fördolda, så åtminstone obrukade skatter, skatterna i våra bärg och skogar: förnämligast vårt järn

och trä. Tillgodogörande sig bruket af dessa, inledde han storartade bytesaffärer med aflägsna länder, utrustade skepp och bildade handelskompanier. Så vardt han rik. Innan dess hade han dock hunnit bli man, och en sådan ej blott till år, utan till karaktär. Hans rikedom gjorde honom emellertid aldrig öfvermodig, och den hand, som tog, den gaf också.

Försynen unnade honom ett långt lif, han lefde under fem landets regenter: Karl XII, Ulrika Eleonora, Fredrik I, Adolf Fredrik och Gustaf III. Samtiden, annars njugg om erkännande, vördade i honom en dygdig medborgare, kallande honom en patriot som få, och Vetenskapsakademien präglade en medalj till hans minne. Utmärkelser och titlar voro eljes icke vår mans sak. Enkel i seder och lefnadsvanor, predikade han det enklas lära äfven i ord. Icke desto mindre var han en stor älskare af de sköna konsterna, som han mången gång räckte en stödjande hand. Också vetenskaperna hade i honom en beskyddare, och gärna samlade han stadens lärde omkring sig, understödjande deras företag, belönande deras arbeten, under det desse tacksamt sågo upp till honom såsom till en vördad fader. Bland sina vänner räknade han en Carl v. Linné, en Emanuel Svedenborg och en Jonas Alströmer, den senare hans bepröfvade reskamrat från ynglingaåren.

Sådan var Niklas Sahlgrens saga, och fastän föga skiftesrik, skall den förvisso täljas långt in i en äflande framtid, därom torde i icke sista rummet Sahlgrenska Sjukhuset i Göteborg draga försorg, såsom varande ett af hans goda hjärtas vackraste skapelser.

För att nu tala i vanlig redogörelsestil, så skänkte Niklas Sahlgren genom testamentarisk disposition af den 8 Dec. 1772 vissa i Halland belägna strögods till en välgörenhetsinrättning i Göteborg. Borgmästaren Dan. Pettersson förordade ett sjukhus, och då hans förslag vann anklang och stadfästelse, så organiserades den nya anstalten af doktor Per Dubb, som 1782 blef dess förste öfverläkare. Hans efterträdare i ämbetet intill 1854 voro: J. Ekman, C. Weltzin, P. Westring och A. Liborius. Därefter på medicinska afdelningen: F. Lang, A. A. Langell, F. E. von Sydow och på den kirurgiska: J. A. Liborius, N. M. Asplund och A. A. Lindh.

Sjukhusets första lokal var en ännu befintlig byggnad, belägen vid Sillgatan och den nu igenfyllda Masthamnen. Huset, som igenfinnes under N:o 2, företer ett föga tilltalande yttre och tyder på lång tjänstgöring. Här förblef sjukhuset i öfver 40 år eller till dess det 1823 förlades till ett af handlanden Aron Oterdahl åt detsamma skänkt hus, beläget i hörnet af Östra Hamn- och Spanmålsgatorna med adressnummer 11 vid förstnämnda gata. Redan tjugo år därefter befanns dock äfven denna lokal för trång, hvadan stadens borgare på allmän rådstuga år 1847 beslöto att

tillskjuta behöfliga medel till uppförande af den nuvarande ståtliga sjukhusbyggnaden.

Under sin mer än hundraåriga tillvaro har Niklas Sahlgrens stiftelse beredt vård åt omkring 75,000 sjuka — ett gagn i människokärlekens tjänst, hvilket är sin upphofsmans bästa monument, segrande öfver både statyer och obelisker.

* * *

Vid Västra Hamngatan har staden vidare två af sina egna byggnader, däraf den ena är **Biskopshuset**, som jämväl inrymmer Konsistorii lokaler. Biskopshuset är till sitt yttre ett ganska anspråkslöst tvåvånings hörnhus med adressnummer 17. Det inköptes för sitt nuvarande ändamål år 1820 och har varit bostad för biskoparne Carl Fredrik af Wingård, Anders Bruhn och Gustaf Daniel Björck.

Stiftets styresmän före dessa voro:

Superintendenter: (1620—1664) Silvester Johannis Phrygius, Andr. Johannis Prytz och Ericus Erici Brunnius.

Biskopar: (1665—1818) Zacharias Laurentii Klingius, adlad Klingenstjerna, Laurentius Thoreri Billichius, Daniel Laurentii Wallerius, Johannes Johannis Carlberg, Georgius Wallin, Laurentius Normannus, Olaus Erici Nezelius, Johannes Caspari Poppelman, Ericus Beznelius, sedan ärkebiskop, Jacobus Benzelius, också slutligen ärkebiskop, Georg Wallin d. y., adlad Wallenstråle, Erik Lamberg och Johan Wingård.

Det andra af de ofvannämnda staden tillhöriga husen är **Auktionskammaren** — den forna gymnasiibyggnaden. Det igenfinnes under N:o 15 och har som auktionskammare tjänstgjort sedan år 1864, då den första auktionen här hölls den 4 Augusti. Därförut hade auktionskammaren sin lokal vid Smedjegatan.

Gå vi Västra Hamngatan framåt, finna vi i hörnet af Kungsgatan ett af gammal solid holländsk klinkert uppfördt hus, som på ömse sidor om ingången är försedt med joniska tvillingpilastrar. Detta hus tillhör

The Royal Bachelor's Club.

Denna har här i mellanvåningen sin synnerligen eleganta, bekväma och stora klubblokal, som den innehaft sedan slutet

af 1860 talet, efter att förut åtskilliga gånger ha bytt om lägenhet. Så erinra vi oss honom såsom hyresgäst i f. d. Sahlgrenska huset (Norra Hamngatan N:o 14), f. d. Kommendantshuset (vid Gustaf Adolfs torg) och Heinemannska huset (Lilla Torget N:o 2). Från sistnämnda ställe skedde flyttningen till klubbens egna hus.

The Royal Bachelor's Club är i sitt slag stadens förnämsta slutna sällskap, till hvars ledamöter, som uppgå till omkring 300, samhällets flästa notabiliteter höra. Det är dock icke blott det mäktiga merkantila elementet, som där är representeradt. Här samlas jämväl militärer, ämbetsmän och lärde samt »la jeunesse dorée» öfverhufvudtaget.

Hazardspel är inom klubben sedan gammalt förbjudet, men tolereras icke desto mindre vid högtidliga tillfällen, särskilda klubbmiddagar o. s. v. Hög point är däremot vid intet tillfälle otillåten.

Den som vill söka ledamotskap af klubben måste låta anmäla sig af någon dess medlem, hvarefter hans namn i en vecka står inom lokalen anslaget. Därefter verkställes balottering, hvarvid $^2/_3$ jakande röster berättiga till inträde. Inträdesafgiften har numera stigit till 75 kronor. Årsafgiften är 50 kronor.

In- och utländska resande kunna på ledamots förord och efter föregången anmälan hos någon af direktörerna vinna tillträde.

Lokalen hålles öppen från kl. 8 à 9 f. m. till 12 e. m. Inom densamma finnes fullständig restauration för sällskapets ledamöter.

Högtidsdagen är den 3 Oktober.

Klubben är ingen dufunge längre, som man säger; han har nämligen nått öfver hundratalet. Den 19 November år 1769 var hans födelsedag. Aderton år efter sitt stiftande eller 1787 erhöll han genom kungligt bref, dagtecknadt den 17 September, privilegium på att »obehindradt och fritt från andre Personers Tilltal, nyttja och bruka sin til Eget Noije inrättade Societets Billard». Af densamma har han numera tränne exemplar.

Klubbens första ledamöter, förvärfvade under slutet af 1769, voro: Sten Alsing, William Chalmers, Thomas Erskine, lord af Kelly, Johan Gust. Forss, John Fraser, Georg Fletscher, Henry

Greig, Cornelius Herpel, Peter Homan, Robert Innes, David Low, David Lyall, Peter Lamberg, Niclas Matsen J:or, Jonas Malm, E. S. Norman, Jacob M. Neuman, Joh. Otto Oterdahl, Aron Oterdahl, William Sherhard, John Smith, John Sibbald, Carl Söderström, Joh. Sahlstéen, Richard Söderström, John Scott J:or, N. S. Strandberg, Jonas Tranchell och Martin Williamson.

Samtlige desse män voro utan tvifvel betydande medlemmar af Göteborgs samhälle på den tid, då man ännu gick klädd i allongeperuk, spetskrås, storblommig väst, knäbyxor och skor med spännen *.

* * *

Föredroge vi ej att för en stund och i sammanhang med ofvanstående sysselsätta oss med en annan af stadens klubbar, så skulle vi gått Västra Hamngatan nära till slutet och noga synat **Skandinaviska Kredit-Aktie-Bolagets nya bankbyggnad** i hörnet af Drottninggatan, uppförd efter ritning af arkitekterna A. och Hj. Kumlien i Stockholm. Nu däremot betrakta vi den endast på afstånd, likväl tillräckligt nära för att kunna erkänna dess fina arkitektoniska anordningar, och gå så öfver Västra Kyrkogatubron in på Kyrkogatan. Där stanna vi ej förr än vi uppnått Korsgatan, vid hvilken vi under adressnummer 12 finna den byggnad, hvars stora öfvervåning för närvarande innehafves af **Klubben Enigheten**, i likhet med The Royal Bachelor's Club ett sällskap af ålder och reputation.

Klubben antages ha existerat redan i början af vårt århundrade. Den är odödliggjord af Wadman, som var dess medlem och egnat den mer än en strof. Vi behöfva endast erinra om följande utdrag af en skål för en klubbens ordförande:

Men, bröder, när vi Bacchii fäst
Begå i dödligheten,
Den äldste blifve då vår präst,
Predike *enigheten!*

* Den icke minst betydande var R. Söderström, som efter det hans hustru, född Chapman, skänkt honom en son, hedrades af Gustaf III ända därhän, att konungen behagade själf till dopet frambära och hålla den lille, hvars namn han i nåder bestämde till Gustaf. Döpelseakten försiggick den 11 Dec. 1772 i kansligrådet Alströmers hus, som vid detta Gustaf III:s göteborgsbesök var kungligt residens.

Vi straffe med begabbelse
Den Bacchii pseudo-dyrkare,
Som sitter bland »the skrymtare»
Och stör förtroligheten.

Ack, om min Bacchus blef bevekt
Och lät mig, om han orkad',
Se hälften af naturen stekt
Och andra hälften korkad!
Se'n ville jag tillbedjande
Från världens gyttja mig bege,
Att evigt, evigt fastande
I himlen bli soltorkad.

Sin nuvarande lokal har klubben innehaft sedan hösten 1878, då den flyttade från N:o 11 Kronhusgatan. I många år hade han en särskild sommarlokal, N:o 4 vid samma gata. Det var egentligen blott en löfverksskuggad tomt — Kungl. Maj:t och Kronans tillhörighet — med en längst inåt gården belägen mindre stenbyggnad, hvarjämte här också fanns en kägelbana, alltsammans omgifvet af lummiga trän och höga brandmurar. Det var kanske till någon del denna anspråkslösa natur, till hvilken Wadman längtade, då han, fattad af en idyllisk stämning, utbrister:

Som fogeln ur instängda buren,
Som plantan ur drifhusets tvång,
Så längta vi ut i naturen:
Den vidaste sal blir oss trång.
Vår *enighets* paradis-blomma
Nu flyttar till Maja-mors tjäll.
Vi komma, mor Maja, vi komma;
Farväl på en tid, fru Frankell! . .

I årsafgift erlägger ledamot 50 kronor och i inträdesafgift 30 kronor. Äfven här kunna resande genom någon klubbledamots försorg vinna tillfälligt tillträde mot en afgift af 50 öre per dag.

* * *

I det hus, hvari »Enigheten» nu residerar, fanns på 1830—40 talen ett mycket besökt kafé, som innehades af konditor A. Ruben-

son. Det låg på undra botten till höger i förstugan och torde ha varit det första göteborgskafé, som undfägnade med det sedermera så utvecklade chim-nöjet.

* * *

Vi vända nu vår kosa åt söder. Snart finna vi då i hörnet af Kors- och Kungsgatorna ett tvåvåningshus, som i dagligt tal kallas rätt och slätt: *Salen*. Detta hus tillhör **Evangeliska Brödraförsamlingen**, som den 11 Oktober 1785 erhöll nådigt tillstånd att i Göteborg hålla andaktsöfningar. Dess hus förstördes vid den stora branden 1802, men återuppbyggdes efter kort tid. Sedan 1804 har församlingen ostördt fått begagna sin samma år den 13 November invigda bönesal, som, ehuru anspråkslös, dock är försedd med orgel och rymmer ett icke ringa antal åhörare.

Under åren 1781—1859 hade man här under predikantens föreståndareskap stadens äldsta och största flickskola. Den stod med rätta i högt anseende.

Nästintill, men med ingång från Korsgatan, ha vi **Domprosthuset**. Det ståtar ej med yttre prakt och är ej heller öfverdrifvet stort, ägande blott tvänne våningar, af hvilka den undra är upplåten till pastorsexpedition. Sedan 1821 har huset varit domkyrkoförsamlingens egendom, hvadan det beredt bostad åt två af vårt lands störste andlige talare: Thomander och Wieselgren.

Men vi återvända till Kungsgatan och följa dess trottoir intill platsen för den äldsta gymnasiibyggnaden, det vill säga in emot Västra Hamngatan. Sedan vi sist lämnade denna gata ha vi promenerat rundt om den i modern stil planterade och af ett vackert järnstaket inhägnade Domkyrkoplatsen samt stå nu framför stadens största tämpelbyggnad

Domkyrkan.

Två gånger har elden så godt som i grunden tillintetgjort de tämpel, som förfädren byggt på denna plats. Första gången var det år 1721, natten mellan den 14 och 15 April. Den då tillintetgjorda kyrkan prisas mycket i urkunder från dess egen tid. Hon hade blifvit färdig 1633, hvilket år den 10 Aug., Lars-

mässedagen, hon högtidligen invigdes af superintendenten Prytz. Efter konung Gustaf II Adolf undfick hon namnet Gustavi Domkyrka, ett namn, som öfvergått till nuvarande domkyrkan. Tämplet var till det yttre muradt med tegel och invändigt med gråsten. Fönstren voro rundbågiga, men den stora, sirligt järnbeslagna hufvudporten hade spetsbågsform. Taklisten slutade i öster, det vill säga öfver det koppartäckta koret, med en förgyld sol, tjänande som vindflöjel, och i väster reste sig ett högt åttkantigt torn, som på spetsen af sin smärta spira hade en kopparhane, strålande af äkta förgyllning. I tornet hängde stora och präktiga ringklockor, hvilkas klang nådde hela trefjärndels mil utom staden, och inuti självfva kyrkan ståtades med många och härliga prydnader, bland hvilka voro att märka en särskild konungsstol, epitafier och banér.

Större delen af allt detta brände, som sagdt, upp år 1721. Därvid är en tradition fästad. Vid den jubelfäst, som sagde år firades, hade i självfva kyrkan stora styggelser bedrifvits. Söndagen därpå upptog den framstående predikanten stadskomministern, sedermera domprosten Andreas Hilleström saken i sin predikan, den han lärer slutat med orden: »och hämnas du ej detta, så är du ingen rättfärdig Gud. Amen». — Följande dag brann kyrkan.

Återuppbyggandet började oförtöfvadt, hvadan församlingsmedlemmarne, som efter olyckstillfället höllo sina gudstjänster i Kristinæ kyrka, redan i Maj månad påföljande år kunde börja begagna den iståndsatta kyrkan. Dess byggmästare var fortefikationskaptenen Bengt Carlberg. Han bibehöll i möjligaste måtto den afbrända kyrkans former, och församlingsmedlemmarne utsirade henne på bästa sätt genom bidrag och skänker. Till de senare hörde en i koret upphängd större oljemålning i förgyld ram, gifven af hofapotekaren Luth och föreställande Kristus i Örtagården. Först långt senare erhöll hon den värderika altarprydnad, som till hufvudsaklig del ännu i dag är tillfinnandes.

Detta tämpel fick göra tjänst i åttio år; men 1802 lades äfven det i aska vid den väldiga brand, som då förstörde närmare 200 af stadens byggnader.

Vid kyrkans återuppbyggande började man misstagen från grunden. Man lade henne nämligen snedt mot de omgifvande husraderna, alldeles så som den förra kyrkan hade legat, det vill säga rätt i öster och väster. Emellertid erhöll hon stora förmåner för att framträda i värdigt skick. Icke nog med att regeringen beviljade henne en treårig kollekt i alla rikets kyrkor, insamling genom stambok och en viss inkomst af tolagen, den ställde äfven arbetsmanskap till hennes förfogande och medgaf tullfrihet för det utländska byggnadsmateriel, hvaraf hon var i

behof. Dessutom bidrogo församlingsmedlemmarne med ansenliga belopp.

Det är nu kändt och erkändt, att en och samma sak kan erhålla från det ena hållet ett berömmande, från det andra ett klandrande omdöme, och att båda omdömena kunna vara riktiga. Därmed förhåller sig så, att den ene granskaren framhåller endast förtjänsterna, den andre endast felen. Äfven om vi nu, såsom det höfves hofsamma kritici, skulle vilja ställa oss på den berömmandes ståndpunkt, så befara vi, att vi näppeligen finge ihop ett något så när gynsamt omdöme om Göteborgs Domkyrka, af den enkla orsak, att hon, sedd genom det ästetiska omdömets tub, såsom ett arkitektoniskt helt icke äger några förtjänster alls.

Det har stått att läsa någonstädes, att kyrkan skulle vara uppförd i italiensk stil. Kanhända. Oss synes dock som vore hennes stil på visst sätt unik, ifall här verkligen kan vara fråga om stil. I hvilket fall som hälst torde den arkitektur, hvarpå hon bjuder, icke mana till efterföljd, och skall den nödvändigt vara till gagn, torde det väl vara i egenskap af varnande exempel för herrar arkitekter och vällofliga kyrkoråd.

Kyrkan är uppförd efter fortefikationskaptenen och stadsarkitekten C. W. Carlbergs ritning, hvarå dock åtskilliga förändringar lärer vidtagits af majoren J. F. Weinberg, som efter Carlberg ledde byggnadsarbetet. Detta, afslutadt 1815, då kyrkan invigdes, utmärker sig ej för någon synnerlig soliditet. Murarne äro af holländskt tegel med Flensburgersten till revetering, och tak samt öfre delar af tornet hafva plåtbeklädnad. Det senare mäter en höjd af 52 3/4 meter. Kyrkans dimensioner äro för öfrigt: längd 60 meter, bredd: 38 1/2 och 23 meter, höjd 14 1/2 meter. Planen har korsform; men denna korsform är hvarken den grekiska eller latinska. Korsarmarne äro nämligen placerade åtskilligt närmare stammens fot — det vill säga åt tornet till — än dess topp. Att detta förfaringssätt är originelt vilja vi visst icke bestrida, men huruvida det bidrager till trons symboliserande lämna vi därhän.

Men vi skulle ju vara hofsamma kritici. Nåväl. Hvad säges då om hufvudportalen? Den är obestridligen storartad. Hvilka väldiga dimensioner och i och för sig ypperliga proportioner! Hvilket materiel: äkta skottsk sandsten! och hvilken ädel stil: den dorisk antika! — Skada blott att allt detta så litet passar i stycke med det öfriga.

Helgedomens inre tilltalar oss om möjligt mindre än det yttre. Hvalfvet är bredt och lågspändt samt ger ett sinnesbetungande intryck. En kyla, en tomhet hvilar öfver det hela med dess kala väggar, hvita läktare och sparsamma ornamenter. Till det ofördelaktiga intrycket bidrager i synnerhet korsarmarnes brist

på fönster å gaflarne. Koret är dock i och för sig förtjänt af ett något mildare omdöme. De här befintliga tio joniska kolonnerna äro visserligen icke behöfliga, då taklisten är jämförelsevis föga framträdande; men de mildra i viss mån det flacka och torftiga i fönsterpartierna. Till korets förskönande bidrager också altarprydnadens förgylda skulpturverk. Det utgöres af tvänne mer än i kroppsstorlek framställda cheruber, som i tillbedjande ställning sträcka sina händer mot ett stort fristående kors, om hvilket en ängel fäster en svepduk. Fonden framställer en strålande sol, delvis inhöljd i moln med serafhufvuden. Denna altarprydnad äger ett ganska betydande konstvärde. Också äro de tre hufvudfigurerna, som räddades undan branden 1802, modellerade af l'Archevesque, under det gruppen i sin helhet anordnats af den förtjänte ornamentsbildhuggaren professor A. M. Fahlcrantz, som jämväl utfört predikstolen. Slutligen är här att nämna ett par rikt förgylda kandelabrar, som med god effekt uppställts i koret.

Kyrkans orgel är synnerligen välljudande. Den är ursprungligen förfärdigad af Johan Eberhardt, men har sedermera förbättrats af orgelbyggarne Strand och Marcussen.

Af kyrkans tillhörigheter märkas tvänne ljusstakar af silfver, vägande 344 lod och år 1683 skänkta af Cecilia von Lenngrens arfvingar, en kalk, gjord 1679, och en dopskål, gjord 1688, båda af silfver, vidare vinkannor, patener och oblataskar i flere omgångar.

År 1882 förärades kyrkan en lika vacker som dyrbar 150 centimeter hög dopfunt, gjuten af äkta brons och hållen i romanisk stil. Däckeln föreställer ett torn, som är krönt af glob och kors samt har till inskrift å globen: Crux Christi, spes mea (Kristi kors, mitt hopp). Å själfva funtens öfverkant läses i gammaltysk stil: Markus 10.14 Låter barnen komma till Mig och förmenen dem icke, ty sådane hörer Guds rike till. Nederst kring foten står: Till Domkyrkoförsamlingen af Anders Fredrik Nilsson.

Arbetet är utfördt af P. G. Heinersdorff i Berlin.

År 1852 försågs kyrkan med värmeledning och året därpå med gaslysning. Tornuret, uppsatt 1827, är förfärdigadt af J. Barkman i Jönköping, och läses å dess timklocka:

Lär att rätt använda tiden,
Ty den stund, som är förliden,
Du ej mer tillbaka får.
När jag timmans slut förkunnat,
Är dig kanske ej förunnadt,
Att mitt ljud du mera hör.

samt å kvartslagsklockan:

Mät ej tiden blott med år,
Timman ock, som snart förgår,
Är en vigtig del af tiden.
Därför akta på ditt kall,
Vet att redo göras skall,
Hur dess kvart ock använd blifvit.

Vackrare inskrifter ha dock ringklockorna. Det är också J. O. Wallin, som författat dem. Å storklockan läses:

O mänska, gif akt, när mitt manande ljud
Högtidligt och mäktigt kring näjderna höres,
Och skynda till tämplet att lofva din Gud,
I hvilken allena du lefver och röres.
Dock var icke själf blott en ljudande malm:
Det är icke nog för ditt lugn och ditt bästa
Att läsa din bön och att sjunga din psalm,
Men göra Guds vilja och älska din nästa.

Å andra klockan:

Kommer till det rum, där Herren dyrkas:
Det är heligt, det är himlens port,
Kommer hit att helgas, lugnas, styrkas
På den dag, som Herren hafver gjort.
Jesu vänner, hållen andans enhet
Genom kärlekens och fridens band
Och med samvets ro, med hjärtans renhet
Vandren Jesu väg till glädjens land.

Å tredje klockan:

Fadren öppnar än sin famn:
Syndare! din frid besinna,
Skynda att i Sonens namn
Ångerfull hans tillgift vinna.
Låt hans anda dig regera,
Att du aldrig syndar mera.

Å fjärde klockan:

Låt bittida och sent ditt böneoffer brinna,
Att du med Gud förent dig natt och dag må finna.
Ditt hopp till Herren sätt, din tröst på honom bygg,
Då blifver mödan lätt, då blifver hvilan trygg.

Dessa klockor, hvaraf den största är en af de ansenligaste i Norden, hafva en sällsamt välljudande klang. I all synnerhet

förläna de en i sanning högtidlig känsla, när deras fors af malmvågor på söndagsmorgonen brusar ut öfver den sabbatsstilla, eljes rörliga staden, kallande samman till tack och lof i det stora tämplet.

Från domkyrkotornet erbjuder sig en orienterande utsigt: det är som om man under sina fötter såge en stadskarta i upphöjdt arbete.

* * *

Den omgifvande kyrkoplanen begagnades förr till begrafningsplats och torde åtminstone till en början ha sträckt sig under en del af de honom nu begränsande norra byggnadskvarteren. Till hans beprydande införskrefs från Holland år 1670 en sådan myckenhet träd, att man däraf kunde dela med sig åt andra allmänna platser, särskildt gatorna utmed stora hamnkanalen. Så prydd och planterad, inhägnades han påföljande året med en hög stenmur, genom hvilken ledde tvänne med spetsiga tak öfverbyggda portar. Efter branden 1802 upphörde kyrkogården att vara begrafningsplats, och de härliga träden slopades, i det man förvandlade platsen till ett stort enformigt torg, som år 1822 stensattes i enlighet med tidens smak. Mellan torget och kanalen stod dock ännu en tid därefter ett gammaldags gulmåladt benhus, och först 1860 erhöll platsen sitt nuvarande utseende.

Midt emot kyrkan, men på Västra Hamngatans område synes ett af ålder lutande väl snart hundraårigt källhus för tappning af Kallebäcksvatten. På en i detsamma inmurad sten läses i förgylda bokstäfver:

När dig lekamlig törst
Till jordiskt vatten drifver,
Låt själen njuta det,
Som lifsens källa gifver.
Det ena har du här,
Sök tämplet, som där står,
Att blifva undervist,
Hur du det andra får.

* * *

Fortsätta vi vår för besöket i Domkyrkan afbrutna promenad utmed Kungsgatan, finna vi under nummer 23 ett hus, hvars yttre just icke angifver, att det en gång uppförts för offentligt gagn. Det är det forna **Kontubernium.** Denna inrättning, den första i sitt slag inom riket, hade till upphofs-

man gymnasiilektorn Johan Hellberg, och var dess ändamål att åt medellöse studerande ynglingar skaffa boningsrum, antingen för intet eller åtminstone för ringa ersättning. Till en början förhyrde styrelsen en större våning, men 1807 började man bygga ofvannämnda hus å en af staden för 200 rdr inköpt tomt, densamma, på hvilken förut kappelanshuset haft sin plats. Byggnaden vardt färdig nästföljande år och begagnades för det afsedda ändamålet i mer än 30 år eller så länge kontubernii-inrättningen existerade. Därefter öfvergick huset i enskild ägo och blef så tillhörigt redaktören Magnus Prytz. Denne lät det en följd af år vara härden för Göteborgs Handels- och Sjöfarts-Tidning, som här hade sitt tryckeri. Att Prytz vardt ägare af huset lärer i mycket berott på hans svåger, det rika och konservativa kommerserådet Olof Wijk, som därvid fäste förbehållet om mindre rabulistiskt tidningsskrifveri än förut. För ett sådant sörjde dock fortfarande, om icke Prytz själf, så, bland andre, gymnasiiadjunkten Per David Lomberg, gammal i huset såsom kontuberniiynglingarnes inspektor, i öfrigt känd af ett äldre slägte för sin bitande kvickhet och cynism.

Kungsgatan korsas af **Magasinsgatan**, som före midten af 1600 talet kallades Arendtzgatan och Allmenningsgatan, därefter vanligen »Gatan vid skogen» eller hällre »Gatan vid Magasinshuset». Namnet Magasinsgatan härleder sig af det år 1642 af tegel uppförda kronomagasinet, som hade den äran att på undra botten hysa landtränteriet, intill dess detta år 1739 flyttades till nuvarande Landskansliet.

Vid Magasinsgatan låg på sin tid i hörnet af Kyrkogatan källaren »Tre Remmare». Den spelade under förra århundradet en stor roll i Göteborgs värdshuslif och var måhända en föregångare till det ännu i midten af 1800 talet kända Tods hotell och kafé.

Midtemot med adressnummer 10 finna vi det så kallade **Molinshuset**, vår store bildhuggare Johan Peter Molins födelsehus. Först hans fader, husets ägare, och därefter han själf hade här bageri och viktualiehandel, och i detta nu påbyggda och restaurerade hus, en trappa upp, sysslade i all anspråkslöshet den blifvande professorn, kommendören och riddaren

med plastiska konstförsök, till en början i deg och vax, men slutligen i lera. Dessa försök omväxlade någon gång med mer eller mindre lyckade alster inom måleriets, ja till och med poesiens gebit. Så drogs den unge Molins mäktiga, men ännu irrande och stäckta konstnärshåg åt ideela rymder. Hvad som emellertid icke vann därpå, det var göromålen vid hökaredisken. Vid den senare kvarhölls han dock intill sitt 30 år; men då sade han honom också farväl för alltid och reste till Thorvaldsen i Kjöbenhavn, efter att här hemma ha vunnit en viss ryktbarhet för tvänne porträttbyster, Carl XIV Johans och Alexander Keillers. De voro de löften, som David, Neapolitanske fiskaren, Bältespännarne, Fontänen och Carl XII sedan tid efter annan infriade.

I sin västligaste utsträckning höjer sig Kyrkogatan upp efter **Stora Otterhällebärget** och får här namn af Öfra Kyrkogatan. De båda gatorna förmedlas af en med tre afsatser försedd trappa, förr af trä, nu af granit, bärande namnet Kyrktrappan. Första afsatsen bildas af den här korsande **Eklundsgatan,** hvars benämning härleder sig af den »ljufveliga ekelund», som, innan Stora Otterhällan ännu var bebyggd, skuggade större delen af bärget. Omkring 2000 väldiga ekar, utom annan löfskog, frodades här ännu 1650 i skydd af stadens innevånare, som »med hustrur och barn och deras tjänstefolk här hade sitt fullkomliga nöje och tidsfördrif». Denna allmänna förlustelseplats måste dock snart nog gifva vika för inkräktande byggherrar, som här huller om buller förlade sina hus. År 1670 förständigades likväl en stor del af dem att nedrifva hvad de uppbyggt, enär en ny gata skulle dragas fram från norr till söder. Denna gata vardt Eklundsgatan. Under innevarande århundrade har hon skaffat sig en sedlighetskänslan sårande ryktbarhet. Trång och undangömd, men dock i omedelbar närhet af de stora gatorna, lämpar hon sig också väl för undersåterna till den suveräna makt — otukten i höljet af smink, sammet och siden — som vanligtvis tilltager i den mån en stad skattar åt centrifugalrörelsen, och det är något, som rikets andra stad ju gör.

Från spetsen af Stora Otterhällan ha vi en präktig rundmålning af staden. Det skulle väl vara här, som Gustaf II

Adolf stått, då den af en örn förföljda lilla fogeln sökte skydd vid hans fötter, och konungen, häri seende ett godt omen för sin plan, utsträckte handen sägande: här skall staden ligga! — för öfrigt det moment, som Fogelberg så mästerligt framställt i sin bekanta Gustaf Adolfs-staty.

Från vår höga ståndpunkt se vi i söder en närbelägen höjd, **Lilla Otterhällan**, hvilken man närmar sig, om man beger sig ut för Sörliden. Väl nedkommen, befinner man sig på den mellan de båda höjderna framdragande Kungsgatan, hvars härvarande stigning, i förening med minnet af den hästmarknad, som i forna tider hållits på denna plats, här gifvit henne binamnet Hästbacken.

Men vi gå upp på Lilla Otterhällan!

»Ingenting hafver att tillskrifva sig någon förmån i varandet och oföränderligheten framför de andra», säger den hederlige Cederbourg, göteborgsbeskrifvaren från 1739. Till bestyrkande af att icke Lilla Otterhällebärget gör något undantag från denna regel, så låtom oss närmare skärskåda detsamma, sådant det var vid pass hundra år tillbaka. Vi kunna ju antaga, att vi i dag ha den 14 Maj år 1770.

Efter att af en posterande soldat ha hugnats med ett nådigt »passera» och vi genomgått ett långt, lågt och dystert hvalf, försedt med de oundgängliga droppstensformationerna, befinna vi oss inom området för **Göteborgs befästningar**. Med den höjd, hvarpå vi stå, har naturen kommit dessa väl till pass, ty hennes här förefinnande vallar äro bestämdt pålitligare än de af mänskohand danade. Af det senare slaget gifvas här dock äfven åtskilliga. Så ha vi i vår närhet tränne bastioner: Carolus XI Rex eller Hållgårdsbastionen, Carolus Gustavus Rex och Christina Regina, och rigta vi ögat åt öster, te sig i följande ordning bastionerna Carolus Dux, Johannes Dux, Gustavus Magnus och Carolus IX Rex med de framför dem placerade, af Vallgrafsvattnet kringflutna ravelinerna Prinsessan Hedvig, Prins Ulrik, Prins Carl och Prins Gustaf. Här stäckes vår blick. Skylde icke stadens större byggnader i öster och norr, skulle vi dock se än fler försvarande murar, till exempel de mot Stadstjänareholmen vettande bastionerna Johannes Rex och Gustavus Primus med ravelinerna Prins Fredrik och Prins Carl Gustaf. Vidare Sankt Erik, Stora Bomsbastionen, Badstugubastionen och Prinsessan Uldaria. Däremot te sig från vår plats de solida kurtinerna med sina långsträckta, ömsom svarta, ömsom röda tak, hvarjämte den hvälfda kapunieren till skansen Kronan med omgifvande vattengraf ådrager sig vår synnerliga

uppmärksamhet. Kanonerna på sina lavetter, de dekorativt ordnade bomberna och de pyramidaliskt uppställda skjutgevären, posternas monotona vaktrop m. m., allt ingifver oss en viss respekt. Att vi icke äro fackmän observerar en officer på vår min à la frågtecken. Han kommer till oss, presenterar sig såsom gardeskapten von Böhnen och erbjuder sin tjänst som kronist, dock utan alla anspråk. Den förbåldt hygglige mannen meddelar oss, att dessa mäktiga murar — en stenskrift som talar om trygghet och ära samt Erik Dahlbergs snille — tillkommit efter 1687, att man därförut hade blott jordvallar till förskansningar, att dessas konduktör varit en Johan König och att fästningens förste kommendant var öfverste Tameson. Herr kaptenen vet vidare att berätta, det nuvarande fästningen mäter en omkrets af 7000 alnar och att dess garnison utgöres af ett eller två värfvade infanteriregementen med namn efter sin chef — för närvarande det Sprengtportska och Gyllengranatska — en bataljon af artilleriet samt något af fortefikationen och flottan. Men han är icke blott förfaren i saker, som röra försvarsförhållandena, han känner också till litet af hvarje i den rika handelsstaden. Rika — ja, det må man väl säga, ty Ostindiska Kompaniet, som opererar under sin tredje oktroj, höstar in väldiga summor och välsignas icke minst af stadens damer, som genom dess verksamhet få stillat sitt lystmäte på dessa kostbara tyger — marleflor, sidensars, peaudesoie, triumfant och moiré — hvaraf deras ofta »blommerade roberonder», mantiller, peliser, salopper, karpuser o. s. v. äro förfärdigade, och hvilka de fått ett ypperligt tillfälle att exponera å de af den för sex år sedan hit öfverförda Amaranterordens baler, där det figureras efter reglor af stadsdansmästaren Nürenbach, teaterdirektör Seyerlings svärson. Sillen går också nu som bäst till och ökar välståndet. Så gifvande som i år har fisket aldrig varit. Värdshusen äro öfverfyllda af gäster med späckade börser, och l'hombre spelas där utan höjd. Att »slå bort» än det ena, än det andra af allehanda slag har nu också blifvit på modet, och värdshuslokalerna äro vanligtvis Fortunas tämpel vid dessa tillfällen. Härmed är dock icke herr kaptenen rätt belåten. Eljes är han visst icke avogt stämd mot värdshusen. Tvärtom besöker han dem ofta. »Stockholmskällaren», som han tycker bäst om, rekommenderar han särskildt. Den är ett strå hvassare, menar han, än både Storkällaren, Tre Remmare och Peter Bonges värdshus, hvilket senare ligger vid »Kyrkogatan och vallen» och oftast bjuder på musik. Sådan gör nämligen värden själf, som är lyckliggjord med en förträfflig röst. Musikalisk begåfning ligger i Bonges slägt. Åtminstone tror herr kaptenen, att Peter Bonge är frände till Anders Bonge, domkyrkokantorn, som »drillar solo med sin musikaliska tunga» och tillsammans med sin

kamrat, organisten Dijkman, oftast arrangerar konserter å stora rådhussalen. Men för att återgå till Stockholmskällaren, så serveras där bland annat de läckraste bärgostron , hvarjämte man, enligt offentligt tillkännagifvande, i dess kök troget följer föreskrifterna i »Hjelpreda i hushållningen för unga fruentimber». Utan tvifvel är herr kaptenen gourmand, ty han uttalar sitt djupa beklagande öfver att detta arbetes författarinna — jungfru Christina Warg, född den 22 Mars 1703 — för något öfver ett år sedan gått ur tiden. »Kajsa» Warg dog nämligen i början af Februari förlidet år. Med komiskt allvar deklamerar han:

»Uppå Grafven bör bli skrifwit:
Här nu hwilar Mamsell Warg,
Som oss Kokeboken gifwit
Och ej war på Rätter karg.
Lefwa skal hon i wårt Minne,
Wördas af hwar Delicat,
Tils en ann' Mamsell wi finne,
Som så wäl kan laga Mat».

Kanske är deklamatorn författare till dessa verser, kanske icke. Vi veta blott, att de för någon tid sedan stodo att läsa i tidskriften »Nytt och gammalt», och att herr kaptenen icke är ovan att föra pännan efter egna tankar, dem han sedan bringar åt offentligheten. Så har han från Immanuel Smitts tryckeri utgifvit ett kvasi-teologiskt arbete, och detta så allbekant muntergök och »galant homme» han är. Talet om hans glädtighet har blifvit till ett ordspråk. Också finner han nöje i snart sagdt all ting, till och med i hvad andra räkna till förtretligheter, till exempel det att efter en aftonutflygt i stadens omnäjd komma till stadsporten efter ett visst klockslag och dymedelst blifva utestängd för natten. Det är ju tur i otur, menar han. Visserligen kan man erlägga särskilda portpängar och derigenom rikta Frimurarebarnhuset, men man kan också låta sig med öppna armar mottagas af den utanför Drottningporten boende värdshusföreståndaren Schleminger, som mot skälig ersättning lämnar logi äfvensom förtäring af såväl vått som torrt, särskildt en deliciös rossolis-likör, importerad från Italien. Åt södra hållet ha vi herr Blendermans i Haga belägna värdshus, som äfven duger, ifall man försenat sig med förenämnde påföljd. Här bjudes på »idylliskt och martiskt nöje», något som äfven stadens avisor veta att meddela, det martiska nöjet bestående i målskjutning med pistol. Hvad Karls Port beträffar, så kommer man i regeln alltid för sent till den, och det af den anledningen, att han för det mästa hålles stängd för allmänheten, som i stället får begagna sig af Stora Bomsporten och dess

vattenväg. Karls Port, före 1739 kallad Lille Port, men också Västerport och Hållegårdsport, är eljes en synnerligen prydlig med Carl XI:s namnschiffer försedd stadsport, som vi se rätt under oss i västlig rigtning. Utanför densamma framtitta ur yppig trädgårdsgrönska en hel del nätta byggnader, minnen från den redan nu igenlagda, men en gång på denna plats i flor befintliga **Surbrunn**, som bortåt en 50 års tid, räknadt från 1711, drog till sig väldiga skaror, hvilka med modern begärlighet drucko af brunnens helbregdagörande mineral, enligt Linnés försäkran lika stark som Medevis och Faluns.

Herr kaptenen vill minnas, att källans uppfinnare var en doktor And. Lundelius, och att hälsobrunnsprivilegier åt densamma vanns 1728 af stadsläkaren Jakob Boëthius. För jämt tio år sedan upphörde brunnspredikningarne, och sedan dess har vattnet fått hämtas af hvem som hälst mot 1/2 öre s. mynt för kannan. Järnhalten är dock nu ringa, och densammas minskning tillskrifves den kalk och skorpsten, som från fästningsmurarne banat sig väg till källådern.

Men hvad är detta! Hästtramp och sabelskrammel därnere från vägen så här dags på kvällen, just i solsjunkningen? Det är medlemmar af **Borgerskapets Militärkår** med självaste stadsmajoren i spetsen, upplyser vår gardeskapten. Hej, så det galopperas och ståtas; gröna galonerade uniformer, plymståndare i rundkullriga hattar, gula och blå sidenfanor med Göteborgs vapen i guldbroderi, rika schabraker och dito munderingar! Kåren har naturligtvis haft stor parad i dag, ty det är konungens födelsedag: Adolf Fredrik fyller sina 60 år. Kavalkaden är dock blott en »separation», som nu är på hemväg från ett extra »traktamente» i stadens omnäjd, äfven det naturligtvis en »underdånig och behedrande ärebetygelse för majestätet». Kåren är nämligen mäkta konungskt sinnad, upplyser vår kronist, som i sin egenskap af sådan tillfogar, att borgerskapets såväl kavalleri som infanteri bildats ganska snart efter stadens grundläggning. Hvarje borgare är skyldig tillhöra kåren. Däraf dess höga numerär, uppgående till flere tusen. Hvarje kompani har sin kapten, löjtnant, fänrik och sergeant. Årlig mönstring sker på Stora Torget framför rådhuset och inför magistraten, som utöfvar högsta befälet och gifver order om samlingar, vapenöfningar m. m.

Men nu ljuder ett uthållande vaktrop. Kaptenen bjuder oss farväl på sitt gemytliga sätt och försvinner genom en kasemattport. Solen purpurfärgar det västra himlahvalfvet och kastar sina horisontala afskedsstrålar, så att bajonetter och hillebardspetsar skimra likt guld. Den blågula flaggan på högsta bastionbatteriet sänkes, och ett bedöfvande tapto genljuder mellan vallväggarne.

Emellertid äro vi nu i tillfälle att för oss själfva se oss kring. Ännu dammar det på vägen efter kavalkaden, som ånyo skymtar fram på Eklundstorget för att så försvinna mellan Kungsgatans husrader. — Ett par årtionden till, och hela borgerskapets militär skall vara försvunnen för alltid! Länge skall dock dess uppoffrande »vård och vakt» lefva i befolkningens minne.

På 1840 talet skall Borgerskapets kår ersättas af **Göteborgs Allmänna Skyddsvakt**, kallad till lif, hufvudsakligast med anledning af de upplopp, som så ofta stört stadens lugn. Den skall dock, tack vare fredligare tiders inträdande, icke ofta, om ens någonsin, komma i tillfälle att pröfva sin styrka och snart nog höra till det förgångna. Såsom dess öfverhufvud skall man minnas rådmannen, sedermera borgmästaren A. W. Björck och som dess vapen en finpolerad svarfvad batong, prydd med eleganta silketofsar i blått och gult. En gul kokard med blått kors skall därjämte nämnas såsom skyddsvaktens tjänstetecken.

Jämt 90 år härefter skall den idé, som ligger till grund för nuvarande borgaremilitären, väckas till lif i den **Frivilliga Skarpskyttekår**, som då eller den 30 Oktober 1860 skall bildas i Göteborg och där fortlefva i 22 år eller till 1882. På 1860 talet varder idéens nya form omfattad med det lifliga intresse, som i Göteborg egnas hvarje fosterländskt företag. Under glanstiden skall kaptenen och adjutanten hos konungen A. G. von Holten vara kårens öfverbefälhafvare, och följande herrar skola då vara dess kompanichefer: grosshandlaren Richard Wahlgren, med. dokt. J. C. Lundblad, grosshandlaren Barthold Dahlgren, grosshandlaren Aug. Carlsson och handlanden F. O. Strömman.

Uniformen skall blifva: grön lifrock af fint kläde med bronserade knappar, gråa benkläder med svarta passepoiler och mössa af samma färg som rocken, vid paradtillfällen försedd med en svart plym. Denna uniform skall slutligen så till vida förenklas, att lifrocken utbytes mot en mörkblå ylleblus och den plymagerade mössan mot en rundkullrig hatt med fogelfjädrar.

Men nu låta vi blicken hvila mot byggnaderna därnere i öster. Skådade härifrån, äro de i allmänhet inga praktbyggnader, om ock sådana kunna vara att finna här och hvar. Icke underligt att Matthew Consett, en resande engelsman, som om 16 år kommer att besöka staden, skall om dem i sin från trycket utgifna dagbok endast kunna anteckna: »the houses, chiefly of wood, are painted so as to resemble brick and stone». Han skall dock på samma gång medgifva, att »the Town of Gothenburg is neat, clean and well-built».

Närmast vallen, i nordost från vår ståndpunkt, där nu är en fri plan, skall man 23 år härefter lägga grundstenen till en

ofantlig stor byggnad, hvars ändamål varder kunnigt af en öfver porten inmurad sten med förgyld inskrift, så lydande:

Caserne
under
Konung Gustaf IV Adolphs
Regering
På Borgerskapets bekostnad
uppförd 1798.

Byggnaden skall år 1804 härjas af vådeld, men snart åter kunna hysa garnisonen, som sedan 1801 kommer att utgöras af Kungl. Göta Artilleri Regemente. På 1880 talet skall kasernen visa ett mycket åldrigt utseende och luta betänkligt, kanske mindre af ålderdomlighet än en svag konstitution. Man skall också då tala om att hans tid snart borde vara ute.

Så mycket ungdomligare vill vid samma tid te sig en byggnad, som då intager just den plats, på hvilken vi nu stå. Denna byggnad, utgörande ett storartadt tyghus för artilleriet med dess dyrbara materiel af kanoner, lavettage m. m., skall benämnas **Artillerietablissementet å Otterhällan** och räkna sin tjänstetid från 1860, hvilket år etablissementet, efter att i sju år ha varit under byggnad, kommer att stå fullfärdigt, företeende en den ståtligaste anblick.

Det hela skall utgöra en aflång fyrkant, bildande en borggård om 180 alnars längd och 98 alnars bredd. I hvardera hörnet skola resa sig rätvinkliga dubbeltorn af tegel, reveterade med gul klinkert och försedde med listverk på konsoler, öfverst machikulerade. Dessa torn komma att förenas af krenelerade mursträckor, af hvilka den norra skall bereda plats åt tvänne infartstorn. Södra fasaden blir på midten afbruten af ett åttkantigt torn, liggande med sin terass ungefär 56 alnar öfver vattenytan. I fotmuren kommer att ofvan en där blifvande port insättas den ena af de två till ansigtsbild danade stenar, som för närvarande äro att se på vår ryktbara Kungsport. Samma port skall vidare till etablissementets prydande tillsläppa de tvänne stenlejon, som nu så mycket beundras och i bild återgifvits af Dahlberg, vår åldrige fältmarskalk, i hans »Suecia antiqua et hodierna». Dessa lejon skola ännu sedan Kungsporten är all, tala om de konstnärliga dekorationspartier, som utmärka våra stadsportar, enkannerligen Kungsporten.

Som artillerietablissementets byggnadsledare skola slutligen staden Göteborgs historiografer anteckna fortefikationsbefälhafvaren, öfverstelöjtnanten m. m. Aug. af Petersséns.

En gång i färd med militära profetior kunna vi icke underlåta att nämna, hur under åren 1814 och 15 den fredliga handelsstaden vid Göta Älf skall förlänas en extra garnisonsstyrka

af sällsam art. Då skall nämligen Carl XIV Johan hit förlägga ett under hans krigsår värfvadt regemente, *Royal Suédois* kalladt, utgörande till stor del Martis söner af olika nationer, såsom fransmän, spaniorer, italienare, tyskar, o. s. v. Dessa skola låta de goda göteborgarne veta, att det sjuder sydländskt blod i deras ådror, och att det kan gå hett till under sköldarne äfven i fredstid. Regementets kommendant, major de Mottoni, skall icke vara den, som gör minsta väsnet af sig, men han skall icke desto mindre eller kanske just därför icke länge kunna hålla de bångstyriga krafterna tillsamman.

Så litet släpphänd är emellertid erinringsförmågan hos ett samhälle, att den, såsom fallet här skall varda, ännu efter tvänne mansåldrar kan uppgifva mer än ett namn ur det snart upplösta regementets rangrulla, såsom t. ex. Punizza, Charité, Forselles, Peres, d'Albedyhl, von Schneidau, Moleau, Mirembell m. fl., men i synnerhet Cassat och Krook. Det senares bärare skall till sist göra sig särskildt odödlig såsom tillhörande det originella kommendants-klöfverbladet å Ny Älfsborg: Krook, von Qvanten och von Normann.

Och härmed säga vi Otterhällsverken, von Böhnen, Mathew Consett m. fl. farväl och återförflytta oss till vår egen tid.

* * *

Garnisonssjukhuset, räddadt vid 1804 års stora eldsvåda, inger ingen god föreställning om flydda dagars håg att med enkelhet ena god smak. Med denna anmärkning ha vi antecknat husets befintlighet.

Nu bär Kungsgatan nedför. Ty går promenaden lätt, och vi hinna endast att som hastigast kasta en blick åt den irreguliera, tornprydda stenbyggnad, som ligger på höger hand inom en med springkälla, lusthus och andra prydnader försedd plantering.

Frågar du hvem som därinne har sin bostad, får du till svar: en artist — något som du bordt gissa dig till af de smakfulla yttre anordningarne. Artisten är fröken Hilda Lindgren, den framstående porträttmålarinnan, till hvars atelier alla de, som ha lust och råd att offra åtskilliga hundra kronor på sitt konterfej, gärna skynda — och de äro i Göteborg icke få.

Huset midtemot, som på sin tid också inneslöt en artistatelier, nämligen marinmålaren A. Plagemanns, är jämförelse-

vis gammalt och räknar som sina minnen ett värdshus, hvilket här fanns för många Herrans år sedan. Detta besöktes icke minst af sjöfarande engelsmän, som af okänd anledning döpte det till London view, ett namn, som emellertid var svårt för mängden att säga efter och så småningom förvrängdes till Luntantu. Och Luntantu kallas huset än idag af såväl språkkunnige som andra.

På samma sida, midt mot gamla Surbrunnsplatsen, ligger en mindre envåningsbyggnad af rödt tegel. Det är ett gammalt f. d. tullhus, det enda återstående af de tre, som förr funnos, ett utanför hvarje stadsport. Karls Port, som låg mellan detsamma och det strax ofvan belägna åldriga f. d. vakthuset, refs 1820, men tullbommen häjdade trafiken ända in på 1840 talet. Så länge voro här oftast allvarsamma uppträden, ty den tjänstgörande tullnären var en riktig Cerberus — men så smugglades det också häjdlöst.

Nu är allt detta ett minne blott.

Ett sådant är jämväl *den ännu kvarstående fästningsmuren*, en sista majestätisk lämning af försmådd styrka, som väl ännu länge kommer att vittna om förgångna tiders hatfulla oro. På blessyrer lider den gamla kvarlefvan ingen brist, icke heller på inskriptioner. Bland de senare har hon en, som upptager Gustaf II Adolfs fältrop, här på tyska: »Gott mit uns». Inskriften är att finna, om man från öfverkanten å den närmast gatan liggande vinkeln räknar nio hörnstenar nedåt och så tre stenar åt höger till.

På bastionplatån har man nyligen uppsatt en kolossal trefot, likväl ingen af det antika slaget, utan en af vår tids allra nyaste: en telefonståndare, och kring de sekelgamla murarne, mot hvilka fordom kanonerna slungade sin eld, sveper nu röken ur ett af dessa väldiga luftrör, som nutidens flåsande vidunder, ångmaskinen, behöfver såsom ett aflopp för den af människosnillet åstadkomna jättekraft, hvilken på sitt vis strider fredens strid, den strid som vill välstånd och självständighet, som på kulturens slagfält vill »inom Sveriges gräns eröfra Finland åter».

Nedanför den gamla fästningsmuren ligger nämligen

Rosenlunds fabrik.

Den anlades 1847 af grosshandlaren C. D. Lundström under ledning af civilingeniören Alex. Keiller S:or, och var tillverkningen då som nu garn och väfnader af bomull.

Namnet Rosenlund härleder sig af de vilda rosenbuskar, som ännu i början af 1840 talet i riklig mängd frodades på nuvarande fabriksplatsen, som mäter omkring 60,000 kvadratfot och år 1845 köptes för blott cirka 8,000 rdr, ett pris, som, jämfördt med våra dagars tomtvärden, förefaller hardt nära fabulöst.

Fabriken ägdes länge af ett bolag, Rosenlunds Spinneribolag, för hvilket ofvannämnde Lundström var disponent. Affärerna gingo väl, och förhållandet mellan arbetsgifvare och arbetstagare var exemplariskt vackert. Men sedan bolaget, eggadt af sina framgångar, år 1873 uppförde en gigantisk, pänningslukande fabriksbyggnad i Gamlestaden vid sidan af den där redan befintliga, som bolaget ägt sedan 1854 såsom filial, uppstod snart nog en stockning, som hade konkurs till följd. Därefter öfvergick fabriken i staden år 1880 till herr Charles Hill, som i sin tur 1883 sålde den för 400,000 kronor till ett nybildadt bolag. Detta låter för närvarande å inre gårdsplanen uppföra en 5 våningar hög fabriksbyggnad, afsedd till väfveri. Såväl denna fabrik som den äldre eller spinneriet komma att drifvas af en 400 hästars ångmaskin.

Fabriksbyggnaderna äro belägna i närhet af kanal, skeppsbro och järnvägsspår. Deras inre är på bästa sätt anordnadt, och det yttre presenterar sig väl, särskildt vid lokalernas upplysning efter aftonmörkrets inbrott. Likt ett skimrande féeslott återspeglar sig då den stora hufvudbyggnaden i Vallgrafvens vattendrag.

Gasverket.

Detta är beläget på andra sidan gatan. Det anlades år 1847 af ett bolag, som hufvudsakligast bestod af utländingar. Staden vågade nämligen ej för egen del öfvertaga affären, utan lämnade koncession på vissa år enligt kontrakt, som år

1869 förlängdes intill den 1 Juli 1888, med vilkor att anläggningen då skulle blifva stadens tillhörighet. Göteborgs gasverk var det första i Sverige och har beredt sina aktieägare en sådan vinst, att här, om någonsin, kan användas uttrycket »skära guld med täljknifvar».

Gå vi utmed den strax invid liggande Surbrunnsgatan och därefter vika af på Stora Badhusgatan, ha vi snart på vänster hand

Göteborgs Mekaniska Verkstad.

Denna anläggning kallas i dagligt tal vanligtvis Keillers verkstad, en benämning, som icke så snart torde uttrångas af någon annan. Etablissementet anlades 1841 och utgjorde allt ifrån början mekanisk verkstad med gjuteri. Dess verksamhet uppdrefs till sådan höjd, att arbetspersonalen ett år nådde antalet 800 och tillverkningsvärdet 2,000,000 kr. Redan därförut hade det med mindre krafter åstadkommit vackra resultat, som särskildt visade sig i dess ångbåtsfabrikation. Ännu idag hvälfver sig öfver Stora Badhusgatan ett ansenligt gråstenshvalf, en gång verkstadens slip, den där dock, tillfölje skeppsbrons utvidgning ganska snart vardt gagnlös för afsedda ändamålet. Härifrån gick dock af stapeln den förste järnångare, som byggdes i Göteborg. Den var ångaren »Kare», som löpte ut i det våta elementet den 10 April 1847, således först 24 år efter det man i Göteborg sett ett ångbåtsvidunder, ty den förste ångbåt, som här gjorde resor till och från, lärer varit en vid namn »Braunt Anund», hvars första tur, som var en lusttur, gälde Känsö och företogs i Augusti 1823. Numera har etablissementet sitt skeppsvarf och sina upphalningsbäddar å Hisingen, de senare försedde med hydraulisk kraft. Verkstadsmaskineriet drifves af en ångmaskin om 80 hästkrafter. Gjuteriet har tre kupolugnar och levererar i främsta rummet landtbruksredskap.

Vi ha redan nämnt, att grundläggarens namn var Keiller — Alexander Keiller S:or, en man, som vid en mängd industriella företag fästat sitt namn på ett hedrande sätt. Väl fick han ej i tidernas längd njuta den ekonomiska fördel af

det verk, Göteborgs Mekaniska Verkstad, som var hans förnämsta — han måste nämligen göra konkurs år 1868 —; men han kunde dock med stolthet se tillbaka på sin rastlösa verksamhet och därvid glädjas och tröstas af de välsignelserika frukter den medfört — åtminstone för andra, särskildt hans många arbetare. Dessas andliga utveckling låg honom varmt om hjärtat, dock icke med förgätenhet för deras rent jordiska pligter, hälst han redan i det flitiga hammarslaget hörde »den smedens suck vid härden», som Luther säger är Herranom täckelig.

I verkstadens ritsal förvarar man en bild af »gamle Keillers» drag. Där är nämligen uppställd den staty af honom, som, efter hvad vi förut nämnt, Molin år 1843 utförde såsom en af sina lärospån.

* * *

Vi ha nu återkommit till Skeppsbron, hvarifrån vi utgingo på våra promenader, och ha nu att närmast besöka norra delen af staden. Till den komma vi genom att passera Yttre Svängbron, som förenar Skeppsbro- och Packhusplatserna.

Nära den sistnämnda och vid Norra Hamngatan påkallar **f. d. Björnbergska huset** — det med den höga trappan och de två atlanterna — en viss uppmärksamhet såsom koncentrationsplatsen för det bekanta *Björnbergska kriget*. Om detta senare är antecknadt:

Kommerserådet Niklas Björnberg, chef för ett af de på hans tid största handelshusen i Göteborg, hade lyckats att på arrende ensam få öfvertaga kronobrännerierna, dymedelst beredande sig ett nytt tillfälle till ökad rikedom. Detta föll emellertid icke folket i smaken, icke heller Björnbergs konkurrenter, som underblåste den eld, hvilken vidsträckt smög på djupet. Följden vardt, att ett uppror af de ansenligaste dimensioner utbröt i November 1799. Björnbergs hus ramponerades på det grundligaste och bränvinsmagasinet plundrades. Stedingska Regementet, som då utgjorde garnison, kunde icke hålla stången mot den ursinniga mängden, som helt och hållet afväpnade det. Då oroligheterna tycktes vilja blifva ihållande, rekvirerades ökad militärstyrka. Sådan anlände, bestående af såväl kavalleri som infanteri, och nu vardt ordningen snart återställd. De båda regementerna blefvo sedan en längre tid kvarliggande i staden, denna till betungande såsom straff.

Björnbergska kriget torde mycket haft sin grund i avogheten mot Björnberg såsom enskild man. Axel Pontus von Rosen, som tio år efter förenämnda uppror blef landshöfding i Göteborg och oftast kom i beröring med mannen, betecknar honom såsom »den sämste köpmannen i Göteborg, på karaktärens sida betraktad». I processen med John Hall J:or spelade han en tvetydig roll, och såsom utredningsman i dennes konkurs torde han i viss mån ha bidragit till cessionantens förfall. Egendomligt nog skulle hans stora rikedomar genom sonen Carl gå all världens väg på ett sätt, som mycket liknade Halls. Calle Björnberg var nämligen en rucklare och spelare som få. Exempelvis satte han en gång ett helt skepp med full last på ett enda kort — och förlorade. Så gick det med stormsteg mot förfallets brant, och döden öfverraskade till sist den lättfärdige sonen i hans forna drängstuga.

Björnbergska huset är numera i familjen Röhss' ägo.

* * *

I nästliggande byggnad, hvars adressnummer är 8, bodde på undra botten år 1825 skalden Wadman. Det var här han en morgon, den 5 December samma år, nedskref den dikt, som börjar sålunda:

O hvi störtas jag i verkligheten
Ned ur diktens sköna Elysée?
Ack, hvi vaknar jag till nykterheten
Under nattens svarta täckelse?

Det var antaglingen för att något minska detta svarta täckelse, som skalden i en af de täta fönsterluckorna skar ett cirkelrundt hål, genom hvilket han, då luckorna voro tillslutna, kunde få in dager i rummet.

»Wadmans hål», såsom utskärningen kallas, finnes ännu idag att se.

* * *

Huset N:o 10 — grannen — har många år på nacken och torde nog ha varit ett af stadens mäst betydande. Det var nämligen förr Tull- och nederlagshus, i hvilken egenskap det gagnade alltsedan 1727, efter att ha inköpts af en amiralitetskapten Palmcronas arfvingar för 7,000 daler silfverm. Major Adam Blæsing förbättrade det ansenligt, och stadsarkitekten Bengt Carlberg uppförde 1733 vid dess åt Smedjegatan vettande sida ett extra tullhus, som äfven utgjorde auktionskammare. Den stora branden 1746 skonade ej heller dessa byggnader, som dock snart iståndsattes. I början af vårt århundrade påbyggdes en tredje våning.

och ända in till 1860 talet inrymdes här stadens tull- och auktionslokaler.

Numera äro de båda husen såväl ut- som invändigt moderniserade.

F. d. Ostindiska Kompaniets hus,

som är närmast i tur för vårt omnämnande, utgör en af stadens äldsta och märkligaste byggnader. Det upptager ett helt kvarter och är åt tre af de gator, som omgifva det, uppfördt till fyra våningars höjd, källarvåningen inberäknad. Dessa gator äro Smedjegatan, Norra Hamngatan och Tyggårdsgatan, den senare i forna tider kallad Nygatan. Huset, ursprungligen afsedt till nederlag för de af kompaniet importerade varorna, uppfördes på 1750 talet efter ritning af Hårleman. Den på sin tid berömde arkitekten har väl ej åt dess yttre förlänat någon byggnadskonstens skönhetsprägel, men de ganska rena formerna i förening med en ansenlig stenmassa göra det dock i viss mån vördnadsbjudande. Det är uppfördt af gul klinkert, som antagit ålderns mörka färg, och har å hufvudfasaden ett något framspringande midtelparti, som krönes af en fronton med cirkelfönster.

Vördnadsbjudande i åminnelse är också kompaniet själft. Se här en snabb och konstlös konturteckning af detsamma, kalkerad på gamla uppgifter!

Efter att köpenskap på Ostindien länge varit påtänkt, ja, redan af den klartseende Gustaf II Adolf, kom Svenska Ostindiska Kompaniet till stånd år 1731, då det på anhållan af handelskommissarien Henrik König erhöll sin första oktroj, som tillförsäkrade det uteslutande rätt att handla på alla öster om Kap belägna frihandelsplatser.

Första oktrojen slutade 1746. Vid den andras medgifvande skärptes de en gång gjorda bestämmelserna i mycket. Icke desto mindre utmärkte sig andra oktrojens period för en lugn och förmånlig utveckling af det stora företaget, som ett år, 1749, gaf ända till 103 % i utdelning. Under tredje oktrojen, som tillhörde åren 1766—1786, nådde kompaniet sin höjdpunkt, i det att nästan alla dess företag gynnades af lyckan. Efter fjärde oktrojens ingång — denna oktroj gällde från 17 Juni 1786 till samma dato 1806 — gestaltade sig däremot snart nog förhållandena mindre förmånligt. Omkring år 1790 voro de rent af vidriga, och 1809

hade ställningen blifvit sådan, att kompaniet den 1 Maj måste inlämna sin cessionsansökan till Göteborgs rådhusrätt. Denna ansökan var å kompaniets vägnar undertecknad af dess sekreterare Karl Tranchell. Till godemän i konkursen valdes: assessor Nolleroth, kommerserådet N. Björnberg samt grosshandlarne E. A. Broms och J. Smith.

Kännedomen om kompaniets handelsverksamhet i enskildheter är jämförelsevis inskränkt, till följd af kompaniets hemlighetsmakeri, som för forskningen varit just en förargelseklippa. Efter den hvart tredje år verkställda revisionen anställdes nämligen en autodafé, åt hvilken räkenskaper, bref och allegater offrades. Traditionen har dock haft mycket att meddela, och ur den källan har man flitigt öst.

Talet om fartygens långsamhet vardt redan på deras egen tid nästan till ett ordspråk. Dessa »ostindiefarare» — naturligtvis alla tremastare — voro ock något till klumpiga mot vår tids smärta snällseglare. De hade en drägtighet, som kunde uppgå ända till 542 läster (skeppet »Drottningen»), och voro därjämte bestyckade med 25 à 30 kanoner, ty man hade rätt att »möta våld mot våld». Besättningen bestod icke sällan af omkring ett och ett halft hundratal män. Dessutom medföljde superkarger, assistenter, läkare, präst, vetenskapsmän, handtverkare m. fl.

Hvad man hemförde var i allmänhet icke annat än godt. Därifrån gjorde dock kakerlackorna ett undantag. Dessa medföljde det kinesiska té, som var inlastadt i skeppet »Göteborg» och med detta gick till botten vid dess strandning utanför Ny Älfsborgs fästning den 12 Sept. 1745. Man tog upp det våta téet — som jämte hvad man för öfrigt bärgade gaf 17 ¹/₄ % ren vinst — och torkade det i stadens bakugnar. I dessa kvicknade kakerlackorna till lif och blefvo där bofasta. Sedan lärer de så småningom spridt sig landet rundt. Så säger åtminstone traditionen.

Af kompaniets direktörer, som alla hade tromans rang och kansliråds värdighet, har minnet särskildt bevarat Niklas Sahlgren, Patrik Ahlströmer och Magnus Lagerström. Bland dessa framstår den senare särskildt därutinnan, att han, trogen kompaniets en gång gifna löfte, vid sidan af omsorgen för dess ekonomi mer än någon annan tillgodosåg den vetenskapliga forskningen genom att låta akademiskt bildade unge män medfölja expeditionerna och i främmande land anställa rön, studera seder och bruk, upprätta kartor samt hemföra arkäologiska och etnografiska alster. Lagerström, som därjämte var en vitter man, särskildt känd som Bunyans öfversättare, riktade på så sätt hufvudsakligast Kungl. Vetenskapsakademien med samlingar, som ännu idag ha sitt värde och vittna om hans intresse för hvad som är högre än det världsliga förvärfvet.

Ostindiska Kompaniet har varit föremål för flere lärdes skriftställeri. Senast har fil. dokt. Joh. Fr. Nyström meddelat en utförlig kompaniets historia, som 1883 tillskyndade honom Göteborgs Kungl. Vetenskaps- och Vitterhetssamhälles prismedalj i guld.

Museum.

Ära och minne
Klinga därinne.
Geijer.

Det var i början af 1850 talet. Steg man då in genom midtelporten till Ostindiska Kompaniets gamla magasinsbyggnad, hade man strax framför sig en hög och motbjudande trappa, inklämd mellan hvitmenade väggar, som här och hvar voro försedde med inskriptioner af siffror och streckar, antagligen verkställda af spanmålsbärare, deras säckräknande förmän eller andra varuforslare. Den höga trappan måste man likväl stiga upp för, ifall man ville göra ett besök i Naturhistoriska Museet, och det ville man rätt gärna, änskönt det hvarken var stort eller välbodt.

Här var dock ett och annat att se. Vetenskaps- och Vitterhetssamhället hade nämligen alltsedan 1833 och då på förslag af landshöfdingen Ol. Im. Fåhræus här anordnat en samling mineralier, växter, uppstoppade foglar m. m. År 1850 hade också Göteborgs gymnasium hit deponerat ett par horn, ett stort sköldpaddsskal, kraniet af en hjort m. m., hvilket allt förut och sedan långa tider tillbaka legat å gymnasivinden. Sköldpaddsskalet var detsamma, som Linné omtalar i sin 1747 utgifna »Västgötaresa», däri han ock berättar, hurusom han i Göteborg sett »de raraste Indianiske kreatur». Lifmedikus P. C. Westring hade vidare till museet skänkt en del af sin enskilda naturaliesamling jämte en hel mängd frenologiska typer, och nyssnämnde Fåhræus, som kan nämnas som Museii grundläggare, hade lämnat värderika bidrag från det entomologiska området. Detta var dock icke allt, ty här funnos fartygsmodeller, stensaker och etnografiska föremål, ett par porträtter i olja m. m., allt inrymdt i ett fåtal rum, som sedan 1843 af staden ställts hyresfritt till Museii disposition.

Naturaliesamlingen var likväl den väsendtliga. Den hade också sin särskilde vårdare och insigtsfulle befrämjare, nämligen konservator A. W. Malm, en då ännu ung man, som Vetenskaps- och Vitterhetssamhället engagerat. Museii tillgångar voro icke stora, icke heller Malms anspråk. Han och hans unga hustru, en fager kvinna, som han hitfört från grannlandet hinsidan Sundet, åtnöjde sig med en liten lägenhet på så godt som blott ett rum och kök, men inom samma murar, som hans kära Museum, hvars riktande och anordnande skulle varda honom till en lifsgärning, som sent torde glömmas af Göteborgs samhälle.

Så hade man hunnit in på 1860 talet. Malm, numera betitlad intendent, väckte ånyo till lif en länge närd plan, att få Museet utvidgadt till en stor och betydelsefull stadsinstitution, en sådan som i sig bevarar och helighåller det andliga lifvet och dess intressen. Med sig förenade han några för saken hågade samhällsmedlemmar — redaktör S. A. Hedlund, grosshandlaren A. F. Erikson och arkitekten V. von Gegerfelt — och på förslag af desse upplät staden år 1861 hela sin sedan 1813 ägda hälft i f. d. Ostindiska Kompaniets hus, hvarjämte magistraten och fabriksföreningen för samma hälfts inredande genast beviljade ett belopp af 35,000 rdr.

Därmed var Göteborgs Museum bildadt.

Sedan dess har den vackra institutionen gått med stormsteg framåt, understödd och främjad såväl af den enskilda välviljan som ock af staden, hvilken biträdt med ett årligt, mer än en gång höjdt anslag af allmänna medel.

Vid ett besök i museilokalerna skall man snart nog inse, att den gamla f. d. magasinsbyggnaden icke är lämplig för sitt nuvarande ändamål, men man skall å andra sidan medgifva, att fintlighet och omtanka här gjort allt, som kunnat göras. Några af salarne ha till och med en prägel af storståtlighet, och bland dessa framstår särskildt den, som inrymmer **Biblioteket**.

Låtom oss här dröja ett ögonblick. Vi se då en icke mindre än 36 meter lång sal, som får sin belysning genom stora takfönster och på sidorna, under ett kringlöpande galleri, har ett stort antal smårum, hvari läsande och skrifvande

personer kunna sitta ostörde. Under galleriet och i smårummen äro bokhyllor inredde, naturligtvis så, att hvarje kunskapsämne har sin särskilda plats.

På galleribarrièren äro uppställde bröstbilder i gips af bland andra Gustaf III, Runeberg, Fredrika Bremer, Torsten Rudenschöld m. fl., och i salens midt finner man Börjessons Kägelspelare i marmor, skänkt af godsägaren Robert Dickson.

Hvad själfva biblioteket beträffar, så har i detsamma såsom grund ingått det gamla Naturhistoriska Museets boksamling, belöpande sig till vid pass 1,000 band. Härtill kommo i sinom tid Vetenskaps- och Vitterhetssamhällets 500 volymer, länets hushållningssällskaps böcker o. s. v. Det var dock hufvudsakligast genom gåfvor som biblioteket växte så, att det redan efter tio år eller 1872 hade 11,000 band. Detta var dock en ringa tillväxt mot de senare årens. Till den snabba uppblomstringen ha icke blott ytterligare gåfvor bidragit, utan äfven det anslag ur Renströmska fonden, stort 25,000 kr., hvilket vid senaste utdelningen tillföll biblioteket. Bland gåfvorna märkas särskildt dem, som kommit från bibliotekets synnerlige gynnare, grosshandlaren James J. Dickson. Så har det honom att tacka för de Thamska och Säveska boksamlingarne äfvensom för en dyrbar dublettsamling från Upsala universitetsbibliotek.

Vidare har Göteborgs stad skänkt domprosten Wieselgrens efterlämnade boksamling, och ur Carl XV:s samling ha värdefulla arbeten förärats såsom bidrag från svenska staten.

Biblioteket räknar för närvarande omkring 30,000 band. De rikast representerade afdelningarne torde vara vitterhet, historia och ortbeskrifning.

Museii förste bibliotekarie var magister C. J. Meijerberg. Vid midten af 1870 talet innehades befattningen under några år af skalden C. D. af Wirsén, som vid sin afgång år 1878 efterträddes af nuvarande bibliotekarien fil. dokt. Karl Warburg.

I västra flygelns tränne våningar har man beredt plats åt de **Zoologiska och Anatomiska samlingarne**.

Det skulle föra för långt och dessutom öfverskrida våra krafter att inlåta oss på någon närmare granskning af dem, hvadan vi inskränka oss till att upprepa det totalomdöme,

som särskildt om förstnämnde samling blifvit afgifvet, det nämligen, att helt visst ingen handelsstad i världen äger att uppvisa ett zoologiskt museum jämförligt med Göteborgs. Dess förnämsta egendom är utan tvifvel dess stora hvalpreparat, som på sin tid väckte ett så oerhördt uppseende och hvars like intet museum torde vara i besittning af: vi mena »Malmska hvalen». Dess uppsättande har i sin helhet dragit en kostnad af närmare 17,000 kr. Det har nu sin särskilda plats, som upptager nära hälften af västra flygelns första våning.

En vacker anblick erbjuder den zoologiska afdelningens öfre sal, som mäter en längd af 54 1/4 meter och har en rundt kring sig löpande läktare, buren af 24 pelare. Under och öfver läktaren äro glasskåp anbringade, och i dem äro samlingarne systematiskt ordnade, bildande hufvudsakligast en rikhaltig och dyrbar exposé af ortens fauna, men äfven i sig upptagande bidrag från andra ortens djurvärld.

Det hela är till sin uppkomst och gruppering till ovansklig heder för förenämnde Malm, hvars äfven rent praktiska blick och stora arrangeringsförmåga gjort sig gällande i snart sagdt hvarje detalj.

Efter Malms frånfälle 1882 har zoolog. intendentsbefattningen tillfallit den från de Nordenskiöldska expeditionerna bekante doktor Anton Stuxberg.

Utom redan nämnde afdelningar har Museum följande, hvar och en med sin särskilde intendent:

Tekniska och Mineralogiska afdelningarne,
Botaniska afdelningen,
Historiska afdelningen,
Konstafdelningen,
Myntkabinettet och
Skolmuseum.

Af dessa upptager **Skolmuseum** en hel del förebilder till skol- och undervisningsmateriel. Dess idé är hämtad från Kensington Museum i London, och var det i sitt slag det första i riket.

Historiska afdelningens samlingar kunna i likhet med biblioteket glädja sig åt ett genom rika gåfvor visadt allmänt deltagande, och det är ej blott med hänsyn till föremålens

mängd, utan ock till deras värde, som denna afhandling intager ett så betydande rum, som den gör. Här finna vi förhistoriska föremål, reliker, gamla handskrifter, vapen, nautiska modeller, föremål tillhörande den religiösa kulten, musikaliska instrumenter, gamla bohagsting, klädespersedlar, allmogesniderier m. m.

Man skulle kunna tro, att i dessa samlingar vore mycket att finna från det Göteborg, »som gått». Så är dock icke händelsen. De stora och täta eldsvådorna ha måhända i sin mån bidragit till att förringa hvad som eljes skulle kunna ha varit att uppbevara för belysandet af lokala förhållanden. Om det gamla Göteborg erinrar dock ett och annat, t. ex. handtverksskråens välkommor, deras ämbetslådor, skylt och sigillstampar m. m., vidare Göteborgs stads länsfana från Carl XI:s tid, det hyende, hvarpå stadens nycklar framburos, då landets öfverhufvud hedrade staden med sitt besök, det skåp, hvari dessa nycklar bevarades, Göteborgs öfverskults tjänstestaf med inskrift: »Insignia Gothoburgi Civitatis Regni Sueciæ Empory Gothorum», den dryckesvas af kristall, ur hvilken Gustaf III drack, när han 1787 besökte Kallebäcks källa, tvänne borgerskapets fanor, en skulpterad sten, som tillhört en af de raserade stadsportarne, plankarta öfver Göteborg från medlet af 1600 talet, armen af en af Kämpebrons trästoder o. s. v.

Den äfven som arkäolog bekante artisten G. Brusewitz har alltsedan år 1865 i egenskap af intendent med kärlek och omtanke egnat sina krafter åt förökandet och ordnandet af denna afdelning.

Mynt- och medaljsamlingen har nästan uteslutande tillkommit genom gåfvor. En gåfva var redan dess embryo, i det att det gamla Naturhistoriska Museet på sin tid fick såsom sådan af grefve A. Sparre mottaga ett antal romerska kopparmynt.

Hvad som vid det nya Museets bildande gälde såsom plan i allmänhet, det nämligen, att redan från början ha blicken fästad på en omfattande framtida utvidgning af Musei verksamhet, det gällde äfven och icke minst om det lilla myntkabinettet särskildt. Man ansåg alltså, att en nitisk och med saken förtrogen intendent för detsamma genast borde

anskaffas. En sådan lyckades man finna i en ung man vid namn Magnus Lagerberg. Denne, redan då en ifrig, men ännu så godt som okänd numismatiker, inlade mycken möda och sakkännedom vid ordnandet af det nybildade myntkabinettet, en omständighet, som i sin mån torde ha bidragit till hans utnämnande till Musei ombudsman efter den år 1864 afgångne arkitekten v. Gegerfelt. Herr Lagerberg, sedermera kammarjunkare, därefter kammarherre och riddare af en mängd ordnar, har med energi och outtröttlig ifver egnat sin omsorg åt Musei metallskatt, som under hans vård så förkofrats, att den för närvarande torde utgöra en af de yppersta i Norden. I hvad särskildt på den *svenska* medaljsamlingen beror, lär Musei myntkabinett näst efter kungl. myntsamlingen i Stockholm intaga hedersplatsen icke blott i Sverige, utan i Europa.

Denna höga ståndpunkt har man till stor del nått tack vare grosshandlaren J. W. Wilson. Genom att åt myntkabinettet förära 30,000 kr. har han nämligen möjliggjort införlifvandet med Göteborgs Museum af större delen utaf den berömda Oldenburgska samlingen af svenska skådepänningar.

Utom de **Tekniska, Mineralogiska** och **Geologiska samlingarne**, hvilka tvänne senare alltjämt riktats med nya bidrag, särskildt af professor Nordenskiöld, bergmästare v. Schéele m. fl., ha vi att med några ord omnämna **Botaniska samlingen.** Denna, i sig upptagande framlidne archiater Westrings värdefulla lafsamling — grunden för hans arbete om de svenska färglafvärne — har under intendenten lektor C. J. Lindebergs hägn årligen förökats, synnerligen genom de andelar, som tillfallit Museum från de svenska arktiska expeditionerna, genom gåfvor från professor V. B. Wittrock m. fl., hvarjämte såsom ett bihang till densamma kan nämnas den lefvande växtsamling, som under benämningen »Musei örtagård» af intendenten Malm år 1865 anordnades å Musei därförut helt och hållet stensatta gård. Den lilla anläggningen är så till vida anmärkningsvärd, som den erbjuder uteslutande alster af vår egen flora, såväl allmännare som mera sällsynta, alla i smakfull gruppering.

Återstår så att omnämna den afdelning, som på den stora allmänheten öfvar största dragningskraften, afdelningen för **Målningar och Skulpturer**.

Vi ha redan nämnt, att Naturhistoriska Museet ägde ett par porträtter i olja. Dessa blefvo grunden för konstmuseet. Ett af dem var ingenting mindre än den af brukspatron James Dickson skänkta bilden af Carl XI, målad af David Klöker von Ehrenstrahl, än idag pärlan bland det som här representeras af äldre svensk konst.

Redan första året efter Musei öppnande kunde man uppvisa en samling af 24 målningar och omkring ett halft dussin skulpturarbeten, hvarjämte man bland annat lyckats komma öfver en del handteckningar, utförda af den i Göteborgs krönika kände millionären John Hall d. y., ett bidrag, som dock torde äga större intresse som historisk kuriositet än konstprodukt.

Tjugo år och mer ha förflutit sedan dess. Att konstafdelningen icke varit styffaderligt behandlad kan förvisso äfven den flygtigaste betraktare finna. Glädjande är också att anteckna, det många af afdelningens nummer äga ett högt konstvärde och ständigt samla sin beundrande publik. Bland dessa framstå i synnerhet »Dahlgrenska samlingens» större dukar.

Och härvid några ord om Bengt Dahlgren och hans testamentariska donation.

I ett litet renässanspalats, N:o 41 vid Kungsgatan, som numera äges af den som riksdagsman kände grosshandlaren Julius Lindström, bodde för ännu blott få år sedan en af Götebors köpmannafurstar, en sådan likväl, som hade sinne för annat än att dyrka Mammon eller lefva ett öfverdådigt millionärslif. Dyrkade han någon af de gamles gudar, så var det väl Apollo i dennes egenskap af de sköna konsternas beskyddare. Dahlgren var nämligen en den fina smakens man och som sådan en konstkännare som få. »Smak är känslan af naturens allra hemligaste sanningar», sade han med Ehrensvärd, och så köpte han målningar i sådan mängd, att de bokstafligen vordo till tapeter i hans eleganta bostad. Han köpte dem likväl icke därför, att det var »comme il faut», eller att han därigenom skulle blifva bemärkt; han köpte dem,

emedan deras betraktande var honom till en verklig njutning, och den njutningen, menade han, var en den respektablaste ränta han kunde få på sina utlagda pängar.

Efter hans och hans makas död tillföll Göteborgs Museum, utom en större pänninggåfva, hvaraf en del af räntan skall användas för inköp af erkända konstverk, en samling af 27 målningar och 2 skulpturer, hvilken samling i sig innehåller följande arbeten, de där icke böra, rättare icke kunna undgå ett konstälskande öga:

d'Uncker:	Spelsalen
»	Konstberidaresällskap
Troili:	Porträtt af statsrådet J. Wærn
Tidemand:	Björnjägarne
»	»Brudeslaattsserien» (fyra taflor)
Vincentino:	Den heliga familjen
Zampieri:	Jehovah, bannande Adam och Eva
Coypel:	Ariadne och Bacchus
Molin:	Amor och Psyche, grupp i marmor
»	Bröstbild i marmor af fru Dahlgren.

Samlingen upptager dessutom arbeten af följande konstnärer: *C. F. Kjörboe, Egron Lundgren, Bengt Nordenberg, A. Plagemann, J. M. Stäck, J. W. C. Wahlbom* och *Per Wickenberg.*

De äldre mästares arbeten, som tillhöra Museum, äro jämförelsevis få. Med tystnad böra dock icke förbigås:

van Harlem:	Fortuna, utdelande sina håfvor
Taraval:	Herkules och Dejanira
v. Ehrenstrahl:	Carl XI:s porträtt
Schröder:	Apelles, målande Venus.
Streng:	Porträtt af konung Adolf Fredrik (förut befintligt i Göteborgs Rådhus)
Korn:	Landskap

jämte några dukar af *Martin, Hilleström* och *Hörberg.*

Från det äldsta till det yngsta! Vi kunna taga ett sådant steg, ty Museum är i besittning af åtskilliga alster, utgångna från dem, som i bild börjat skrifva det nyaste kapitlet i måleriets historia.

Med korrekt omdöme och fint öga ha nämligen inköpsnämnd och gifvare på sistone skänkt företrädet åt den konstrigtning, som, född och fostrad i Paris, gjort till sin uppgift

att i harmoniens drägt och med naturen till modell framställa bilder, hvilka liksom svälla af konstens kött och blod, den konstrigtning, som, trots en stor benägenhet för ett visst skissmanér, dock genom friskhet och omutlig sanningskärlek redan visat sig epokgörande.

Till denna moderna skola torde höra följande Museum tillhöriga målningar:

Afton vid Hallands Väderö af *Alfred Wahlberg*
Hvitbetsrensare i Piccardie af *Hugo Salmson*
Akrobaterna af *Nils Forsberg* och
Messalina af *Peter Severin Kröyer*,

kanske ännu några andra, dock ej i samma grad anmärkningsvärda.

Gedigna arbeten äro vidare följande, som tyda på olika skeden och skolor:

Edv. Bergh: Tyrolerlandskap
Hans Gude: Likfärd på Sognefjord
C. G. Hellqvist: Ludvig XI i sin lustgård
J. F. Höckert: Drottning Kristina och Monaldeschi
Aug. Jernberg: Lånsökaren
C. F. Kjörboe: Hjort, anfallen af vargar
Am. Lindegren: Italienska tiggare
» Tidemands porträtt
Berndt Lindholm: Novemberstämning, motiv från Hisingen
Bengt Nordenberg: På orgelläktaren
Sophie Ribbing: Ritande gossar
G. Saloman: Nyheter från Krimkriget
» Dalstuga
F. V. Scholander: Hospitalsgården i Brescia
G. U. Troili: Porträtt af O. I. Fåhræus
J. W. C. Wahlbom: Hästar utanför stallet
M. E. Winge: Ingeborg, väntande Hjalmar.

Dessutom gifvas här arbeten, signerade med så värderade konstnärsnamn som *J. C. Boklund, Wilh. v. Gegerfelt, Elisab. Jerichau-Baumann, Marcus Larsson, Morten Müller, G. W. Palm, J. M. Stäck, O. J. Södermark* m. fl.

I skulptursamlingen äro utom *Molin* och *Börjesson,* hvilkas förnämsta här befintliga arbeten vi redan omnämnt, äfven *Sergel, Fogelberg, Qvarnström, Valter Runeberg, J. E. Ericsson* och *Ingel Fallstedt* m. fl. representerade.

Hela antalet målningar och skulpturer uppgår f. n. till mellan två och tre hundra.

Museum har — slutligen att nämna — några porträtter, som återföra tanken till det forna Göteborg. Dessa visa dragen af fru Niklas Sahlgren (måladt af Jakob Björck) general Haxthausen, Göteborgs belägrare 1788, (måladt af C. A. Lorentzen) dokt. Per Dubb, borgmästaren Dan. Pettersson och John Hall d. y. (kopia).

I början af 1883 bildade sig en stor komité med uppgift att realisera planen om en ny och storartad museibyggnad, så mycket mer af nöden, som många nyförvärfvade och värderika föremål icke f. n. kunna uppställas till följd af bristande utrymme.

* * *

F. d. Sahlgrenska huset.

(Norra Hamngatan N:o 14).

Här bodde Niklas Sahlgren i världen. Väl var icke huset då försedt med de öfver den höga trappans dörr nu befintliga siraterna, tredje våningen var ej så hög som nu, och takets balustradparti med de fyra urnorna fanns alls icke. Detta oaktadt var Sahlgrenska huset kändt som ett af de ståtligaste i staden, och visst är att få, om ens något annat då för tiden kunde berömma sig af större komfort och smak. Sahlgren var, som vi veta, en stor gynnare af konsten, och utan att slå öfver i lyx och flärd, omgaf han sig med utmärkta alster af sin tids konst och slöjd. Om något af värde numera finnes inom Göteborg af hans samlingar, lämna vi därhän, kanske återstår ej mycket mer än förenämnde bild af hans hustru, det å Museum befintliga porträttet af mandarinen Pon Quyqua — en kines, som lärer vistats i Göteborg såsom Sahlgrens gäst — samt den så kallade »Sahlgrens runstaf», en ytterst konstrikt snidad käpp med en ornerad dalyxa till krycka, äfven den förvarad å Museum.

Emanuel Svedenborg, Sahlgrens intime vän, har åt ifrågavarande hus förlänat en icke ringa ryktbarhet. Han hade nämligen här en af sina märkligaste andesyner, och man visar ännu den sal i husets andra våning, hvari densamma framstod för honom. Nyss återvänd från en resa till England, bodde han, såsom vanligt, hos Sahlgren, som till hans ära en afton samlat ett antal vänner. Det var glädje, sann och värdig glädje alltigenom. Midt under denna, som nådde sin kulmen vid aftonmåltiden, blir Sve-

denborg plötsligt allvarsam. Han bleknar, reser sig upp från bordet, rigtar sina blickar åt ett af fönstren och går framemot detsamma. Därvid utropar han med bedröfvelse: det brinner i Stockholm! Dödstystnad inträder. En eldsvåda, tillfogar han, har utbrutit i Mariatrakten på Söder icke långt från mitt eget hus, hvilket dock liksom genom ett underverk skall räddas. Stund efter annan angifver han eldens gång och härjningar, och slutligen kan han säga: Gud ske lof, vid det och det klockslaget skall allt vara öfverståndet.

Den glada stämningen ville dock ej återkomma för aftonen, och talet om »Svedenborgs eldsyn» gick såsom en löpeld kring staden. När efter tvänne dagar ett ilbud med bref från regeringen hunnit anlända från hufvudstaden, bekräftades i de minsta enskildheter Svedenborgs beskrifning.

Huset ägdes sedermera af den till Sahlgrenska slägten hörande grefve G. A. Sparre, som här ännu år 1793 hade ett »skilderikabinett», det vill på vårt moderna språk säga tafvelgalleri. Detta torde ha varit det yppersta, som någonsin på en hand funnits i Sverige. Dess grund var antagligen delar af Niklas Sahlgrens och dennes bror, kommerserådet Jakob Sahlgrens samlingar. Det hufvudsakligaste var dock från olika håll hopbringadt af Sparre själf, som var en stor konstvän och fin kännare. Får man tro alla uppgifter, lärer hans skilderi innehållit arbeten af Rafaël, Rubens, Correggio, Tizian, Guido, Carracci, Wouwerman, Rembrandt, v. Dyck, Lafrensen m. fl.

Samlingen flyttades sedan, men troligen först efter Sparres 1794 inträffade död, till egendomen Kulla Gunnarstorp i Skåne och befinnes nu till större delen å herresätet Vanås vid Kristianstad såsom öfverste-kammarjunkaren grefve Axel Fredr. Wachtmeisters tillhörighet.

Vi ha redan vid ett föregående tillfälle omnämnt, att The Royal Bachelor's Club på sin tid hade sin samlingslokal i det forna Sahlgrenska huset och upprepa det här för fullständighetens skull.

På den större af husets tvänne kringbyggda gårdar står en i mer än kroppsstorlek framställd restaurerad efterbildning af den antika, i Louvren befintliga Venus Milo. Statyen är rest af grosshandl. C. E. Billqvist, i hvars besittning egendomen var under en lång följd af år.

Under senare tider har huset många gånger bytt om ägare. Det innehafves för närvarande af en större handelsfirma, Johansson & Carlander, och är taxeringsvärderadt till en kvart million kronor.

* *
*

Kristinæ Kyrka.

På denna kyrkas tomt, helt och hållet fritt upplåten åt tyska församlingen af stadens förste burggrefve Jacob van Dyck, enligt honom af kungl. maj:t lämnad fullmakt, uppfördes först ett träkapell, som förut stått i Ny Lödöse och af Gilius von Eyck 1623 skänkts till församlingen. År 1634 vardt likväl detta gudshus tillfölje sin af ålder föranledda bristfällighet otjänbart, hvadan det då nedtogs. I dess ställe uppförde man nu en större kyrka af holländskt tegel, hvilken var färdig till invigning i Mars 1648. Hon blef kallad Kristinæ Kyrka till minne af drottning Kristina, som den 28 April 1649 tilldelade henne synnerligen förmånliga privilegier. Emellertid var kyrkan knappt färdig — tornets kopparbeklädnad fattades ännu — då hon 1669, tillika med större delen af norra staden, lades i aska.

Tre år därefter hade hon hunnit bli så till vida iståndsatt, att man då kunde börja i henne ånyo hålla gudstjänst. Nu pryddes hon på allt sätt, så till det yttre som inre. I likhet med Domkyrkan hade hon sin särskilda konungsstol, på det dråpligaste utsirad, och med hänsyn till hufvudbanér och epitafier öfverträffade hon t. o. m. nämnda kyrka. Generalguvernören Rutger von Ascheberg lät med församlingens medgifvande bakom altaret uppbygga ett grafkor för sig och sin slägt, och detta ökade i icke obetydlig mån kyrkans skönhet. Tornet vardt likväl ej färdigt för än omkring 30 år efter branden, men då pekade också dess smärta och spetsiga spira högt mot skyn, liksom för att påminna om helgden af det rum, däri så många, efter väl förrättadt lifsverk, sofvo den eviga sömnen. Ascheberg hade nämligen blifvit här begrafven redan 1694, och i kyrkans öfriga grifthvalf hvilade en mängd af stadens hänsofne stormän.

Sjuttiosju år efter den nämnda branden skulle en ny sådan förinta större delen af kyrkans fägring och göra afbräck i församlingens gudstjänst.

Det var natten mellan den 13 och 14 Januari 1746, som denna olycka timade, hvilken man satte i samband med ett dagen förut begånget dråp. En fransk värfvare hade nämligen å öppen gata — utanför Stora Apoteket — i en duell, som började å Stora Torget, ihjälstuckit en svensk officer, son till dåvarande biskopen Georg Wallin. Eldsvådan uppstod i det hus, hvari fransmannen bodde, och under densammas villervalla lyckades det honom verkligen att tillika med sin kamrat, en annan fransk officer, spårlöst undkomma.

Vid denna eldsvåda gick större delen af kyrkans väggfasta prydnader och epitafier förlorade, endast några nära koret hängande vapen, de Hamiltonska och Fehmanska — nu befintliga i

Aschebergska grafkoret — räddades till följd däraf, att det öfver kyrktaket nedstörtande tornet föll i något sned rigtning åt söder till.

Arkiv, silfver och andra lösa dyrbarheter jämte vapen och statyer i Aschebergska grafkoret hade likväl af kyrkans föreståndare i rättan tid, men med personlig fara, bringats i säkerhet.

Detta den ofta upprepade berättelsen om Kristinæ Kyrkas äldre öden.

Och nu till den nuvarande kyrkan! Hon uppstod ur askan, väl icke oförliknelig och strålande som en fågel Fenix, men ändock i förskönad form. Från Tyskland införskrefs en ansedd byggnadskonstnär, amiralitetsbyggmästaren Johan Andreas Reüss (död 1762) och åt honom anförtroddes arbetet med hennes återuppbyggande. Han bibehöll de kvarstående murarne, som således räkna sina tjänsteår från kyrkans första grundläggning. De bilda ett 42 meter långt och 17 $^{1}/_{4}$ meter bredt långhus med höga spetsbågsfönster, mellan hvilka sträfpelare framspringa. Taket, som är högt och brant samt har en kringlöpande afsats, är i sin helhet kopparbeslaget och prydes vid åsens östra slutpunkt af en »pot à feu». På midten af hvardera långhusets sida är en större dörr, i forna tider försedd med spetsig betäckning i enlighet med kyrkans ursprungliga stil, den götiska, men sedan 1822 med en stilvidrig modern portal, som öfverst har ett kors.

Tornets plats är i vester. Det reser sig till en höjd af 58 $^{3}/_{4}$ meter med en spira om 3 $^{1}/_{2}$ meter och kan berömma sig af goda proportioner samt en viss lätthet, åtminstone i jämförelse med domkyrkotornet. Emellertid är ej heller det i enlighet med kyrkans grundstil; däremot harmonierar det med nyssnämnda portaler och Aschebergska grafkoret, hvilka torde vara att hänföra till den italienska renässansen.

Vi gå nu in i kyrkan. Du är kritiker och kan icke underlåta att anmärka den brist på enhet, som äfven här yppar sig i vissa anordningar. Men du är också en person med känsligt sinne och tilltalas af det höga, ljusa och upplyftande. Därför afbryter du snart nog ditt kritiska tal för att i stället prisa vissa enskildheter och i viss mån finna behag i det hela.

Tro dock ej, att nuvarande kyrkan alltid varit lika tillfredsställande för öga och sinne. Ännu ett godt stycke in

på 1800 talet hade hon många missprydnader ock olägenheter. Väggar och tak voro kyligt hvitmenade, och de senares gissna bräder gåfvo en allt annat än imposant anblick. Hvalföppningarne till Aschebergska koret hade ett par järngrindar, som voro försedda med hvar sin blåmålade fond, hvilken stäckte skådelystna blickar. För fönstren hängde gamla rullgardiner, utestängande den solvärme, som gärna behöfde strömma in, ty kyrkan var ogement kall vintertiden. Golfvet bestod af murkna bräder, och här och hvar kröpo ödlor, som banat sig väg upp ur de under golfvet befintliga grafvarne. Minsta olägenheten var icke den intensiva liklukt, som ibland gjorde vistandet i kyrkan alldeles odrägligt.

Golfvet blef dock omlagdt med sten redan 1817, men först mellan åren 1853—72 skedde tid efter annan större förändringar. Då infördes värmeledning, taket kalkputsades, väggar och bänkar ommålades, ljuskronor och ornamenter nyförgyldes o. s. v., det mästa däraf enligt ritningar och förslag af arkitekten J. E. Leo.

Hvad taket vidkommer, så börjar det med en mycket tryckt hvalfform, som snart nog öfvergår i en nästan halfrund sådan, understödd af tvärbjälkar. Det är, liksom kyrkans väggar, hållet i matta tonfärger. Altarprydnaden daterar sig från 1798, då den, tillika med predikstolen, skänktes af J. P. Holterman. Den är ett upphöjdt träsnideri af värde, utfördt af skulptören Wingmark enligt ritning af arkitekten P. Estenberg, och visar inom ramen af en spetsbåge och tvänne joniska pilastrar Frälsaren på korset, hvars bild är starkt förgyld. Bakgrunden, förr äfvenledes förgyld, men nu af en matt, grågul färgton, föreställer Jerusalem under en molnhimmel, som slungar åskviggar öfver staden, men låter en flod af solstrålar bana sig väg till Golgata och korset. Underst står: »Det är fullkomnadt».

Predikstolen är, liksom altaret, i modern stil, dekorerad i hvitt och guld, men med ett skulpteradt draperi, som är måladt i brunt och försetts med imiterade guldfransar. Dess konstvärde går icke upp mot den predikstols, som förut fanns på samma plats och nu är att finna i Lysekils kyrka, dit den såldes år 1797 för 50 rdr spec., efter att ha räddats vid branden

1746. Den var år 1672 förfärdigad af mäster Jääger i Stralsund och skänkt till församlingen af borgmästaren Heinrich Braun-Johann.

Orgeln är byggd år 1864 af Marcussen & Sohn i Apenrade. Den utmärker sig för stort välljud och en präktig, i götisk stil hållen fasad, hvars mångfald af färger och rika förgyllningar är af kraftig verkan. Dess läktare återigen, som förskrifver sig från år 1778, tillhör med sina joniska kolonner en helt annan stilrigtning.

Från taket nedhänga tre antika och stora messingsljuskronor, som undgingo 1746 års brand. De ha olika gifvare. Så äro de två, som förfärdigats år 1684, skänkta af församlingsmedlemmarne Greve och Kock, under det den tredje gifvits af en herr Jörgensen och är från år 1657. Dessutom finnas här ett par mindre ljuskronor, däraf den ena säges vara skänkt af drottning Kristina och den andra af den en gång så rike och mäktige grefve Magnus Gabriel de la Gardie.

I södra orgelläktarens vestibul har man beredt plats åt ett präktigt af Anders Andersson förfärdigadt ur, som kostat 173 daler silfverm. och till kyrkan skänkts af kommerserådet Tham. Det bär årtalet 1711.

I sakristian förvaras kyrkans silfver, som utgöres af tillsammans 30 pjeser, vägande i det närmaste 13 $^1/_5$ kilogram. Däraf märkas särskildt en dopskål från 1685, väg. 722 gram en äldre dito, väg. 807 gram, två ljusstakar, väg. 2 $^2/_3$ kilogram, en altarornamentsplåt från 1679 i drifvet arbete, föreställande Kristi födelse, väg. öfver 1 $^1/_2$ kilogram, tvänne vinkannor m. m.

På samma plats förvaras ock en Kristusbild, ganska konstnärligt skuren i trä och räddad vid oftanämnda eldsvåda. Den tillhörde det forna altaret, som år 1679 skänktes af nyssnämnde grefve de la Gardie. Här finnes också ett oljefärgsporträtt i helfigur, föreställande en af kyrkans tidigare kyrkoherdar, teol. dokt. Georg Niehenck, död 1752.

Af dyrbarheterna intager dock arkivet det främsta rummet. Det innehåller högst intressanta uppgifter, särskildt om gamla göteborgsslägter, och är en verklig skatt vid forskningen af det äldre Göteborg. Dess ordnande är på ett i hög

grad åskådligt och utmärkt sätt verkställdt af fil. dokt. A. H. Malm.

Tornklockorna äro tre, alla med utmärkt klang. Å den större står:

Deo gloria in exelsis.
Feuer war es des mein Thönen störte,
Als mir die Stadt mit Schrecken hörte
A:o 1746 D 14 Jan.
Feuer gab mir wieder Klang und Schell
A:o 1746 D 29 Aug.
Lernt liebe Gothenburger all
Den der mit Feuer soll lauten — kennen
So will ich gern alsdann verbrennen
2 Petr. 3 v. 10.
Heut hörst Du, Heut las, Davids Klocken,
Ja las Dich Gottes Stimme locken
Dein Hertz o Mensch, nicht zu verstocken.
Ps. XCV, v. 8.

Tornuret har kostat 1,000 d. s:mynt, däraf staden bidragit med ena och Ostindiska Kompaniet med andra hälften.

Vi nämnde i förbigående grafvarne under kyrkgolfvet. Dessa äro murade af klinkert och utgöra till antalet 115. Kyrkan var i 157 år församlingens egentliga begrafningsplats, hvartill dock kommo 90 grafvar mellan henne och stenmuren å Hamngatan. Det var ej endast de förnämlige och rike, som i själfva kyrkan bereddes ett sista hvilorum, äfven den medellöse jordades som oftast här. Dock synes hans plats i allmänhet ha varit längst bort åt tornet till. Det var ej att undra på, att man till sist ansåg kyrkan mer som ett grafkapell än ett bönehus och att man flydde hennes gudstjänst. Den 3 Oktober 1805 ändrade sig emellertid förhållandet, ty efter den dagen fingo inga lik jordas i någon som hälst af landets kyrkor.

Bland dem, som ligga begrafne i Kristinæ Kyrka, äro följande mer eller mindre framstående personer att märka: *David Sinclair*, öfverste, död i slaget vid Warschau 1656, *Martin Thijsen-Anckarhjelm,* amiral, segrare vid Femern, Göteborgs befriare från förstöring af Christian IV, död 1657, *Hans Maclier*, rådsherre, framstående kommunalman, död 1666, *Nils Påfvenfelt*, öfverste och kommendant i Göteborg, död 1675, *Abraham von Eyck*, kommersiepresident, död 1677, *Malcolm Hamilton,* landshöfding, generalmajor, död 1699, *Johan Benedict von Schönleben*, landshöfding öfver Göteborgs- och Bohuslän, död 1706, *Jakob de Prou*, amiral, död 1711, *Hieronymus Gripenstedt*,

öfverinspektor, upphöjd i adligt stånd, död 1713, *Hans von Gerdes* till Lerjeholm, borgmästare, burggrefve, upphöjd i adligt stånd, död 1723, frih. *Tomas Fehman*, justitiekanslär, baron Görtzs anklagare, död 1733, *Magnus Lagerström*, kommerseråd och direktör i Ost. Komp., död 1759, *Johan David Zander*, generallöjtnant och öfverkommendant i Göteborg, död 1762, friherre *Joh. Ludv. von Saltza*, generallöjtnant och landshöfding, bekant från Carl XII:s fälttåg, död 1763, *Abraham Grill*, direktör i Ost. Kompaniet, donator, död 1768, *Vincent Beckman*, grosshandlare och barnhusföreståndare, donator, död 1772, *Volrath von Öltcken*, grosshandlare, riksdagsman, framstående kommunalman, död 1782.

Kanske böra vi ej med tystnad förbigå gamle klockar Lars Olofsson, som efter att ha tjänat kyrkan i 61 år och testamenterat henne hela sin kvarlåtenskap dog 1686 och fick sin hviloplats framför predikstolen. Han var en hedersman af gamla stammen, ett motstycke till en hans efterträdare, som vid ett af Gustaf III:s besök i kyrkan med gammaldags rättframhet svarade konungen på dennes fråga, när kyrkan afbrände: »Samma olyckliga natt, som Ers Majestät föddes».

Sedan 1773 är Kristinæ församling delad i tvänne afdelningar, en tysk och en svensk med hvardera sin pastor.

* * *

— — Vor meiner Seele
In tiefster Einsamkeit
Ziehn stille Sternenbilder
Aus alter Zeit.

Ernst Scherenberg.

Aschebergska grafkoret byggdes år 1681. Det förlades så att det genom tvänne spetsbågade hvalf å ömse sidor om altaret kom att stå i förening med själfva kyrkan. Till sin form beskrifver det en åttkant, hvars fristående sidor, flankerade af doriska pilastrar, ha fem rektangulära fönster. Det är täckt med en likaledes åttkantig kupol. Denna uppbär en större lanternin, som har ett galleri rundbågar och öfverst en grafurna, krönt af ett kors.

Fordom stodo kistorna i korets grafhvalf, till hvilket man nedsteg genom en inom altarringen befintlig lucka. Här var dock från början illa sörjdt för deras bevarande. Hvalfvet saknade nämligen aflopp för det vatten, som gärna bildade sig här och hvari kistorna som oftast stodo ända till en aln djupt. År 1856 inträffade dock en ändring i detta missförhållande, därigenom att man förlade kyrkans då anskaffade värmeapparat i detta grafhvalf och flyttade kistorna upp i själfva koret. Ascheberg hade

för underhåll af grafkoret öfverlämnat till kyrkan 1,000 rdr kurant. Dessa medel blefvo dock, tillika med kyrkans egna kapitaler, henne år 1718 frånhända af Kronan, och sedan grafkoret sålunda saknade egna underhållsmedel, har församlingen visat all möjlig pietet mot detsamma, i det att den bekostat dess underhåll och restaureringar, af hvilka senare den af år 1872 varit synnerligen genomgripande.

I sitt nuvarande skick företer Aschebergska grafkorets inre en vacker anblick. I midten af det 6 1/4 meter långa och 9 1/2 meter breda rummet står den store härförarens, fältmarskalkens kista på en efter ritning af artisten Brusewitz arbetad katafalk, hvars sidor prydas af i upphöjdt snideri utförda och med förgyllningar och olika färger försedda familjevapen, efterbildningar af de å väggarne hängande. Kistan är af koppar, 2 1/3 meter lång och 1 meter hög. Hon är illa åtgången, antagligen mindre af tiden än af människor. Efter brandtillfället 1746 lärer nämligen samtliga här befintliga kistor plundrats på en del af sina prydnader. Ännu kan man se lämningar af sammet, hvarmed Aschebergs kista varit beklädd. Hon har tränne plåtar med inskriptioner, och på den vid hufvudgärden står:

»Ihro Königl. Maij:tn von Schweden weiland Hoch estater Raht, Feldmarschall und General-Gouverneur über Schonen, Halland, Gothenbourg und Bohus Lähn, wie auch Obrister über Ihro Königl. Maij:tn Der verwitweten Königin Leib: Regiment zu Pferd: Der Hochwoolgeborne Graf und Herr, Herr *Ruthger von Ascheberg*. Graf zu Söfdebourg und Agerup, Freijherr zu Gulmarsberg, Herr zu Holma, Ström, Forby und Fastorp, geboren in Churland auf dem Adelichen Hause Bourbor Anno 1621 Den 2 Junij, gestorben in Gothenbourg A:o 1693 Den 17 Aprill».

Öppnas locket, talar jordisk förgängelse från kistans botten sitt stumma, men mäktiga språk. Allt hvad blicken uppfångar är dock endast skelettet af en ovanligt lång man, äfven detta till vissa delar förmultnadt.

»När iag betäncker rätt mig ofehlbart påminner
All denna Werldzens Lopp Förgängligheet iag finner
Fåfängligheet i alt, det ware hwad det kan,
När Döden Hoota wil med Machten faller an;
Då måste Hög som Låg, då måst ju all Ting falla,
Som Lijf och Lefnadt har, och röres Man kan kalla,
Han sanlig skonar ey: Men kastar alt omkull;
Så måste wij igen, som förr til Jord och Mull».

Så kvad en diktare vid begrafningstillfället, efter det Burchardus, pastor prim. och konsist. assessor, med tränne skofflar

mull och ett långt liktal på tyska språket jordfäst den aflidne hjälten i närvaro af »S:n Königl. Maij:tt, unterschiedlich Königlicher Rähte, Grafen, hoher Generals-Personen, ausländischer Potentaten Ministern, Obristen, und vieler anderen fürnehmen Herren und Frauen».

Vid sidan af fältmarskalkens kista står på en äfvenledes vapenprydd katafalk stoftet af hans maka, grefvinnan *Maria Eleonora von Busseck, genannt München*, död 1690.

I de öfriga längs väggarne stående kopparkistorna hvila: öfverstelöjtnanten friherre *Georg Fredrik von Ascheberg*, död 1685, kaptenen friherre *Otto Wilhelm von Ascheberg*, död 1689, öfverstelöjtnanten grefve *Gustaf Adolf von Ascheberg*, död 1693 samt den senares maka grefvinnan *Beata, född Torstensson*, vid hvars sida hvilar ett deras barn, en minderårig son.

Grafkoret inrymmer slutligen en större sarkofag af ljusgrå marmor. I den hvilar baronessan *Lunetta Beata Hamilton* af Hageby.

Å väggarne hänga Aschebergs såväl fäderne som möderne anherrars vapensköldar, och i de med målade glasrutor försedda fönstren äfvensom i väggarnes nischer stå försilfrade bilder af Kristus och de tolf apostlarne. Dessa bilder, skurna i trä, äro af verkligt konstvärde och ha jämförelsevis väl bibehållit sig.

Midt för de tvänne förgylda och genombrutna järndörrar, som afstänga koret från kyrkan, hafva två standarer uppställts. De äro de sorgfanor, som begagnades vid Aschebergs ståtliga begrafning, då prydda med sorgflor, som länge vidhängde, men nu skattat åt förgängelsen. Det ena visar ett grefligt, det andra ett friherrligt vapen, båda utförde i guldbroderi på hvitt siden och för ett tiotal af år tillbaka med sällsport skicklighet restaurerade.

Det lider väl intet tvifvel, att hvarje besökande i detta grafkor med stolthet dröjer vid de minnen, som äro förbundna med de här i döden hvilande. En flygtad tid, som räknar tvänne sekler i det närmaste, omgifver honom, tycker han. Han faller i stilla, högtidligt vemod och erfar en känsla af att detta dödens rum måste vara ett stort rum.

* *
*

Tyska kyrkan — såsom Kristinæ Kyrka jämväl kallas — är omgifven af en vacker plantering, hvars norra del inköptes strax efter kyrkans första uppbyggande af Olivier von Egmont för 300 daler silfverm. Här uppfördes nu präst- och skolhus, hvilka dock blefvo ödelagda genom eldsvådan 1746, hvarefter nya sådana byggdes å andra tomter utmed den här

framdragande Köpmansgatan. I omedelbar närhet fanns ock en hälsobrunn, 1688 uppfunnen af stadsläkaren med. doktor Abraham Bex.

Oaktadt platsen år 1820 så till vida förskönades, som den då förságs med nya lindar, enär en del af de gamla, planterade af handlanden Peter Bösche, börjat dö ut, var den dock ännu i början af 1850 talet belamrad med, bland annat, en skräpande materialbod, som kvarstått från midten af 1700 talet. Åren 1852—57 vardt emellertid hela kyrkogården på bästa sätt ordnad, icke minst södra delen. Muren åt Hamngatan omlades förstnämnda år med finhuggen granit och försågs med järnräcke och bred trappa. Härigenom försvunno de fjorton, kyrkan tillhöriga, grönmålade salustånd, som voro inrättade utmed den gamla gråstensmuren och skuggades af en framför dem befintlig rad af träd. De uthyrdes vanligen på två år åt gången, räknadt från 1 Maj, och skedde uthyrningen genom auktion, som af kyrkorådet förrättades i dess sessionsrum.

»Tyska bodarne» lefva ännu hos många i friskt minne.

* * *

Rådhuset.

— — Däri bor laghelgd jämte sin syster,
Städers skyddsgudinna, rättvisan och den liksinta
Fredsgudinnan, den visa Themis' gyllene dotter.

Pindarus.

Naturligtvis har äfven Göteborg en gång varit en småstad, om ock redan af dess planantäggning framgår, att man allt från första stund förutsett dess blifvande betydelse. Väl hade staden ej då som nu sin Storgata, men den hade däremot Stora Torget, och vid det eller rättare på det låg nära sydöstra hörnet Rådhuset. Detta skilde sig icke stort från andra småstäders härbärge åt Justitia: så var det endast af trä, hade blott två våningar och var i öfrigt, åtminstone till det yttre, föga anmärkningsvärdt.

Det är troligt, att äfven om denna rådhusbyggnad ej strukit med vid branden den 10 Maj 1669, såsom den gjorde, den ändock icke så öfverdrifvet länge fått gagna på sin dåvarande plats, ty redan därförut hade man af rikskansläreu grefve Magnus Gabriel de la Gardie för 1,500 rdr spec. inköpt en midt emot, mellan Kristinæ Kyrka och torget belägen tomt. Å denna upp-

byggdes nu det nya Rådhuset enligt ritning af Nicodemus Tessin, och bedrefs byggnadsarbetet med sådan raskhet, att senaten redan den 14 Nov. 1670 för första gången därstädes kunde hålla session.

Cederbourg beskrifver huset såsom i allo präktigt. »Det är», säger han, »ett mäckta stort och ansenligit rådhus af guhl Hollands tegelsten och två våningar högt förutan vinden, med kostbara hvälfda kiællare under hela rådhuset, och helt nätt utzirade hvälfda gångar, med genombrutna öppningar åt Bårggården», hvarjämte han tillägger, att byggnadsåret 1670 prunkar öfver spiseln till den sal, hvari arkivet förvaras.

Låtom oss då en dag närmare midten af förra århundradet, exempelvis den 6 Augusti 1741, stiga in i den dråpliga byggnaden för att taga den i närmare ögonsigte.

Vi anmärka strax den synnerliga lifligheten, som råder redan i trappor och korridorer. Män af alla stånd och klasser passera om och förbi oss i dem, och de flästa träda öfver tröskeln till stora rådhussalen, som tyckes vara en slags pronaos för justitiatämplets allra heligaste.

Här är icke ondt om samspråkande grupper. Det ser nästan ut som om något mindre vanligt vore å färde. Likväl talar man här och hvar om rätt likgiltiga och alldagliga saker. Så utbreder sig en öfver frodigheten af de träd, som äro planterade å rådhusgården, en annan fäster sig vid själfva salen och de festoner, som pryda densamma, under det en tredje, som benämnes Michael Carowski, redogör för några vänner, hur salen, om icke förr så till nästa år, kommer att se ut, sedan han då fått färdig den målning af dess väggar, hvarmed han redan, enligt vederbörligt uppdrag, tagit itu såsom sitt mästerstycke.

Nära ett af de med helt små glasrutor försedda fönstren åt Stora Torget står en man, som för ett allt annat än lågmält tal. Att döma af detsamma tyckes han vara missbelåten med ett som annat, och lyssna vi rätt uppmärksamt på hvad som talas af honom och hans omgifning, till hvilken höra borgarne Petter Ekman, And. Damm, Christian Fiedler, Caspar Wohlfahrt, Peter Silvander m. fl., alle kände män i staden, så få vi snart nog klart för oss, att han måtte vara »holtzhandlanden och upphandlingskommissarien» Anders Drake, sin stads förste rabulist, som förorsakat »den ädla, högtärade och vällofliga Magistraten» en oändlig mängd förargelser och besvär, och som senast trakasserat sagde institution med anledning af arrendeskapet till stadens gamla tegelbruk, hvaraf den i många år profiterat. Väl har Magistraten för afsigt att just nästa dag meddela Drake resolution om handräckning för hans afhysning från nämnda tegelbruk med ängar, hvartill han den 21 sistlidne Maj erhöll arrenderätt, men detta skall förvisso icke komma Drakes mod att falla, endast öka hans fientliga ifver att be-

kämpa sin motpart. Föga anar han väl dock, där han nu står och låter sina om en viss hersklystnad talande blickar ila hän öfver torget, att han sju år härefter skall duka under i striden, att han då, med knapp nöd undgången bilan, skall stå i halsjärn vid skampålen på samma torg och endast ha lifstids fängelsestraff till perspektiv.

Mellan grupperna passera allt som oftast gravitetiske rådmän, beställsamme öfverskultar och dito notarier m. fl., alla försedde med väldiga peruker, som hänga långt ned på axlarne, mörka sammetsrockar och dito kamlottsknäbyxor, brillor på näsorna, fjäderpännor bakom öronen och pappersrullar under armarne. Plötsligt viker mängden mer än vanligt åt sidorna och ger rum för ett antal inträdande, som komma från ett af de inre rummen. Den som går i spetsen är cancellisten Johan Hinrik Lundelius. Han åtföljes af alla stadstjänarne och ställer sina steg mot »rådhussalens öpna fönster», från hvilka han genom uppläsandet af ett längre plakat förkunnar de möjligtvis nedanför å torget stående, att Sveriges konung, Hans Maj:t Fredrik I, funnit för godt förklara Ryssland krig.

Under de innevarandes tystnad beger sig tåget ut ur salen, och till detsamma sälla sig å rådhusgården 12 man af »stadsens soldater» under vaktmästarens anförande, hvarefter det bär af öfver Stora Torget för att å alla öppna platser och broar samma kungörelse uppläsa, hvilket nödgas ske »med utblåsande af pukor och trompeter till fots» i stället för till häst, enär »så många därtill tama och vanda hästar nu i hastighet ej stode att erhålla».

Uppe i rådhuset går emellertid allt sin gilla gång. Mål påropas, uppskjutas och afslutas ömsom. Under allt detta står det gamla stadsbudet troget på sin post vid dörren till sessionsrummet, alldeles såsom det stått år ut och år in, lika allvarligt och vigtigt och alltid med samma uttryck af: »vi borgmästare och råd», alldeles som klockaren med sitt »vi prästerskapet». Trots sin underordnade befattning är det gamla stadsbudet ett veritabelt lexikon i allt hvad som rör stadens förvaltning. Den göteborgska rättsstyrelsens historia kan han på sina fem fingrar och berättar gärna, hur man allra först hade Höga General-Stadsrådet, som bestod af 25 personer med en burggrefve och tre borgmästare i spetsen, samtlige af konungen tillsatte. Till domare så väl i civila som kriminalmål valdes af rådet och innevånarne gemensamt sju s. k. schöffen. Detta förändrades 1624 så, att tolf rådmän tillsattes, hvaraf fyra borde vara svenskar, tre tyskar, tre nederländare och två skottar, samt öfver dem tre presidenter, en svensk, en nederländsk och en tysk. År 1640 skedde ny förändring, i det att till den förra indelningen kommo en syndicus och två

sekreterare, en stadsbokhållare, en hamnfogde, en öfverskult, ett stadsbud och fyra stadstjänare. Fyratiotre år därefter upphörde burggrefvevärdigheten, och genom Carl XI:s reglering år 1695 omgestaltades stadsstyrelsen så, att den kom att utgöras af en justitie- och en handels- och politie-borgmästare jämte tio rådmän, däraf fem studerade och fem »i handeln kunnige», vidare af en sekreterare, en cancellist, en stadsmedicus, en stadsbokhållare, två notarier, en stadskassör, en stadsfiskal och två öfverskultar jämte tio underordnade tjänstemän. Häri skedde visserligen under Carl XII:s tid någon ytterligare förändring, såsom t. ex. burggrefve- och presidentvärdigheternas återinförande, men blott för en kortare tid eller till 1719, då den förra ordningen återställdes och en särskild kämnersrätt tillades, bestående af en ständig præses och fyra ordinarie kämnärer.

Med synnerlig stolthet berättar gärna stadsbudet, hur justitiatämplet haft nåden att en gång hysa själfvasta majestätet, hvilket skedde år 1673, då högsalig konung Carl XI här inlogerades med större delen af sin hofstat. Ingenting hade då sparats för att på ett fullt värdigt sätt mottaga den höge gästen.

Det gamla stadsbudet lefver dock ej blott i minnet af det förgångna: han är fullt inne i det nuvarande. Med lifligt intresse omfattar han särskildt aftonnöjena i rådhussalen och låter gärna för dem tända de fem stora ljuskronorna i taket. Till dessa aftonnöjen höra förnämligast subskriberade baler från kl. 6 till 11 och konserter från kl. 5 till 7 e. m., de senare som oftast arrangerade af stadens organister och kantorer, biträdde af stadsmusikanterna, i hvilkas åliggande såsom tjänstemän ingår, att hvarje onsdag och lördag kl. 12 en halftimmas tid musicera å öfra våningen af rådhuset åt söder till.

Stadskällaren under rådhusbyggnaden förtjänar också sitt kapitel. Göra vi en titt in i den vid midten af 1680 talet, då själfvaste presidenten Gabriel Spalding var värdshusets innehafvare, skola vi bland stamgästerna finna ett ej obetydligt antal af stadens lärde och djupsinnige män, såsom exempelvis gymnasiilektorerna Forsselius och Floderus, båda kända som skalder, den förre särskildt som latinsk skald. Floderus åter diktade hälst på svenska och var i synnerhet trägen såsom författare af äreminnen och dödsrunor. Så var det han, som bland annat skref »Dygde-Minnes Ädla-Stenar af Högt-förnähme Handels-Mannens i Kongl. Stapel-Staden Götheborg, Ehreborne och Högtachtbahre Herrens, Hr Sebastian Thams För detta Hjert-älskeliga kiära Hustrus, Ehreborne och Dygd-ädle nu: Evinnerligen Saliges Hustru Maria von Sawelands Sälla Mull upwuxne, och vid dess lijflösa Lekamens Grafsättning der sammastädes i Christinæ Kyrckia den 18 Octob. Åhr 1696 Skyldigst framvijste,» däri det heter:

»En härlig *Ametyst* Förnögligheeten tecknar,
Des Måtligheetz *Rubin*, och Liufligheetz *Turkoos*
På Jorden wunnit ha ett oförgängligt Roos,
För Sawlands wärda Lof här *Momus* kind förblecknar».

Förflytta vi oss fram till den tid, då stadskällaren stod under fader Blendermans presidium, skola vi finna gästerna talrikare än någonsin. Anledningen lämna vi derhän, endast omtalande att lärde män, då som förut, trifdes här alldeles förträffligt och gärna sammanträffade i Långkammaren, såsom ett omtyckt rum inom lokalen kallades, där dagens frågor diskuterades vid fyllda muggar och tända sjöskumspipor. Så kunde man vara säker på att här som oftats finna Kellander, Öhrvall, Rosén, Valtinson, Habicht, Brunjeanson m. fl. eller snart sagdt hela den vittra ligan på den tiden.

Lifligheten inom stadskällarelokalen var dock icke att undra på: för magistratspersonerna låg ju värdshuset så bekvämt: det var bara att kila ned för trapporna; desslikes för stadens handelsmän, eftersom de hade sin börslokal på rådhusets undra botten; käranden och svaranden kunde här, under det rätten rådgjorde, släcka sin törst och måhända öka sin hetta, tack vare de Blendermanska varornas starka sprithalt, och ej heller för herrar officerare var stadskällaren så ur vägen, då den ju låg blott några få steg från högvakten.

Men nog nu med dessa blad ur Göteborgs Rådhus' äldre historia!

* * *

I våra dagar presenterar sig Rådhuset' än präktigare än under förenämnde tider, enär det åren 1814—17 försågs med en tredje våning. Detta arbete, som i mycket förändrade husets fasader, verkställdes enligt ritning af stadsarkitekten J. Hagberg. Tillbyggnader ha vidare gjorts åren 1835 och 1869, hvarigenom det hela nu bildar en fyrkant med fasader åt tre sidor samt en stor och vacker, fullkomligt kringbyggd gård.

Byggnadens hufvudfasad vette åt Gustaf Adolfs torg. Den har i sig något, som gör den monumental, utan att synas hvarken kolossal eller öfverlastad af prydnader. Dess midtelparti bildas af fyra par doriska kolonner, som hvila på en bred granittrappa. Dessa uppbära en altan med en i sandsten arbetad balustrad. Midtelpartiets öfverdel indelas af fyra väldiga, likaledes doriska pilastrar, som höja sig upp förbi andra och tredje våningarne, och täckes af en fronton. I dennas

midt finner man ett år 1863 uppsatt, med slagverk försedt ur hvars tafla krönes af en kunglig krona och omgifves af tvänne kvinliga sinnebilder i basrelief, den ena gudinnan Themis, med vågskålen och svärdet, hvilande sig mot stadens vapen, den andra Nemesis med måttbandet och spiran. Gruppen har dessutom en del andra attributer såsom merkuristaf, treudd, ymnighetshorn o. s. v.

Samtliga fasaderna prydas dessutom af pilastrar, en mellan hvarje andra och tredje vånings fönster, hvarjämte ofvan södra fasadens ingång befinnes en röd marmorskifva, som i förgyld inskrift har:

A:o MDCCCXVII.

Det inre företer intet anmärkningsvärdt. Såväl stora rådhussalen som alla öfriga rummen utmärka sig för en i vår tid högst ovanlig enkelhet.

På undra botten inrymmas rådhuskansliet, kommunal- och kronouppbördskontoren samt den år 1807 inrättade poliskammarens ämbetsrum och vaktkontor.

Andra våningen bereder rum åt magistraten, drätselkammaren samt första, andra och tredje afdelningarne af rådhusrätten, vidare kontor för auktuarierna, stadskamrern, stadskassören och sterbhusnotarien. Öfriga stadens tjänstemän ha sina lokaler i tredje våningen.

Trots den anmärkta enkelhet, som visar sig äfven i byggnadens yttre, är Göteborgs Rådhus, tack vare det sannt konstnärliga i dess formgifning, en ren typ för ädel och skön arkitektur och torde i ästetiskt hänseende näppeligen öfverträffas af någon annan af stadens såväl offentliga som enskilda byggnader.

* * *

Vi ha nu hunnit till stadens centrum: **Gustaf Adolfs torg,** hvilken benämning Stora Torget fick efter år 1854, då man här uppreste hjältekonungens kolossala staty i brons. Densamma, som är ett berömdt mästerverk af Fogelberg, gjutet i München den 12 Maj 1853, föreställer konungen, utvisande det blifvade Göteborgs läge. Statyn är placerad på en

vacker piedestal af hvit marmor, till hvilken leda fyra höga trappsteg af granit, hvilkas bas utgöres af en platå, som har fyra gaslyktor på sirliga bärare och inhängnas af prydliga järnlänkar.

På piedestalen står:

ÅT
KONUNG
GUSTAF ADOLPH DEN STORE
GÖTHEBORGS GRUNDLÄGGARE,
AF
STADENS INNEVÅNARE
ÅR 1849.

Som vi förut nämnt, var torget intill 1848 stadens så godt som enda försäljningsplats för landtmannaprodukter äfvensom medelpunkten för dess årliga marknader. Då och länge därefter hade det på sin östra sida ett skrymmande, men vackert källhus från 1819, muradt af tegel samt försedt med hörnpelare och rappning i bossagemanér, hvartill kom en stor kopparskål som takprydnad. I dettas ställe är nu att finna en modern vattencistern af gjutet järn med gaslykta.

På tvänne sidor begränsas torget af byggnader och på de andra tvänne af kanaler, Södra och Östra Hamnkanalerna, af hvilka den senare ej är bredare, än att vi gärna kunna räkna Östra Hamngatans åt torget vettande hus såsom tillhörande detsamma. Af dessa gör med skäl Rådhusets vis-à-vis, grosshandlaren **J. W. Wilsons hus** anspråk på särskild uppmärksamhet. Det är ett präktigt tvåvånings hörnhus af kolossala dimensioner, i synnerhet med hänsyn till detaljerna. Den italienska renässansen firar här en liten triumf, tack vare arkitekten J. F. Åbom, som lämnat ritningen till huset. Särdeles i ögonfallande är portalen åt Gustaf Adolfs torg. Den är arbetad af grön kolmårdsmarmor och består af tvänne romerska kolonner, uppbärande bronsstatyer, som symbolisera handeln och sjöfarten.

Husets inre ger ej dess yttre efter i smak och elegans, företeende en rik samling af ytterst värderika, i synnerhet moderna konstverk.

Kostbaraste byggnaden vid Gustaf Adolfs torg är dock

Börsen.

Arbeit ist des Bürgers Zierde,
Segen ist der Mühe Preis.
Schiller.

Grunden till denna byggnad lades af konung Oskar I i egen hög person den 1 Juni 1844. Fem år därefter stod huset färdigt, ett mål för såväl berömmande som klandrande blickar. En del fann hufvudfasaden för tung, ägande en prostyl, som lämpade sig för en två gånger så stor mursträcka, andra åter tyckte, att detaljerna voro lika smakfulla som rika, att den italienska stilen var konsekvent genomförd och att hela huset tedde sig som ett sannskyldigt palats, värdigt Göteborg och dess rikedom. Det tillkommer ej oss att uppträda som skiljedomare härutinnan; vi kunna endast konstatera, att de flästa, som första gången se Götebors Börs och ej höra till falangen af konstkritici ex professo, tycka att den är en riktigt vacker byggnad, hvars hufvudfasad just är den, som behagar dem allramäst. De som sett börsen i Hamburg förmena dock, att dennas hufvudfasad, hvilken anses ha föresväfvat göteborgsbörsens arkitekt, P. J. Ekman, just genom frånvaron af de många kolonner, som åt den sistnämda byggnaden ge något öfverlastadt, är betydligt mer lyckad i arkitektoniskt hänseende. Men vi lämna alla jämförelser åsido, likalades hvarje fundering öfver, huruvida göteborgarne för den halfva million de kostat på sin Börs kunnat få en än värderikare sådan, och skärskåda den kostbara byggnaden i all sköns lugn.

Till det utsprång, som upptager mer än hälften af husets längd åt Gustaf Adolfs torg, leder en finpolerad granittrappa af lika bredd med utsprånget, och från dess öfversta plan höja sig sex doriska kolonner, som uppbära en mycket djup balkong med en mer än vanligt vacker balustrad af cementerad sten och gjutet järn, det senare visande partier af bevingade lejon, som omfatta ömsom en lyra, ömsom handelns och sjöfartens emblemer. Från denna balkong höja sig i sin ordning sex något smärtare joniska kolonner, hvilka tjäna till fotställningar för lika många mytologiska bilder, modellerade af Qvarnström. Dessa bilder förtjäna sitt eget kapitel. Det har

om dem blifvit sagdt, att det alltid må bli svårt att afgöra, hvad de egentligen skola betyda. Också har deras betydelse uppgifvits olika af olika författare. Betrakta vi dem i ordning från vänster till höger, så ha vi först en aktningsvärd kvinlig gudomlighet, hvars attributer äro sländan och timglaset. De tyda på *Idogheten*, för hvilken väl också statyen står där som en representant. Industrien skulle dock kunna göra honom betydelsen stridig. Nästa kolonn bjuder på en äfvenledes kvinlig bild, som trampar på ett klot och i ena handen håller en krona, i den andra en palmkvist. Är det icke Fortuna, *Lyckans* gudinna, så är det bestämdt segerns Victoria. De två mellersta kolonnerna ha egnats bilder i manlig skepelse. Dessa föreställa *Handeln* och *Sjöfarten*. Personifikationen för den förra är naturligtvis Merkurius, en lätt och ungdomlig gestalt, som stöder högra handen på sin caduceus och med den vänstra framräcker en pänningpåse. Att sjöfarten framställes af Neptunus framgår af de kraftiga anletsdragen och den tridens, som utgör bildens attribut. Nästa kolonn uppbär *Freden*, symboliserad af en fager kvinna, som stöder sig mot en vinranksirad stam och bär på ett ymnighetshorn. Sist i raden kommer *Industriens* allegori, som bäst kännetecknas genom en staf med bevingad hand.

De tolf kolonnerna innefatta fem rundbågade fönster och lika många äfvenledes rundbågade dörrar, de förra tillhörande öfra, de senare undra våningen. Dörrarne, arbetade af ek med infattningar af genombrutet järn, som visa Göteborgs vapen, leda direkt in till Handelsbörsen, dit vi längre fram komma. Dessförinnan vika vi dock om hörnet åt Östra Hamngatan och stiga upp för den åt denna sida befintliga trappa, som leder till fästivitetsvåningen.

På vägen upp kunna vi icke underlåta att kasta en blick på de vackra basreliefer, som förekomma här och hvar i denna trappuppgång. Så se vi Thorvaldsens »Dag och Natt», hans »Musernas dans på Helikon» och »Perseus bortför Andromeda» m. fl.

Efter att ha passerat en rymlig antichambre och ett åt höger beläget genomgångsrum, inträda vi i s. k. Lilla Börssalen, där stadsfullmäktige och i de flästa fall äfven K. Veten-

skaps- och Vitterhetssamhället ha sina sammankomster samt där offentliga föreläsningar understundom hållas.

»Lilla Börssalen» är liten endast i jämförelse med den stora, ty den har eljes ganska respektabla dimensioner. Den upplyses af tränne ofantligt höga och breda fönster, mellan hvilka likaledes rundligt tilltagna speglar förekomma. Efter mörkrets inbrott kan salen upplysas på det rikaste af fem väldiga ljuskronor af brons och kristall äfvensom af sju större vägglystrar. Kortväggarne ha tätt under taket öppna gallerier med pelare och balustrader. Tak och väggar äro smakfullt målade på ömsom hvit, ömsom blå och förgyld grund.

På samma sida, från hvilken vi inkommo, leder en dörr in till det s. k. mörka rummet, hvars förnämsta prydnad är dess väggmålningar. Dessa visa i stort mått tilltagna vyer af Rom, Neapel, Stockholm och Göteborg, utförda af dekorationsmålaren Hagedorn.

Härifrån komma vi in i stora fästsalen, som i sanning erbjuder en storartad anblick. Också är den känd för att vara en af Nordens vackraste praktsalar. Den mäter en bredd af 12 meter och upptager med sin längd hela fasaden åt Gustaf Adolfs torg. Kortväggarne äro rikast utstyrde, i det att de tillsammans ha tolf ansenliga korinthiska kolonner af hvit stuck, mellan hvilkas arkader infattats speglar, som mäta en höjd af nära 5 meter och liksom tvådubbla rummet.

Ena långväggen har sju ansenliga fönster med tjocka draperier af rödt atlas. Fönsterposterna, liksom salens väggar i öfrigt och dess pilastrar, äro af hvit stuck under det att dörrkarmarne äro af mångfärgad sådan. Norra långväggen har en musikläktare. På ömse sidor om den och mellan samma långväggs fyra dörrar har salen tvänne upptill afsmalnande kakelugnar i hvitt och brons, prydda, liksom de motsvarande två å andra långväggen, af statyer, föreställande Klio, Melpomene, Euterpe och Sanningen. Dörrarne äro konstnärligt gjorda af mahogny och björk med betsade inläggningar af andra träslag samt smyckas ofvantill af Thorvaldsens »Årstider» i basrelief.

Taket är indeladt i kasetter med lätta, delvis målade, delvis förgylda ornamenter af gips. Från detsamma nedhänga

sju stora, ytterst smakfulla, från Paris införskrifna ljuskronor af brons, strålande af den rikaste förgyllning.

Golfvet, förfärdigadt i München och sammansatt i form af stjärnor, är ett glattbonadt mosaikarbete, till hvilket olika träslag utgjort materielet.

Intill stora fästsalen stöter åt Östra Hamngatan en rad af praktrum. Det närmast belägna brukar benämnas det pompejanska, med anledning af dess i pompejansk stil hållna väggmålningar, som äga en mångfald af färger, hufvudsakligast på röd grund. Möblerna äro bronserade i grönt och guld samt öfverdragne med rödt och gult blommigt sidendamast. Kommer så det s. k. blå rummet med väggar i blått och hvitt samt möbler af mahogny med gul sidenbeklädnad.

I det tredje eller s. k. röda rummet äro väggarne tapetserade med rödt blommigt siden. Gardiner och möbelöfverdrag äro hållne i därmed harmonierande färger.

Naturligtvis äro dessa rum försedde med dyrbara golfmattor, skimrande ljuskronor, speglar, kandelabrar o. s. v.

Vidtaga så de rum, som dagligen äro upplåtna till **Börsens Restauration** och bestå af en stor, med fem fönster försedd och af tak- och väggmålningar prydd matsal, två à tre förmak, kapprum m. m.

Ännu en stund dröja vi dock kvar i själfva praktvåningen. Vi utvälja oss en bekväm plats i det pompejanska rummet, från hvilket vi ha utsigt såväl åt Stora salen som åt de inre rummen. Med litet hjälp af fantasien samt understödde af ett och annat minne, kunna vi lätt nog föreställa oss, hur allting ter sig här vid ett baltillfälle.

Hvilken relief besitta ej då professor Fahlcrantz bildhuggerier och skulptören Detomas gipsornamenter, och hur framstå ej då de Hagedornska dekorationsmålningarne i en glans, som nästan glöder af färger! Mäst ögonfägnande är dock den företrädesvis åt dansen vigda Stora salen. Öfverallt spegelglas och förgyllningar, bronser, mosaiker o. s. v., det hela öfvergjutet af skimret från 522 ljus, återgifna af de väldiga speglarne, som multiplicera gästernas antal och komma dessa att tro, att de befinna sig i ett rum utan slut, i en mänskosamling utan tal. Lägg härtill en musik med hastig rytm och oklanderlig ensemble, som med sin elektriserande kraft bryter igenom en atmosfär, mättad af välluk-

ter och doftande af för tillfället anordnade exotiska växtdekorationer. Lägg sedan härtill inträngande ångor från buffetens frukter och viner, bland hvilka sistnämda champagnen naturligtvis spelar en betydande roll, och slutligen, hvad som kanske borde nämnts i första rummet: blixtrande ögon, skälmska leenden, lysande toiletter, klingande skratt och ett bedöfvande sorl af röster, och du måste medge, att det eleganta Göteborg, det som synes och äfven vill synas, kan, i synnerhet med hänsyn till den förnämhetens prägel, som förråder sig i lyx och prakt, uthärda täflan med till och med mången hufvudstad.

Det eleganta Göteborg är dess bourgeoisie, som aristokratien med sin på platsen ringa numerär ej förmår öfverflygla. Väl kan man också på en göteborgsbal få se dekorerade frackar i mängd, och mycket dekorerade därtill, men på titlar är det en förunderlig brist. Sådana bäras här endast af ett antal militärer och ämbetsmän. Eljes är titeln för det mästa: grosshandlare. Äfven denna användes dock sparsamt. Herr — med namnet efter — är vanliga tilltalsordet. Därmed är ock göteborgsköpmannen belåten, han må nu vara aldrig så rik och aldrig så dekorerad, han må nu tilltalas på sitt kontor eller på en börsbal.

Utom kungabaler, d. v. s. sådana, som arrangeras med anledning af kungliga besök, assembléer och societetstillställningar af mer enskild karaktär, höra ock Amarantherordens baler Börsen till. Dessa ha nu en gång i Göteborg privilegium på Trettondedagen. Hvilken lyx utvecklas ej då i toiletter! Hur blixtra ej då diamanter och pärlor! Vecktals förut är ock damernas uppfinningsförmåga i mer än vanlig verksamhet, ty det gäller att öfverglänsa hvarandra vid dessa tillfällen, för hvilka oftast de dyrbaraste drägter särskildt införskrifvas från utlandet. Lyckligtvis brukar därvid den goda smaken ingå kompaniskap med pänningen för att förhöja den personliga fägringen, där den finnes, och ersätta den, där den icke finnes.

Vi ha redan vid ett föregående tillfälle nämnt, att ordens första bal afdansades 1764. Nog ståtades redan då, men rätt luxuriösa blefvo balerna först i den mån orden i Stockholm vardt ett dansgille för den högre societeten med själfvaste majestätet i spetsen. Om någon medlem af det franska kungahuset hedrat någon Amarantherbal i Göteborg med sin närvaro känna vi ej; däremot veta vi, att en medlem af franska kungahuset, nämligen hertigen af Berri, blifvit i Göteborg upptagen såsom ordens medlem. Det var år 1807, då öfversten och kommendanten Nils Ehrenström fungerade som stormästare och således hade äran att för den furstlige främlingen yppa ordens hemligheter, af stockholmarne Claes Qvist och Edvard Joh. Sondell danade till en ritual med »ära och trohet» till devis . . .

Redan innan börsbyggnaden ens var påtänkt, hade man offentliga baler på den plats den nu intager. Det var i det s. k. Kaulbarska huset. Detta bar sitt namn efter sin forne ägare, landshöfdingen och generalen J. F. Kaulbars, krigaren från Carl XII:s dagar, omnämnd såsom en af de två, hvilka den ödesdigra natten den 30 Nov. 1718 först funno konungens dödskjutna lik i löpgrafven vid Fredrikshald. Huset var en gammal tvåvånings stenbyggnad med högt brutet tak och en särdeles vacker portal åt torget till. På sistone gjorde det sig särskildt kändt genom »Engborgs Källare», ett trafikeradt värdshus på undra botten, men än mer genom en större restauration i andra våningen, »Winbergskans krog», hvarom Wadman talar. Till densamma hörde en fästvåning med en rymlig sal, där man roade sig med baler och tillställningar af mångfaldiga slag. Men — hur är det Schiller säger?

Das Alte stürtzt, es ändert sich die Zeit,
Und neues Leben blüth aus den Ruinen . . .

Vi lämna nu vår bekväma plats i det pompejanska rummet och passera som hastigast genom entresolvåningen, som innehåller fyra toilettrum, bostadsrum för restauratör och vaktmästare m. m., samt stiga så ned på undra botten. Utom Börsens Kafé ha vi här självfva Handelsbörsens lokal, som till större delen utgöres af s. k. Nedra Börssalen. Denna genom sin enkla prakt anslående sal får sin belysning från de förut omnämnda fem stora glasdörrarne, som leda direkt in från torget. Den har åtta väldiga kolonner af joniska ordningen, arbetade af grön kolmårdsmarmor och sträckande sig i tvänne rader utmed rummets långsidor. Väggarne äro i öfverensstämmelse med ingångarne ordnade i arkadformer med pilastrar af grön, och fält af röd stuck. Midt emot mellersta ingångsdörren står i en nisch konung Oscar I:s kolossala staty i marmor, modellerad af Molin. Konungen är framställd iklädd mantel och serafimerordenskedja, i handen hållande en pappersrulle. Det i långsträckta kasetter med arabesker försedda taket är utom af nämnda kolonner äfven uppburet af i midten af salen uppsatta fyra eleganta järnpelare, som äro bronserade och försedda med ett större antal gasarmar i form af bevingade drakar. Vid golfvet äro dessa pelare förenade af en sirlig balustrad af poleradt trä, omslutande en oval upphöjning, å hvilken auktioner stundom

hållas. Denna anordning har tillkommit omkring 1880 af nödvändighetsskäl, enär man icke den förutan litade på takets bärkraft. Golfvet är af cement och försedt med en bård, hvars brokiga fält visa lejon, drakar, delfiner o. s. v. i mosaik.

Lägger man till denna dråpliga sal de äfvenledes väl utstyrda sidorummen, som stå i förening med honom genom sex höga glasdörrar, så kan man lätt nog inse, att Göteborgs köpmän ha allt skäl vara belåtna med sin börslokal.

Ny börsordning utfärdades af magistraten 1781, och först därefter kan man med fullt skäl tala om Göteborgs Börs, ehuru denna till sin karaktär existerade redan ett sekel därförut.

* * *

Huset näst intill, som bland de Gustaf Adolfs torg omgifvande byggnaderna intager hedersplatsen, är **Stadshuset** eller som det oftare kallas

Högvakten.

Innan denna var här inrymd, hade corps de garde — högvaktens forna benämning — sin särskilda byggnad, som låg framför den ifrågavarande, således på själfva torget. Den var 1727 uppförd af tegel efter ritning af fortifikationskaptenen J. E. Carlberg och bestod af en våning förutan vinden. Dess hufvudsida vette åt söder och hade »tränne öppningar midtpå».

Denna byggnad togs bort 1824, då högvakten inflyttade i stadshuset. Detta var från början blott af trä, uppfördt 1690 till två våningars höjd. Här hade staden redan då sin brandstation, sin tyg- och materialgård. Vid den stora eldsvådan 1746 lades huset i aska, men uppfördes snart därefter och då af tegel. Nu inrättades här både bysättnings- och ransakningshäkte, det senare belagdt med öknamnet finkan. Här fanns ock »korfkitteln», hvars benämning härledde sig från »korfvarne», öknamnet på stadssoldaterna. Till detta allt och mer fanns godt utrymme, då huset sträcker sig tvärt igenom kvarteret och har ingång äfven från Sillgatan. År 1824 påbyggdes en tredje våning, vid hvilket tillfälle huset, enligt dåtida skildrare, i många hänseenden förskönades af stadsarkitekten J. Hagberg. Vår ästetiska tid spejar icke

desto mindre förgäfves efter denna försköning, finnande högvaktshuset föga värdigt den framstående plats det intager. En omdaning af fasaden är emellertid förestående.

För den som vill närmare skärskåda Göteborgs högvakt — ännu idag inrymmande brandstation, polislokaler m. m. — kunna vi som igenkänningstecken angifva ett par gamla framför densamma placerade kanoner. Dessa gåfvo förr dundrande skott hvar gång elden var lös. De drogos då ned till kanalen, rigtades mot vattnet och fyrades af, hvarvid fönsterrutorna i grannskapet ej sällan sprungo sönder af lufttrycket.

Till de martiska skådespel, hvartill högvakten ännu gifver anledning, hör den dagliga **vaktparaden**. Den var fastmer ståtligare förr än nu och oftast mycket manstarkare. För omkring hundra år sedan t. ex., då hela manskapet efter preussiskt mönster presenterade sig i blytyngda stångpiskor, tresidigt uppvikta hattar, som sutto långt ned mot högra örat, kartouchremmar så väl åt höger som vänster, damasker eller s. k. stybletter, krås och manschetter och Gud — det vill säga guden Mars — vet icke allt, då var det något till stilfullt kantänka! Ännu på 1860 talet, då de tunga kaskarne med tagelman ännu ej voro bannlysta, gjorde man mer af vaktparaden än nu. Under klingande spel tågade man upp på torget och stannade framför då varande kommendantshuset, bildande front mot detsamma. Efter åtskilliga militära ceremonier, för hvilka placemajoren och vakthafvande löjtnanten styrde om på bästa sätt, difilerade man kring Gustaf Adolfs statyen, och skedde därefter vaktombytet medelst flantmarsch och genomdragning på öppna led. I vår tid, som icke tycker om omvägar, går paraden efter passerandet af rådhushörnet, rätt på högvakten, således korsande torget på snedden. Vaktparaden består nu blott af omkring 40 man, men icke desto mindre företrädes den dagligen af hela musikkåren, som intill våren 1884 hvarje söndag och onsdag efter paradens slut å torget utförde ett antal musiknummer. Dessa gratiskonserter, som för det mästa isynnerhet om söndagarne, hade en stor publik, försigå nu å Kaserntorget.

* * *

Det nyssnämnda **f. d. Kommendantshuset,** märkt med nummer 2, har varit kommendantens bostad från 1731 till 1884, hvilket förstnämnda år kommissarien Abr. Petterssons arfvingar sålde det till staden för 11,000 daler silfvermynt. Omkring 1670 ägdes det af Israel Norfelt, som här bedref en betydande värdshusrörelse, och det så president och burggrefve han var. Därefter kom huset i Aschebergska familjens ägo, och var det här som Rutger von Ascheberg afled den 17 April 1693. Hur mycket af den nuvarande byggnaden kan vara kvar af den, som fanns på Aschebergs tid, kunna vi dock ej säga. Kanske äro icke ens yttermurarne desamma, enär huset härjades af lågorna vid den oftanämnda eldsvådan 1746. År 1813 försågs det med en tredje våning, och inom en ej aflägsen tid kommer det att så till det yttre som inre ombyggas, enär lokalerna numera behöfvas för stadens räkning.

Ställa vi nu våra steg åt Torggatan, som i stadens äldsta tider benämndes Kyrkogårdsgränden, med anledning af en närbelägen kyrkogård, hvarom mera längre fram, så ha vi i första hörnhuset på höger hand det forna Posthuset, numera tillhörigt Hypoteksföreningen för Älfsborgs m. fl. län.

Den äldre generationen minnes fullväl den i samma hus förr befintliga »Fernborgs Källare», en hugsvalelseort för törstiga postbesökare, men en nagel i ögat på det midt emot belägna och än idag existerande **Simens Konditori.** Detta har, enligt en del uppgifter, funnits till redan i midten af 1600 talet, då dess benämning skulle varit Drufvan. För vår del kunna vi endast försäkra, att värdshuset är mycket gammalt, och att det på sin tid var ett af de mäst besökta i staden. Benämningen Simens Konditori fick det dock först i vårt århundrade, efter det att schweizaren Joh. Nikolaus Simen tillhandlat sig dess rättigheter af en traktör vid namn Menn. På Simens tid hade huset en hög yttertrappa, som från två sidor ledde upp till den af en förgyld vindrufsklase prydda förstugudörren. Till vänster i förstugan var konditoriet, som då ej bestod af mer än 2 à 3 icke synnerligen stora rum. När Simen omdanade dessa i enlighet med dåtida prydlighetsfordran — för vår tid mycket anspråkslös — var detta alldeles för mycket för skalden Wadman, som föga

älskade det prunkande, i all synnerhet om det skulle åstadkommas på bekostnad af gästernas kassor. I vredesmod öfver den kostbara förändringen tog därför skalden en dag upp en bit rödkrita ur fickan och skref på själfva disken följande impromtu:

Jag känner blott *en* katolik:
Simen på schweizarkrogen.
Han ärfver aldrig himmelrik:
För helvetet är han mogen.
Hans själ är svart, hans synd är djup:
Han tar en sedel för en sup,
Den attan tusan djäfvuln!

Efter Simen innehades värdshuset en tid af dennes enka, hvarefter det öfvertogs af hans svåger, schweizaren Grischotti, som hade det på slutet af 1840 talet. Också dennes son var värdshusets innehafvare i många år, och under hans tid fick lokalen den utvidgning den för närvarande har.

Värdshusrättigheten innehafves ännu af en son till Simen d. ä., men är allt fortfarande uthyrd till annan person. Själfva huset utgör en donation till Willinska fattigfriskolan, som således är dess ägare.

Willinska Skolan äger också nästa hus, hörnhuset åt Sillgatan. Rigta vi våra blickar åt dess taklist, och det är ej mycket ansträngande, eftersom huset blott mäter en vånings höjd, så se vi en gammal smidd järnbåge, som sträcker sig från huskanten till den snedt öfver gatan belägna hörnbyggnaden. Denna järnbåge är ett af de få synliga minnesmärkena från allmänna gatubelysningssättet, innan gasen ännu gjort sitt intåg i Göteborg och förskrifver sig således från de Argandska lampornas tid, kanske ännu längre tillbaka. Det var egentligen endast där gatorna korsade hvarandra, som lyktor då bestodos, och sväfvade dessa under sådane bågar, som den ifrågavarande. Lyktor funnos dock äfven å stadens publika platser, torg och broar, där belysningen ålåg själfva staden. I en kungörelse af den 19 Jan. 1776 förständigades husägarne att ha sina gatulyktor snyggt hållne och klart lysande samt tillräckligt högt från marken upptrissade. Lyktorna skulle vara tända höst- och vintertiden under den mörka delen af dygnet.

Belysningstiden berodde för resten helt och hållet på ny och nedan. Alltså fick man ibland tända kl. 4 på eftermiddagen, men också släcka kl. 6. Senare än till kl. 12 på natten kom ingen belysning i fråga. I öfrigt fingo stadens lyktor tjäna som signaler för såväl tändningen som släckningen.

De Argandska lampornas, ja äfven de därförut varande oljelampornas period var dock ej att klaga på i jämförelse med den, som föregick denna, då man betänker, att därunder alls ingen gatulysning ifrågakom och de goda göteborgarne antingen fingo vägleda sig med medhafda facklor eller också trefva sig fram i mörkret bäst de kunde. I senare fallet, och om olyckan ovilkorligen skulle vara framme, var det en lycka i den, om man till exempel törnade mot en husknut eller ett kvarstående fordon, hvilket alltid var mindre obehagligt än att ränna rätt emot en värjspets och få den tvärt igenom magen. Fall sådana som det sistnämnda voro visst icke ovanliga i en tid, då litet hvar var klädd i värja, således äfven rusige nattuströfvare, de där, efter att ha lämnat »skänkeriet», som oftast pröfvade sin färdighet i att föra vapen genom att utdela värjstötar i becksvarta mörkret mot imaginerade motståndare.

Härmed äro vi inne på kapitlet om nattbevakningen. Med den har det tidtals varit både si och så beställdt i Göteborg. Stadssoldaterna, hvilka funnos redan i förra hälften af 1600 talet och ännu uppgå till ett antal af 45, voro till en början ordningens upprätthållare såväl under dagen som natten. Slutligen afsöndrades dock från dem en särskild för nattbevakningen afsedd så kallad brandvaktskår, hvars verksamhet upphörde 1848. Den fick oftast uppbära mycken smälek för sitt görande och låtande, men än mer för sitt uraktlåtande. När brandvakten någon gång icke slumrat in på en trappa och förnam skrålande eller annars fridstörande vandrare, strax var han framme med sin långa sax, en underlig tingest, som genom att appliceras på fridstörarens ben, försatte denne i hardt när orörlighetstillstånd. Nu användes skramlan som signal om bistånd af någon annan möjligtvis icke sofvande kamrat, och när så förstärkning anländt, tågade man af till den af oss förut omnämnda finkan, där delinkven-

ten fick afvakta morgondagen för ransakning och dom. Brandvakten eller de s. k. paltarne brukade utgå kl. 9 på kvällen och hade till åliggande att hvarje timma halft ropande, halft sjungande låta höra följande nattväktarrop:

Från eld och brand
Och fiendehand
Bevare Gud vår stad och land!
Klockan är — — slagen! —

något naturligtvis mycket angenämt för de innevånare, som älskade en ostörd nattro. Men brandvaktskarlarne skulle förstås hållas vakna, och för den skull fick sofvandet understundom vika. Kanske vardt man dock till sist så härdad, att vanan segrade öfver hörselorganet.

Nyssnämnda år bildades på initiativ af dåvarande polismästaren, sedermera handels- och politie-borgmästaren C. H. Ewert en ny nattväktarkår. Saxarne utbyttes mot »huggare» — korta sablar — men skramlorna bibehöllos, ehuru i förminskad form efter engelskt mönster och kallades nu som mäst »snattror». Till en början hade de nya nattväktarne, liksom de förra brandtvaktskarlarne, inga särskildt begränsade vaktområden, utan fingo gå hvar det dem bäst syntes. En behöflig ändring därutinnan inträffade dock snart nog eller i början af 1850 talet. Kåren räknade omkring 50 man och stod under hela sin verksamhetstid under befäl af löjtnant K. F. Bohle. Den upplöstes med utgången af år 1868, då poliskåren öfvertog dess tjänstgöring.

Det slappa upprätthållandet af ordningen under förgågna tider gjorde oordningen stor i förhållande till hvad den är i våra dagar. Abderitiska förordnanden förbättrade just icke förhållandet. Till sådana räkna vi landshöfding Löwenhjelms vid midten af 1840 talet utfärdade förbud för stadens innevånare, enkannerligen de kvinliga och tarfligare, att utan fullt giltigt skäl vistas ute å stadens gator efter kl. 10 på aftonen. Man tänke sig en sådan förordning! Dock: den är med sitt intrång på den oförvitlige samhällsmedlemmens frihet nästan otänkbar för vår tid. Faktiskt är emellertid, att den

funnits och att, hvilket var att förutse, en mängd vedervärdigheter för litet hvar skulle af den blifva en följd. Att för nattväktare och ridande patrull — äfven sådan fanns nämligen då — pröfva giltigheten af personers utevarande tillhörde icke de lättaste uppgifterna. Också blef det hela ett förfarande à la godtyckligsystem, som måste göra och äfven gjorde ett obehagligt intryck på alla. Visserligen brukade en medföljande piga, som bar på en lanterna, gälla som intyg på, att nattvandrarne utgjorde ett herrskap, som var på väg hem från en supé eller familjefäst; men som det icke alltid föll patrullen in att respektera lanternan, hälst sådana, för att skydda mot antastande, började begagnas som falsk flagg, fick man så godt som helt och hållet inställa sena aftonsamkväm. Det hörde visst ej till ovanligheten, att en ensam piga, som i sin pligtkänslas ifver förgätit medtaga lanterna och för sin dödssjuka matmors räkning skyndade till apoteket efter medikamenter, anhölls af patrullen och mellan tvänne hästar släpades till vaktkontoret, under det att matmodern i bästa fall plågades i andlös väntan, i värsta fall »kolade af», kanske just tillfölje uteblifna läkemedel.

Det ynkliga tillståndet gaf den redan omnämnde gymnasiiadjunkten Lomberg ämne för en visa, som på sin tid sjöngs med begärlighet. Den lydde som följer:

Lyssna, o stad!
Borgare, ämbetsmän, stån i parad!
Och du plebejiska skara
Kräla på knäskålar bara!

Husbonde! stäng
Porten och kör se'n ditt husfolk i säng!
Mästare! gossen, gesällen
Håll inne om kvällen!

Nymf, du hör hit,
Du får ej gå utom eget gebit,
Se'n klockan tio är slagen:
Så lyder höfdingalagen.

Schåare, tyst!
Våga ej mucka ett endaste knyst.

Öppnar du smutsiga truten,
Smäller det bums på minuten.

Och du polis,
Som omkring gatorna spejar, var vis:
Mutor ej tag: tänk på ändan:
Hamp spinnes flitigt på sländan . . .

Att man icke kommenderar fria samhällsmedlemmar som man kommenderar en trupp värfvade soldater, och att det finns andra medel för upprätthållandet af ordning och sedlighet, fick emellertid herr landshöfdingen nogsamt lära af den förbittring, hvarmed man mötte hans brutala förordning, som naturligtvis icke heller blef långlifvad.

Som vi nu stå här i gatkorset under den gamla lyktbågen och se Torggatan rätt framför oss, så ha vi på höger hand de numera i grosshandlarne C. O. och J. Kjellbergs ägo befintliga

f. d. Hallska husen.

Sällheternas minnen smärta,
Sällheternas hopp bedraga,
Deras njutning är en dröm.
Wallin.

De upptaga öfver hälften af det kvarter de tillhöra och begränsas af Torggatan, Sillgatan och Östra Hamngatan. Åt sistnämnda gata vetter hufvudfasaden af den stora byggnad, som en gång utgjorde det Hallska residenset. Åt Torggatan åter, äfvensom åt Sillgatan, som i parentes sagdt en gång burit det vida ståtligare namnet Hertingsgatan, består den forna Hallska egendomen af dels obebyggda tomter, dels oansenliga hus. Bland de senare förekommer en smal inåt gården belägen envåningslänga, hvars fönster prydas af arkader, burna af pilastrar. Denna byggnad användes nu till magasin, men var en gång platsen för rike Halls enskilda teater, på hvilken, enligt traditionen, till och med Lars Hjortsberg en gång skall hafva uppträdt. Här hade också John Hall sitt museum, denna underliga samling mineralier, stuffer, keramiska föremål, zoologiska märkvärdigheter m. m., hvari eftervärlden velat finna ett af bevisen på den rike mannens originella smak och planlösa idéer.

Då John Hall — »född millionär, död utfattig» — vordit en rikskunnig personlighet, och Göteborg varit platsen icke blott för hans vagga, utan ock för större delen af hans sagolika lefnad, anse vi oss här böra i sammandrag meddela det hufvudsakliga af hvad man känner om denna, man må väl gärna säga, psykologiska gåta, hvars lösning i viss mån försvårats, sedan den nyare forskningen ställt henne i en ny och visserligen icke ofördelaktig dager.

Till en början några data.

John Hall d. y. föddes år 1771. Vid fadrens död omkring 1800 öfvertog han de storartade affärerna. År 1805, den 19 November, gifte han sig, och 1811 upplöstes äktenskapet genom skilsmässa. Den märkliga Hallska konkursen inträffade 1807, och först efter ett därpå följande mer än tjugoårigt armod afled Hall vid jultiden 1830.

Det Hallska namnets uttalande så, som om det skrefs med blott ett l har sin förklaring i dess skottska ursprung. John Hall d. ä. var nämligen skotte och inflyttade tillsammans med tvänne bröder till Sverige efter midten af 1700 talet samt skapade sig genom lyckade affärsspekulationer en förmögenhet, hvarmed ingen annan i landet kunde täfla. Denne man tyckes icke ha gifvit sin ende son, den sedan så beryktade John, de bästa råd och lärdomar, och det uttryck, som traditionen tillagt honom: »Si, min son kan aldrig bli fattig och behöfver således icke arbeta» torde nog ha ägt sin grund i verkligheten.

Matthew Consett, den reseskildrande engelsman, som vi förut citerat, gästade det Hallska hemmet, både det i staden och det på Gunnebo. Det var sommaren 1786. Han omnämner Hall d. ä. som en köpman af högt anseende på platsen och framhåller särskildt det eleganta och vänliga emottagande han af honom rönte. Af den uppmärksamhet han egnar åt mat och dryck får man veta, att det Hallska bordet bjöd hufvudsakligast på sötsaker, men dock äfven på mer bastanta anrättningar, såsom *a chader* — »en svensk fogel» — och *a cock of the wood*, pudding m. m. Hvar och en af gästerna passade upp sig själf och hjälpte den nästsittande. Viner och annan dryckjom stodo på bordet, men man drack inga skålar. Damerna voro synnerligen tjänstaktiga med att fylla glasen. Efter middagens slut fördes de af herrarne till angränsande förmak och kabinetter, där kaffe serverades. Efter tvänne timmar fick man thé. Därefter underhöll man sig med musik och kortspel, som räckte intill dess supéen serverades. Sällskapet utgjordes till ej obetydlig del af officerare, så till lands som sjös.

Af det anförda finner man, att det på en göteborgsmiddag för 100 år sedan gick ungefär på samma sätt tillväga som i våra dagar. Unga John vandes således tidigt vid rikemans njutningar och fick förvisso ofta höra skrytets och öfvermodets ord, så som

då fadren, efter att ha lånat Gustaf III 150,000 rdr, ropade till sin kassör: skrif upp det där på vinst och förlustkontot! Men enär fadren, kanske mindre af kärlek till konsten än af fåfänga, gjorde sin natursköna egendom Gunnebo till ett fullständigt konstmuseum, förskönadt af, bland andre, Sergel och Desprez samt italienaren Frulli, utbildades därigenom hos unga John sinnet för det sköna, som tidigt fann uttryck i konstnärliga sysselsättningar. Sålunda har man redan från hans ynglingaår teckningar, etsningar och akvareller af honom, visserligen utan egentligt värde, men dock vittnande icke blott om fallenhet, utan ock om en skicklighet, som kunde mäta sig med bättre dilettanters. Änskönt konst och vetenskap föga beskyddades i Göteborg på Halls tid, fortsatte han att med sakkännedom öka fadrens konstsamling å Gunnebo, hvarjämte han sökte gagna vetenskapen såväl genom sina samlingar på dennas område som genom anteckningar i zoologiska, kemiska och mineralogiska ämnen, hufvudsakligen hämtade ur utländska skrifter.

Detta och mer talar mot den gamla slentrianen, att han ej kammade sig, ej tvättade sig, ej klippte sina naglar, ej rakade sig, ej ömsade kläder o. s. v., genom hvilket allt han nästan ständigt skulle ha spridt en förpästande lukt omkring sig. Föga stämmer ock detta öfverens med, att han i sitt hem såg som sina gäster ej blott stadens allra främsta personer, utan också medlemmar af furstliga familjer, särskildt den fördrifna franska kungafamiljen, af hvilken Ludvig, grefve af Provençe, sedermera konung af Frankrike, samt prinsarne af Angoulême och Berri år 1807 bodde hos honom. Att emellertid John Hall var en mäkta underlig människa lider intet tvifvel. Fadrens idislande tal om den outtömliga förmögenheten vardt honom till den grad en trosartikel, att han strödde ut pängar som en dåre. Assignationer brukade han som oftast skrifva äfven på visit- och killekort, på brefkonvolut o. s. v., allt utan bokföring. Högst opraktisk i affärer, sysselsatte han sig mäst med stora framtidsplaner inom vetenskap och konst. Hans lynne var lika excentriskt som envist, och hvad som låg honom på hjärtat uttryckte han på ett mycket originelt sätt. Dock ha vi af ännu lefvande äldre personer hört, att deras föräldrar, som mindes Hall från hans bättre dagar, skildrat honom såsom en bildad människa med nästan ideel natur och mycken grannlagenhet i sitt umgänge. Han lärer därjämte varit god och välgörande. Som ett bevis därpå är att anföra, att han efter den stora branden 1802 uppbyggde kostbara skjul för de brandskadade, en handling, hvari dock hans fiender och deras eftersägare funnit blott en yttring af skryt och fåfänga, hvaraf han också hade en god portion. Så torde högfärd mera än kärlek ha varit anledningen till att han gifte sig med den sjuttonåriga friherrinnan Gustafva

Constantia Koskull, dotter till öfverinspektoren vid tullen i Göteborg krigsrådet Koskull. Någon kärlek från hennes sida lärer ej heller förefunnnits: hon åstundade endast att bli rik. Det var således från båda hållen ett s. k. resonnementsparti. Efter något mer än ett år födde hon honom en dotter, som i dopet erhöll namnet Christina Charlotta Mariana, en händelse som dock ej grundlade någon egentlig kärlek mellan de unga tu. Emellertid frossade de tillsammans ett par år, därunder hustrun, som var vidtberömd för sin skönhet, fängslade alla män, som kommo i hennes väg, särskildt den nyssnämnde hertigen af Berri. Nu lefdes det stort på allt vis. Det äkta paret åkte efter spann och åt på guldfat. Därtill hölls öppen taffel. Allt gick i sus och dus. Men efter två år var det redan slut på fröjden, enär affärerna då befunnos så intrasslade, att konkurs var oundviklig. Kontorspersonalen, med Halls faktotum Carnegie i spetsen, hade nog gjort sitt till för att bringa ställningen till en åtminstone skenbar brant. Nu var det mindre än någonsin fråga om kärlek från unga fruns sida. Hade hon förut framstått som ett bortskämdt barn, en nyckfull och själfsvåldig ungdom, visade hon sig nu, ehuru kvick och tjusande, som en raffinerad och lättsinnig äfventyrerska. I motgångens stund öfvergaf hon sin make och skaffade sig hastigt och lustigt en ny sådan i en baron Wedel. Med denne fortsatte hon sitt extravaganta lif, intill dess hon en vacker dag föredrog det fria äktenskapet med en ung köpman. Efter åtskilliga år slutade hon sina dagar i Danmark. Där fanns hon en morgon död i sin säng, utan föregående sjukdom.

Senare delen af Halls historia tillhör mindre Göteborg än Stockholm. Dit begaf han sig redan innan hans konkurs var utredd, och där förföll han så småningom till det yttersta. Gäckad i sina förhoppningar på rättvisa och genomträngd af den fixa idéen att ovilkorligen skola processa sig till sin förlorade förmögenhet, vardt han för hög och låg, där han år ut och år in ströfvade kring med sina rättegångshandlingar, en af stockholmsgatans ryktbaraste personligheter, igenkänd på sitt antika och cyniska yttre, sitt långa och gråa skägg samt sin oundgängliga eskort af gatpojkar.

Ett af bevisen på Halls stora egenhet är att finna i den dåraktiga förlikning, som han ingick med sina kuratorer, just då högsta domstolen stod i begrepp att till hans fördel afgifva utslag i den rättegång han med en allt trotsande ihärdighet fört mot dem under ett tjugotal af år.

Af de 100,000 rdr banko han enligt förlikningen skulle få erhöll han själf aldrig ett öre, och från den dagen var och förblef Hall en eländig tiggare. Den skärf han som sådan mottog ville han dock hälst gälda med något alster af sin grafstickel. Under alla de vedervärdigheter, som tillhörde hans senare lefnad,

hade nämligen hans gamla kärlek till konsten icke förbrunnit, och ännu in i sina sista lefnadsdagar trodde han på sin kallelse som konstnär, i det han flitigt öfvade sig i litografi, en på den tiden hos oss ännu ny konstgenre.

Hans hopp att eftervärlden skulle glömma tiggaren för konstnären har icke förverkligats. Tvärtom nämnes han allt fortfarande såsom ett riktigt vidunder af dårskap och snuskighet, ett varnande exempel på hvarthän slöseri, högfärdsgalenskap, bizarrerier och allehanda förvillelser kunna leda. Oss synes dock, som om, ifall någon beklagat honom med hänsyn till hans dåliga rykte, han med allt skäl kunnat svara med Beaumarchais' Figaro: »Et si je vaux mieux qu'elle.» . .

Det Hallska namnet fortlefver ännu i Göteborg på kvinnolinien.

* * *

Innan vi lämna vår plats under lyktbågen, kasta vi en blick på andra huset från hörnet åt vänster till. Det är numera ett trevånings privathus med alldagligt utseende, men var förr en teaterbyggnad och visade då en helt annan fasad. N:o 12 Sillgatan är nämligen den forna »Lilla Teatern», som byggdes 1818 och invigdes samma år den 19 November. Här roade sig det teaterälskande Göteborg till omkring 1840, då teatern slopades. Mången äldre göteborgare talar ännu med förtjusning om det lilla Thaliatämplet, som hade både logerader och parterr, skimrande ljuskrona och prydligt målad ridå. De många tyska operett- och balettsällskap, som här periodiskt uppträdde, lefva särskildt i fröjdfullt minne.

Men vi fortsätta vår väg utmed Torggatan. När vi uppnått Spanmålsgatan, se vi midt framför dess västra ändpunkt en genom afsatser delad granittrappa, som leder upp mot Kvarnbärget. Vid trappans fot ligger på vänster hand ett gammalt gulmåladt tvåvånings trähus, hvars gård är afstängd från Nedre Kvarnbärgsgatan medelst ett plank. Å planket är en port, och öfver denna står N:o 11.

Hunna hit, ha vi uppnått det så kallade

Wadmanshuset.

> Often in a wooden house
> a golden room we find.
>
> *Longfellow.*

Icke som skulle denna byggnad en gång varit skalden Wadmans tillhörighet. Hans jordiska ägodelar nådde

icke till hus och tomt, äfven om dessa, så som här är fallet, varit att finna vid en trång bakgata. Men Wadman var tillfreds ändå, och att han trifdes godt i den hyrda kammaren, därför borgar den omständigheten, att han i den bodde under en lång följd af år.

»Claëssonska trädgården», som terassformigt höjde sig upp efter nyssnämnda bärg, men af hvilken nu knappast finnes mer spår än ett ensamstående träd, är ett gammalt göteborgsminne, som ännu någon gång låter tala om sig. Märkvärdigare än den, är dock det nämnda, nedom den forna trädgården liggande huset, som på Wadmans tid ägdes af underskulten Magnus Claësson och hvars inre, särskildt de gammaldags trappbalustraderna, vittnar om en hög ålder. Också torde det förskrifva sig från 1750 talet. Det är dock, såsom vi redan antydt, icke husets ålder och dess möjliga antikvariska intresse, som skapat dess ryktbarhet. Vi lämna alltså de gamla trappbalustraderna i sitt värde och uppsöka i stället en dubbeldörr, som från husets baksida direkt från gården leder in till ett lågt, på undra botten beläget rum, som har två fönster åt gården och ett åt gatan, alla med blott två rutor i höjd. I detta rum bodde Wadman. Den gamla runda kakelugnen med inbrända blå målningar, densamma hvari skalden kokade sin torftiga näring — för det mästa sill och potatis — fanns ännu för några år sedan, men har sedermera måst gifva vika för en ny af modernare form. I fönstret åt gatan var det, som Wadman vid ett Carl Johansbesök på 1830 talet, då allmän illumination var påbjuden, uppsatte en mindre vanlig transparent, bestående af ett oljadt pappersark, som upplystes bakifrån af tvänne taljdankar, och hvarpå han skrifvit följande värs:

Fast trångbodd, midt emot ett jungfruhus,
Fast kungen aldrig färdas denna gata,
I kväll jag tänder mina björnars ljus,
Att packet ej må trycka eller prata.

I sista raden hade ursprungligen stått *undra* i stället för trycka. Ändringen var en snärt åt en bekant tidningsutgifvare Magnus Prytz, som vid ett föregående kungabesök år

1832 lagt sin oppositionslusta i dagen såväl genom tidningsuppsatser som en i sin bostad vid Drottningtorget anbragt, för stenkastning utsatt transparent, föreställande ett ynkligt och utmagradt Göta Lejon, innefattadt mellan årtalen 1809 och 1832.

Wadman var dock icke den ende, som vid tillfället hyllade Carl Johan med originell transparent, ty en sådan var väl äfven den, som fanns uppsatt å huset N:o 20 Norra Hamngatan, hvars ägare, tysk till börden och slagtare till yrket, tolkade sin loyalitet i följande värs, som strålade under transparentens brokiga emblemer:

Ich treibe meine Schlachterei
Und bleibe meinem König treu,
Und wer den König thut verachten
Den werd ich wie ein Ochsen schlachten.*

Hvad nu Wadmanshuset vidkommer, så väntar det fortfarande på en minnestafla, som för den förbivandrande kunde upplysa om, att det var här som J. A. Wadman lefde och dog. Då Göteborg har så få minnen att kärleksfullt omhulda, så undra vi, om ej husets inköpande och ett testamentariskt förordnande om dess bibehållande i dess nuvarande skick vore en handling, värdig en göteborgs-mæcenat.

Vi undra blott.

* * *

Vid slutet af Nedre Kvarnbärgsgatan, men med ingång från Sillgatan, ligger

Kronhuset.

Det antages vara stadens äldsta byggnad, utan tvifvel uppförd ganska snart efter det staden blifvit anlagd. Den mäter i längd 48 meter och i bredd 14 ½ meter, den är mu-

---

* Jag lefver af mitt slagteri
Och vill min konung trogen bli,
Och den, som kungen djärfs förakta,
Den skall jag som en oxe slagta.

rad af rödt tegel och har två våningar samt är försedd med ett ofantligt högt och brant tak, som bildar gafvelvinklar med fyra fönstergluggar i höjd, så att det ser ut, som om huset hade fyra vindsvåningar.

Med sina 28 kontreforter, sina gamla orappade murar och sitt sällsamma tak är huset för vår tid ganska underligt att skåda. Det är Kronans tillhörighet och har, så vidt man vet, alltid tjänat till tyghus, ehuru det nog också användts för andra ändamål. Så inrättades år 1659 dess undra våning till rikssal för den riksdag, som här hölls 1659—60, därvid konungen till landtmarskalk nämnde friherre Gustaf Posse, landshöfding i Kronobärgs län, under det biskopen i Linköping Enander förde ordet för prästeståndet, borgmästare Prytz för borgarståndet och Per Erikson från Upland för bönderna. Det var således här, som Carl X Gustaf för sista gången talade till ständerna, och det var också här, som hans son, den femårige kronprinsen, hyllades till konung under namn af Carl XI.

År 1680 inrättades den en gång som rikssal begagnade bottenvåningen till kyrka för garnisonsförsamlingen, som allt-intill dess staden 1883 erhöll territoriel indelning, fick som medlemmar räkna äfven till garnisonen icke hörande personer.

Kyrkans inre erinrar i mycket om våra gamla landtkyrkor. Hon upptager större delen af husets längd och hela dess bredd, men har däremot en jämförelsevis ringa höjd. Predikstolen är hennes bästa prydnad. I fyra af dess nischer stå i trä uthuggne bilder af de fyra evangelisterna, och öfver altaret, som till fonddekoration har ett förgyldt kors på himmelsblå grund, synes i taket en förgyld sol, hvari står: Jehovah.

På ena långväggen hänger en gammal oljemålning, som visar Frälsarens nedtagning från korset. Den har till inskrift: Si thet är vår Gud. Es. 25: 9.

I taket hänga tre mindre ljuskronor af messing. På den ena står gifvarens, Nils Påfvenfelts, namn och vapen.

Orgeln förskrifver sig sig från 1832.

Närmast väster om Kronhuset hade staden under sin första tillvaro sin begrafningsplats, begagnad i första rummet

af domkyrkoförsamlingen, men äfven af tyska församlingen, intill dess denna genom bortsprängning af bärget söder om dess kyrka där erhöll plats att jorda sina döda.

Till Kronhuset höra flere, dess rymliga gård omgifvande byggnader, uppförde på olika tider och inrymmande verkstäder, förrådsrum, tygstatens expeditionslokaler samt fortifikationschefens och tygmästarens boställslägenheter.

* *
*

Efter besöket i Kronhuset göra vi en liten afstickare in på Tyggårdsgatan och finna här i hörnet åt Köpmansgatan

Göteborgs Handels- och Sjöfarts-tidnings hus.

Det är frihet, att min egen öfvertygelse
verkar alla mina gärningar.

Aristoteles.

I början af 1870 talet kunde man ännu på den plats, hvarest ofvannämnda byggnad står, finna en skröplig, af ålder och ovårdnad medtagen träbyggnad, ofvan hvars ena ingångsdörr länge hängde ett gammalt järnskylt, som, prydt med slef, vinkel och hammare samt årtalet 1773, upplyste om, att här var muraregesällernas härbärge. Det gamla och murkna måste dock falla för det nya — det nya tidningspalatset, som gjorde början med att rensa ett territorium, hvars för våra dagar egendomliga och missprydande byggnader trotsat tiden med en exempellös kraft. Handelstidningens nya hus ligger nämligen på »Lilla Bärget», som gått fritt från de stora eldsvådor, hvaraf staden fordomtima så ofta hemsöktes, och hvars flästa byggnader, företrädesvis de åt Sillgatan, vittna om hur man i Göteborg byggde på slutet af sexton- eller början af sjuttonhundratalet. I huset N:o 7 har man särskildt att ännu se en antik, från husets äldre dagar befintlig kakelugn med årtalet 1746.

Men vi återvända till Handelstidningens hus. Kasta vi en blick på dess yttre, finna vi det vara en ståtlig, i rohbau uppförd trevåningsbyggnad, och göra vi ett besök i dess inre, blir oss snart klart, att allt här är på bästa sätt styrdt och

ställdt för den stora tidningens bekvämlighet. Undra våningen upptages af annonskontor och tryckeri, hvilket senare äfven lämnar ett utmärkt bok- och accidenstryck. En trappa upp ha vi sätteriet, boktryckerikontor m. m. Tredje våningen disponeras af redaktionens många medlemmar, som här ha sina särskilda arbetsrum.

Huset började uppföras 1875, och följande år den 22 Oktober invigdes det med en fäst, som vittnade godt om förhållandet mellan arbetsgifvare och arbetstagare samt i öfrigt utmärkte sig för den fribetsanda, som gjort Handelstidningen till vårt lands volyminösaste dagliga tidningsblad, ett organ af stor betydelse för utvecklingen af vårt politiska lif.

Knappt sex år därefter kunde tidningen fira sitt 50 års jubileum. Första numret af Göteborgs Handels- och Sjöfartstidning utkom nämligen den 7 April 1832, tryckt i Abr. Ericssons tryckeri under redaktörskap af Magnus Prytz, göteborgare och handelsbokhållare. Till en början var tidningen blott ett merkantilt lokalblad, men började så småningom att äfven bjuda på politiska uppsatser. Med 1850 talets ingång, kanske redan därförut, egnade hon jämväl sin uppmärksamhet åt literatur och konst, hvarjämte inre samhällsfrågor började att då mera lifligt diskuteras i hennes spalter.

Prytz var tidningens ägare till 1848, då han sålde den till Johan Sandvall från Jönköping. Redan 1851 skedde dock en ny förändring i tidningens förvaltning, orsakad af att Sandvall då helt plötsligt lämnade fosterlandet. Nu uppstod Handelstidningens Aktiebolag, hvars egentliga ägare voro Måns Prytz och C. J. Lindskog, af hvilka den förre dock snart ånyo afträdde för att slå sig i ro på landet — det natursköna Kolboryd, 2 mil från Göteborg.

Handelstidningens nuvarande hufvudredaktör är den namnkunnige Sven Adolf Hedlund, som i sådan egenskap gagnat henne, samhället och fosterlandet sedan 1852.

Bland fasta, på platsen varande medarbetare från tidningens äldre skeden äro följande att särskildt märka: P. D. Lomberg, C. M. Ekbohrn, Herm. Bjursten, J. M. Wimmerstedt, J. M. Rosén och Viktor Rydberg.

Till nuvarande redaktionen räknas, bland andre, Jonas Philipsson, Mauritz Rubenson, Henrik Hedlund, C. A. Sohlman och A. W. Södergren samt, icke förglömmandes, den kände skriftställaren Karl Warburg, som isynnerhet riktat afdelningen »Literatur och konst».

> I spetsen för svärtade leder förut
> Går ljusets odödliga fana.
>
> *Topelius.*

Här torde vara platsen att nämna några ord om stadens **öfriga tidningar och boktryckerier förr och nu.**

Den första tidning, som trycktes i Göteborg, var *Göteborgs Veckolista.* Den började utgifvas 1750. Formatet var ett litet kvartark och utgifningstiden hvarje Lördag. Öfriga göteborgstidningar från tiden närmast därefter voro *Göteborgska Magasinet,* från 1759, samt *Göteborgska Veckobladet,* båda utgifna af »magasinsskrifvaren» lektor Joh. Rosén och fortsatta af lektor Gothenius, *Göteborgske Spionen,* hvars utgifvare var gymnasiadjunkten Bengt Öhrvall, *Göteborgske Nyheter, Göteborgs Skeppslista, Hvad Nytt, Hvad Nytt?* — med Rosén som redaktör — *Den filosofiske Storprataren* och *Göteborgs Allehanda. Göteborgs Tidningar,* börjad 1786 och *Göteborgs Stifts Tidning,* började 1789, afsluta raden af göteborgstidningar från 1700 talet.

Alla de olika tidningar, som därefter från Göteborg utgått, kunna vi ej uppräkna. De förnämsta ha varit *Aftonbladet,* hvars första nummer utgafs i Sept. 1811, och *Göteborgs-Posten,* som började 1812. Från senare tider förskrifva sig *Söndagsbladet* och *Söndagsmagasinet, Göteborgs Dagblad, Göta Runor,* utgifven af P. D. Lomberg, m. fl.

Ofvannämnda tidning Göteborgs-Posten må dock ej förblandas med det i våra dagar existerande högerbladet med detta namn. Nuvarande **Göteborgs-Posten** räknar nämligen sin tillvaro först från 1859. Anledningen till dess uppkomst torde närmast varit, att flere af de samhällets medlemmar, som i politiska och sociala frågor icke alltid stodo på Handelstidningens ståndpunkt, önskade ett eget organ för sina

åsigter, hvartill kom att man rätt allmänt kände behofvet af en morgontidning. En energisk och i allo dugande man såsom företagets grundläggare fann man uti boktryckaren D. F. Bonnier, som då ännu innehade den af honom 1844 anlagda och sedan under en lång följd af år väl bekanta D. F. Bonniers Bokhandel, en firma, som särskildt under sin anläggares regime utöfvade en ganska omfattande och för Göteborg mindre vanlig bokförlagsverksamhet. Bonnier var i många år Göteborgs-Postens förste man, ej blott såsom ledare af dess ekonomiska angelägenheter, utan äfven som redaktör, i hvilken senare egenskap han allt som oftast försåg bladet med af honom själf författade artiklar.

Företaget gynnades så väl, att tidningen, ifrån att först ha utgifvits blott två gånger i veckan, redan från 1860 års början kunde utkomma dagligen. År 1873 öfverlät Bonnier tidningen till ett aktiebolag, men kvarstod till sin död 1881 såsom dess ekonomie-styresman.

Det är tydligt, att en tidning med 25 år på nacken riktats af ett större antal pännor. Bland tidigare, fast anställda medarbetare må nämnas literatören Axel Krook, som stått företaget nära allt från dess början intill närvarande dag och som särskildt varit verksam inom utrikesafdelningen, men äfven redigerat afdelningen »Från konst- och bokvärlden». Vidare: lektor F. Th. Blomstrand, literatörerna Karl Lidberg, Birger Schöldström och Victor Sjöberg, fil. doktor O. M. Thulin och literatören Aron Jonason, den senare ännu medlem af redaktionen och väl bekant äfven utom samhället för sina kvicka tillfällighetskväden, men kanske än mer känd såsom en af banérförarne för »göteborgswitzen».

Tillfälliga bidrag ha lämnats af, bland andra, O. P. Sturzen-Becker (Orvar Odd) Siegfrid Wieselgren, Harald Hjärne och N. P. Ödman.

Bland tidningens många korrespondenter torde särskildt böra framhållas P. F. Mengel (Göran) och pariserbrefskrifvaren G. Renholm.

Hufvudredaktör är sedan 1873 fil. doktor Fr. Åkerblom.

Bland öfriga tidningar, som f. n. ha Göteborg till utgifningsort, äro följande att märka: *Förposten, Nyaste För-*

posten, Göteborgs Veckoblad, Göteborgs Marknadsberättelse, Dagbladet och *Snällposten.*

År 1650 fick staden sitt första boktryckeri. Dess anläggare var Amund Nilson Grefwe, hitskaffad från Nyköping af biskop Brunnius. Ännu 90 år därefter eller då Cederbourg utgaf sin beskrifning öfver Göteborg, hade tryckeriet, som då ägdes af Lars Unge, blott en konkurrent. Denne var Johan Ernst Kallmeyer, som 1734 hit införskrifvit ett andra tryckeri.

Bokprässen har aldrig haft något favorithem i Sveriges andra stad. Hvad den här åstadkommit är jämförelsevis litet. Förlagsverksamhet är nämligen en gren af det merkantila, hvarifrån den stora handelsstaden afstått. Kanske har han därtill varit nödd och tvungen, ty af skriftställare finnas här icke många, och de som finnas låta gärna sina arbeten utkomma i hufvudstaden, brännpunkten för Sveriges literära lif.

Den första i Göteborg tryckta bok var den år 1650 från ofvannämnde Amund Grefwes tryckeri utgångna »Doct. Josuæ Steugmanni Christelige Nyåhrs-Gåfwors Apoteek, Enfalleligen förswenskat Aff Erasmo Joh. Huss», af hvilken raritet Musei boksamling har ett exemplar, dit föräradt år 1872 af grefve Carl Snoilsky.

För närvarande har Göteborg 14 boktryckerier.

* * *

Vi återvända till Sillgatan. Efter att ha passerat förbi huset N:o 2, som enligt hvad vi förut nämnt, var Sahlgrenska Sjukhusets första lokal, finna vi strax till höger

Posthuset.

Det ligger ungefär där, hvarest den forna Masthamnen tog vid i öster, och rigtar sin fasad åt Packhusplatsen.

Omöjligt är icke, att du vid betraktandet af denna byggnad skall anmärka, att ej alla dess delar stå i full harmoni till hvarandra, att särskildt tornen förefalla dig relativt tunga och att byggnaden i sig har något kulissartadt; men du skall helt visst å andra sidan medgifva, att en del dekorationer, såsom det af G. W. Billqvist modellerade riksvapnet, pilastrar,

balustrader och urnor m. m., ge åt det hela ett visst behag, och att tomtens irreguliera form har för arkitekten varit en svårighet, som han icke utan skicklighet öfvervunnit.

Som du ser, är huset två våningar högt och försedt med framskjutande midtel- och sidopartier, hvilka ha höga, tornlika takresningar. Genom midtelpartiets tränne dörrar inkomma vi i en stor och präktig vestibul, hvars tak uppbäres af åtta korinthiska kolonner af gjutet järn. Till höger finna vi här afdelningen för ankommande poster jämte brefbärareexpedition och till vänster paketpostkontor. Andra våningen disponeras af afdelningen för afgående poster.

Huset uppfördes 1871. Dess former äro danade efter ritning af arkitekten J. A. Westerberg. Stilen är renässans.

* * *

Vi behöfva ej gå längre tillbaka än till början af 1850 talet. Från sydvästra hörnet af nuvarande Packhusgatan sträckte sig långt ut i älfven åt väster till en hög och ytterst smal gammal träbro, som så småningom krökte sig i rigtning åt Stenbron. Denna träbro kantades på ömse sidor af segelfartyg och var att anse som en pendant till den ångbåtsbrygga, som, belägen söder om Stenbron, kallades »Långa bron». Området för nuvarande Packhusgatan bildade då en öppen och alldeles ovårdad strandsträcka här och hvar med lämningar af de utanverk, som en gång försvarade staden åt älfsidan. Sommartiden mådde den maskulina delen af stadens ungdom af tarfligare klassen alldeles förträffligt på denna plats. Älfven erbjöd nämligen här ett ypperligt badställe, och den öppna planen var en icke mindre ypperlig afklädningsplats, hälst trafiken här var så godt som ingen. Under soltorkningen, som föregick påklädningen, roade sig de yngste med att spela »pota», under det de äldre föredrogo »krona och klafve», kanske någon gång omväxladt med upprepandet af den gamla historien om »*Liljas graf*», hvilken hörde platsen till. Historien rörde sig om ett förändringsarbete med den gamla, ursprungligen för båtmaterialier afsedda, men i det närmaste till ett träsk vordna hamn, Masthamnen kallad, hvilken, smal och lång med rigtning från norr till söder, hade sitt inlopp från Stora Hamnkanalen mellan västra ändan af Norra Hamngatan och ett då för tiden å nuvarande Packhusplatsen befintligt gammalt tullhus. Stadens myndigheter hade beslutit hamnens uppgräfning såväl af sanitära skäl som ock för att till den förflytta handeln med fiskvaror. Som kanalisering och grundmurade stenkajer härför tarf-

vades, utgjorde arbetet ett för sin tid storartadt företag. Det utbjöds på entreprenad, och för detsamma fastnade, såsom den minstbjudande, kopparslagaremästaren Carl Erik Lilja, som grep verket an med lustigt mod. Detta var 1836. Följande år på hösten, en söndags eftermiddag brast emellertid fördämningen tillfölje stark västlig blåst med åtföljande hög stigning af vattnet. Den redan lagda delen af kajmuren rasade, och Lilja själf, som vid tillfället befann sig på platsen, var nära att omkomma. Den stora förlust, som denna händelse medförde, jämte arbetets kostbarhet i öfrigt bragte entreprenören på obestånd och gaf åt detsamma benämningen »Liljas graf», en benämning som hållit sig fast i minnet ända intill våra dagar.

Kopparslagare Lilja, född i Lenna i Småland 1796, var en i många hänseenden märklig man. Född och fostrad i ett medellöst hem, hade han aldrig åtnjutit någon skolundervisning. Hvad han kunde hade han lärt sig själf, men att detta, åtminstone i vissa delar, icke var så obetydligt, därför borga hans många och aktningsvärda arbeten till kommunens bästa. Så hade han några år före arbetet med Masthamnen verkställt en större uppmuddring af Västra Hamnkanalen, därvid han för vattnets utpumpning begagnade ångkraft, något på den tiden sällsynt i vårt land. 1839 anlade han det första gasverket i göteborgstrakten, nämligen det vid Henningska spinneriet i Mölndal, och då Göteborg skulle bygga sin första ångbåt, gamla »Göta Älf», var det han som gjorde dess ångpanna, enär någon mekanisk verkstad för sådana arbeten då ännu ej fanns i Göteborg. Under 1834 års koleraepidemi var Lilja en af medlemmarne i den då bildade sjukvårdskomitéen, därvid han ådagalade både kraft och mod. Han tillhörde ock stadens 24 äldste, var ledamot af Drätselkammaren och i öfrigt anlitad med alla möjliga kommunala uppdrag, hvarjämte han fungerade som ålderman vid det vällofliga kopparslagareämbetet och därefter som ordförande i Handtverksföreningen. Slutligen att nämna, vardt han 1850 brandmästare vid stadens brandkår och innehade denna befattning till sin död den 12 Okt. 1860.

Mången har fått sig lysande vedermälen för mindre gagnande förtjänster!

Tull- och Packhuset.

Därom är att säga, att det år 1866 stod fixt och färdigt efter att ha slukat en summa, som i rundt tal uppgick till 300,000 kr. Härför hade dock erhållits en äfven skönhetssinnet tillfredsställande enkelt storartad byggnad, i hvars former, särskildt fönsterbågarnes och listverkens, spåras den

romanska stilens karaktär. Ritningen till huset är gjord af arkitekten Heilborn, som här gifvit företrädet åt smaken för rohbau. Så är reveteringen af klinkert med hörnstycken, gesimsar och en del öfriga orneringar af sand- och täljsten. Till hufvudbyggnaden, som har två våningar med ett midtelparti om ännu en våning, höra tvänne fristående flyglar, begagnade till packhus och transitomagasin. I den norra inrymmas också konfiskations- och kassörskontor samt hamnbanans järnvägsexpedition. I hufvudbyggnadens andra våning finna vi kansli, sjötullkammare, nederlags- och uppbördskontor, i undra våningen åter tolagskammare, bevakningsinspektionens kontor, afvisiteringslokal och hamnkontor.

* * *

Redan länge ha vi observerat två ansenliga byggnader, isoleradt belägne på höjden af Kvarnbärget, som i forna tider också kallats Lilla Otterhällan. Den ena af dessa byggnader är ett folkskolehus och den andra

Navigationsskolan.

Hit flyttade denna läroanstalt den 1 Oktober 1862 från en trång och otillräcklig, vid Hvitfeltsplatsen belägen, år 1842 uppförd byggnad, som sedermera begagnades af dåvarande Göteborgs treklassiga elementarläroverk och nu degraderats till värdshuslokal för den tarfligare befolkningen.

Navigationsskolans nya byggnad är en gåfva af framlidne brukspatronen James Robertson Dickson, som, under förutsättning att staden upplät fri tomtplats, erbjöd sig att på egen bekostnad låta uppföra ett nytt hus för navigationsskola och observatorium, ett erbjudande som naturligtvis af staden tacksamt antogs.

Huset utmärker sig för sin strängt enkla byggnadsstil. Det är uppfördt efter ritning af major A. W. Edelsvärd under ledning af skolans förutvarande lärare, framlidne kaptenlöjtnanten Carl Anton Pettersson, som på herr Dicksons bekostnad företog en resa till England, Tyskland och Frankrike i och för studerandet af dylika byggnader. De båda männens

samarbete kröntes med framgång, enär Navigationsskolans hus med sina rymliga lärosalar och i öfrigt ändamålsenliga anordningar tillfredsställer ganska högt drifna anspråk.

I den stora vestibulen, till hvilken man direkt inkommer genom husets hufvudingång, står i en nisch midt mot ingången en kolossal staty, som föreställer Poseidon, kufvande vågorna. Konstverket är utfördt i Höganäslera och därefter bronseradt. Det förskrifver sig från skulptören Ringh och är, äfven det, en gåfva af brukspatron Dickson.

Undervisningens hufvudämne är naturligtvis navigation; men skolan lämnar äfven kunskap i ångmaskinlära, skeppsbyggnadskonst, sjöhandelsrätt, bokhålleri, välskrifning m. m. Hon har en del goda astronomiska instrumenter och ett i sitt slag utmärkt bibliotek.

Från byggnadens västra torn signaleras dagligen med den å tornplatån uppsatta **tidkulan**, som stiger 5 minuter före kl. 1 och sänkes på half stång 3 minuter därefter samt nedfaller kl. 1 och 14 sekunder, stadens tornur och fatalie-ur särskildt till efterrättelse.

Den bärgshöjd, hvarpå Navigationsskolans hus tronar, har fått sitt nuvarande namn, Kvarnbärget, däraf, att väderkvarnar förr här varit uppsatta. Till ersättning för dem har bärgets nordöstra sluttning fått en så småningom ökad husmängd, nu liksom i stadens äldsta dagar mäst bebodd af tarfligare klassen. Denna stadsdel ödelades af en svår eldsvåda den 10 April 1793, då 70 hus afbrände och gjorde nästan alla gemene män af stadens garnison husville, enär dessa i allmänhet voro här inlogerade.

Från det förut omnämnda Wadmanshuset är vägen uppför bärget numera mycket bekväm, och ett besök på platsen lönar mödan, enär utsigten därifrån är af anslående art, kompletterande den från utsigtsplatsen vid Tjänstemannakvarteret. Änskönt själfva bärget saknar den vegetation, som man gärna anser nödvändig såsom förgrund för en vackar vy, förtjänar dock utsigten sitt loford, hälst den ingen gång urartar till fogelperspektiv, utan tvärtom har hela karaktären af en skön panorama. Den bjuder först och främst på en öfverblick af Göteborgs hamn med dess rörliga lif. I rigtning at

sydväst slingrar sig nämligen älfven mot sitt utlopp, rätt nedanför vår ståndpunkt vidgad till omfånget af en sjö och på sin södra sida begränsad af stundom höga bärg, Masthuggsbärgen, öfversållade af byggnader, hvilka liksom stå uppstaplade på hvarandra. Vid bärgens fot pulserar det rörliga handels- och sjöfartslifvet, från vår plats yttrande sig i väldiga brädgårdar, rykande fabriksskorstenar och en skog af master, som tyckes sträcka sig halfmilslångt i fjärran. På älfvens andra sida ha vi i nordväst det så godt som fristående Rambärget med dess löftesrika skogsplanteringar, detsamma på hvilket Christian IV, Danmarks konung, en vårdag år 1644 själf uppsteg för att rekognosera terrängen, omväfd af fientliga kulor från Sankt Eriks bastion.

På samma sida bortom Hisingsstrandens mångfaldiga fabriker och upplagsplatser dominerar Lindholmens Mekaniska Verkstad med sina under arbete på sliperna och i dockorna varande Hefaistosverk.

Spanar du ännu längre ut, skall du se, hur älfven till sist liksom borrar sig in mellan gråa stenväggar. Det är dock endast en synvilla. Ingenting stäcker hans kungsväg. Tvärtom vidgar han sig allt mer och mer, till dess han uppgått i den vågmassa, som bortom grund och klippor, fyrar och sjömärken vid synranden tyckes ingå en ljuf förmälning medhimlahvalfvets oändliga blå.

* * *

Länscellfängelset.

Dyster natt låg alltid på mitt hufvud.
Vitalis.

Då fråga uppstod om uppbyggandet af ett nytt cellfängelse för länet, ansågs platsen för den forna bastionen Sankt Erik — i sitt raserade tillstånd vanligen kallad »Sankt Eriks hörn» — såsom den därför lämpligaste. År 1857 reste sig också här ett slottlikt fånghus, som dock måhända kunnat åtnöja sig med en något mindre vacker belägenhet. Som det nu ligger, bildar det för den resande, som kanalvägen anländer till Göteborg, den så godt som mäst framträdande syn-

punkten af staden. Emellertid är det i arkitektoniskt hänseende visst ingen motbjudande anblick. Därför har K. Fångvårdsstyrelsens byggnadskontor sörjt på det bästa, därigenom att det lämnat en ritning, enligt hvilken byggnaden försetts med flyglar, kreneleringar, tinnar och torn m. m., det hela hållet i kastellartad medeltidsstil.

Etablissementet har öfver 100 celler och är dessutom försedt med sjukrum, korridorer, promenadgångar, ekonomilokaler, bostadsrum m. m., allt enligt nutidens fordringar på detta område.

Åt länets häradsrätt och Göteborgs Rådhusrätts andra afdelning äro i södra flygeln tvänne sessionssalar inrättade.

* * *

Hisingsbron.

Und weiterhin die Ebne,
Die stolz der Strom durchzieht;
Und fern die blauen Berge,
Gränzwächter von Granit.
Anastasius Grün.

Vi stå på bron öfver Göta Älf. Älfven är sig lik, rinnande nu som för två hundra femtio år sedan, då Göteborg var den yngsta af Sveriges städer. Som vi stå här, sväfvar ofrivilligt vår tanke tillbaka till förflutna tider, och ju längre den framtränger i dem, desto mer försvinner sten efter sten af hvad våra fäder och vi förverkligat i form af gator, torn och befästningar. När den så hunnit få två och ett halft århundrade bakom sig, återstår ej annat än en sumpig däld med en långsträckt vass såsom gräns för den mot sitt snara utlopp raskt glidande älfven.

Tvärs öfver denna gifves då ännu ingen ordnad förbindelse och är ej heller af nöden, då ju vinterkölden ger en bra isbro och enskildas båtar under sommaren underhålla den ringa trafik, som gifves. Så förblir det i 230 år. Men då eller den 31 Oktober 1849 sker en för sin tid storartad förändring, som högtidhålles med regementsmusik, orationer och champagnedrickning. Då inviges nämligen en färja, en vanlig med handkraft drifven färja, afsedd för turer mellan staden och Kvillebäcken.

Den alltjämt ökade samfärdseln mellan dessa platser talar dock högljudt om det ofullständiga i detta kommunikationssätt. En bro öfver älfven! heter det. Detta önskningsmål varder dock först år 1874 uppnått, men då med den dyrbara svängbro, på hvilken vi nu stå.

Bron är förfärdigad vid Eriksbärgs mekaniska verkstad och uppsatt under ledning af sin konstruktör major J. G. Richert. Hon är 187 meter lång — således den längsta af stadens 40 broar — och hvilar på omkring 60 järnpelare. Genom en mekanism, så enkel och sinnrik, att hela det väldiga midtelpartiet svänges af blott två män, kan hon, så ofta behof däraf göres, bereda lättvindig genomfart för ångbåtar och större seglare. Hon upplyses vid mörkrets inbrott af 18 lyktor och har 14 utsprång, ett slags altaner, som gifva platser för 10 bekväma hvilsoffor.

Det hela — ett storverk för våra förhållanden — är af en lätt och smidig form och företer med de långt ut i farleden utlöpande afledarne, som försetts med utkikshus, sinapor och kulörta signallyktor, en ståtlig anblick.

Direkt från bron kommer man till en nära dess midt, således i själfva strömfåran, anlagd **badbassin**, som sommartiden bereder uppfriskande kallbad.

* * *

Sankt Eriks torg är stadens så godt som yttersta plats i norr. Köpenskap idkas icke på detta torg, så framt vi ej till sådan skulle hänföra den »folkmarknad», som vid tiden för den forna Larsmässan här hålles och hvilken år 1882 vardt hit förvisad från Gustaf Adolfs torg. Liflighet råder här icke desto mindre, och därtill bidrager i ej obetydlig mån hamnjärnbanan, som går tvärs öfver torget för att sträcka sig utmed Skeppsbron till Järnvågen. Till rörelsen medverkar dock i än större grad **Lilla Bommens hamn**, som är torgets gräns i öster och sedan hösten 1872 tilläggsplatsen för kanalångbåtarne. Endast i söder begränsas torget uteslutande af byggnader, bland hvilka de **Hasselbladska husen** äro i synnerhet anmärkningsvärda för sin rika och smakfulla arkitektur, hvar-

för de ha arkitekten Adrian Peterson att tacka. Särdeles framstående i detta hänseende är det i storslagen renässansstil hållna hörnhuset, som intager platsen för det forna tullvakthuset, en liten envånings stenbyggnad, hvilken på sin tid var ett riktigt Gehenna för alla dem, som ville undgå tullvisitation. Det andra af de Hasselbladska husen, äfven det i renässansstil, sträcker sig midt igenom kvarteret och vetter således äfven åt Klädpressaregatan. Det är ett affärspalats i stort. Det fängslar uppmärksamheten genom sina kolossala öfverfönster och i öfrigt solida former. Sedan 1876 härbärgerar det firman F. W. Hasselblad & Co:s kontor och kortvarulager. De inre lokalerna äro mönstergilla. Kanske skulle man lika riktigt kunna säga den inre lokalen, ty huset, som saknar gård, utgöres nästan uteslutande af ett enda stort lagerrum med en areal af omkring 600 kvadratmeter. Detta lagerrum får sin belysning uppifrån genom det ofantliga taket, som är sammansatt af järn och glas. Spiraltrappor leda från rummets midt upp till öfver hvarandra sig höjande etager eller gallerier, burna af järnkolonner.

Etablissementet torde vara det största i sitt slag icke blott i Göteborg, utan i hela den Skandinaviska Norden.

Utgående från det närbelägna Lilla Bommens torg leder rätt åt öster en nyanlagd chaussé, planterad med tvänne rader träd. Vi följa densamma och stanna snart framför den stolta fasaden af

Bärgslagernas Järnvägars Stationshus.

Det är uppfördt efter en i renässansstil utförd ritning af arkitekterna Axel & Hj. Kumlien och visar en åt söder vettande hufvudsida om två våningar, båda af ansenlig höjd. Det har ett stort midtelparti och två skarpt framskjutande sidopartier, af hvilka det förra höjer sig med en tredje jämförelsevis låg våning. Till detta midtelparti leder en bred och hög granittrappa, från hvilken man genom tränne dörrar inkommer i en rymlig vestibul. Öfver den mellersta af dessa dörrar synes Bärgslagsbanans sköldemärke, och allra öfverst krönes en stor urtafla af Göteborgs vapen i rikt cementeradt

arbete. Samma midtelparti visar äfven Västergötlands och Dalarnes vapen.

I fonden af förenämnde vestibul finna vi biljett- och tidningskontor samt bagageexpedition. Från korridoren till höger om vestibulen inkommer man i väntsalarne, af hvilka första klassens har en utstyrsel, lika smakfull som enkel.

Andra våningen upptages hufvudsakligast af kontor för verkställande direktören, byråafdelningens tjänstemän m. fl.

Huset fullbordades år 1881 och har kostat omkring 350,000 kr.

* *
*

Bärgslagernas station intager i det närmaste centrum af af den forna »Hultmans holme» och utgör det anmärkningsvärdaste af det territorium, hvilket ännu i dagligt tal benämnes Gullbärgs vass. Detta territorium, omsorgsfullt fyldt och planeradt för ett schackbräde af hus och gator — Mårten Krakowsgatan, Surtegatan, Vikingsgatan, Kämpagatan, Torsgatan, Trollhättegatan, Björngatan m. fl. — står dock ännu så godt som obebygdt. Staden vill icke åt detta håll. Han har sin dragningskraft åt hafsidan till, och ditåt vidgar han sig äfven, om han ock därvid skulle tränga in sig nedom besvärliga bärgshöjder, såsom å forna Hasselbladska ängen eller i Annedal. Också torde ifrågavarande territorium med sina ofta dunstmättade ångor från Hisingsvassen vara i sanitärt hänseende mindre lockande än de ödetomter, som i öster och väster erbjuda sig till bebyggande.

Då vi således ej ha mer att här skåda, ändra vi kurs och rigta vår promenad inåt äldre stadsdelar förbi det år 1728 inrättade **Stadens Kurhus**, en för syfilitiskt sjuka afsedd, å platsen för den forna bastionen Gustavus Primus belägen, helbregda-anstalt.

Inkomne på Nils Ericsonsgatan, ha vi ej gått många steg, förr än vi stå vid en öppen plats, i hvilken Spanmålsgatan utmynnar. Vid denna gata observera vi ett ofvan husraden uppskjutande torn af genombrutet järn. Den byggnad det tillhör påkallar vår uppmärksamhet, hvadan vi närma oss densamma och finna den vara S:t Josefs Kapell, oftare kalladt

Katolska Kyrkan.

Hon ligger vid en trång och dyster gata och är inklämd mellan höga hus. Icke desto mindre väcker det lilla tämplet uppmärksamhet genom sitt förenämnda torn och sin götiska fasad. Denna upptager endast tre fönster i bredd, men dessa äro rundligt tilltagna och innefattas af fyra sträfpelare, som sträcka sig mot taklisten för att till sist uppgå i med korsblommor försedda fialer.

Det inre är vackert. Det är icke långt, icke heller bredt, men det är högt och framför allt ljust, glädtigt. Äfven här råder den götiska stilen. Dagsljuset infaller från ena sidan genom fyra smärta spetsbågsfönster, som äro omgifna af höga pilastrar, hvilka tillsammans med den motsvarande väggens, bilda tio stöd för det med korshvalf försedda taket. Koret är femsidigt. Det får sin särskilda belysning genom ett takfönster och är från kyrkan afstängdt medelst en kommunionsbänk, bakom hvilken altaret är placeradt. Detta smyckas af ett förgyldt krucifix samt — i enlighet med bruket i de katolska kyrkorna — blommor och vaxljus. Altartaflan är en målning i olja af Johann Schraudolph i München. Den är till kyrkan skänkt af biskop Laur. Studach och föreställer den helige Josef med Jesusbarnet, vid hvars fot Erik den helige af Sverige och martyren Laurentius knäböja. Koret har vidare i tvänne höga nischer statyer af apostlarne Petrus och Paulus samt två större oljemålningar, som framställa Flygten till Egypten och Josefs död, således till sitt innehåll stående i samband med altartaflan.

Från koret nedhänger den i silfver arbetade eviga lampan, som har formen af ett törnekransadt, bevingadt hjärta.

Predikstolen är anbringad vid tämplets östra sidovägg gent emot ett åt Jungfru Maria egnadt altare, rikt på lefvande blommor och bladväxter. Såväl predikstolen som sistnämnda altare med dess karniesbåge, inom hvilken den hvitskimrande madonnabilden har sin plats, äro vackra skulpturarbeten, målade i ekfärg. I samma färg äro också bänkarne hållne.

Vid ingången observera vi ett vigvattenskärl af kristall och därofvan en offerbössa. Å den senare står: »Saliga

äro de barmhertiga, ty dem skall ske barmhertighet. Math. V. 7.»

Kyrkan är utmärkt i akustiskt hänseende. Hon vardt färdig 1865 och invigdes i Juni samma år. Katolska församlingen i Göteborg var dock stiftad redan en tid där förut. 1863 hade den nämligen egen predikant, och förrättades gudstjänsten då och intill dess nuvarande kyrkan blef fullbordad i det invid liggande, församlingen numera tillhöriga huset eller N:o 18 Spanmålsgatan.

Församlingen omfattar för närvarande något mer än 100 själar. Den står närmast under subordination af påfvens i Rom apostoliske vikarius i Stockholm, som tillsätter dess pastor.

* * *

Vi ha nu att välja på olika vägar för vår vandring. Fortsätta vi Spanmålsgatan åt väster, så kunna vi ej underlåta att vid passerandet af hörnhuset snedt mot nyssbeskrifna kyrka hviska i ditt öra: Därinne på undra botten ha »Fribytaren på Östersjön», »Den siste athenaren», »Bibelns lära om Kristus» och många andra snilleverk skådat dagen. De där böckerna äro dig välbekanta, och du förstår genast, att huset gifvit bostad åt deras berömde författare. I sin gamle vän S. A. Hedlunds hem bodde här Viktor Rydberg under en lång följd af år eller till dess han knöt Hymens band och i sammanhang därmed anordnade åt sig ett eget hem.

Men för att vinna tid återvända vi samma väg vi kommit och vika in på Götgatan. Här finna vi i hörnhuset N:o 7 en byggnad, i hvilken under början af vårt århundrade mången göteborgare haft en glad stund. I detta hus fanns nämligen »**Herr Söderlings stora salong**», och den uppläts till mångahanda förströelser. Mäst togs den dock i anspråk af Thalias präster och prästinnor, som här, konkurrerande med de å stadens ordinarie teater uppträdande, bragte gudinnan sina offer i form af tragedier, komedier och pantomimer. Bland öfverstepräster från förenämnde tid är särskildt att nämna Kungl. Priviligerade herr Pratte, som ofta uppträdde i nämnde salong och vanligen hade en rik repertoir. År 1812 t. ex. bjöd han på så omväxlande saker som »Doktor Faust eller Den förskräckande helvetesfärden», »Angelo, stor bandit genom kärlek», »Brandvakterna eller Bröllopet om midnat-

ten», »Horia och Kloska eller Röfvarebandet i Siebenbürgen», »Konungen Admedus eller Oraklet», »Filind och Laura eller Den försökta svartsjukan», »Maria, den halshuggna drottningen, eller Svartsjukan genom bref», »Fan är lös eller Striden mellan peruken och hårpiskan», för att nu icke namnge en hel mängd andra »heroiska dramer», »förvandlingsbaletter» och »permanenta efterspel». Ageringstiden var hela tre timmar, räknad från kl. 6 à 1/2 7 e. m. Man skulle väl således tycka, att priset per afton, 1 rdr rgd, icke var obilligt, men så föreföll det likväl publiken, som till svar på sitt offentliga knot fick af herr Pratte den upplysande upplysningen, att den, som inte ville betala en rdr, kunde låta bli. Dock satte han slutligen ned entréen till 36 sk. à premier och 24 sk. à second, och det var ju gentilt gjordt.

I herr Söderlings stora salong — herr Söderling var till professionen gästgifvare — fick man också se Kungl. Priviligerade herr Bährs »Mekaniska, fysiska och magnetiska Hand-Experimenter uti flere förändringar», hvarjämte, för att att taga i högen af här uppträdande konstnärer, herr Michael Yay med fru tid efter annan bjöd på enahanda nöjen i tre akter, varierade med en af det äkta paret utförd ungersk nationaldans, komiska duetter, buktalerier med mera i den vägen.

* * *

Det f. d. Söderlingska huset vetter jämväl åt Kronhusgatan, som intill midten af 1600 talet kallades Vintergatan. Denna gata har intet anmärkningsvärdt att bjuda på, om ej en å fasaden af huset N:o 22 befintlig minnestafla, uppsatt med anledning af att huset vid den stora eldsvåda, som 1794 ödelade större delen af nordöstra staden eller omkring 87 byggnader, ensamt och liksom genom ett underverk undgick förödelsen. Å taflan står i förgylda bokstäfver och under ett allseende öga:

Anno 1794

Sj för Gud är ingenting omöjliget. ty hans wägar äro underliga. Herran har tagit. Herran har åter gifwit igen. Wälsignad ware Hans namn evinnerliga.

Kronhusgatan utmynnar åt öster i Norra Larmgatan. Snedt emot dess mynning åt söder till stod en gång det gamla Länshäktet, dystert att skåda. Grått och fult och klumpigt i sig själft, omgafs det af en gråstensmur med träpalissad, som icke var stort mer tillfredsställande för ögat, hvarjämte den

i forna tider från dylika inrättningar oskiljaktiga skampålen med tillhörande tortyrredskap äfven här hade en allt annat än undangömd plats. På 1850 talet gick emellertid det gamla häktet all världens väg för att bereda rum åt statens järnvägsbyggnader. För Västra Stambanans räkning togs det första spadtaget den 30 April 1855, och den 4 Dec. 1856 kunde man från ungefär den plats länshäktet några år förut intog för första gången fara med bantåg från Göteborg, då man kom så långt som till Jonsered. Sedan flyttades dock stationen till sin nuvarande plats, dit vi komma genom att låta vår väg beskrifva en vinkel utmed Nils Ericsons- och Köpmansgatorna, i hvilkas ena hörn vi under N:o 23 förstnämnda gata finna en af Göteborgs allra äldsta byggnader, det 1666 uppförda **Kronobageriet.** Inom kort stå vi framför

Statens Järnvägars Stationshus.

Detta var ursprungligen en af stadens vackraste byggnader. Arkitektens djärfhet att sammanföra de romanska och götiska byggnadsstilarne, den förra representerad af rundbågade fönster och den andra af sträfpelare och fialer hade krönts med afgjord framgång, till stor del beroende därpå, att det afsigtliga i förfaringssättet var uppenbart. Af utvidgnings- och andra nödvändighetsskäl har emellertid huset sedermera undergått åtskilliga förändringar, som komma den ästetiske granskaren att tala om brist på arkitektonisk hållning. Till dessa förändringar räknar man i första rummet det nu befintliga mansardtaket. Byggnaden har dock ännu tillräckligt i behåll af sin ursprungliga prydlighet för att göra sin mästare, major A. W. Edelsvärd, all heder. Dess fasad åt Drottningtorget visar öfver andra våningens midtelfönster en urtafla, som ofvan sig har det gamla riksvapnet tre kronor, lyftadt af tvänne lejon i cementeradt arbete.

Inkommen genom byggnadens hufvuddörr, står man i en vestibul, hvarest man har biljett- och tidningskontor samt bagageexpedition midt framför sig och väntsalarne på sidorna. Af dessa är den för första och andra klassens passagerare försedd med kolossala järnvägskartor, omsorgsfullt målade fal resco.

I andra våningen äro byråer för järnvägens särskilda funktioner.

Banhallen är synnerligen rymlig. Den håller i längd 92 meter och i bredd 29 3/4 meter. Taket är till ej obetydlig del af glas. Gafvelfasaden åt väster visar ett dråpligt götiskt hvalf och har fyra sådana fialer, som förr prydde äfven hufvudbyggnaden.

Bangårdens öfriga byggnader, tillsammans med stationshuset uppskattade till ett värde af en half million kronor och utgörande godsmagasin, lokomotivstall, förrådshus, mek. verkstad m. m., ha sedan 1858 tid efter annan tillkommit. Stationshuset vardt färdigt sistnämnda år.

* * *

Den resande, som anländer till Göteborg med statens järnbana, mötes vid utträdet från stationshuset af anblicken af det rymliga

Drottningtorget.

Vid dess västra sida ligger ett af stadens förnämsta hotell, **Hotell Kristiania**, som väcker uppmärksamhet genom en utmed hela fasaden löpande elegant veranda af glas och järn, framför hvilken lagerträd och trädgårdssoffor med bord äro sommartiden placerade. I hotellet finnas restauration och kafé.

I öster begränsas torget af **Arbets- och Försörjningsinrättningens hus**, en enformig murstäcka om 104 meter, som visserligen ej är till prydnad. Den är emellertid, ehuru knappt trettioårig, dömd till bortflyttning. Fastän anlagd i stor skala, är redan lokalen otillräcklig för att hysa det allt mer växande antalet fattighjon, hvartill kommer att platsen för en slik inrättning numera ej är rätt lämplig samt att stadens fullmäktige redan för flere år sedan beslutit, att Norra Hamngatan i sinom tid skall framdragas tvärt igenom byggnaden och torget utvidgas i rät vinkel med stationshuset. Den prydlighet, som härigenom kommer att vinnas, är ögonskenlig. Särskildt torde den en gång fullbordade Norra Hamngatan

med sin blifvande längd af omkring 1,400 meter varda af mäktig verkan.

Det fattigvårdshus, som enligt i Maj 1883 fattadt beslut kommer att ersätta det nuvarande, har åt sig fått plats anvisad å de i stadens södra utkant belägna egendomarne Landala och Gibraltar. Etablissementet kommer att jämväl innefatta dårhus, barnhus, ekonomi- och förvaltningsbyggnader samt skall vara färdigt inom 1888 års slut. Det offervilliga Göteborg tvekar ej att till förverkligande af detta beslut anslå närmare 1,300,000 kr.

Göteborg tillkommer hedern af att vara den första stad i vårt land, som ordnade vården om de fattige till en särskild välgörenhetsinrättning. Påtänkt redan 1795, kom dock fattigvårdsinrättningen till stånd först 1799. Den därvid mäst verkande kraften var doktor Per Dubb, öfver hvilken direktionen år 1806 till tacksamhet slog en skådepänning.

Inrättningen kallades länge »Holtermanska baracken» och var inrymd i en lokal, som ännu är till finnandes, nämligen huset N:o 3 Smedjegatan, till hvilken sedermera kom det nästliggande hörnhuset, förut tillhörigt assessor C. H. Ewert.

Här förblef fattigvården till dess den flyttades till sin nuvarande lokal.

Bakom fattigvårdsbyggnaden, men med uppkörsväg äfven från Drottningtorget, ha vi stadens **Skjuts- och Åkeri-inrättning**, som daterar sig från 1811. Ytterligheterna beröra hvarandra, heter det, och vi upprepa uttrycket, då vi tätt invid hvarandra finna stationen för den långsamma, halft förgätna skjutskärran och en af ändpunkterna för lokomotivet, denna nyare tidens uppfinning, som förflyttar oss från det ena stället till det andra med en underbar snabbhet.

Drottningtorgets gräns i söder är Stora Hamnkanalen med Södra Hamngatans bortom den befintliga byggnader, bland hvilka här särskildt framstår det bekanta hotellet Göta Källare. Midt framför oss synes mynningen af Stora Nygatan och något längre åt öster Trädgårdsföreningens Park, hvars lummiga trädkronor och ståtliga ingång behagligt smeka ögat. Tillägga vi att torget har tvänne gaskandelabrar och en cirkelrund granitomgärdad upphöjning med träd och buskar, så

ha vi angifvit det Drottningtorg som är. Kanske böra vi ock med några ord erinra om det som varit.

Då är att i första rummet nämna **Drottningporten**, som också kallades Österport, ibland äfven Nye port. Han hade sin plats längst åt väster — ungefär midt emellan Hotell Kristiania och Göta Källare — och var en ståtlig i renässansstil hållen byggnad om tre våningar. Självfva porten, hvars hvalf var rundbågigt, omgafs af ett par väldiga i bossagemanér utsirade pilastrar, ofvan hvilkas doriska bjälklag och fris höjde sig en bågformig fronton, som pryddes af tvänne hvilande lejon, en krönt sköld och några andra krigiska emblemer. Detta hvad exteriören angår. Åt stadssidan företedde porten ej samma grad af prydlighet, men var äfven där ett i sitt slag vackert arbete. En dorisk fris syntes äfven här. Fyra konsoler, omgifvande en maskaron, uppburo ofvan porthvalfvet en fronton, som kröntes af en s. k. »pot à feu» och inom ramen hade en dekoration af kanoner, kulor, fanor och svärd samt däröfver en sköld med krona. Från midten af självfva portgången ledde å ömse sidor ingångar till byggnadens inre, där svåra hvalf och förvaringsrum voro tillfinnandes.

Framför vindbryggan till denna port var det, som fredagen den 3 Oktober 1788 klockan 11 på aftonen en okänd och af blott ett fåtal män åtföljd ryttare måste dröja en rundlig timma, innan han blef insläppt, änskönt han med ömsom pockande enträgenhet, ömsom bevekande vältalighet sökte göra troligt, att han var ingen mindre än konungen själf. I detta hällregn och i denna utstyrsel kommer icke Sveriges konung, menade man. Väl hade generaladjutanten baron Lantingshausen dagen förut meddelat, att konungen skulle komma den af fienden hotade staden till undsättning, men att han skulle komma redan dagen efter var dock icke troligt, och att i dessa dagar, då dansken stod så godt som för dörren, lita på endast fagra ord var just icke rådligt. Slutligen fälldes dock bryggan, Drottningporten öppnades och in sprängde Gustaf III, inom kort hälsad af befolkningen med det vaknande hoppets glädje och jubel. Att detta hopp icke kom på skam känna vi: ett kraftigt uppträdande från konungens sida, understödt af innevånarnes villiga bistånd — och Göteborg, »denna pärla i min krona», såsom konungen uttryckte sig, var räddadt från sin mäst öfverhängande fara.

En af stadens byggnader, som i det längsta trotsade tiden, var **Slusskvarnen,** hvilken byggdes 1648 och kvarstod i två och ett kvart sekel. Den låg tvärt öfver kanalen ungefär där, hvarest nu en prydlig järnbro förmedlar trafiken mellan Hotellplatsen och Norra Hamngatan. Att ej den ritning, efter hvilken den gamla kvarnen var uppbyggd, genomgått skärselden af Nicodemus Tessins eller en dennes vederlikes granskning är

lika visst som att den relief, hvilken år efter år förlänades ytterväggarne genom alltjämt ökadt lager af mjöl och dam, icke var af sådant slag, att den kunde förmildra det hårda och stela i byggnadens former. Det var därför icke underligt, att talet om det vanprydande gamla kvarnhusets bortskaffande slutligen byttes i handling, hvilket skedde efter det kvarnens siste arrendator, F. Frænkel, afflyttat den 1 Oktober 1872, då hans kontrakt med staden var tilländalupet.

För att i behörig nivå uppehålla vattenståndet i Fattighuskanalen och Mölndalsån, äfvensom för att i dem bereda bättre vattencirkulation, måste man dock fortfarande ha en sluss. Lämpligaste platsen för en sådan fann man vara strax ofvan förstnämnda kanals utgrening i Vallgrafven, och här anlades nu af major J. G. Richert den nya, 18 meter långa och 5 ½ meter breda sluss med afloppskanal och dämme, hvilken är till verklig prydnad för platsen, omgifven som den är af eleganta kajer och ståtliga, horisontala järnbryggor. Å slusspiren står i uthuggen och förgyld skrift årtalet 1873.

Det är en sägen, att man fordomdags i kanalen mellan den nya slussen och platsen för den gamla anställt vattenprof med förmenta häxor och trollpackor. Det var förstås ett skådespel för massan, fullt ut så intressant som halshuggningar, spöslitningar och skamstraff af olika slag. Om de stackars anklagade flöto, betraktades de såsom skyldiga och dömdes till döden, men om de däremot sjönko, var det icke alldeles omöjligt, att de blefvo uppdragna innan ännu lifhanken brustit. O tempora, o mores!

* * *

Om de offentliga platser vi hittills passerat varit mäst egnade åt den allmänna samfärdseln, så möter oss nu ett område, inom hvilket den eleganta världen och medelklassen, söndagarne äfven den bättre delen af arbetsklassen lefva sig själf till behag i mindre hast och jägtande. Detta område är

Trädgårdsföreningens Park.

Den fattige Plet er bleven
et lidet, glimrende Fabelland.
Velhaven.

Denna park är Göteborgs stolthet. Den kallas i dagligt tal blott Trädgården och är stadsboarnes sommarnöje »par preference». Det är sagdt, att göteborgaren håller den så högt, att han aldrig kan få visa den nog för främlingen.

En resande vän kommer till staden. Har du sett Trädgården? Nej, inte ännu. Då frukostera vi där. Sagdt och gjordt, hvarefter den resande blir lämnad åt sig själf, ty affärerna hindra göteborgaren till fortsatt ciceron- och värdskap. Men den resande möter en annan göteborgsvän, som önskar se honom på middag. Hvar ska' vi äta? Hem till mitt kan jag ej bjuda dig, då min familj befinner sig på en badort; men hvad sägs om en middag i Trädgården? Tack du, jag åt där min frukost och ... Ah bah! vi äta middag i Trädgården. Och de äta middag i Trädgården. Turisten möter senare en tredje göteborgsvän, som, äfven han, vill visa sin artighet och också visar den, ty göteborgaren bjuder aldrig med armbågen, som det heter. Följden blir naturligtvis den, att man tillbringar äfven aftonen i Trädgården och där intager dagens sista mål med »avec».

I denna lånade skildring ligger dock åtskilligt öfverdrifvet. Göteborgaren vet nog att växla om med det, som står honom till buds. Att han emellertid är glad åt sin Trädgård och stolt öfver den därjämte kan ingen förtänka honom.

Stoltast äro måhända de, som erinra sig Trädgårdens område för något mer än 40 år sedan. Någon trädgård fanns där icke då, utan en äng, Segerlindska ängen, som egentligen var ett kärr af så intrafikabel beskaffenhet, att man icke utan största nödfall vandrade däröfver. Att af denna äng dock kunde blifva något annat var alldeles tydligt och klart för dåvarande kaptenen vid Göta Artilleri-regemente H. E. von Normann, en redan på den tiden originell personlighet, som dock var en verklig hortikulturvän med öppen blick för naturens skönhet. Bevis på hans kärlek till växter och blommor kunde man finna redan i hans hem; men denna kärlek skulle naturligtvis framträda på ett egendomligt sätt, och det gjorde den också däri, att hvad man här fick se af Floras barn var uteslutande kaktéer, dessa dock ordnade efter ett fullt vetenskapligt system. Under en utländsk resa, företagen på kunglig befallning och med artillerivetenskapligt ändamål — det var sommaren 1840 — reste den skarphufvade officeren förvisso med vaket sinne för allt det, hvari andra länder stodo före vårt. Ett synnerligt intryck gjorde på honom de stora botaniska och zoologiska trädgårdarne, och han återvände till fäderneslandet med full föresats att åt Göteborg skaffa något dylikt. Hans val med afseende å plats föll på Segerlindska ängen, hvilken han ansåg be-

höfva en omdaning äfven i sanitärt hänseende. I all tysthet utarbetade han kostnadsförslag och projektritningar m. m. samt meddelade därefter sin plan åt lifmedikus P. C. Westring, som med stort intresse omfattade densamma. Dessa män förenade med sig andra, hvilka jämväl kunna nämnas som Trädgårdsföreningens stiftare, nämligen kommerserådet J. Dickson, akademiedocenten friherre M. W. von Düben, med. dokt. A. G. Franck, apotekaren A. H. Grén, magister J. E. Areschoug och juveleraren J. E. Tengstedt. Efter det stadsmäklaren E. C. Thomée, mot åtnjutande af 4 % lifstidsränta, skänkt 5000 rdr banko till planens realiserande, gaf magistraten den 26 Maj 1842 kostnadsfri upplåtelse å Trädgårdsföreningens nuvarande jordområde eller omkring 18 tunnland, med vilkor att detsamma måtte danas till en angenäm promenadplats, där såväl fruktträd som ädlare vilda träd skulle uppdragas, blomsterväxter odlas och drifhus samt öfriga för ändamålet nödiga byggnader uppföras. Magistraten medgaf vidare att 5,000 rdr banko skulle i mån af behof få ur stadskassan utbekommas, sedan föreningen visat sig ha för ändamålet användt 16,500 rdr af egna medel, hvarjämte samma myndighet mot vissa vilkor medgaf att årligen under 10 år bisträcka med 1,000 rdr banko. Företaget ställdes i öfrigt på aktier och omfattades med allmänt intresse, enär man i det såg löftet om ett slags reservoir för luft, ljus och doft, där våra dagars äflande människobarn skulle kunna vid modern naturens barm få andas hälsa och glädje till vederkvickelse efter arbetet. Sådan är Trädgårdsföreningens uppkomsthistoria i sammandrag.

Vi närma oss nu de tränne eleganta järngrindar, som från Slussgatan leda in i lustgården. De bäras af fyra höga granitpelare, som äro försedda med präktiga gaslyktor. Vid den östra grinden befinner sig en kontrollapparat. Som vi ej ha årskort, erlägga vi vid den entréafgiften, 10 öre, hvilken brukar uppbäras af en dalkulla i nationaldrägt. Inkomna ha vi på höger hand det år 1875 uppförda hus, som inrymmer kontor samt magasins- frö- och växthandelslokaler, till hvilka lägenheter man ock kan komma direkt från Slussgatan. Vilda vinrankor slingra upp efter husets väggar och pelare, och innanför de kolossala spegelglasfönstren åt gatan ge oss redan de där exponerade växterna någon liten föreställning om hvad Trädgårdsföreningens växthus ha att bjuda på.

Hvilken af de båda här synliga vägarne skola vi nu taga? Denna i engelsk stil med slingrande gångar anlagda park erbjuder strax så många lockande vyer, att man stannar i

villrådighet. Må du gå planlöst och utan anvisning af någon ciceron. Kanske kommer du då först till en dam, snarare en liten sjö, anordnad genom konst, men med uttryck af en viss naturlig ursprunglighet i sitt fysionomi. På dess om vintern nästan alltid isbelagda yta har *Göteborgs Skridskoklubb* som oftast arrangerat sina gouterade fäster med skridskoåkning, musik, kulörta lyktor, glödgadt vin och godt humör. Men nu under sommaren beherrskas dammen uteslutande af en liten koloni befjädrade främlingar. Så finna vi här svanor — såväl svarta som hvita — många slags gäss, änder o. s. v., en del med lif och lust tumlande om i det våta elementet, andra åter kontemplativt njutande sin tillvaros »stilleben» å de soliga stränderna. Det hela erbjuder anblicken af en zoologisk trädgård i miniatyr. Dess bästa utsigtsplats är en liten i dammen utskjutande kulle, å hvilken du finner inbjudande hvilsoffor. Tröttnar du på naturens skådespel i de former det här erbjuder, kan du förnöja dig med åskådandet af ett konstens alster. Ett sådant intager kullens medelpunkt. Det är en metallgjutning af den tyske bildhuggaren August Kiss' vidtberömda grupp »Amazon, kämpande med en tiger», som vid sitt framträdande å Londoner-världsutställningen 1851 väckte ett så oerhördt uppseende och därifrån såldes till ett amerikanskt museum för 2,500 pund st.

Men vi kunna ej längre uppehålla oss på denna plats. Former och färger växla liksom i ett kaleidoskop och locka oss vidare. De sällsyntaste träd, tropiska växter, doftande boskéer, blomstergrupper i de mäst harmoniska färgsammansättningar, lena gräsmattor och skuggrika löfhvalf, korteligen, allt hvad tänkas kan af förtrollande fin och behaglig växtlighet finner du här, fördeladt och ordnadt med mästarehand.

Vid åsynen häraf spörjer du hvem äran af den allra första anläggningen tillkommer. Svaret blir: hortologerne Fr. Töpel och C. Liepe. Trädgårdsdirektör f. n. och sedan 1859 är Georg Löwegren, som omskapat det hela till hvad det nu är.

Utom förenämnde kulle har Trädgården ännu en, som höjer sig invid en krökning af Vallgrafven på grunden för den forna ravelinen Prins Gustaf. Den åskådare, som väljer

honom till ståndpunkt och rigtar sina blickar åt öster, skall framför sig se en lefvande tafla, som i sig har något af fantastisk fondridå. I taflans bakgrund spelar med präktigt tryck en springkälla, och till höger framträder ofvan trädtopparne det mäktiga midtelpartiet af trädgårdens nya växtpalats. Du må säga så mycket du vill, att endast konst och ej natur är taflans målsman. Denna konst är dock förtjusande vacker och skulle bestämdt taga priset vid täflingen med månget ganska fräjdadt landskap af idel natur. I närheten af nämnda springkälla ha vi trädgårdsdirektörens lilla boställshus, af hvars byggnadssätt nogsamt framgår, att det förskrifver sig från trädgårdens tidigaste år. Vackert är det just ej, men konstnärligt ordnade växtgrupper, hvari det är så godt som inbäddadt, mildra det gammaldags stela och linieräta i dess former.

Den mindre träddunge, som ligger midt för husets västra gafvel, var en gång platsen för Trädgårdens första restauration. Den kallades då Floras park med anledning af en i dess fond uppställd staty af blomstergudinnan. Här voro bord och stolar placerade, och i ett å planen utanför uppslaget tält hade man anbringat schweizeriskänken. Missminna vi oss ej, var det konditor Rubenson, som då »höll» här. Den breda gång, som rätt i norr och söder slingrar sig mellan f. d. Floras park och direktörshuset, var vid samma tid Trädgårdens mäst omtyckta promenadplats, hvartill i väsentlig mån bidrog att å verandan till nämnda hus ett om aftnarne musicerande mindre kapell hade sin plats.

Dessa anordningar blefvo dock snart nog alldeles för anspråkslösa. 1858 reste sig också icke långt härifrån en i mohrisk stil uppförd schweizeripaviljong, hvars yttre former bildades efter ritning af major Edelsvärd. Denna paviljong är densamma, som ännu begagnas. Ehuru sedan utvidgad och tillbyggd, hvarigenom den företer en helt annan stil än den ursprungliga, är den dock alldeles otillräcklig för nu rådande behof och ingalunda platsen värdig. Här är också att finna en i akustiskt hänseende mycket otillfredsställande musikpaviljong, hvilken liksom schweizeripaviljongen väntar på en värdigare efterträdare.

Helt annorlunda är det ställdt med Trädgårdens ekonomi- och växthus. Redan från början var det väl sörjdt för dem. Alla de äldsta växthusen äro dock redan slopade. Ett af dem var Viktoria Regia-huset, som uppfördes 1852. I det blommade för första gången i Sverige den majestätiska flodväxten, som icke långt förut blifvit till Europa införd från Syd-Amerika. Ett annat, det förra stora växthuset, ersattes 1878—79 med det nu befintliga, som i sitt slag är det största i Skandinavien. Det upptager en grundyta af 616 kvadratmeter, håller i längd 59 1/3 meter och midtelpartiet i bredd 26 3/4 meter. Högsta höjden är 14 3/4 meter. Byggnaden är ett sannskyldigt kristallpalats, hvars materiel utgöres af nästan uteslutande glas och järn. Det förskrifver sig från herrar Alex. Shanks & Son i Arbroath i Skottland och är till större delen uppsatt af engelska arbetare. Formerna äro särdeles rena och bidraga i förening med den väldiga glasmassan — omkring 3,525 kvadratmeter — till ett helt af utomordentlig verkan. Midtelpartiet, som vänder sina utspringande gaflar åt söder och norr, är synnerligen dominerande. Det sammanhänger med tvänne långsträckta sidobyggnader, som afslutas af hvar sin utåt fasaderna framspringande flygel. Inträda vi genom den västra ingångsdörren, finna vi strax en hel mängd gamla bekanta: hyacinter, tulpaner, azaleor o. s. v., omväxlande efter årstiden, men framför allt en den praktfullaste samling stora och mindre kamellior, planterade fritt i en inhägnad jordbädd i rummets midt och visande några exemplar, som uppnå en höjd af ända till 5 1/3 meter. Midtelpelaren beklädes af ett gammalt värdefullt ex. Lapageria rosea, som slingrar sig längs hela taket, och bakväggen upptages af finare klemetisarter.

Nästa afdelning bjuder, allt efter årstiden, på rosor, fuchsior, alprosor, akasior, finare slingerväxter o. s. v., men jämväl växter af mer ovanlig art. Så prunka här utmärkta exemplar af aloë, flockliljor, palmer och exotiska ormbunkar, bland hvilka sistnämnda ett i hög grad märkligt exemplar: Cyathea Burkei. Här finnes för närvarande äfven hela växtsamlingens nestor, en urgammal stamormbunke: Dicksonia antarctica.

Vi inkomma nu i byggnadens hufvudafdelning, det så kallade palmhuset, hvars mäktiga fägring genast slår besökaren i band. Med litet hjälp af fantasien förflyttas man här, tack vare den mäst fulltoniga färg och doft, till ekvatorns luftstreck. Det väldiga rummet bjuder nämligen på en mångfald sydlandsväxter, såsom palmer, cycadéer och ormbunkar, och dessa af i allmänhet jättelika dimensioner. Särskildt anmärkningsvärda äro en kinesisk dvärgpalm och en abyssinisk banan, hvars blad hålla en längd af mellan 4 $^3/_4$ och 7 $^1/_2$ meter. Flere af dessa ståtliga jättar äro fritt planterade i en af bekväma hvilsoffor omgifven djup jordbädd, hvars midtelparti utgöres af en vattencistern med ett melodiskt sorlande springvatten.

Invid norra väggen, som är beklädd med droppsten från Thüringen, leda tvänne spiraltrappor upp till en kring rummets sidor löpande balkong, som uppbäres af 16 smärta af lianartade växter omslingrade järnkolonner. Från denna balkong har man en ypperlig öfverblick af det hela, och här lifvas växtvärlden af ett antal sällsynta foglar i de mäst skimrande fjäderskrudar.

Äfven fjärde afdelningen smyckas af ett stort antal dyrbara tropiska växter. Så finna vi här exemplar af sagopalmen, kokos- och dadelpalmen, drakblodsträdet, kaffeträdet, papyrus, sockerröret m. fl., alla af stort intresse. Södra sidan af varmlafven i denna afdelning upptages af en mängd friplanterade frodiga Eucharis amazonica. Hvad som helt visst ej heller undgår besökarens öga är ett egendomligt grenadt, utdödt och delvis stympadt gammalt ekträd, som genom en ofantlig massa parasitväxter fått ett högst liffullt utseende. Här påkallas också uppmärksamheten af en åldrig Cereus hexagonus från Peru, skänkt af Botaniska Trädgården i Upsala, där exemplaret fanns redan på Linnés tid.

Femte eller sista afdelningen af detta Floratämpel inrymmer hufvudsakligast en dyrbar samling orkidéer och vattenväxter. För de sistnämnda finnes en af tegel och cement arbetad bassin af parallelogramform, i hvilken jämväl ett stort antal guldfiskar synes föra ett lekfullt sällskapslif. Ur bassinens jordbädd uppspira bland andra växter en massa tropi-

ska näckrosor, som i synnerhet sommartiden stå i rik blomning.

Bland gifvare, som riktat växtsamlingarne med dyrbara exemplar, ha vi att särskildt nämna herrar J. J. Dickson, Oscar Dickson, J. Rubenson, J. G. Malmsjö, W. Bull i London, L. Abramson och Th. Mannheimer samt Botaniska Trädgårdarne i Upsala, Lund och Kjöbenhavn.

Växthuset har, som det nu befinnes, kostat omkring 165,000 kronor, hvaraf 120,000 kr. åstadkommits genom ett amortabelt obligationslån, men med växter och allt representerar det flerdubbelt den nämnda summan.

Vi ha nämnt, att Trädgårdsföreningen i sin barndomstid åtnjöt anslag ur stadskassan och att företaget är ställdt på aktier. Aktiekapitalet uppgår dock ännu ej till 50,000 kr. och stadens bidrag har längesedan upphört. De jämförelsevis stora summor — cirka 30,000 kr. i aflöningar endast — som numera årligen erfordras för det helas underhåll och utveckling, måste således anskaffas på annat sätt, och de säkraste inkomsterna utgöras af inträdes- och årsafgifter till parken och växthuset samt hyra för restaurationslokalen, hvilka sammanlagdt gå till ungefär 36,000 kr. årligen. Resten tages af den behållning, som uppstår af handeln med frö, blommor och växter. Fröhandeln omfattar en årlig omsättning af cirka 250,000 ℔ diverse, till större delen botaniskt undersökta frösorter till ett värde af mellan 125 à 160,000 kr., under det att blommor och växter årligen säljas för omkring 50,000 kr. Det hela har således nått en utveckling, hvarom dess grundläggare helt visst knappt vågat drömma.

* * *

Med Trädgårdens norra entré till utgångspunkt vandra vi den nyanlagda, på ena sidan af en rad ärevördiga träd och på den andra af ett dyrbart järnstaket omgifna Slussgatan framåt, till dess vi uppnått den 1861 ombyggda Stampbryggan. Ha vi gått öfver denna, befinna vi oss å Fattighusgatan och äro därmed förflyttade till en af Göteborgs förstäder — förstaden **Stampen**.

Den kanal, som följer sistnämnda gata utefter hela dess längd, är en af stadens första anläggningar. Den tillkom redan 1624 för att från Mölndalsån inleda vatten till kanalerna i staden. De lindar, som pryda gatan åt kanalsidan, äro ej heller så späda, ity att de planterades 1772. Hvad denna stadsdels bebyggande beträffar, så skedde det först så småningom, mäst under förra århundradet. Af Dahlbergs »Suecia antiqua et hodierna» se vi, att vid dess tillkomsttid ej funnos fler byggnader från skansen Lejonet till Drottningporten än en mindre stuga och nuvarande Fattighuset. Bland de första byggnader, som tillkommo åt detta håll, var det förut omnämnda Schlemingers värdshus. Sedermera uppstodo här några industriella anläggningar, bland hvilka är att märka det bryggeri, som under midten af förra århundradet ägdes af mäster Bengt Björck, en ansedd borgare, till hvilken fosterlandet står i skuld i hans egenskap af stamfader för män, som gagnat detsamma genom omfattande verksamhet på pedagogiens, kyrkans, politikens och skaldekonstens områden.

Bryggerier har denna trakt ännu godt om. Det största af dem är *Aktiebolaget J. A. Pripp & Sons*, till hvilket jämväl hör mälteri. Bryggeriet anlades 1828 af Johan Albert Pripp. Det drifves med tre ångmaskiner om tillsammans 40 hästkrafter och sysselsätter omkring ett och ett halft hundratal arbetare.

De öfriga bryggerierna äro L. Börjessons, Norlund & Holmgrens och Göteborgs Bryggeri, af hvilka det förstnämnda anlades på 1840 talet af W. Greig. Till traktens industriella etablissementer höra vidare *D. Robertsons Mekaniska Verkstad*, J. Bergströms garfveri och *Packendorffs Kakelugnsfabrik*. Förr fanns här också det stora kronobränneri, som på sin tid eller mot slutet af förra århundradet genom sin ägare, kommerserådet Björnberg, vardt på sätt och vis sorgligt ryktbart. Därförut hade dess lokaler begagnats till klädesfabrik. Det afbrände 1830.

* * *

Ungefär vid midten af Fattighusgatan ligger

Barnhuset,

ett af de många åt det allmänna bästa egnade anstalter, hvarpå Göteborg är så rikt, tack vare dess söners frikostighet och storsinthet. Det stiftades 1737 af biskopen doktor Jacob Benzelius, som till dess befordran år 1739 anordnade ett lotteri under inseende af honom själf, landshöfdingen baron Bengt Ribbing och vice amiralen Johan von Utfall. Barnhu-

sets första reglemente utfärdades af Kungl. Maj:t år 1748, och äga, enligt detta, obemedlade barn af båda könen från 6:te till 15:de åren att här erhålla såväl underhåll som undervisning. Stiftelsen står under ledning af sju personer, däraf fyra självskrifne kuratorer: landshöfdingen i länet, stiftets biskop och stadens båda borgmästare.

Sedan inrättningens uppkomst har den haft sin lokal på samma plats som nu. Intill år 1854 disponerade den dock endast en olämplig träbyggnad, som till sist var af ålder så bristfällig, att den måste nedtagas. Den nu befintliga är ett rätt vackert tvåvåningshus af tegel, reveteradt med klinkert och utfördt i rundbågsstil efter ritning af major A. W. Edelsvärd. Byggnaden håller i längd 35 meter och i bredd 13 $^{3}/_{4}$ meter. Den fullbordades 1857 och har kostat 50,000 kr.

* * *

Vid samma gata finna vi under numro 42 & 43 en lång tvåvånings stenbyggnad, öfver hvars ena dörr står:

Willinska Fattig-Friskolan 1835

och öfver dess andra: »Willinska Fattig-Friskolans Slöjdeafdelning 1853». Dessa årtal beteckna dock endast tiden för husens tillkomst. Själfva skolan fanns långt därförut, enär hon förskrifver sig från 1767, då predikanten vid stadens Fattighus fil. dokt. Johan Willin utan annan påtryckning än det inre behofvet att göra godt bildade en liten friskola för fattiga barn, såväl gossar som flickor. I denna skola var han först ensam lärare, och hans lön för möda och kostnader utgjorde endast medvetandet om den goda gärningen, måhända också en och annans tack. Snart inseende att ökade medel skulle öka de goda gärningarne, förmådde han några vänner att sammanskjuta ett pänningebelopp till grund för en ordentligt planlagd friskola af visst omfång. Vännerna sådde icke på hällebärget, ty skolan, som första året hade 17 lärjungar, kunde på 1790 talet uppvisa icke mindre än 300 elever, däraf 200 erhöllo middagsmål och de fattigaste full förtäring. Detta gynsamma resultat fick likväl icke Willin bevittna, ty han afled redan 1772. Sedermera måste dock både helförsörjningen och middagsbespisningen indragas, enär skolans ekonomi fått att kämpa med motgångar, hvilka till sist blefvo så stora, att de hotade anstalten med total undergång. I ett bättre läge kom denna först genom

donationer af en handlande And. Lesse och dennes syster Hedvig Lesse m. fl.

Sedan det första, år 1775 inköpta skolhuset, som var af trä, uppbränt 1830, tillhandlade sig styrelsen en angränsande tomt, och å de sammanslagna tomterna byggdes nu det nuvarande skolhuset, som år 1853 fick en ytterligare tillbyggnad efter A. W. Edelsvärds ritning. Härigenom vanns särskildt åt den sedan 1836 med skolan förenade slöjdafdelningen en behöflig utvidgning.

Till utjämnande af den bristande skilnaden mellan skolans inkomster och utgifter lämnar staden ett årligt bidrag.

* * *

Snedt emot Willinska skolan på andra sidan Fattighusån utbreder sig en stor äng, den s. k. Levgrenska, tillhörande egendomen Katrinelund, hvars corps de logis är synligt från vår väg. Ungefär midt på ängen synes en rektangulär gråstensinhägnad och därinom höga, åldriga träd. Platsen är känd som ett af uteliggare och annat löst folk favoriseradt tillhåll och är därför som oftast ett mål för polisens razzia. Här var intill år 1834 garnisonens begrafningspalats, hvarom dock inga grafkullar, än mindre monumenter numera gifva någon antydan.

Öster om Katrinelund se vi åtskilliga fabriksskorstenar och skymten af en hel arbetarestad, som under de sista åren uppstått kring Lilla Gårda och efter denna egendom erhållit sitt namn. Här finnes också det af Evang. L. Missionsföreningen 1867 bildade **Barnhemmet**, hvars nya och ändamålsenliga byggnad, uppförd efter arkitekten Westerbergs ritning, invigdes den 3 Dec. 1882. Det är ett människokärlekens verk, som börjat med små medel, men redan burit rika frukter. Sedan hemmets början och till utgången af sistnämnda år hade det nämligen gifvit vård och uppfostran åt mer än femtio flickor.

Nära intill låg fordom det af en doktor Wijk anlagda Stadens Tegelbruk, på sin tid ett trätofrö mellan magistraten och medlemmar af borgerskapet. Det är emellertid sedan många år tillbaka nedlagdt.

Efter denna lilla afvikelse från vår stråt fortsätta vi vandringen till Fattighusgatans slut och finna där den inrättning, hvaraf gatan fått sitt namn, nämligen

Fattighuset.

År 1726, den 8 November, utfärdade Kungl. Maj:t resolution å magistratens och borgerskapets hemställan att få bilda ett fattighem för Göteborg, där obemedlade män och kvinnor, utan afseende

å stånd och fräjd, kunde få sitt underhåll. Enligt samma resolution tillförsäkrades anstalten en årlig inkomst af stadens tolagsmedel, hvarjämte magistraten och borgerskapet ägde att tillsätta predikant vid den kyrka, som skulle komma att tillhöra fattighuset, gällande dessa förmåner äfven »för efterkommande i evärdliga tider till den kraft och verkan, som en oemotsäglig lag kräfver».

Frivilliga gåfvor inflöto i aktningsvärd mängd, och så bildades denna välgörenhetsinrättning, som redan under första åren af sin tillvaro kunde gifva bärgning åt vid pass 100 fattiga. Detta antal ökades småningom till närmare 200; men då med år 1818 en allmän, delvis på andra grunder fotad fattigförsörjning kom till stånd, gjordes i Fattighusets reglemente vissa förändringar, enligt hvilka personalen betydligt inskränktes, men denna däremot erhöll sådana förmåner, att Fattighuset sedan dess varit att anse som en lugn fristad och eftersökt tillflygtsort för sådana välfräjdade borgare, enkor och ålderstigna tjänstehjon, som sett bättre dagar, men genom olyckor och motgångar bragts i armod. För närvarande bereder anstalten plats för 85 fattiga, däraf 59 kvinnor.

Ännu i dag begagnar ifrågavarande inrättning samma lokaler som för 150 år sedan. Och än mer! dessa lokaler hade redan en mansålder därförut tjänat till klädesstamp, samma klädesstamp, hvaraf förstaden Stampen fått sitt namn. I den rödmålade tvåvånings hufvudbyggnaden, som endast är af trä, hade nämligen Hans von Gerdes inrättat en af stadens första fabriker, ett på den tiden storartadt företag, som naturligtvis blott kunde bringas till stånd af en så rik och mäktig man som v. Gerdes. Född i Lübeck och tillhörande en ansedd slägt, var han en af de många främlingar, som omkring midten af 1600 talet bosatte sig i Göteborg för att idka handel. Denna hans verksamhet blef dock ej så synnerligen långvarig, enär hans klara förstånd och vidt omfattande duglighet förde honom till förtroendeposter i det allmännas tjänst. Så utnämndes han 1677 till kommissarie för artilleriet och garnisonen och 1687 till handels- och politieborgmästare. År 1716 blef han burggrefve och, då denna värdighet år 1719 indrogs, åter borgmästare. Till erkännande af hans förtjänster adlade honom konungen 1684, hvarefter han 1686 introducerades å svenska riddarhuset under N:o 1060.

Från honom härstamma slägterna Schmerfeld, von Utfall och Mæsterton, och var det af hans arfvingar, som staden 1726 köpte de forna fabriksbyggnaderna för att användas till deras nuvarande ändamål.

Sin första *kyrka* fick Fattighuset 1767, då en å platsen befintlig träkölna apterades till en sådan. Med en slik antecedentia är det tydligt, att kyrkan ej var något arkitektoniskt mäster-

stycke, men torn och klockor hade hon dock, och tid efter annan försågs hon med diverse till- och utbyggnader — om till prydlighetens förhöjande veta vi ej.

Något mästerstycke i byggnadskonst är ej heller den nuvavarande kyrkan, hvilken, då den förut varande eller f. d. kölnan slutligen måste nedrifvas, uppbyggdes under åren 1812—14 af medel, som hufvudsakligast erhållits genom frivilliga gåfvor af stadens innevånare. Hon ligger tätt öster om den förra och är uppförd i den vanliga landskyrkostilen: ett långhus med rundbågade fönster och ett fyrkantigt lågt torn, som öfverst har ett kors. Tornet är blott af trä, men plåtbeslaget. Själfva kyrkan däremot är af sten. Hon håller i längd 28 ¾ meter och i bredd 12 meter. Hennes inre är lika enkelt som hennes yttre. I mellersta korfönstret har man anbringat ett allseende öga, och därnedanför står altaret med ett förgyldt krucefix, arbetadt i trä. Altaret prydes vidare af ett par antika silfverljusstakar och en dito armstake. Men det är också allt. Äfven predikstolen är hållen i den gamla och tunga stilen med det oundgängliga taket, som här har ofvanpå ett par cheruber och under en dufva i förgyldt snideri. Till predikstolens prydnader höra äfven ett allseende öga och några andra symboler för det gudomliga. Den lilla orgeln är förfärdigad af P. Z. Strand och invigdes den 21 November 1824. Den har sin plats å en rymlig läktare, som är kyligt pärlfärgad. Annars äro tak, väggar och bänkar hållna i visserligen ljusa, men dock milda färger. Taket är platt och har en indelning snarlik kasetter.

Från den gamla kyrkan har man bibehållit tvänne mindre tornklockor. På den större står:

När jag ljuder, sägom tå,
Låtom oss samhälligt gå
Till Guds hus och kyrka,
Hören aktsamt Herrans ord,
Gån med vördnad till hans bord,
Eder själ till styrka.

Invid kyrkan ligger en mindre tvåvåningsbyggnad, som skiljer sig från de öfriga genom sin ljusgrå färg. Det är prästbostället. Här bodde Willin i världen, den omtyckte predikanten och varmhjärtade barnaläraren, och här hade också under något mer än ett tiotal af år pastor Erik Wallerius sin bostad. Till denna byggnads minnen hör födelsen af en pilt, som i dopet undfick namnet Johan David. Det var den 13 Januari 1776, som han för första gången skådade världens ljus. Längre fram i tiden vardt han känd som en präktig sångare, en glad skald och pligt-

trogen ämbetsman, fader till den bekanta sångerskan och målarinnan Adelaide Leuhusen, född Valerius.

Den som en vacker sommarsöndag inträder å Fattighusgården beröres gärna af en fridsam känsla. Hur vackert ligger ej den lilla kyrkan, alldeles som i en trädgård, bland kastanjer och almar. En rad ärevördiga lindar — planterade af Johan Willin — spegla sina lummiga kronor i den lugna ån, som flyter tätt intill på ena sidan. Det lider mot kvällen och aftonsången därinne i kyrkan är ännu ej afslutad. Orgeln tonar, och församlingen sjunger utgångspsalmen. Det är landtligt alltigenom, och allt andas en idyllisk sabbatsfrid. Hönsen promenera obehindradt i de välsandade gångarne, som slingra sig mellan rabatter med pioner, svärdsliljor och andra mångåriga prydnadsväxter. Och så de omgifvande husen med sin såväl yttre som inre omisskänneliga prägel af stor ålder, men snygga och måleriskt täcka med sin röda grundfärg, sina hvita fönsterkarmar och höga tegeltak!

På den gammaldags trappan ligger en svartraggig hund och sträcker sig makligt i solskenet, tyst, halfsofvande och i berömvärd frid med den gamle grå katten, som valt sig sin plats strax bredvid, njutande, äfven han, af en ostörd söndagslur. Här och hvar i fönstren tittar ut ett silfverhårigt gubbhufvud, och innanför fönstren på undra botten framskymta som oftast gamla skrynkliga gummor, iklädda hvita mössor och i de flästa fall med ett uttryck af ädelhet i sina anletsdrag, på hvilka dock lifvets strider och den hårda kampen för tillvaron tryckt sin stämpel. Helt visst upptäcker du i någon fönsterpost ett immigt blomsterglas mellan hvita, rentvättade gardiner; i ett annat fönster åter ser du blommande krukväxter mellan högar af nötta postillor och andaktsböcker, under det du i ett tredje fäster dig vid en ostindisk potpourri-urna eller antik vas, sannolikt kära minnen från de bättre dagarnes hem.

Kanske rinna dig vid allt detta i minnet några strofer af den skald, hvars vagga stod därborta i fattighusets pastorsboning, kanske kväder du med Valerius:

O må jag, åldrig, känna
Mig själf så lugn och fri!
Må tyst och skön som denna
Min lefnads afton bli!
Och då jag söker stranden
Vid dödens midnattsstund,
En genius hämte anden
Med kyssar från min mund!

* *
*

Det gör ett underligt afbrott att från detta åt ålderdomen och lugnet egnade område träda ut bland den lifliga gaturörelsen. Spårvagnarne, som ha sina stallar i närheten, rulla rastlöst och pinglande förbi mellan strömmar af promenerande, däraf en drager åt staden och en annan åt kyrkogårdarne, Redbärgslid och omnäjden. Så stark var väl ej trafiken här för en femti år sedan, men en viss ström drog äfven då hit ut, till Franska värdshuset, så som man kallade den till utvärdshus förvandlade egendom, som franske generalkonsuln de Serre före sin afflyttning till Norge 1833 här ägde och till hvilken hörde en vacker trädgård i fransk stil.

Som en fortsättning på detta nu försvunna värdshus kan man, om man så vill, betrakta den våra dagar tillhörande

Trettioettan.

Nos convivia, nos prælia virginum cantamus.
Horatius.

Ett gammalt envånings trähus med flaggprydd frontespis, skänkrum, allmän matsal och enskilda smårum för slutna sällskaper, damer och herrar, mäst ungherrar, oklanderlig servering och täcka uppasserskor, vidare en liten trädgård med springkälla och täta bersåer samt slutligen gaslyst veranda, kägelbana och kägelbiljard — och därmed är det kapitlet affärdadt.

* * *

Midt emot ligger

Äldre begrafningsplatsen.

Sof, sof, sof i mitt sköte,
Sof, sof dagen till möte.
Topelius.

Denna begrafningsplats anlades 1804 och invigdes den 11 Maj samma år. En komité af åtta personer med hofrättsassessorn och rådmannen H. E. Pettersson såsom ordförande omhänderhade anläggningen. Arbetena gingo långsamt. Exempelvis blef först 1814 den höga stenmuren åt gatan färdig. Denna stenmur har tränne gallerportar och öfver den meller-

sta står i fältet af en fronton samt under ett förgyldt kors *Tänk på döden.*

Läsare! eho du är, främling eller medlem af det samhälle, hvars stad vi skildra, följ oss in genom denna gallerport till de dödas stad och betänk för en stund dess tränne väckelseord. Kanske skall du därinne finna ett och annat namn, som, ristadt i stenen, kommer dig att dröja, minnas och tacka. Ser du, här är en mötesplats för många, för hög och låg, för ung och gammal, för den obetydlige så väl som den fräjdade, och alla sofva de samma sömn, under samma täcke, en sömn utan drömmar, stilla, ljuf och förbidande.

Först gå vi vägen rätt fram till det i midten af grafgården liggande bisättningshuset, uppbygdt 1818. Förhärjaren tiden har redan borttagit en del af dess sirater, såsom en dödskalle och ett par i kors lagda nedåtvända facklor, som förr hade sin plats öfver dörren. Inskrifterna å de stentaflor, som i stället för fönster sitta under de götiska bågarne, äro dock ännu läsliga. Den ena lyder: Salige äro de döde, som i Herranom dö. Joh. Upp. B. 14 kap. 13 v., och den andra: Detta förgängliga måste ikläda sig oförgänglighet och detta dödliga måste ikläda sig odödlighet. 1 Corinth. 15 kap. 53 v.

Vi se oss nu omkring. Hvilka rika löfhvalf bilda ej dessa utmed kvarteren planterade träd. Men så ha de också haft mer än ett halft sekel att växa på, ty de sattes 1817. Bör en begrafningsplats hälst ingifva en dyster och betungande känsla, så bidraga dessa träd visserligen till en sådan, ty de utestänga nästan öfverallt solen, som annars så väl kunde behöfvas för att gifva torka åt de sankt liggande grafvarne. Bland dessa är där en närbelägen, som väcker uppmärksamhet genom sin säregna minnesvård, en bautasten å hvars framsida du öfverst ser en porträttmedaljong i brons, modellerad af G. W. Billqvist och visande bilden af den åttiofemårige hedersmannen, hvars stoft hvilar här, stoftet af »J. A. Rossing, stiftare af Göteborgs frivilliga brandkår, hvars medlemmar reste vården».

Ett vackert järnstaket, inneslutande en kulle med de skönaste blommor och växter, ser du å det snedt emot lig-

gande kvarteret, och på staketet står: Olof Wijk. Detta är hela inskriptionen. Du kan godt blotta ditt hufvud af vördnad vid denna graf: Wijk var en karlakarl, må du veta, och förtjänt af både sin tids och sin eftertids erkännande. Hatten af också vid vården öfver A. G. Levgren, en kommunalman såsom få, för att icke säga: som ingen. Hans graf känner du igen på en järnsarkofag inom ett präktigt staket. Bland donatorer hvila här grosshandlaren Robert Dickson samt kanslirådet och direktören i Ostindiska kompaniet William Chalmers. Den senares vård är en stenobelisk med den hänsofne medborgarens namn och därunder: »För värnlösa barns och sjukas frikostiga vård tackad af det samhälle hans verksamhet gagnade». Nästintill finna vi en annan obelisk, ännu högre och präktigare, gjuten i järn och, enligt hvad å den står att läsa, rest af vänner. Många ha väl bidragit till den vården, ty han betäcker stoftet af Per Dubb, den otröttlige kommunalmannen, den ömsinte läkaren och vänskapsfulle ordensbrodern. Vårdens förnämsta prydnad är förvisso den bortgångnes namn, men den har dock äfven andra, såsom en eklöfskvist, en fackla och en ormstaf, allt i upphöjdt gjutverk. Bland läkare, som i Göteborgs samhälle skapat sig ett namn, ligga här vidare: kongl. lifmedici A. G. Franck och P. C. Westring, den senare Sahlgrenska sjukhusets öfverläkare i 16 år, därjämte känd som en insigtsfull samlare af naturhistoriska föremål. Här ligger också: »Carl Fredrik Weltzin, R. N. O., M. D., Ch. M., Svenska Arméens Öfverfältläkare i Tyskland, Flandern och Norge åren 1813 och 1815, född 1778, död 1828». Under hans namn stå följande vackra ord inristade: »Konungen kände hans värde, använde hans förmåga och belönade hans förtjänst. Medborgare älskade, hedrade och saknade honom».

Af högre militärer hvila här under stenhällar generalmajoren och öfverkommendanten Carl U. Silfversköld samt öfverstelöjtnanterna D. F. Bildt och S. M. Silfverhjelm. En väldig järnobelisk, invigd den 10 Sept. 1852 och prydd med det grefliga Rosenska vapnet samt svärd, hjälm och lagerkvist, är rest på den allmänt omtyckte landshöfdingen Axel Pontus von Rosens graf. Till vetenskapsmännen kunna vi godt räkna

den här graflagde gamle tullförvaltaren Nikolaus Westring, en entomolog af mycken förtjänst, hvarjämte den berömde astronomen professor emeritus i Lund Jonas Brag här fått sitt sista hvilorum. Ett sådant är också här, beredt åt skalden J. A. Wadman.

Draga vi oss närmare kyrkogårdens södra gräns, så se vi hurusom trädkronorna där gifva mera rum för solstrålarne. På ett af kvarteren är det riktigt ljust och soligt, foglarne sjunga och myggorna dansa. Där är en vård, bestående af en sten med marmorkors. Under den hvilar domprosten doktor David Magnus Hummel, kär i åminnelse. Bland andra kyrkans män ligga här biskopen Anders Bruhn och domprosten Peter Wieselgren. Den senares vård, »rest af tacksamma åhörare», torde vara den vackraste på kyrkogården. Inom ett järnstaket, som bildas af lagerkransar och nedvända facklor, reser sig ett högt granitmonument af ädel form, å sin öfversta del visande den berömde mannens välbekanta drag, återgifna i en medaljongbild af brons, modellerad af professor Kjellberg.

Då ju denna de dödas stad är alldeles öfverbefolkad, förefaller det besynnerligt, att många kvarter förete en nästan fullkomlig brist på minnesmärken. — Den där gamla damen, som så andäktigt står därborta och med sin pirat och sina kanonlockar ser så innerligen antik ut, hon kan bestämdt gifva en förklaring öfver förhållandet. Ja bevars! Tidens tand och bristande omvårdnad från de närmastes sida, se där anledningen! Hon minnes så väl, att hvartenda kvarter ännu för bara en tjugo år sedan var alldeles öfversålladt af kors, de flästa dock af trä, det förstås. Men äfven på granit och järn verkar tiden, menar hon, det framgår af denna vård, t. ex. I mån tro, tillfogar hon, att den varit besedd och omtald i sina dagar. Den har en gång ansetts för att vara den vackraste på hela kyrkogården, och mången kunde förr dess inskription utantill. Här, där detta tomma fält gapar emot oss, satt förut en marmorskifva, hvarpå stod: »Minne af historiemålaren Liljedahls maka» och därunder:

»Hon var älskad, denna sörjda maka,
Hon är saknad och förtjänt däraf.

Sällheten förrädiskt tog tillbaka
Hvad den en gång mina dagar gaf».

Tvänne härliga popplar vaktade då vården och lutade, genom en underlig naturens lek, sina toppar mot hvarann, liksom bildande en götisk båge på smärta, skyhöga pelare . . . Hon har rätt, den gamla: han är förfallen, denna vård. På ramen af hans öfverstycke har man vid sidan af den i järn gjutna sfinxen à la Thebe kastat upp en urna, som fordom hade sin plats vid monumentets fot. Af popplarne synes icke ett spår, allt är grått, vittradt, brutet . . . .

Den gamla är enträgen och vill visa oss en annan graf, äfven denna välbekant för en äldre göteborgsgeneration och liksom kringgjuten af ett romantiskt skimmer. Det är en fyrdubbel, häckomgifven graf, hvars ena monument utgöres af ett gråstensblock med urna, som vid sin fot har en uppslagen bok.

Härunder hvila två älskande — berättar gumman — man och hustru. På denna sten brukade de ofta sitta som fästfolk och tala om en kärlek utan ända, en trohet utan gräns. Men mannen är oftast ombytlig i sina tycken, och kvinnan är djup i sin sorg som i sin kärlek. Så dog hon. Då var det så dags att omvända och ångra, och i sin sorg skref han på det där nu svartnade marmorbladet:

Hvad kan jag ge dig, himlaburna,
För all den sällhet du mig gaf,
Ack, blott en blomma på din graf
Och sorgens tårar vid din urna!

Sorg och saknad lade honom själf i grafven efter något mer än ett år, och då ristade efterlefvande å det andra bladet:

Att döden slet det ljufva bandet,
Du här ej längre klaga fick,
Från jordens sorger snart du gick
Till mötet i det sälla landet.

Men — de mortuis nil nisi bene.

* * *

På vägen från denna begrafningsplats rigta vi våra blickar åt de åkerfält, som ligga mellan den väg vi passera och

de långsträckta bärgen på andra sidan Gullbärgså. Dessa åkerfält äro kända under namn af Ranängarne. Platsen är så till vida historiskt märkvärdig, som här 1644 stod ett slag mellan svenskar och danskar, de senare — efter hvad några historici uppgifva — under anförande af ståthållaren i Norge Hannibal Sehested, som emellertid blef slagen af Harald Stake och hans lilla, men naggande goda trupp. Där i närheten har också varit en begrafningsplats, hvarom en minnessten med ett kors och årtalet 1834 upplyser. Här begrofvos nämligen offren för *den första koleran i Göteborg,* hvars fasans tid man ännu kan få höra skildras af äldre personer.

Deras berättelser lyda i sammandrag sålunda: Koleran grasserade i södra Europa. Att hon skulle komma till Norden med dess tempererade klimat trodde dock ingen, och några förberedelser att, ifall så skulle behöfvas, hämmande möta henne gjordes ej. Då ljöd en morgon i Juli månad det förfärliga ropet: koleran är här! och koleran var verkligen i Göteborg. Efter hvad man antog, hade hon dit öfverförts af ett utländskt fartyg från smittad ort. Hennes spridning var allt från början stor. Först uppehöll hon sig blott i förstäderna, men snart nog hade hon fotfäste äfven inom själfva staden. Oron och handfallenheten voro till en början jämnstarka, men slutligen fattade några behjärtansvärda personer mod till sig och bildade en sjukvårdskomité. Nu inrättades provisoriska sjukhus, läkareantalet ökades, medikamenter utdelades gratis och öfver allt på gatorna sökte man rena den förpästade, tropiskt kvalmiga luften genom att bränna tjära i stora järngrytor. Emellertid tog sjukdomen en sådan öfverhand att skolorna måste stängas, värdshusen likaså och skärpta ordningsreglor noga efterhållas. Snart befann sig staden som i ett slags belägringstillstånd. Landtmannen vågade sig ej in till densamma med sina produkter, och handel och sjöfart afstannade. Ingen samhällsklass skonades. Hvart ögat vände sig, mötte det den dystra sorgdrägten. Själa- och begrafningsringning ljöd från morgon till kväll, men måste dock till sist utan undantag upphöra. På porten till de hus, hvari farsoten fått insteg, stod med stora bokstäfver »kolera» anbragt, och därutanför inställde sig likkörarne hvarje afton efter kl. 11 för att afhämta de döda, som forslades till begrafningsplatsen å väldiga sprötkärror. Att måla kistorna hann man ej, de kommo i stora foror från tillverkningsorten, Lilla Edet, och hade sitt upplag å ödetomten mellan Högvakten och dåvarande Kaulbarska huset. Processioner af fränder och

vänner förekommo ej. De som dött under dygnet fingo en gemensam jordfästning och i de flästa fall äfven en gemensam graf. Först efter tre månader var farsoten upphörd.

* * *

Mosaiska Församlingens Begrafningsplats.

Dess anläggningstid antages vara omkring 1790. Det första benhuset uppfördes 1817, då kyrkogården utvidgades, men befanns i början af 1860 talet i sådant skick, att det 1864 ersattes med det nuvarande, som är uppfördt af gult murtegel i österländsk stil enligt ritning, utgången från byggmästare P. J. Rapps kontor.

Självfva begrafningsplatsen företer en lika sällsam som vacker anblick. Icke en enda graf saknar här sin minnessten, och de flästa monumenterna äro icke blott dyrbara, utan också valda med berömvärd smak. Blommor och grönt pryda hvarje grafkulle, och åt det hela synes den kärleksfullaste omvårdnad vara egnad.

Bland bemärkelsevärda personer, som här ligga begrafna, är att i första rummet nämna den europeiskt ryktbara sångerskan Henriette Nissen-Saloman, på hvars graf upprests en ståtlig obelisk af finpolerad granit. Å densamma har man inhuggit en metronom, och öfver namntaflan är en dekoration anbringad, som utgöres af en lagerkransad och florbehängd harpa — ett synnerligen fint arbete i brons.

Här hvilar också en annan sångerska: Eufrosyne Abrahamson, född Leman, hvars dyrbara minnesvård, konstnärligt arbetad i snöhvit marmor, visar en antik kolonn, uppbärande en florbehängd urna.

Denna griftplats gömmer jämväl stoftet af donatorerne Eduard Magnus och Jacob Elliot samt den lofvande skriftställaren Carl Simon Warburg.

* * *

Knappt 150 meter härifrån ligger

Skansen Göta Lejon.

Den plats, hvarpå denna skans är belägen, torde vara den i historien först omtalade bland dem, som tillhöra nuvarande stadsområdet, så framt ej platsen för Gamla Älfsborgs fästning skulle göra honom företrädet stridigt. Visst är emellertid att redan 1253 konung Håkan i Norge här sammanträffade med Birger Jarl, och året därpå uppgifves den senare ha anländt till Gullbärgs Eid med 5000 man, då stora gästabud tillreddes för Håkan och hans följe, i hvilket befunno sig tränne konungar, Håkan den unge, Jon på Söderöarne och Dugal från Orknöarne. Äfven år 1259 lära de båda stormännen här haft ett möte — allt för öfverläggningar om krigsföretag, som de gemensamt ämnade utföra.

Belägen mellan tvänne riken, Norge och Danmark, var platsen själfskrifven till befästning, hälst den dessutom tillhörde svenskarnes enda landområde vid Västerhafvet. Om någon egentlig fästning funnits här före 1303 är dock ovisst, men då lärer en sådan anlagts på konung Birger II Magnussons tillskyndan. Dess namn vardt Gullbärg eller Gullbrandshus, och dess förskansningar uppgifves ha sträckt sig öfver hela bärget. Dessa voro likväl svaga och delvis bestående af blott jordvallar. Icke desto mindre motstodo de alla fiendeanfall ända intill 1612, då fästningen föll i danskarnes händer, dock efter ett ärofullt försvar af kommendanten Mårten Krakow och, efter dennes blesserande, af hans maka Emerentia Pauli. När andra försvarsmedel tröto, hittade den senare på att hälla sjudande lut öfver de stormande danskarne, som, för att anföra dottern Cecilias ord, däraf lågo i hvalfvet och kring porten som skållade svin. Af detta och mer torde framgå, att sagde Cecilia icke haft orätt, då hon förmenar, att hennes moder »var något rask uppå sig».

Genom den därpå följande freden blef Gullbärg åter Sveriges tillhörighet, och sedan dess var det ej utsatt för några nämnvärda farligheter. Efter det de gamla vallarne raserats, lät konung Carl XI här uppföra den nuvarande skansen. Den är byggd efter ritning af Erik Dahlberg, som egenhändigt lade grundstenen, hvilket med öfliga ceremonier skedde den 21 Juni 1687.

Byggnadsarbetet måtte bedrifvits med en för den tiden ovanlig raskhet, ty redan den 11 Aug. 1689 kunde konungen, hertigen af Holstein, Dahlberg och andra förnäma herrar å skansens öfversta tornplan dricka lyckönskningsskålar med anledning af det i det närmaste fullbordade arbetet.

Skansen består af ett rundt torn om 7 meters gråstensmurar. På dess spets satt en gång ett mot norr rigtadt lejon, som i högra klon höll Sveriges vapen i en oval sköld och i den vänstra ett draget svärd. Däraf fästets namn. Tornet har fyra tenailler, genom hvilka dess grundform bildar en stjärna.

Det gamla fästet är, såsom sådant betraktadt, särdeles vackert och ser mäkta stolt och ärevördigt ut, änskönt det visserligen ej kan hänvisa på några ärofulla bedrifter.

Nedanför detsamma ligger på den Kronan tillhöriga marken ett af Göta Artilleri-regemente disponeradt laboratorium, som uppfördes 1864.

* * *

Vår väg leder nu förbi tvänne stora statens järnbana tillhöriga lokomotivstallar och det midt emot på den forna Burggrefvelyckan belägna **Straffängelset för kvinnor**, hvardagligen kalladt Spinnhuset, som funnits här sedan midten af 1700 talet, måhända redan därförut. Vi passera Gullbärgsbro och den på höger hand belägna egendomen Gubbero samt sträfva så upp för Redbärgslid, vid hvars öfversta del reser sig

S:t Pauli kyrka.

Prydlighet, ändamålsenlighet och prisbillighet — se där de egenskaper, som karaktärisera denna tämpelbyggnad! Förtjänsten af desamma tillkommer i första rummet arkitekten Adrian Peterson. Han har nämligen uppgjort byggnadsritningen, som vid den täfling, hvartill stadsfullmäktige inbjödo, tog första priset.

Kyrkan uppfördes 1880 af medel ur Renströmska fonden och bereder 1,200 sittplatser. Hennes inre dimensioner äro: längd: 31 meter, bredd: 22 meter, höjd 11 ½ meter. Tornet är 46 meter högt. Med sin smidiga spira ter det sig synnerligen vackert från skilda håll, nära eller fjärran, man må nu betrakta det från det förbiilande bantåget, från Göta Älf eller från själfva staden, där det är synligt från mer än en punkt.

Kyrkans stil är romansk, särdeles ren och allvarlig, om ock moderniserad. Planen är mycket enkel: en treskeppig centralkvadrat, ett apsisformadt kor och fyra tornlika hörnbyggnader. Med formernas enkelhet harmonierar materielet, som är rödt, prässadt Rennbärgertegel med ornamenter af enahanda byggnadsämne. Sidofönstren äro fördelade i öfver- och underfönster, de senare tredelade; hvart och ett bildande en högre midtelarkad och tvänne lägre sidoarkader. Öfverfönstren

äro däremot alla af samma storlek, smala och åtskilda af blott kolonetter. Denna omväxling i fönsterplaceringen ger det hela en viss rytm och är dessutom framkallad af praktiska skäl: att bereda dager såväl åt kyrkans nedre delar som åt läktarne.

Om vi närma oss västra fasaden, öfverraskas vi af dess ofantliga bredd, men också af dess vackert profilerade portal. Äfven på nära håll verkar här förträffligt det med fyra små spiror och åtskilliga gjutjärnsornamenter försedda hufvudtornet, i hvars former det moderniserade i kyrkans romantik torde vara mäst framträdande.

Interiören ger i första ögonblicket en icke tillfredsställande öfverraskning, orsakad af dess oväntade ringa längd i förhållande till bredden. Rummet saknar således grunden för beredandet af en skön perspektivisk anblick. Detaljerna och ändamålsenligheten i det hela förmå oss dock att snart glömma det första intrycket och i stället prisa arkitektens fyndighet att genom läktarnes djärfva framdragande, midtelskeppets höjning i en ljusgifvande italian samt slutligen anbringandet af ett äkta romanskt kor med ett verkningsfullt fönstergalleri komma oss att tycka, det vi se en långskeppskyrka i den stil vi sedan gammalt lärt oss föredraga och prisa.

Koret är indeladt i fält, och framför det mellersta står altaret. Bakom detta reser sig å en piedestal en gipsafgjutning af Thorvaldsens kolossala från Frukyrkan i Kjöbenhavn bekanta Kristusbild, som symboliskt hänvisar på »lifvet efter detta» och i hela sin gestalt samlar uttrycket af de ord, som stå öfver korhvalfvet: »Kommer till mig, I alle, som arbeten och ären betungade, och jag vill vederkvicka eder». På hvardera sidan om mellersta korfältet synes en altartafla, den ena föreställande: *Kristus på korset* och den andra: *Uppståndelsen.* De äro målade af Gotthard Werner i denne konstnärs starkt arkaistiska smak, sannolikt lika litet anslående på kyrkogångare i gemen som på vår realistiska tids konstförståndige. Till det goda totalintrycket af koret bidraga två ytterst smakfulla och rikt förgylda nioarmade kandelabrar, som ha sin plats på ömse sidor om altaret, hvars ring är en

stilfull romansk balustrad, hållen i bronston och klädd med rödt kläde.

Predikstolen är vackert sirad med kolonnetter och langett samt tvänne armstakar.

Orgelverket är förfärdigadt af S. Molander & C:o och anses för ett af de utmärktaste i vårt land. Äfven dess fasad är berömvärd.

Utom orgelläktaren gifvas här tvänne rymliga läktare, som löpa utmed långsidorna och hvila på tillsammans 16 pelare af gjutjärn med kapitäler i brons, rödt och blått. I öfrigt är kyrkan målad i tonfärger med brungrått till hufvudfärg.

Tämplet är försedt med både värmeledning och gaslysning. I och för den senare finnas 24 trearmade kandelabrar utmed »stora gången». Från läktarne nedhänga åtta mindre kronor och lika många från taket. Dessutom kunna vi räkna till omkring fyratio vägglystrar. Vid fullständig upplysning gifver också kyrkan sitt gladaste och mäst upplyftande intryck.

Ringklockorna äro gjutna vid Göteborgs Mekaniska Verkstad år 1881. Å den mindre står:

När morgon tänds och dag blir ny
Till stilla bön jag ljuder,
När solen göms i aftonsky
Till tack och lof jag bjuder.

Stora klockan har denna värs:

Med klingande tunga det budskap jag bär
Till gamla och unga: si Herren är när,
Hans sabbat är inne, håll upp med din id
Och helga ditt sinne från oro och strid!

Om anden dig väckte till ånger och tro,
Du jägtande slägte, här finner du ro.
Lär bedja och vaka och viljan stärk,
Gack sedan tillbaka och verka Guds verk!

Kyrkan invigdes den 15 Januari 1882.

* * *

Nya Begrafningsplatsen.

Der Wege durch dies Leben giebt es viele; —
Ganz gleich ist keiner;
Doch *aus* dem Leben und zum letzten Ziele
Führt uns nur Einer.

Randlin.

Sedan den 16 November 1860 är denna begrafningsplats »vigd jord». Ungefär samtidigt uppfördes efter stadsarkitekten H. Strömbergs ritning det bisättningskapell, som ligger vid foten af den kulle, kring hvilken begrafningsplatsen utbreder sig. Det är hållet i götisk stil med trappformade gaflar och korskrönta sträfpelare. Gå vi upp för den gång, som bakom detsamma slingrar sig upp efter sagde kulle, hvars lummiga träd och buskpartier komma oss att tycka, det vi vandra i en välordnad, kuperad park, så stå vi snart framför den skönt belägna Fogelbergs graf. Från Triest, där den berömde mannens lik först nedsattes å Lutherska kyrkogården, vardt det återbördadt af födelsestaden. Grafven prydes af en hög finpolerad kolonn, som hvilar på en estrad af granittrappsteg och uppbär konstnärens bröstbild, modellerad af Molin På kolonnens midt läses under en bronsdekoration, bestående af lagerkrans, mäjslar och klubba:

BENGT ERLAND FOGELBERG
FÖDD I GÖTEBORG DEN 8 AUGUSTI 1786
DÖD I TRIEST DEN 22 DECEMBER 1854.
VÅRDEN RESTES AF BEUNDRARE OCH VÄNNER.

Den högtidliga invigningen af monumentet ägde rum den 15 Oktober 1862.

Ett stycke härifrån, således äfven på höjden af kullen, har man beredt en vacker hviloplats åt stoftet af en annan bekant personlighet, till hvars minne Göteborg står i skuld såsom till ingen annans. Hans lika vackra som dyrbara grafvård är i ren antik stil utförd af svensk granit efter ritning af Scholander och bildar till planen en halfcirkel. I midten af denna är öfver själfva grafven anbragt en häll, hvarå står: Sven Renström. Född. d. 4 Feb. 1793. Död d. 26 Juni 1869. Halfcirkelns periferi, som mäter icke mindre än 13 ½ meter, bildas af hvilosäten med slutornamenter i form af lejonramar. I fonden reser sig en minnessten, till hvilken

den tidigt bortgångne skulptören J. E. Ericsson utfört sitt sista arbete: Renströms profilbild i brons. Därunder står i upphöjda granitbokstäfver:

ÅT
MINNET AF
SAMHÄLLETS VÄLGÖRARE
EGNADES DENNA VÅRD
AF
GÖTEBORGS STAD.

Må vi ett ögonblick taga plats å de nämnda hvilosätena. För att skingra den egendomliga känsla, som på en griftgård gärna manar fram tankar på evigheten, detta töckenhöljda kommande, hvars arfvingar vi äro genom döden, som hvarje gång han mäjar en människoskörd, låter naturen förgås, vilja vi yttra några ord om den här jordade medborgarens lif och verk. Hans historia är sagan om en man, som vardt rik genom arbete och sparsamhet. Ett vigtigt kapitel i denna historia är det, som afhandlar den redbarhet och det mänskokära sinnelag, hvilka åt hans arbete gåfvo framgångens välsignelser. Det var detta sinnelag, som frambragte en donation, af hvars make något annat samhälle i de nordiska länderna väl näppeligen kommit i åtnjutande. Du må nämligen veta, att Sven Renström till Göteborgs förmån donerat icke mindre än omkring en million sjuhundratusen kronor af sin efterlämnade förmögenhet, den han hopsamlat just genom sin arbetsamhet. Väl var den rike gubben en i samhället ganska känd personlighet, men härtill bidrogo kanske mindre hans rikedom och duglighet än hans egenheter. Han var nämligen ett original i smått. På fattiglistor skref han väl då och då sitt namn, men icke utan ett visst knot, hans lefnadssätt var ytterst anspråkslöst, anspråkslöst tedde sig också hans yttre, särskildt hans klädsel, som kanske icke alltid stämde så väl öfverens med den emaljerade nordstjärna, hvarmed hans bröst vid högtidligare tillfällen pryddes, och föga anade man i honom millionären, där han med vårdslös gång och alltid dinglande hufvud vandrade fram på stadsgatorna, hällre begagnande sina egna fortkomstledamöter än hästar och vagn, hvarmed han dock bestod sig. Det var ej af kärlek

till vinsten, som han egnade ett långt lif åt dess förvärfvande, det var ej af snålhet han åtnöjde sig med ett jämförelsevis indraget lefnadssätt, därtill var han en alltför upplyst och förståndig man. Nej! han ville endast lägga ihop till ett stort, som kunde befrämja stora andliga behof af allmännyttig karaktär. Han var, som sagdt, en upplyst och förståndig man, och därför anlitades han flitigt af kommunen, som räknade honom bland ledamöterna i »borgerskapets äldste», drätselkammaren och stadsfullmäktige, hvarjämte han under flere riksdagar var Göteborgs representant i borgarståndet.

Vill du nu veta något närmare om de där donationerna till Göteborgs förmån, så är att säga, att han donerade 20,000 kr. till stiftelsen för ålderstigna tjänstehjon, 25,000 kr. till en pensionsfond för ogifta fruntimmer, 20,000 kr. till understöd för afsigkomna äldre handlande och handtverkare eller medellösa enkor efter sådane, 10,000 kr. till Fonden för vanvårdade barn, 5,000 kr. till stadens Barnhus, 7,500 kr. till Frimurarebarnhuset, 5,000 kr. till Småbarnsskolorna, 5,000 kr. till det år 1819 stiftade sällskapet »De fattiges vänner», 10,000 kr. till stadens Fattighus, 10,000 kr. till Sjukhemmet, 5,000 kr. till Barnsjukhuset, 10,000 kr. till Chalmers tekniska Läroanstalt, 10,000 kr. till Göteborgs Museum och — nu kommer det mäst storartade — 1,500,000 kr. till Göteborgs stad för att användas till kommunens bästa på så sätt, att en half million genast disponerades, hvarefter den återstående millionen förräntas intill dess summan åter stigit till en och en half million, då den halfva millionen på nytt användes. Sålunda skall Göteborg ungefär hvart åttonde år ha en half million till sitt förfogande.

Bland andre stadens välgörare, som nedstigit i dödsriket, finna vi här minnesvårdar öfver grossörerne James Robertson Dickson och Erik Gustaf Lindström, hvarjämte den bekante konstvännen, donatorn B. E. Dahlgren och grosshandlaren P. Osbeck här fått sina grafrum. Den sistnämnde, som vid unga år lämnade sin födelsestad, Göteborg, och i främmande land förvärfvade sig en förmögenhet på öfver en half million kronor, skänkte enligt testamente af den 17 Mars 1884 hela denna sin kvarlåtenskap till Göteborgs stad, som däraf kommer i

åtnjutande efter det testators enka aflidit. På den gamle vördade justitieborgmästaren Patrik Ekmans graf synes en hög, af magistraten bekostad granitobelisk, och på den torfva, hvarunder tonskalden Israel Sandströms stoft gömmes, har Göta P. B. rest en bautasten, som prydes af en förgyld lyra. Till framstående män, hvilka »åter blifvit jord» i denna de dödas stad, äro slutligen att räkna zoologen professor A. W. Malm och den som politiker och rättslärd berömde Johan Gabriel Richert.

* * *

Vi ha nu nått förstadsgränsen åt detta håll. Så godt som inom densamma ligger egendomen **Bagaregården**, från hvars ägor Nya Begrafningsplatsen afsöndrades.

Bagaregården var för omkring ett sekel sedan ett af stadsboarne omtyckt utvärdshus, i hvars park då lefdes ett gladt lif under protektion af traktören på stället, herr von Minden. Något närmare staden låg sedan 1671 Redbärgs gästgifvaregård, också kallad Danska Gästgifvaregården, som bestod af ett mindre envånings trähus, inhägnadt af en spjälpalissad med en hög, åt söder vettande inkörsport, öfverbyggd och tegeltäckt. Vid platsen för den forna gästgifvaregården grenar sig vägen. Den ena grenen för in åt staden — den väg vi passerat — och den andra *omkring* staden åt söder till. Sistnämnde väg, **Danska Vägen**, har fått sitt namn däraf, att den underhölls af danskarne, som måste begagna den för befordrandet af sin post. Denna fick nämligen ej föras genom den då befästade staden.

I stället för att taga Danska Vägen, till hvilken vi komma längre fram, stiga vi nu in i en spårvagn, som står redo till affärd strax nedom Redbärgslid, och färdas med den till en alldeles motsatt utkant af staden. För att nå vårt mål ha vi att på detta sätt åka något öfver en half svensk mil, hvarefter vi befinna oss framför portarne till

Slottsskogsparken.

Himmel, hvad denna runden,
Af friska löfträd sammanbunden,
Vidgar en plan i lunden
Med strödda gångar och behag!
Bellman.

Gamla urkunder förmäla, att konung Gustaf II Adolf strax efter stadens grundläggning eller år 1624 åt »Götheborgs Innevå-

nare med deras Hustrur och barn» upplät den skog, som tillhörde Älfsborgs slott, i syfte att åt dem bereda en plats, där de ägde »om sommaren sig förlusta, dock så att dem icke var tillåtet nedhugga skogen, fälla djur eller bruka, någon annan motvillighet». Innevånarne begagnade sig af den »K. benådning», som sålunda blifvit dem beskärd, och Slottsskogen var under mer än ett sekel den förnämsta tummelplatsen för stadens nöjeslystna af båda könen.

Här såg mycket olika ut då mot nu. Med hänsyn till okonstlad växtlighet var platsen på den tiden nästan rikare än i våra dagar, åtminstone voro ekarne flertaligare, och skogen i sin helhet gaf intryck af vild, storartad natur. Äfven ett värdshus, Änggårdsvärdshuset, fanns här då, och på de anspråkslösa sittbrädena i dungen utanför dess förstugukvist sutte männen vid remmaren och pipan, kandstöpande som mäst, under det mödrarne strax invid »bullade opp» matkorgarnes läckerheter och ungdomen sprang enkleken i bärgssluttningarne eller tog sig en sväng om, där tufvorna format sig till en något så när plan yta.

Slottsskogen förlorade dock så småningom sin dragningskraft, hvartill väl i någon mån bidrog, att åkerfält och enskilda egendomar uppstodo rundtom och gjorde vägarne dit halft afspärrade. Störande uppträden af rucklare och nattsvärmare m. fl. kommo därjämte platsen i misskredit, hvadan snart nog Slottsskogens idylliska herdestunder voro endast minnen.

Först under sistförflutna årtionde började man fundera på att göra Slottsskogen till hvad den en gång var och ändå något mer — till en Djurgård, en Prater, en Boulognerskog, om ock endast i duodesformat. Sagdt och gjordt. År 1874 ersatte staden innehafvaren af Stora Malmgården med 24,000 kr. för afträdandet af hans arrenderätt, och 1875—77 vunnos lägenheterna Fredriksborg, Oxhagen och Erikslund. Liksom under Morganas trollspö ordnades nu en park, som håller i areal omk. 785,100 kv. met. och allaredan uthärdar jämförelse med mången dylik af högre rang och ålder. Bland de män, som därmed verkliggjort den ofvannämnda afsigten hos stadens grundläggare, skulle vi vilja särskildt nämna en, den där med kraftigt nit fört företaget framåt — handlanden och riddaren August Kobb.

En utförlig beskrifning kunna vi ej prestera, vi kunna endast konstatera, att man här finner magnifika kör- och ridvägar, konstgjorda sjöar, däraf en med svanor och springvatten, bärgafsatser med majestätiska ekar, gräsplaner som

skifta i de mjukaste färgtoner, buskar, källsprång, sten- och blomstergrupper — kort sagdt: en anläggning, i hvilken natur och konst täfla med ungefär lika mycken styrka å hvardera sidan.

Från spetsen af ett högt bärg, uppför hvilket leder en bekväm väg, här och hvar försedd med hvilsoffor, erbjuder sig en vidsträckt utsigt, som i väster lägger skärgården och hafvet för betraktarens öga. Ny Älfsborgs fästning synes här som låge den helt nära. Den som vill njuta af folklifvet måste dock hålla sig till de nedre bärgskullarne, ännu häldre till den egentliga parken, som i synnerhet vackra söndagseftermiddagar företer en brokig tafla. Hvilket lif! På mer än ett ställe dansas det förtvifladt efter en fiols eller än oftare en dragharmonikas toner. Skratt och glam och sång, idel lustighet utan tillstymmelse till slagsmål, på sin höjd ett stilla gurgel. Hästgnägg och hundskall, barnskrik och musik! För frambringandet af den sistnämnda anstränga regementsblåsare sina lungor däruppe i den lilla paviljongen på bärgsknalten snedt emot det anspråkslösa kaféet, som är ett nykterhetskafé, förstås, inte annat, hvadan de som vilja förpläga sig med spritvaror få föra sådana med sig i matkorgarne. På tingestar af sistnämnda slag släpas det hvart ögat vänder sig. Barnvagnar är det ej heller ondt om, eftersom hela familjer äro ute i det gröna. Sällan kunna dock de smås ekipager täfla i antal med de stores, allraminst Kristi-himmelfärdsdag eller första Maj, då göteborgarne fira vårens ankomst med »corso» i sin Slottsskog. Hur det då vimlar på Husargatan och Vestergatan, där alla åkande och gående röra sig i rigtning mot parken! Inom den koncentrerar sig vimlet utmed »stora promenaden», hufvudchausséen, där en rad af vagnar, inneslutande den mäst blandade publik, rullar fram i gående, omgifven af en mänskohäck, som tittar, mönstrar och pratar och aldrig tröttas af skådespelet, på hvilket flertalet skulle stå och gapa i evighet, om icke vagnstimmet så småningom drog dädan och skymningen förkunnade dagens slut. Båda delarne inträffa dock, och då troppar litet hvar åt staden, alla belåtna med sin dag och sin park.

En timma eller så, och nattens skuggor lägra sig öfver näjden. Där nyss ett friskt folklif rådde, är nu tomt och

tyst, och endast parkens dryader och paner, smugna fram ur sina grottor, tråda nu sin osynliga ringdans vid syrinxlåt, måneglans och stjärneljus . . .

* * *

I Slottsskogens närhet åt stadssidan till ha vi på en höjd och inom en vidsträckt plantering **Folkskolelärareseminariet**, hvars ståtliga byggnad uppfördes 1876 efter ritning af arkitekten P. U. Stenhammar. Den innehåller fyra lärosalar och en samlingssal, tvänne rum för den med seminarium förenade folkskolan samt rektorsbostad och bostad för läraren i trädgårdsskötsel. Tomten, utgörande 3 tunnland, är af staden kostnadsfritt upplåten med fri dispositionsrätt, så länge den till seminarium för folkskolelärare användes. Läroverket började sin verksamhet 1843 såsom stiftets seminarium och fortgick såsom sådant till 1860, då äfven ynglingar från Skara stift hit hänvisades. År 1865 vardt läroverket betydligt utvidgadt. Lärarepersonalen utgöres af rektor, fem adjunkter och fyra öfningslärare samt lärare i folkskolans småskoleafdelning.

Öster härom kommer inom utgången af 1885 att efter arkitekten Adrian Petersons ritning resa sig ett antal nya byggnader för **Epidemiska Sjukhuset,** som hittills haft en olämpligt belägen lokal i det s. k. Möllerska plantaget vid Breda Vägen, hvarifrån på sin tid manget dystert liktåg gick till den här i närheten, utmed Öfra Husargatan, belägna begrafningsplats, somefter 1834 begagnades för i koleran aflidne. Endast tvänne till hälften förmultnade trämonument antyda numera platsens forna bestämmelse.

* * *

Redan länge ha vi i västlig rigtning sett den högtbelägna

Skansen Kronan.

Det är forntid, som ur grafven blickar
På den grafförgätna stunden ner.
Fahlcrantz.

Här ha vi åter en påminnelse om stadens forna befästningar. Dessbättre är den icke till förargelse, ty det gamla tornet, beläget som det är på en dominerande höjd, erbjuder

en aktfästande midtpunkt i flere af de pittoreska taflor, som Göteborgs närmaste omgifningar framställa i riklig mängd. Dess former hafva danats efter Erik Dahlbergs föreskrift, och här, liksom å Gullbärg, lade han med öfliga ceremonier grundstenen till skansen, hvilket skedde den 9 Juni 1687. Kronan och Lejonet äro således årsbarn.

Gå vi upp för den bärgshöjd, hvarpå Kronan är byggd, njuta vi af den vidsträcktaste utsigten öfver staden. Göteborg ter sig härifrån synnerligen arealstort och kommer oss att ingalunda tvifla på, att det numera räknar ett **innevånare-antal** af öfver åttio tusen.* Platsen visar åtskilliga lämningar af de skansen en gång omgifvande utanverken, däremot intet af den vegetation, som lär gifvit bärget dess ursprungliga namn — Risåsen, sedan Ryssåsen. Bärgets växtlighet i våra dagar inskränker sig nämligen till ett enda oxelträd, som å norra sidan står helt solo inom vinkeln af en f. d. bastion och i närheten af tvänne till ruiner förvandlade hvalf. Genom dessa kom man en gång till den kapunier, som förenade skansen med staden och som blifvit särskildt minnesfäst genom den nedanför belägna, förstaden Haga tillhöriga Kapuniergatan.

Att sägen icke alltid är detsamma som sakförhållande därom vittnar den uppgiften, att konung Carl XII skulle på hästryggen ha sprängt upp för den väg, som från Bärgsgatan leder till de ofvannämnda hvalfruinerna. Om så skett, torde åtminstone vägen då ha varit bättre banad än nu, hvilket icke heller är omöjligt. För närvarande vill det emellertid till att vara åtskilligt öfvad i bärgstigningskonsten för att ens till fots komma till Kronan på denna väg. Men — icke vilja vi med otillbörliga dubier betaga Göteborg detta »historiska minne»: det har sannerligen icke för godt om sådana!

För att nu yttra några ord om själfva skansen, så beskrifver den till grundformen en kvadrat, hvars hörn blifvit afskurna, således företeende en oliksidig åttkant. Murarne äro af gråsten och ha en tjocklek af 7 meter. Skansen har 40 rundbågade gluggar i tvänne horisontala linier, och mellan tak-

---

* Enligt mantalsförteckningen voro innevånarne vid 1883 års slut: 82,442.

listkonsolerna, som äro af granit, befinnes en rad skottgluggar. Det åttkantiga taket tillspetsas under en mindre lanternin, som fordom pryddes af en kopparbeslagen, förgyld krona af så rundliga dimensioner, att tolf personer kunde rymmas i henne. Det inre är fördeladt i fyra våningar, hvaraf de mellersta innehållit batterier för kanoner.

Från 1854 tjänade den gamla skansen i några år till fånghus, och under den stora bostadsbristen upplätos år 1874 dess logementer till sådana fattiga familjer, som saknade tak öfver hufvudet.

Förgäfves spanar man efter några kulor, inborrade i den gamle grånade veteranens stenhårda hud. De göteborgska annalerna ha ej heller att tillägga honom några krigiska bedrifter. Stolt och allvarlig, synes han icke desto mindre stå däruppe på höjden, fördjupande sig i drömmar om gamla tider och med tvänne seklers förakt blickande ned på ett slägte, för hvilket forntidens råa kraft är mindre än nutidens fredliga idrotter.

* * *

Om vi öfver Kommendantsängen återvända till Öfra Husargatan, så ha vi strax på höger hand och inom området af s. k. Albostaden **Metodistförsamlingens kapell.** Det är igenkänligt på en liten tornresning med kors. Kapellet är af trä och byggdes 1882. Det rymmer omkring 600 åhörare.

Ännu några steg, och vi befinna oss i förstaden **Haga.**

Namnet har sin uppkomst af de »hagar», d. v. s. kålgårdar och blomstertäppor, hvarmed platsens första bebyggare omgåfvo sina hus. Dessa senare voro små och låga, men byggda så, att de bildade skäligen reguliera gator. Tomtindelningen förskrifver sig från drottning Kristinas tid. Den 25 Okt. 1647 bekräftades genom kunglig resolution generalkvartermästaren Wärnskölds förslag till förstadens reglering. Det synes ej ha varit afundsvärdt att under vissa tider, till exempel 1676—77, ha haft hus i Haga, enär husägarne då förständigades nedrifva sina byggnader med anledning af befarad belägring. Väl fingo de till vederlag andra, mera afsides belägna tomter, men redan 1687 nödgades de ånyo flytta på sig, denna gång orsakadt af att den ofvannämnda kapunieren då skulle dragas fram genom det område, som senast anvisats dem.

Haga synes likväl under tider, då ej kriget oroade, ha haft sina behag, hvartill de nämnda trädgårdarne i första rummet bidrogo. Från 1600 talet berättas om ett här befintligt mycket omtyckt utvärdshus, tillhörigt Carsten Vogt, och ett annat sådant, som från 1700 talet bevarat sig i minnet, var traktör Blendermans i Östra Haga. Båda bjödo på musik, det senare äfven på målskjutning och kägelspelning.

De täta eldsvådor, som i synnerhet under 1850—60 talen härjade Haga, ha orsakat att denna stadsdel nu visar sig ganska välbyggd. Husen äro visserligen för det mästa blott af trä, men här och hvar rätt prydliga. Af trädgårdar finnas dock numera blott några få vid Landsvägsgatan.

Ännu ett godt stycke in på 1800 talet fingo ej i Haga, lika litet som i Masthugget, finnas handelsbutiker. Nu däremot är antalet af sådana relativt större där än i själfva staden. Särskildt har Husargatan öfverflöd på försäljningsbodar af hvarje slag, mången gång eleganta nog med t. ex. stora fönsterrutor af spegelglas.

Förstadens areal är omkring 25 tunnland.

När vi nått slutet af Husargatan, som fått sitt namn af den i västra hörnet åt Södra Allégatan befintliga f. d. kasernen för en under en lång följd af år i Göteborg förlagd afdelning af Kronprinsens Husarregemente, så vika vi af åt vänster och passera förbi Concert du Boulevard, ett nybyggdt, i viss mån uppseendeväckande hus, uppfördt för att tjäna till s. k. Varietéteater, hvarefter vi inom kort uppnått en vidsträckt byggnad, å hvars midtelparti läses:

Renströmska Bad- och Tvättanstalten.

Af gamla personer kan man ännu få höra talas om kapten Lindgrens badhus i Surbrunn, hvilket existerade intill midten af 1830 talet. Det var inrättadt 1802 och hade fyra badrum för varma bad. Detta torde ha varit det första varmbadhus Göteborg någonsin haft.

Under första hälften af 1820 talet anlades ett något större sådant af grosshandlaren G. R. Prytz nedom Örgryte kyrkogård, norr om infartsvägen till egendomen Jakobsdal, och till det gick vissa timmar på dagen en liten omnibus, som hade sin station vid den då ännu kvarstående Kungsporten. Därefter uppstod det förut omnämnda stora badhuset vid Skeppsbron, så Löfströmska badhuset vid Lilla Bommen och slutligen badhuset — därförut brunnshuset — i Brunnsparken.

Behofvet af ett stort, tidsenligt badhus gjorde sig dock allt mer och mer gällande, och då Renströmska utdelningsfonden första gången var att disponera, biträddes ganska allmänt det förslag, som afsåg att af en del af de tillgängliga medlen bygga en större bad- och tvättanstalt, hvadan också stadsfullmäktige våren 1873 beslutade anläggandet af en sådan.

Anstalten är belägen på en större, men något irregulier tomt. Beklagligtvis har arkitekten genom anbringandet af rätvinkliga flyglar ganska oskickligt gjort tomtens snedhet synnerligen iögonfallande, i stället för att, såsom lätt nog kunnat ske, göra den till utseendet regelbunden. Detta missförhållande är så störande, att byggnadens i öfrigt icke oäfna yttre detaljer ej komma till sin fulla rätt. Stilen är romansk och materielet gult tegel med orneringar i cement.

Partiet åt Allégatan innehåller första klassens badlokaler, det åt Östergatan andra klassens. De senare ha såväl sin mans- som kvinnoafdelning, båda försedda med karbadsrum, ångstolar och finsk badstuga.

Mellan denna afdelning och första klassens badrum ligger Tvättanstalten, som efter mönstret af de bästa utländska förebilder är försedd med tvättmaskiner, skölj- och vridmaskin, torkapparat och ångmanglar, det mästa häraf förskrifvande sig från firman Germania i Chemnitz.

Då man genom den kolonnprydda hufvudingången från Allégatan inträder i första klassens badlokaler, kommer man först in i en stor väntsal — jämväl förfriskningslokal — hvars ena sidovägg visar en medaljong med Sven Renströms porträttbild och den andra årtalet 1876 inom tvänne eklöfskvistar i relief. På vänster hand har man afdelningen för kvinnor, på höger hand den för män, hvilken senare år 1882 blifvit betydligt utvidgad genom tillbyggnad.

En dörr till höger i salens fond leder till det *Romerska badet.* Det är utstyrdt med all den lyx och smakfullhet, som en gång utmärkte de klassiska och än i dag de österländska folkens badlokaler. Det synes genast, att för de här vidtagna anordningarne icke saknats en sannt konstnärlig ledning, och är det till hofarkitekten professor Gustaf Dahl, som Göteborg står i tacksamhetsskuld för det romerska badets utstyrsel.

Romerska badet är utfördt i mohrisk stil efter motiver, som konstnären under en studieresa i Spanien samlat från Cordova, Sevilla och Granada. Synnerligen rikt orneradt är det med stora takfönster försedda apodyteriet, hvars detaljer ha sina urbilder i Alhambra, särskildt dess berömda Lejongård. Genom en med förhänge betäckt dörröppning står det i förening med tepidariet, hvars dekorationer äro kopior af förrummet till det allra heligaste i Cordovamoskéen. Här insläppes ett dämpadt ljus genom smärre stjärnformiga, med färgadt glas försedda öppningar i taket. Golfvet i detta rum är af terracottamosaik. Caldariet, i hvilket man därefter inträder, och där massagebehandlingen försiggår, har lånat sina orneringsmotiv från Alkazar i Sevilla. Det därpå följande lavacrum är lika enkelt som det badet afslutande frigidariet är praktfullt. Kolonner, arkader och färgsammansättningar i det senare erinra ånyo om moskéen i Cordova.

Renströmska Bad- och Tvättanstalten förses med vatten från Delsjön, men har för sitt behof en särskild å bärget under skansen Kronan befintlig regleringsreservoir, tornformigt uppförd af rödt tegel och liggande 18 meter öfver badhusets grundplan.

* * *

Nästliggande kvarter disponeras helt och hållet af

Barnsjukhuset,

som vänder sin hufvudsida åt Allégatan och rigtar de öfriga åt en lummig trädgårdsanläggning.

Denna vackra välgörenhetsanstalt, som lämnar kostnadsfri vård åt mellan två och tio år gamla, sjuka barn af fattiga föräldrar, tillhörande kommunen, är uteslutande tillkommen genom donationer, bland hvilka namnen Carnegie och Dickson intaga första rummet. Den förskrifver sig från år 1859, då David Carnegie lade grundstenen genom en gåfva af 50,000 rdr. År 1866 fick sjukhuset sin egen byggnad, och

är denna uppförd efter arkitekten Heilborns ritning, som vid framkallad täflan tillerkändes företrädet.

Stilen är romansk — särdeles rent genomförd.

* *
*

Äfven det nästföljande kvarteret upptages af en offentlig byggnad, nämligen

Arbetareföreningens hus,

som, också det, visar former i enlighet med den romanska stilen. Af de tre romanska byggnader vi således i följd påträffat torde Arbetareföreningens vara den, som i arkitektoniskt hänseende intager första rummet. Den är nämligen särdeles smakren, ger ett godt helintryck och länder sin arkitekt, herr V. von Gegerfelt, till mycken heder. Hufvudpartiet flankeras af tvänne gafvelformade korsutsprång, som bilda mellanpartier åt detsamma och de byggnaden afslutande sexsidiga, korliknande sidodelarne. Samma korsutsprång bereda kolonnprydda ingångar till byggnaden och ha, i likhet med densammas hufvudparti, höga, mycket ljusgifvande öfverfönster, afdelade medelst järnkolonnetter. I gafvelvinkeln synes ett större cirkelfönster, hvari anbringats en detsamma så godt som fyllande bikupa, symbolen för en af tidehvarfvets största tankar: arbetet och arbetet i förening.

Huset är reveteradt med gult tegel och orneradt med zigzagformade gesimser, rödt tegel och täljstensskifvor. Till det yttre visar byggnaden tre våningar, däraf den mellersta med ett kringlöpande mindre fönstergalleri men i verkligheten har han blott två sådane, den öfre omfattande såväl nämnda fönstergalleri som de stora öfverfönsterna.

Samma öfra våning upptages till två tredjedelar af en ljus, med rymlig läktare försedd fästsal. Den öfriga delen inrymmer scen och klädloger för den provisionela teater, som här inrättades 1876 och benämnes **Folkteatern**.

Huset vardt färdigt 1874. Den utmed Mellan- och Östergatorna samt Järntorget löpande envånings bazarbyggnaden, som innehåller 18 butikslägenheter, tillkom först 1881

Göteborgs Arbetareförening stiftades den 19 Aug. 1866. Det var en association, som sköt fart med en gång. Redan första året af sin verksamhet räknade den öfver 3,000 medlemmar. Stora förhoppningar om bidrag till det sociala odlingsarbete, som utmärker vår tid, knötos vid denna förening, och det förnämsta sträfvandet gick ut på arbetarens förädling, därmed också höjandet af hans klass genom egna bemödanden. Att man icke blott fantiserade, utan äfven i vissa hänseenden förverkligade, därom vittnar det förhållandet, att man redan första året af föreningens verksamhet hann bilda en sjukhjälpskassa och en byggnadsfond, utom föreningens allmänna kassa, att man lade grunden till ett lånbibliotek, inrättade en lässal och öppnade en egen handelsrörelse, samt slutligen att man arrangerade månatliga sammanträden med allehanda ett samkväms förädlande förströelser. Denna början, som noga följde föreningens vackra program, lofvade väl mer än den fortsatta verksamheten kunde hålla, men icke desto mindre har föreningen, trots en mängd motigheter, kämpat sig fram till våra dagar, som ju fortfarande ha arbetarerörelsen med dess problemer och deras lösningsförsök på föredragningslistan.

Innan föreningen fick sin egen byggnad, hade hon sin byrå, lässal m. m. i huset N:o 4 vid Vallgatan. De större sammanträdena med teater, bal o. s. v. arrangerades dock vintertiden i »Bloms sal». Om sommaren däremot disponerades en på Masthuggsbärgets öfre sluttning belägen trädgård, tillhörande den s. k. Bergvallska egendomen, N:o 40 A i Majornas 6 rote, också känd under namnet Sofiebärg och sedan 1873 inköpt och inredd till Sjömanshem.

* * *

Vi ha nu hunnit till **Järntorget**. Det är en nyare tidens anläggning. Innan platsen var reglerad till torg, benämndes den som mäst Masthuggsstullen, med anledning af det tullhus, som låg ungefär midt för Nya Alléens mynning och kvarstod ett godt stycke in i vårt århundrade eller intill dess det ersattes af det ännu kvarvarande f. d. tullhuset vid Karlsport. Mot slutet af 1840 talet vardt benämningen Bierhalleplatsen icke ovanlig, och härledde den sig från den träpaviljong, som då här var uppförd för servering af det nyss i marknaden införda bäjerska ölet. Till platsens minnen hör ock Café Carusell, som var inrymdt i andra våningen af huset N:o 1 och bjöd på det under 1860 talet så florerande chimnöjet.

Det rymliga, af en större femarmad gaskandelaber prydda torget är numera upplåtet till försäljning af möbler, hvaraf införseln är störst onsdagar och lördagar.

Järn- och metallvågen, som gifvit Järntorget dess namn, gränsar intill detsamma i norr. Den hitflyttades 1785 och har en djup, 180 meter lång och 30 meter bred hamn, i hvilken äfven större fartyg kunna inlöpa för lossning eller lastning, hvarjämte hamnjärnbanan här har sin ändpunkt. Järnvågens tjänstemän utgöras f. n. af en vågmästare, en bokhållare, fyra kontors- och två vågskrifvare. Järbärarnes antal är 25.

Med järnvågen ha vi inträdt i det förstadsområde, som sedan gammalt benämnes **Masthugget** och som fått sitt namn af här i forna tider idkadt skeppsbyggeri. Dess hufvudgator voro förr Breda- och Smala Vägen, den förra en bågformad gata, som mellan oregelbundet lagda hus och trädgårdar drog fram mot Stigbärget för att under detta sammanlöpa med den senare eller Smala Vägen, som sträckte sig mer rätt fram, på sin ena sida begränsad af några få byggnader och plantager, på sin andra af brädgårdar med lastageplatser eller hamnar. Bland de få byggnaderna ha vi att märka en från längesedan gångna tider ännu kvarstående, nämligen

Gamla Vauxhallen.

När Gustaf än var Sveriges kung
Och gamla mormor än var ung . . .
Virsén.

Till sitt yttre äro de byggnader, som ännu betecknas med detta namn, särdeles oansenliga. Du finner dem under N:o 53 F Första Långgatan, såsom Smala Vägen nu officielt kallas. De utgöras af ett par mot hvarandra i vinkel byggda tvåvåningshus af trä, hvilkas vinkelbas ligger utmed gatan. Redan af byggnadernas förstugor och trappuppgångar finner du, att de förskrifva sig från förra århundradet, då, efter hvad det påstås, de ansågos för att vara nog så magnifika, något som vår luxeriösa tid har litet svårt att fatta. Vi må emellertid respektera de gamla uppgifterna, och enligt dessa innehöllo husen under 1700 talet ett första klassens värdshus, inrättadt efter mönstret af engelsmannen Vaux's i London förlustelseställe med trädgård, dans- och konsertsal, en anläggning, som afsåg jämlikhet för alla samhällsklasser. Den göteborgska Vauxhallen hade naturligtvis sin trädgård, äfven

den, och på rymliga salar för dans och annan förlustelse var ingen brist. Ställets glanstid tillhör slutet af förra och början af vårt århundrade, men då var det också riktigt i sitt flor. Om de lägre klasserna hade starkare fotfäste i Vauxhallslokalerna än de högre veta vi ej, men att äfven »le beau monde» trifdes här är visst. Fru Lenngrens skildring torde alltså kunna passa in äfven här:

»Vauxhallen börjas, min bror!
Mängden är talrik och stor:
Fladdrande lockar,
Mångfärgade vippor,
Fröknar i flockar,
Vestaler i knippor,
Jämlikhet, kvalm och musik,
Glacer, förkylning, hektik,
Frillor och fruar och fri republik!»

Till Vauxhallens stoltaste hågkomster hör ett besök af Gustaf III. Det var under hans minnesvärda göteborgsvistelse 1788. Borgerskapet hade då till hans ära arrangerat en bal i Vauxhallens lokaler, och det hade gjort den så lysande som möjligt. De rodnande behagen, det löjeväckande skämtet, det muntra skrattet — alla dvaldes de här under några timmar till en fröjd för stunden och ett minne för eftervärlden.

Såväl trädgård som värdshus äro emellertid försvunna sedan närmare ett halft sekel tillbaka — endast de gamla byggnaderna stå kvar.

* * *

Snedt emot ligger Aktiebolaget **Strömman & Larssons Snickerifabrik**, som anlades i början af 1870 talet och drifver en stor, alltjämt ökad verksamhet.

Vid Första Långgatan ligger äfven **Bark & Warburgs Aktiebolags Snickerifabrik**. Den är i sitt slag den första träförädlingsfabrik, som anlades i Sverige. Anläggaren var August Bark, en företagsam man, som i sitt yrke, snickeriet, sökte utveckling genom studier i Ryssland, Australien och Amerika. Efter sin återkomst till fäderneslandet anlade han 1855 ifrågavarande fabrik, hvars arbeten till stor del gått till utlandet. Fabriken har 1863 erhållit patent på ett särskildt system för trähusbyggnad, hvilket vunnit stor användning. Den drifves af två ångmaskiner om tillsammans 190 hästkrafter och sysselsätter omkring 200 arbetare.

Masthuggets stråkväg är numera Andra Långgatan, som från Järntorgets sydvästra hörn drager i rak linie fram till Masthuggstorget och än vidare till Johannisplatsen. Det är en ståtlig, 685 meter lång gata, som visserligen ännu har åtskilliga tomter obebyggda, men icke desto mindre företer en samling af präktiga, oftast palatslika byggnader. Gatu-rörelsen är här synnerligen liflig, hvartill spårvägen och de många butikerna i sin mån bidraga.

Vid gatans slut ligger på en höjd och bakom unga, men redan lummiga planteringar

Johannis Kyrka.

Det var på 1860 talet. Ett sådant andans nit, en sådan rörande människokärlek och uppoffrande verksamhet i flere rigtningar, som den gamle domprosten Wieselgren ådagalade, hade man icke på länge erfarit. Hans ädla arbete förtjänade sin offentliga erkänsla, menade man, och såsom en gärd af sådan öfverlämnade ett antal framstående samhällsmedlemmar till den gode herden en summa pänningar att af honom efter godtfinnande användas. Wieselgren tvekade icke i valet. Pänningarne skulle användas till uppbyggandet af en kyrka — en frikyrka. Och en sådan vardt — åtminstone till större delen — Johannis Kyrka.

Hon invigdes 1866 och är uppförd i utpräglad engelsk-götisk stil af rödt tegel efter af arkitekten J. A. Westerberg komponerad ritning. Hon har ett lågt, femsidigt kor vid den tvärt afskurna östra fasaden samt ett plåtbetäckt torn, placeradt i ett af motsvarande fasadens hörn.

Tämplets inre är mer än vanligt enkelt. Det befintliga korskranket, som i likhet med altarring och predikstol är särdeles prydligt skulpteradt, har ett i tränne spetsbågar indeladt midtelparti, som innefattar bibliska oljemålningar, däraf den större föreställer Kristus på korset. Dessa målningar äro utförde af artisten G. H. Brusewitz.

Orgeln, byggd af direktör Söderling och skänkt af framlidne fabrikören August Bark, visar en synnerligen vacker fasad. Den invigdes 1873.

Sedan 1883 har kyrkan tills vidare och under vissa tider upplåtits till den egna tämpelmurar ännu saknande Masthuggsförsamlingen, hvars blifvande kyrka kommer att få sin plats å så kallade »Dahlinska bärget».

Stigbärgsliden, nedom hvilken spårvägen åt detta håll har sin ändpunkt, är så godt som en oundgänglig passage för den, som skall vandra till Majorna. Ännu i början af 1850 talet var liden betydligt obekväm, hvilket man kan finna af den till en del ännu kvarvarande illa stensatta gamla liden, som förbi **Sjömanshuset** ringlar sig utmed den nya. Farleden var då ej oländig blott med hänsyn till sin branthet, utan ock till sin osnygghet, en egenskap, som den delade med det öfriga Masthugget, och Wallenberg, författaren till »Min son på Galejan», har förvisso icke öfverdrifvit, då han omtalar sig ha »vadat» igenom Masthugget och därefter utbrister:

»Vi strax med långa steg åt Stigbärgsliden haste,
Fast högar utaf smuts på halfva benen stå» . . .

Numera är emellertid Stigbärgsliden en oklanderlig chaussé, hvars försättande i sitt nuvarande skick likväl drog så betydliga kostnader, att de här vägfarande ända intill sommaren 1871 måste erlägga bompängar.

Låtom oss nu gå liden raskt uppför! Knotar du på det myckna upp- och nedstigandet, som är förenligt med vandringar i Göteborg, skall måhända den sköna utsigt, som från Stigbärgslidens öfversta höjd erbjuder sig, komma dig att tystna.

Än skönare ter sig dock denna utsigt från det tätt invid liggande utvärdshuset **Henriksbärgs** veranda eller torn — det senare Göteborgs Belvedère. Det är anblicken af den stolta handelsstaden från det segelströdda revieret, som man här njuter. Den har i sig något mer af tafla än de öfriga göteborgsutsigterna och är äfven efter aftonmörkrets inbrott och sedan de tusentals gaslyktorna blifvit tända af utomordentlig verkan. Nämnda värdshus, som anlades på slutet af 1860 talet, har en liten, men nätt trädgård, rymliga verandor

och ett större antal rum, lämpande sig äfven för slutna sällskaper.

Vi ha nu inträdt i förstadsområdet **Majorna**. Ehuru stående under Göteborgs polis, tillhörde detta före 1868 Örgryte församling så i kyrkligt som världsligt hänseende, men med nämnda år blef Majorna införlifvadt med Göteborgs stad till en kommun.

Änskönt lifligheten här är ganska stor, var den dock större förr, åtminstone i förhållande till stadens dåvarande storlek. Detta kom sig däraf, att Majorna, som då ägde större betydelse för sjöfarten än nu, inom sitt territorium såg bostaden för snart sagdt hvarenda ordens sjöman, från befälhafvaren till kajutvakten. Dess betydelse för sjöfarten berodde åter på, att alla till Göteborg destinerade fartyg här nödgades lossa eller lasta, vid behof också reparera, enär de på den tiden ej kunde gå in till staden, hvars hamn då ännu ej var uppmuddrad. Genom sina skeppsvarf och »hamnar» har dock förstaden fortfarande värde i merkantilt hänseende.

Majorna är irreguliert byggdt, och de stora eldsvådor, som här rasat, särskildt åren 1859, 62 och 64, ha endast i ringa mån förändrat regleringen. Denna är emellertid nu uppgjord och fastställd enligt en ny plan, hvadan det är att hoppas, det äfven Majorna en gång skall komma att förete ett oklanderligt gatunät.

När vi uppnått Stigbärgstorget, äro vi inne på det forna Amiralitetsvarfvets eller såsom det numera kallas **Gamla Varfvets** grund, hvilken sträckte sig härifrån och ned till älfven i något västlig rigtning. Varfvet anlades strax efter stadens grundläggning och byggde örlogsfartyg redan 1650. Här hade den s. k. göteborgseskadern sin station, som från år 1700 utgjorde en ordentlig amiralitetsstat, men snart förflyttades till det under anläggning varande Nya Varfvet. År 1716 blef Gamla Varfvet af Carl XII gifvet till Göteborgs stad, men likväl sedermera lämnadt till förläning åt kaparhöfdingen Gathenhjelm, hvars enka, fru Ingela, född Hammar, innehade det till år 1720. Änskönt det sistnämnda år åter vardt Kronans tillhörighet, förlorade det så småningom sin betydelse för henne och är nu lagdt under staden såsom varande enskild egendom.

Här bedrifves fortfarande skeppsbyggeri, därvid f. n. 100 à 120 arbetare sysselsättas. Som drifkraft användes en 30 hästars ångmaskin.

Vid Stigbärgstorgets sydvästra hörn ligger ett större tvåvånings trähus af ett nästan ärevördigt förnämt utseende, men med omisskänneliga tecken af hög ålder. Det är också ett af de allra äldsta husen i Göteborg, ännu i dag kalladt

Gathenhjelmska huset.

Här regerade på sin tid den beryktade Lars Gathenhjelm, som anses vara husets uppbyggare. Sin största ryktbarhet har det dock däraf, att Carl XII här bodde såsom Gathenhjelms gäst år 1716, stadens myndighetspersoner och framstående borgare till rättmätig harm, enär Gathenhjelm, trots sina rikedomar, var både missaktad och hatad samt allmänt känd som en ärelös sjöröfvare, den där icke aktade för rof att angripa egna landsmän. Sägnen vet äfven att utvisa den sal i huset, hvari kungen under besöket intog sina måltiden. Den kallades länge och väl — kanske än i dag — kungssalen.

I detta hus torde icke långt efter kungabesöket den af lyckan och majestätet gynnade äfventyraren ha slutat sina dagar, hvilket inträffade den 25 April 1718. Hans ande har ingen ro, säger folktron, och man påstår, att kommendörsvålnaden — förr åtminstone — anställde ett anskrämligt spökeri i de gamla salarne, att »Lasse går igen», ömsom gästande ifrågavarande hus, ömsom grafven i Onsala kyrka, kanske också Härterna, den lilla klippholmen i Värolandet, där den fridlöse »huserar värre» med gastar och sjötroll.

Förr fick man också ofta höra huset kallas Helvetet, hvartill, för motsatsens skull, lades ett Himmelrike. Med det senare namnet betecknades det midt emot liggande f. d. Patersonska huset. Benämningen passade onekligen väl i stycke med Breda- och Smala Vägen, som nedanför backen ledde upp till byggnaderna.

Det kräfves likväl intet skarpsinne för att härleda binamnet Helvetet från Gathenhjelmska skräcktiden, hälst det ej, såsom man annars lätt kunnat antaga, kan ha sin upprinnelse i förvridet eller icke förvridet jordeboksnamn, ty något sådant har Gathenhjelmska huset lika litet som öfriga tredje rotens gamla byggnader, härledande sig däraf, att de alla äro uppförda å f. d. kronovarfvets mark.

Husets framsida skuggades förr af majestätiska träd, som tillhörde ställets af en stenmur inhägnade förgård, nu utlagd till torg. Samma framsida prydes ännu af ett gammaldags träsnideri, anbringadt öfver dörren. Inträda vi genom denna, befinna vi oss i en stor förstuga, i hvars fond vi se en bred trätrappa, som, efter bildandet af en podest, grenar sig åt ömse sidor och sålunda för upp till öfvervåningen. Den nedre förstugan har

mellan sina tre arkader några i rococostil utförda sniderier och öfver samma arkader tränne små i trä skurna bilder, af hvilka den mellersta synes vara en Hermes. Utom några på ömse sidor om trappan tarfligt utförda väggmålningar — torn och urnor — ha de främre sidoväggarne fyra å blotta träbeklädnaden i grått och hvitt målade kvinnobilder, utförde i 1700 talets smak och varande icke alldeles utan värde såsom dekorationsmålningar.

Det bemärkelsevärda huset äges sedan många år tillbaka af v. häradshöfdingen J. N. Dahlström.

* *
*

Söderut från Stigbärgstorget går en nyanlagd, med träd planterad gata — Bangatan — som för till Djurgården. Denna plats hade för åtskilliga tiotal af år sedan ett beryktadt värdshus, Djurgårdsvärdshuset, som just icke var af den finare sorten, och där det offrades häjdlöst åt både Bacchus och Venus.

Midt emot låg då som nu **Gamla Varfvets begrafningsplats**. Gamla Varfvet hade nämligen på sin tid såväl egen församling som kyrka, den senare belägen norr om Allmänna Vägen strax uppom Bläsliden. Det var en stor rödmålad korskyrka af trä med ett fyrkantigt torn, två ringklockor och ett åttastämmigt orgelverk. Hon nedbrann 1820. Hennes gudstjänster uppehöllos af kyrkoherden i Mariebärgs församling, hvars kyrka — provisionel och numera nedrifven — uppbyggdes omkring 1790. Den låg på en bärgås söder om Allmänna Vägen invid **Mariebärgs begrafningsplats**, som invigdes 1787. Bland här befintlige grafvårdar finna vi en, som är synnerligen illa medfaren af tiden. Dess stenhäll är sprucken, delvis nedfallen och låter blicken tränga långt ned i grafdjupet. Hällens inskrift gör kunnigt att »Här förvaras det förgängliga af generallöjtnanten, landshöfd. öfver Göteborgs och Bohus Län, öfverkommendanten, kommendören med stora korset af K. Svärdsorden, högvälborne friherre Johan Fredrik Carpelan, född 1745, död 1808».

Norr härom, på andra sidan meranämnde Allmänna Väg — Majornas hufvudgata — ligger den forna Gibsonska egendomen **Sågen,** rätteligen och enligt jordeboken Vädersågen, hvars område nu upptages af den stora exportfirman L. G. Bratt & C:is trävarnupplag, men en gång inom sig hade den sågkvarn, som gifvit stället dess namn. Denna på sin tid anmärkningsvärda byggnad var uppförd af kommersiepresidenten Wilhelm von Utfall samt inrättad efter holländskt mönster.

Ett i Göteborg bevingadt, ännu gängse uttryck »så fin som Karin på Sågen» härleder sig från en 1830 talets göteborgshetär,

hvars Venustämpel var ett litet rödmåladt envåningshus, beläget invid inkörsporten till Sågen och gemenligen kalladt Slintin. Vare detta anmärkt i förbigående.

* * *

Carl Johans Kyrka.

Grunden till denna lades den 18 November 1824 kl. 12 på dagen under kanonsalut, och förrättades högtidligheten af landshöfdingen grefve von Rosen och biskopen af Wingård. Kyrkan vardt färdig 1826 och invigdes samma år första söndagen i advent. Hon är byggd af sten och utgöres af ett långhus med ett fyrkantigt torn vid midten af sin södra sida. Långhusets kortsidor bilda absisformade utbyggen, af hvilka det ena tjänar till kor.

Vid uppgörandet af ritningen till detta gudshus synes man ha med sällspord kraft »sträfvat efter det fulas seger» och därvid lyckats fullständigt. Byggnadsledare var arkitekten major Weinberg.

Efter de år 1862 vidtagna förändringarne i kyrkans inre har detta blifvit jämförelsevis prydligt, så att det förtjänar mindre klander än exteriören. Midtskeppet stödes af tolf i tvänne rader löpande kolonner, af hvilka de åtta uppbära rymliga sidoläktare. Predikstolen är ornerad i hvitt och guld och har sin plats vid norra sidan intill andra kolonnen från altaret. Detta senare står framför ett jämväl i hvitt och guld orneradt korskrank, som ofvan midten har ett stort kors. Altarprydnaden utgöres i öfrigt af tvänne förgylda lagens taflor och däremellan en tafla med inskrift: »Genom Mosen är lagen gifven, nåd och sanning är kommen genom Jesum Kristum». Inom altarringen befinna sig också tvänne trearmade gaskandelabrar i brons.

Orgeln är byggd af direktör Söderling och uppsatt 1863. Dess fasad prydes af Carl XIV Johans förgyllda namnskiffer på blå medaljongformad grund.

Kyrkan är ljus och rymlig. Hon bereder plats åt 1,500 personer och har såväl gas- som värmeledning. Hennes kommunionssilfver är henne gifvet af konung Carl XIV Johan,

som jämväl förärat henne två messhakar. Af enkefru M. C. Melander har hon fått sitt tornur, och till den större af hennes båda ringklockor, gjutna i Göteborg 1857, skänktes henne 6,000 rdr af kopparslagareenkan Christina Nordeman född Carlberg.

* * *

Nu styra vi kosan till **Kusttorget**. Här är fardagarne Majornas största tillförsel af landtmannaprodukter. Korsa vi torgets parallelogramformade plan i västlig rigtning, för oss därefter en smal väg till **Skeppsvarfvet Kusten**, som äges af rederiaktiebolaget Örnen. Det har en arbetsstyrka af 100 à 150 man och använder en ångmaskin om 60 hästkrafter. Vid nämnde väg ligger **Kustens Hotell**, jämväl restauration och kafé, ett synnerligen gammalt Bacchitämpel, inrymdt i huset N:o 29 af 2:dra roten, tomten »Kronan». Enligt åtskilligas förmenande skulle detta vara identiskt med det värdshus, som Wallenberg odödliggjort i sin Ostindiska Resa och som han betitlar Lilla Klippan, där spiran — det var år 1769 — fördes af mr Carnegie, och där såväl dennes unga hustru som den nättfotade lilla Stina, kokerskan, förstodo att hålla de sjöfarande kunderna fast, så att de måtte följa värdens oegennyttiga råd att icke föra pängar ur landet, hälst sådant var mot konungens förordning, utan i stället lägga dem på Lilla Klippans trefot. Om »beströflade aktertassar» lämnade märken på golfvet efter »det smutsiga Masthugget» betydde detta föga: värden var ju lika öfverseende som artig. Och så han höll sedan: hare, kapun, pudding, punsch, vin! . . .

»Här sista fyrken gick: på bordet buros fram
De korpulentaste af husets alla bålar,
Man glädjeströmmar drack i karlavulna skålar,
Bekymret klunk för klunk med punschen nedersam.
Stor sak i slägt, i vän, i flicka;
Man glömmer allt, så när som dricka;
Buteljer spricka,
Brödren nicka,
Sjunga, hicka
Fullt till pricka.
Bom, bom, bom, piteheja!»

Värden, »den fryntlige gubben», tröttnade dock snart att servera ostindiefarare, skeppsmäklare och tjänstemän vid amiralitetet m. fl., hvadan han redan vid Mikaelitiden 1770 lämnade den förhyrda Bacchilokalen åt dess öde.

Kustens Hotell må nu vara detsamma som Lilla Klippans värdshus eller ej: det har anor nog ändå, och i dess stora med åtta fönster och en hel mängd joniska pilastrar försedda danssal har det icke sparats på såta tal och galanteri. Nu äro dock balerna här tunnsådda, och hotellets restauration kan ej gärna hänföras till andra än dem af tredje eller fjerde rangen.

* * *

Gamla Älfsborg, det har en klang det namnet! Hvarje skolpilt vet, att Sverige däri har ett betydelsefullt minne. Först ett kunga- och jarlaslott, sedan en mäktig gränsfästning mot Norge och Danmark, lärer Gamla Älfsborg, efter hvad en sägen förmäler, varit anlagdt af den mäktige Bjällbojarlen, hvarefter historien med detsamma förbundit sådana namn af ära som Engelbrekt Engelbrektson, Karl VIII Knutson, Thure Stensson Bjelke, Gustaf Olofson Stenbock, Thord Bonde, Gustaf Vasa, Sigvald Kruse, Svante Sture, Carl IX, Erik Stake, Olaf Stråle, Göran Karlson Stjernsköld och ännu många fler.

Sedan mer än två århundraden är emellertid denna stolthet svunnen, och dess plats, som har en del lämningar af vallar m. m., är numera endast utmärkt med ett bröstvärn af trä och en högrest flaggmast.

Nedom kullen, där fästet stått, ligger **Älfsborgs Kungsladugård**, år 1651 skänkt till staden, men fyra år därefter åter indragen och anslagen till länets höfding, tvänne operationer, som förnyades 1716 och 1719.

Här finna vi ock

Aktiebolaget D. Carnegie & C:is fabriker,

tillhörande de allra främsta af vårt lands industriella anläggningar. På den plats de intaga fanns i midten af 1700 talet ett mindre glasbruk, som ägdes af en Volrath von Öltchen. Denne, som sålde sina glasvaror i sitt hus vid Torggatan — han hade också ett sådant vid Östra Hamngatan — vardt år 1769 vald till en af stadens tre riksdagsmän i borgarståndet. Äfven på den tiden agiterades mycket vid slika valtillfällen, hvilket framgår af dåtida flygskrifter. Herr Volrath hade motståndare i legio, och valet öfverklagades, med hvad resultat veta vi ej med full visshet; däremot veta vi, att hans ättlingar på kvinnolinien ännu lefva i Göteborg och äro att finna

inom slägterna Ekman och Dickson. Det Öltchenska glasbruket måste dock till sist gifva vika för numera Carnegieska, då Lorentska fabrikerna, som afsågo tillverkning af socker och porter. Deras anläggare var Robert Abraham Lorent, hamburgare till börden, en man, om hvilken en hans samtida, landshöfdingen grefve von Rosen, säger, att han var den förste köpmannen i Sverige, hatad och afundad af sina skråkamrater, men så tillgifven sitt nya hemland, att om man lade ihop all den patriotism, som Sveriges köpmän äga, den ändock icke skulle uppväga lifligheten af de känslor Lorent hyste för Sveriges välgång.

Sockerbruket byggdes 1810 till en höjd af nio våningar. Porterbruket tillkom först tre år senare. Ogynnsamma förhållanden, hvartill isynnerhet de Napoleonska krigen bidrogo, orsakade en stockning, som Lorents svåger, engelsmannen John Nonnen, väl försökte besegra, men som dock till sist medtog såväl hans som Lorents förmögenhet.

År 1836 utropades fabrikerna på auktion, och David Carnegie J:or vardt med understöd af sin fader och farbrodern D. Carnegie S:or deras ägare tillsammans med en slägting W. Robertson, den senare boende i Skottland. Köpesumman var 300,000 rdr.

År 1841 återvände Carnegie till England, men har äfven alltsedan dess varit intresserad i affären, ur hvilken Robertson år 1850 genom döden utgick. Sedan 1848 ha flere nya delägare inträdt, bland hvilka de större för närvarande äro konsul Oscar Ekman och f. d. kommendörkaptenen Emil Ekman, tillhörande den slägt, som, efter hvad vi ofvan nämnt, leder sina anor från anläggaren af platsens forna glasbruk.

Den storartade affären ställdes 1850 på aktier och har sedan dess utvecklat sig med alltjämt ökad kraft.

Tillverkningsvärdet af socker och sirup har på sistone uppgått till öfver fem millioner och af porter till öfver en och en half million kronor årligen. Den största bryggpannan rymmer 13,500 kannor och den största vatsen, hvari portern lagras för mognad, 53,000 kannor.

Arbetarnes antal är omkring 600.

* * *

Bland de byggnader, som tillhöra Carnegieska bruken eller med anledning af dem uppstått i deras närhet, och hvilkas sammanlagda beskattningsvärde öfverstiger två millioner kronor, är särskildt att märka

S:t Brigittas Kapell.

Detta kapell är en gåfva af David Carnegie till hans arbetare, en gåfva vid hvilken han fäst beviset icke blott på hjertats godhet, utan också handens konsterfarenhet och uppfattningens klarhet, Själf lär han nämligen ha gifvit första utkastet till kyrkans former och själf lär han bestämdt hennes namn, hvarmed han förbundit minnet af en af »reformatorerna före reformationen», en märkvärdig svensk kvinna, hvars lif och verk ännu idag böra kunna öfva sitt välgörande inflytande på en i andligt hänseende famlande mänsklighet.

Det lilla kapellet, som håller i längd 28 ½ meter och i bredd 10 ¾ meter, är muradt af rödt tegel utan rappning och har ofvan sin västra gafvel en liten tornresning, som afslutas med ett kors af gjutjärn. Det hela är utfördt i engelskgötisk stil under ledning af arkitekten major A. W. Edelsvärd, som åt den ursprungliga ritningen skänkt fackmannens retouche.

Kapellets belägenhet är väl vald: en bärgsklint, som ligger fritt åt älfsidan, men åt motsatt håll bereder en naturtafla af saftig grönska. Från klintens höjd har man en präktig öfverblick af älfven, som här utgjuter sig i hafvet, hvars utspända vidd och höga synrand visa en mängd hvitskimrande segel och Ny-Älfsborgs pittoreska fäste. Det är en frisk vy, som kommer en att stanna och dröja.

När vi slutligen stiga in i kapellet, fängslas vi af en fägring, som åstadkommits med de allra enklaste medel. Korskrank, altare, predikstol, paneler m. m. äro målade i ekfärg, och väggarne, liksom det i kasetter indelade taket, äro hållne i en mild grönaktig ton med violetta skiftningar. Koret har tre höga fondfönster och två lägre sidofönster, af hvilka de förra äro försedda med glasmålningar, som, i synnerhet då solen belyser dem, bereda ett rikt färgspel. Kapellet upplyses vidare af ett stort trillingfönster och ett dito rosettfön-

ster, båda anbringade å västra gafveln och äfven de försedda med mångfärgadt glas i verkningsfull sammansättning, samt slutligen af fem sidofönster. Mellan de sistnämnda äro i nischer af fönstrens storlek anbringade fyra oljemålningar, som å guldgrund framställa apostlarne Mattheus och Johannes samt evangelisterna Marcus och Lucas. Målningarne äro utförde af Gotthard Werner med denne konstnärs obestridliga, men manérfängslade talang.

Grundstenen lades den 21 Maj 1856 och kapellet invigdes våren 1857. Det rymmer 500 åhörare.

* * *

Vi styra nu kosan ned till **Klippan**, en hamn bekant sedan Ostindiska Kompaniets dagar. Detta hade här upplag af sina skeppsförråd och utrustade här sina skepp, intill dess platsen år 1813 inköptes af staden, som för den och dess byggnader betalte 33,334 rdr banko. Två år senare upprättades den ännu varande tullstationen, som har en inspektor samt ett visst antal vaktmästare och roddkarlar.

Klippan är vidare en tilläggsplats för skärgårdsångbåtarne och de små ångsluparne, som kretsa rykande och frustande från den ena älfsidan till den andra mellan rader af ångare och segelfartyg, stundom stora amerikanska eller engelska kolosser, stundom små holländska koffar och simpla bohusländska »skuder».

Några minuters väntan och vi kunna med en sådan liten ångslup bege oss ut åt fjorden — Vike fjord — i förbifarten observerande **Röda Sten**, ett strandområde, som fått sitt namn af en rödfärgad lös sten, om hvilken, enligt sägnen, ett fartyg under svår storm haft ett tåg fästadt och därigenom räddats från undergång.

Med Röda sten säga vi farväl åt stad och förstäder, för att egna vår uppmärksamhet åt Göteborgs närmaste omgifningar, af hvilka vi göra början med dem åt sjösidan.

* * *

Vår lilla ångbåt har ej klufvit vågen många minuter, under hvilka vi beredt oss på njutningen af sjöluft och ostördt

lugn, förr än kaptenen kommenderar: sakta! back! stopp! o. s. v. Vi se framför oss stora, hvitmenade hus, som nästan amfiteatraliskt höja sig mot fonden. De nedre byggnaderna beskrifva en stor halfcirkel och ha ett tvåvånings midtelparti, som höjer sig med ett torn, försedt med urtafla. Alla dessa byggnader tillhöra **Nya Varfvet**, f. d. en station för svenska örlogsflottan, därtill anlagdt år 1700. I sin egenskap af kronovarf och flottstation gagnade etablissementet omkring 150 år, ehuru med så småningom minskad betydelse. Sedan Oktober 1870 är det förvandladt till en depôt för straffångar, hvarjämte här ock finnes en arbetsanstalt för försvarslöse ynglingar, bildad 1884.

Stället har en vacker park — Grottparken kallad — till hufvudsaklig del anlagd af revisor Lybeck.

Strax invid ligger fästet **Billingen**, anlagdt i samband med Nya Varfvet och år 1719 beskjutet af Tordenskjold.

Vi passera nu den södra bärgstranden och ha efter en stunds förlopp uppnått den lilla badorten **Långedrag**, anlagd på 1860 talet. Dess dåvarande ägare, spegelfabrikör Michaeli, gjorde mycket för densamma, och har den sedermera alltjämt stigit i allmänhetens gunst. Långedrag är en af dessa skärgårdsplatser, till hvilka stadsbon af medelklassen gärna ilar ut på en eller annan timme för att skölja sin lekamen i äkta saltvatten och inandas stora kvantiteter hafsluft, hvilket låter sig göra, eftersom Kattegat ligger rätt inpå med sin oändliga vattenmassa. Långedrag befolkas dock ej uteslutande af tillfälliga besökare. I de många landthus vi se irreguliert uppförda på de enformigt grå bärgsklintarne ha hela göteborgsfamiljer slagit sig ned för sommaren, företrädesvis sådana, hvilkas manliga öfverhufvud nödgas vara dagligen i staden under några timmar. Det eleganta och rika Göteborg finna vi dock ej här, lika litet som på Styrsö, Köpstadsö, Brännö, Öckerö och hvad de nu allt heta, dessa skärgårdsställen, ty det föredrager de mer fashionabla Lysekil, Strömstad, Särö, Varbärg och Marstrand.

Långedrag har oklanderliga bassiner för kallbad äfvensom varmbadsrum. Här finnas också restauration och kafé — Kafé Miramar — med rymliga verandor i två våningar,

delvis byggda på pålar i vattnet. En solnedgång från Kafé Miramars veranda är vanligtvis en imponerande syn: ett ingenting skymmande himlahvalf, som från synranden uppfångar strålarne från solens röda eldklot. Smältande, metalliska färger öfver kuster och öar, strid mellan ljus och dimma, hafvet delvis svartblått, delvis purpurfärgadt, glimmande mellan vågor, som brusa och sjunga.

Söndagarne öfverbefolkas ofta badorten. Då är det icke nog med hafskonserten, då bjudes också på musik från staden. Har man nått till sensommaren, är det ej heller nog med solnedgångarnes färgspel, då undfägnas man jämväl med fyrverkeriernas. Största publiken draga dock badorterna Stjärnvik och Bratten, af hvilka den senare har en i stort mått tilltagen restaurationsbyggnad, hvars matsal sommaren 1883 försågs med en mängd präktiga väggdekorationer af Fritz Ahlgrensons hand, värda ett besök, endast de. Dessa badorter ligga dock utom periferien för våra skildringar, hvadan vi, i stället för att hos dem aflägga ett besök, färdas med första anlöpande ångare till den närbelägna

Ny-Älfsborgs fästning.

> Gras bedeckt jetzt den Turnierplatz,
> Wo bekämpft der stolze Mann,
> Der die Besten überwunden
> Und des Kampfes Preis gewann
>
> *Heine.*

Ny-Älfsborg är nu gammalt, ja så gammalt såväl till idé som materialitet, att man ansett bäst låta det så småningom förfalla till ruin. Med full visshet känner man ej tillkomståret, dock torde det vara 1646. Danskarne hade under ett af sina allt annat än vänskapliga besök i dessa trakter uppfört en provisionel skans å den holme, där Ny-Älfsborg sedan anlades, och denna skans, som kallades Gothenbrille, var ursprunget till fästningen. »Västkustens nyckel» — så har Ny-Älfsborg ofta benämnts — vardt fullt färdig 1654. Fästningen lärer ingen gång varit särdeles stark, men har icke desto mindre segerrikt bestått de prof på tapperhet och uthållighet, hvarpå våra grannar danskarne tid efter annan satt den. Ehuru många gånger anfallen, har den ingen gång blifvit intagen. Värst ansatt var den 1719, då den besköts af Tordenskjold, som med sin flotta intagit en fördelaktig position bakom den tätt invid belägna Aspholmen, derifrån han under tränne da-

gar lät sina styckegap spruta eld med besked. Att eröfra Ny-Älfsborg skulle gå lika fort »som man röger sin Pibe» hade Tordenskjold sagt, men öfverstelöjtnant Johan Abraham Lillie, som under den ordinarie kommendanten, öfverste Gaddes, frånvaro förde befälet, svarade amiralen på hans uppfordran till kapitulation, att han med med Guds hjälp komme att försvara fästningen enligt sin pligt och drottningens befallning, tilläggande att han icke var någon Danckvardt. Då till sist situationen blef rent af förtviflad, lät han föra alla handgevären till brecherna, tog besättningens edliga löfte att försvara sig till döden och undfägnade så danskarne med en oafbruten, mördande musköteld. Rådigheten kom nu tapperheten till hjälp. Öfverste Georg Bogislaus Staël von Holstein hade nämligen, erfarande fästningens svåra belägenhet, gått öfver till Hisingen och där nattetiden placerat sig vid Arendal med fyra kanoner, hvilkas kulor sände danskarne en så varm och oväntad morgonhälsning, att dessa, sålunda beskjutna från två sidor, hals öfver hufvud skeppade in sig och drogo sina färde. Detta Ny-Älfsborgs tappra försvar mot den väldige Tordenskjold är dess mäst lysande bedrift och därjämte ett af de vackraste bladen i Sveriges krigshistoria.

Af nyare tiders stridssätt har emellertid fästningen blifvit besegrad utan en enda kula. I sammanhang därmed gjordes den gamle krigsbussen till en simpel fångknekt — det var på 1830-talet. — och när han slutligen icke heller dög till sådan, strök kungl. maj:t och kronan ut honom ur rullorna för att utpensioneras i den enskildes vård. Nu lefver han blott i sina minnen.

Dessa äro äfven af fredligt slag, och bland de fredliga kunna några till och med muntra upp den trumpnaste så, att ett godt leende krusar hans läppar. Minsta nöjet bereder ej minnet af de tre kommendanter, som närmast föregingo den siste, och af dessa tre intager gubben Krook i dubbel bemärkelse första rummet. Det var han som när han skulle hålla tal till fångarne började: kamrater — nej för fan: medbrottslingar! . . , det var han, som en gång ansåg isen mellan fästningen och staden så svag, att han ej vågade sig öfver den till fots, utan i stället lät bära sig af fyra artillerister, det var han, som i hela sitt lif aldrig skjutit mer än två foglar, nämligen en sparf och en ekorre, det var också han, som sålde ett af honom för fångarnes räkning anskaffadt parti träskor till en skilling billigare per styck, än hvad han själf betalt och som, då man undrade, hur han kunde förtjäna på den affären, svarade: »det är mängden som gör det!» Allbekant är hur den gamle af sin omgifning fordrade absolut tystnad, då han undertecknade dagsrapporterna, hvilken högvigtiga förrättning också vanligtvis föregicks af utropet: »tyst, medan jag skrifver mitt namn!» — som han ändå skref galet, nämligen Kork.

En major — Krook var också major — frågade honom en gång, om det var sannt, såsom det sagts, att man på det regemente Krook förut tillhört, nämligen »Royal Suédois», en gång vid en mönstring fyllt numrorna dymedelst, att man lagt en kärring i en säng å garnisonssjukhuset under uppgift, att det var en sjuk grenadier. »Mycket möjligt» svarade den pikerade Krook och tillade med en ton, som han sökte göra så dräpande han kunde: »besynnerligare går det ändå till nu för tiden, ty nu gör man kärringarne till majorer».

När Krook gått till sina fäder, efterträddes han af öfverstelöjtnanten von Qvanten, som genom en öfverdrifven militärisk etikett sökte uppehålla glansen af fästningens ära och sina egna förmenta meriter, hvarigenom han framstod som en lefvande illustration till Briquet och hans gamla garnison. Paraderingar, skyldringar, saluter, flaggningar, krigslekar och slikt iakttogos med en precision, som om det gällt det allra väsentligaste i världen. Sprätt från topp till tå, trodde sig herr öfverstelöjtnanten besitta en evig ungdom och en Don Juans tjusningskraft, änskönt han i verkligheten räknade sina sextio år samt var vindöjd och afskyvärdt ful. Häftig och brusande, men snart blidkad och nådigt skräflande igen, var han lika flink i att belöna allt, som smickrade hans fåfänga, som att straffa för det minsta ord, i hvilket han trodde sig finna en sidovördnad mot sin person. Många äro anekdoterna i denna del från den von Qvantenska styrelsetiden; de blefvo dock för vidlyftiga att här upprepa.

Den gamle hedersmannen — ty en sådan var han i grund och botten — dog till sist ifrån både parader, saluter, och »tilltjusade connaissancer», och dödsorsaken var — efter hvad som hviskades i hemlighetsfulla kretsar — grämelse öfver uteblifven befordran efter förtjänst, en försummelse från vederbörandes sida som hos honom ofta födde tankar på att ingå i oppositionens läger eller uppträda som hämnare à la »en gräddling», något som dock alltid stannade vid blotta talet därom. *

---

* »En gräddling» var det märke, under hvilket dolde sig författaren till »Göteborgs Grädde, förr och nu», en i tvänne delar utgifven bok, som på ett rätt kvickt, men oförsynt sätt blottade en del svaghetssidor inom åtskilliga af stadens finare familjer och som naturligtvis väckte en oerhörd sensation. Författaren, nära befryndad med de mäst karrikerade familjerna, var en ung man vid namn Charles Emil Beckman, som, med stilistisk hjälp af sin äldre bror Oscar, i vredesmod öfver att ha blifvit vägrad ytterligare pänningförstärkningar gjorde sig till paskillförfattare — ty som annat än paskill är boken ej att anse. Den efterföljdes af en i samma anda skrifven s. k. novell med titel »Utan Namn», i likhet med Gräddeu tryckt i Hamburg 1852 hos G. F. Thiele. Båda arbetena uppköptes skyndsamligen af de paskillerade och äro nu en i högt pris stående raritet för samlare.

von Normann fullständigade den originella kommendantstripliciteten. Hans regementskap började med 1858, och från det året fick »fästningslifvet» en ombytt karaktär. Den nye kommendanten var nämligen raka motsatsen till sin företrädare. Etikett, disciplin och afmätta later betydde intet för den, som icke ens kunde förmå sig till en ordentlig bugning för själfva majestätet, vare sig detta nu hade sin orsak i brist på medfödd elegans eller i en aldrig dämpad motvilja för den nuvarande dynastien. Hvad särskildt saluter angår, så älskade han dem så litet, att han till och med en gång lät landsfadern passera fästningen på sin ångfregatt, utan att med ett enda skott hälsa den kungliga flaggan. Nej, etiketten åt fanders! han var ingen von Qvanten, han. I stil därmed uppenbarade sig herr majoren och riddaren för det mästa civilklädd. Stora uniformen kom endast undantagsvis på, och när så skedde, såg man en vapenrock och ett par pantalonger, hvilkas former voro lika antika som den von Qvantenska habitens moderna. Den gamla uniformen väckte dock alltid uppseende till och med i själfva staden, ty till den hörde breda passepoiler, aiguilletter af guld och trekantig hatt med blå och gula plymer. von Normann var nämligen artilleristabsofficer och försvarade sin plats som sådan genom ett ovanligt matematiskt skarpsinne och omfattande insigter i många rigtningar. Han skilde sig från sina två närmaste föregångare äfven däri, att han var hvad man kallar ett kvickhufvud. Skada blott att hans kvickhet var så pass cynisk, att den ej gärna kan lämna prof på sig i tryck. Med en sådan naturel var det icke underligt, att den gamle kommendanten hällre sysselsatte sig med versskrifning, öfversättningar och pepprade uppsatser för skämttidningen »Kapten Puff» än rapporter och depescher, i hvilkas ingifvande han dock alltid var pedantiskt noggrann. I originalitet gaf han emellertid hvarken Krook eller von Qvanten efter, och äfven det hos dem genomgående draget af godhjärtenhet hade han med dem gemensamt.

Att idégifvaren till Trädgårdsföreningens park skulle af den gamla fästningsträdgården göra hvad göras kunde faller af sig själft. Den var också på hans tid en riktig liten lustgård, i hvars närhet han lät uppföra en badbassin, som rätt flitigt anlitades af lustfärdande stadsbor.

Vi vilja nu se oss närmare omkring på det gamla fästet. Strax efter det vi landstigit, observera vi i muren mellan den nyssnämnde trädgården och stora vägen upp ett muradt hvalf med en upphalningssten i midten. Här var i forna tider ingången till den ränna eller kanal för båtar och slupar, hvilken delade fästningen i tvänne delar. Ny-Älfsborg är nämligen bygdt på två holmar, af hvilka den södra upptages af själfva fästningen och den norra endast af ett s. k. hornverk, som likväl har gråstens-

murar om 3 ½ meters tjocklek. Nämnde kanal är sedan länge öfverbyggd, så att hornverket nu bildar ett med självfva fästningen.

I den sistnämnde inkommer man genom att passera hvalfvet under det tre vånings höga torn, som höjer sig på midten af norra bröstvärnet. Tornets två öfversta våningar ha bombfria hvalf och voro en gång svårt bestyckade. Har således denna byggnad gifvit kulor, så har den också fått sådana, därom vittna i synnerhet östra och norra fasaderna, i hvilka de Tordenskjoldska kulorna ännu kvarsitta i stor mängd.

Efter att ha passerat porthvalfvet befinna vi oss å borggården.

Hur förändradt! Är det verkligen samma plats, som ännu för tjugo år sedan företedde en viss liflighet och såg ganska respektabel ut, tack vare bestyckade bastioner, militärisk apparat o. s. v. I kasematterna på ömse sidor om tornet och i dem till vänster från vår ståndpunkt — vi ha gjort helt om och stå vända mot tornet — hade en gång fångarne sina logementer, hvilka voro palisaderade af rödmåladt resvirke, tillspetsadt i topparne. Dessa palisader, höga som hus, äro nu borta, kasemattdörrarne stå på vid gafvel utan lås och bommar, golfven därinne äro delvis uppbrutna och fönstren utslagna — allt är rasering, förstörelse. Bortflyttad är den basrelief, som hade sin plats öfver torndörren och visade en lejonbild med runskrift, uttydd så som skulle stenen ha tjänat till grafhäll öfver höfdingen öfver Viken Jon Drotning, bekant från slutet af 1100 talet. Försvunne äro jämväl kurtinvindarne, af hvilka den som låg utmed borggårdens östra sida tjänstgjorde till danssal för garnisonen och fästningens ungdom af olika klasser. Till denna danslokal kom man, om man steg upp för den där stensatta backen, som vi se i nordöstra hörnet, samma hörn, som bildar batteriet Nordstjärnan. I vinkel med danskurtinen var ingång till en annan kurtinvind, som man hade att passera för att komma till kyrkan. Äfven denna kurtinvind är nu borta, men kyrkan, belägen i självfva tornet, finnes kvar, ehuru äfven hon är beröfvad flere af sina prydnader, exempelvis Carl XII:s porträtt, som i likhet med ofvannämnde grafhäll nu förvaras å Göteborgs Museum. Kyrkan är 8 meter lång och lika bred. Hennes enda märkvärdighet är numera märkena efter Tordenskjolds bombardement. Man ser nämligen hur en kula gått tvärt igenom väggen och splittrat läktarbarrièren. Vid garnisonens indragning 1869 upplöstes härvarande församling, och fästningen lades då i kyrkligt hänseende under Lundby pastorat.

Af de tre å borggården befintliga byggnaderna har den mindre åt väster tjänat till corps de garde, den åt öster till bostad för artilleri- och fortifikationsbefälet samt den mellan dem belägna till kommendantsbostad. Dessa byggnader äro nu nästan det enda å fästningen, som undgått rasering. Dock äfven här är förändradt.

Öfver dörren till kommendantshuset står: »kafé och restauration». Det forna expeditionsrummet är nu skänkrum, kommendantens förmak och kabinett äro tummelplatser för »slutna sällskapers» måltidskalaser och dryckesgillen, hans salong är nu allmän matsal o. s. v. Innan man år 1881 inredde denna byggnad till värdshus, fanns under några år en för ändamålet särskildt uppförd, i villastil hållen restaurationsbyggnad å vallen ofvan trädgården. Den förstördes dock genom vådeld, och därmed var det, strängt taget, slut på förfriskningsstället och badorten Älfsborg. På platsen för denna restaurationsbyggnad har man nu anlagt en fabrik för beredning af fiskprodukter, och denna, tillika med den champinionodling man öfvar i fästningens kasematter, utgör Ny-Älfsborgs värf i våra dagar. På 1860 talet upprättades å s. k. flaggbatteriet en fyr, som dock numera flyttats till den närbelägna Knippelholmen. Från samma bastion, där förr i ofredstider kanonerna lyste upp näjden med en eld, som spred jämmer och död, därifrån ledsagade således under flere år en fyrbåkseld den nattlige seglaren in på lifvets farled.

* *
*

Om vi på återvägen mot staden rigta våra blickar hufvudsakligast åt Hisingsstranden, så se vi strax efter passerandet af Rya Nabbe en täckt belägen egendom **Färjenäs**. På dess ägor låg det hisingska Göteborg, hvarom vi förut talat. Strax invid ha vi **Pölsebo**, till hvilken plats svenskarne år 1657 slogo en bro öfver älfven, som de öfvergingo för att vid **Sannegården** möta danskarne. Här stod nu ett slag, hvilket slutade med svenskarnes seger. Deras anförare var den bekante Harald Stake, som till belöning för sin krigareskicklighet, synnerligen ådagalagd i detta slag, utnämndes till riksråd och guvernör öfver Bohuslän.

Sannegården nämnes första gången i historien, då det omtalas, hur drottning Margareta härifrån år 1410, den 24 Mars, utfärdade ett gåfvobref å vissa västgötagårdar, hvilka hon förlänade åt Svante Jenis. Sedermera tillhörde egendomen slägten Oxenstjerna, men från 1734 vardt den förvandlad till sommarresidens för Göteborgs biskopar. Under biskop Jacob Benzelii tid uppfördes dess boningshus genom tillskott af prästerskapet, och då anlades ock ställets trädgård. I senare tider har det biskopliga sommarresidenset förflyttats till Björkeris nära Kungsbacka.

Sannegårdstrakten är för öfrigt utmärkt för åtskilliga bauta- och minnesstenar från den grå forntiden, och tyda de på fler här levererade strider än den ofvannämnda.

Öster om Pölsebo ligger **Eriksbärgs Mekaniska Verkstad.** Den anlades 1852 af C. C. Barchmann och äges sedan 1877 af ett bolag, som för närvarande sysselsätter omkring 250 arbetare.

Af än större omfång är **Lindholmens Mekaniska Verkstad,** som numera tillhör Motala Mekaniska Verkstads aktiebolag. Den har sin plats vid foten af det bärg, å hvilket fordomtima Lindholms befästade slott reste sina tinnar och torn. Detta slott torde ha varit till redan före Gamla Älfsborg, ehuru det omnämnes först 1253, då konung Håkan här bodde under pågående underhandling med Birger Jarl, som tagit in å Gullbärg. Sedermera nämnes slottet i åtskilliga konungabref och torde ofta gästats af furstliga personer. Genom hvem och när det slutligen blifvit förstördt känner man ej.

I gamla tider, ja ännu i början 1800 talet var Lindholmen ett vattenkringflutet landområde. men i vår tid är stället förenadt med Hisingen till ett fastland. Lindholmens skeppsvarf anlades strax efter 1844, då platsen inköptes af grosshandlaren T. W. Tranchell. Den mekaniska verkstaden däremot anlades först 1851, men har sedan dess med jättesteg nått sin nuvarande utvecklingsgrad. På en yta af omkring 200 kv. refvar finna vi här smedjor, gjuteri, mekanisk verkstad, snickeri, varf, docka, slip, gasverk, ekonomihus, skolhus, badhus, värdshus o. s. v., hvilket allt tyder på en storartad anläggning.

Dessa mekaniska verkstäder bidraga att ge lif och omväxling åt den tafla, som inloppet till Göteborg erbjuder. Det är svårt att afgöra, när denna tafla tager sig bäst ut, i dags- eller aftonbelysning. Under den senare är måhända taflans rörlighet minskad, men till ersättning därför bjudes på ett nästan rikare färgspel. I älfvattnet återspegla sig marschaller och bloss från varfven, gasljus från staden och lampsken i skilda färger från ångbåtar, seglare och dykdalber. Det glimmar från tusentals fönster å den tätt bebyggda södra älfstranden, å hvilken Henriksbärgs högtbelägna värdshus med sina gaslysta verandor och kulörta lyktor skimrar som ett féslott; är det så fullmåne och klart därtill, får man en belysning af

månsken och stjärnljus såsom praktnummer i ett fyrverkeri af den mäst brokiga effekt.

* * *

Till bemärkelsevärda anläggningar på Hisingen ha vi vidare att räkna **Räddningsinstitutet för vanvårdade gossar**, inrättadt 1847, samt **Göteborgs Krono-Hospital**. Det senare, som är en asyl för icke betalande sinnessjuka, är befintligt å lägenheten Storehagen. en half mil från staden. I stället för det gamla, illa beryktade hospitalet vid Gamlestaden har detta nya tillkommit, därvid införts alla de förbättringar med afseende å anordning och inredning, som under senare tiders forskningar i denna gren af sjukvården anvisats af erfarenheten. Så har man slutligen fått en vårdanstallt, som uppfyller tidsenliga kraf. Vi säga slutligen, ty änskönt riksdagen redan 1856 anslog medel till ett nytt hospital, sattes arbetet i gång först tolf år därefter. Anstalten, som nu bereder plats åt 170 sjuka, är anlagd efter det s. k. paviljongsystemet, enligt hvilket hvarje afdelning har sitt egna hus med tillhörande promenadgård.

Samtliga byggnaderna äro uppförda efter arkitekten V. von Gegerfelts ritning och voro färdiga 1872, hvilket år i November de öppnade sina portar för flyktingarna från **Gamla Hospitalet**.

Detta är beläget öster om Göta Älf å den forna Härlanda bys ägor, på samma plats, där en gång stått ett gråbrödrakloster, hvars munkar fördrefvos af Gustaf Vasa, som år 1528 här inrättade ett hospital för vansinniga. Denna vårdanstalt synes år 1627 ha fått sig ett nytt hus, då superintendenten Phrygius med öfliga ceremonier invigde detsamma. Aderton år därefter härjades det af den eld, som anlades af danskarne den 3 Aug. 1645, därvid flere dårar blefvo innebrända och öfverste Stiegler gjorde ett byte af hjonens ovanligt stora kopparkittel och hospitalets kyrkoklocka, som han dock, artigt nog, återställde.

Den gamla hospitalsbyggnaden är dystert förfallen och står så godt som öde.

Tätt invid ligger den år 1832 uppförda **Hospitalskyrkan**, som enligt i Oktober 1884 fattadt beslut skall jämnas med jorden, så snart fördelaktiga vilkor för hennes rifning erbjuda sig.

Sedan långa tider tillbaka har man här haft en kyrka. Den äldsta var måhända det tämpel, som Ny-Lödöseboarne omkring 1595 läto uppbygga, men hvilket antagligen aldrig förságs med torn, enär markens lösa beskaffenhet därför lade hinder. Vissa uppgifter tyda på, att detta tämpel gifvit vika för ett nytt, som byggdes 1627 och kvarstod intill 1791, då det nedrefs.

I benämningen **Gamlestaden**, som är gängse för den plats vi nu uppnått, bevaras minnet af Nya Lödöse, den medeltidsstad, som i likhet med Älfsborgs stad uppgick i Göteborg, och af hvilken i våra dagar icke gifves det ringaste spår. Den anlades på 1470 talet och existerade intill 1624, då Gustaf II Adolf resolverade, att dess borgare genast skulle inflytta till Göteborg, och att om de därvid tredskade, deras hus skulle nedrifvas. Slika kraftord hörsammades, och Nya Lödöse hade snart sällat sig till minnena af det förgångna.

Vid Säfveåns utlopp i Göta älf ligga **Gamlestadens fabriker**, som utgöras af spinneri, blekeri och färgeri. Den större fabriksbyggnaden uppbyggdes 1873 af Rosenlunds bolag, som då var fabrikernas ägare. De mindre och äldre byggnaderna åter förskrifva sig från 1729, då de tillkommo i och för det sockerrafinaderi, som här anlades af kommerserådet Jakob Sahlgren. Fabrikerna innehafvas nu af firman Johansson & Carlander. De sysselsätta ombring 450 arbetare och drifvas med ångmaskiner om tillsammans 600 hästkrafter. Den närbelägna trädgården torde vara den »botaniska örtagård», som kansliradet Claes Alströmer skall hafva anlagt å platsen för det forna Nya Lödöse.

Egendomarne **Kristinedal**, **Marieholm**, **Kvibärgsnäs**, **Vänhem**, **Säfvenäs** m. fl. ligga inom det s. k. gamlestadsområdet. Af dessa har den sistnämnda sågar, träförädlings- och snickerifabrik, tegelbruk m. m., större delen anlagdt 1874 af Säfveåns aktiebolag.

* * *

Af Göteborgs närmaste omgifningar, och det är endast åt de närmaste vi kunna egna vår uppmärksamhet, intages ovedersägligen första rummet af den för sin härliga natur bekanta Örgrytetrakten, till hvilken man närmast kommer genom att passera Södra Vägen, som drager förbi **Stora Hedås**, **Lyckan**, **Johannebärg** och **Karlsbärg**. Midt emot

den sistnämnde egendomen se vi **Getebärgsängens villor**, omkring 15 till antalet, alla med täcka trädgårdsanläggningar. Därefter vidtager det område, som vanligtvis benämnes **Galgkrogarne** och har sitt namn af den afrättningsplats, som här på en höjd öster om vägen fordom var tillfinnandes och som länge efter det den där befintliga galgen blifvit nedtagen utmärktes med en inhägnad.

Denna trakt är anmärkningsvärd för sina många industriella inrättningar, bland hvilka särskildt framstår **Emiliedals Bryggeri**, som äges af firman J. W. Lyckholm & C:o och anlades år 1880.

Nästintill ligger **Almedals Fabrik**, hvars ägare sedan 1856 är Almedals Fabriks aktiebolag. Fabriken var ursprungligen endast ett färgeri, som 1830 anlades af en tysk färgare vid namn L. Buchholz, men 1846 öfvergick till ett bolag med handlanden H. H. Wesslau som verkställande direktör. Nu anlades linspinneri, väfveri och blekeri. Efter en eldsvåda, som 1858 lade större delen af fabriken i aska, har denna blifvit tidsenligt nybyggd. Den drifves af tre ångmaskiner om tillsammans 100 hästkrafter och sysselsätter 3 à 400 arbetare.

* * *

Invid Almedal leder en bro öfver den här framdragande Mölndalsån, förmedlande trafiken med den sydöstra landsbyggden. Några vackra egendomar äro här att finna, af hvilka **Stora Skår** framstår genom sin saftiga vegetation och den vidsträckta utsigt öfver näjden, som man har från det höga bärg, vid hvars fot de skäligen förfallna manbyggnaderna ligga.

Vid denna egendom fäster sig erinringen af en af Göteborgs mera bekanta personligheter, en psykologisk gåta, en gatans ryktbarhet, en Harpagon i kjortlar: vi mena Betty Lindner. Då vi redan förut ordat om några af stadens märkvärdigheter i denna väg, må också den ifrågavarande personen få en plats i vårt galleri af hädangångna originaler. För de allra flästa göteborgare var Betty Lindner bekant, åtminstone till anseendet, såsom det heter, och hvar hälst den gamla damen i sin antika och anspråkslösa, för att icke säga torftiga drägt, hvari man år efter år aldrig såg någon förändring, vandrade gatan framåt med raska steg, där hviskades vanligtvis: »se där går den rika mamsell Lindner!» och så följde nästan alltid en rad skildringar af hennes egenheter. Maria Elisabeth Lindner, dotter af tyske byggmästaren

Gottl. Lindner, hade en gång varit en ganska fager ungmö, som, vare sig för sina personliga företrädens skull eller i egenskap af rik arftagerska, omsvärmades af friare i legio. Många gånger hade hon varit förlofvad och lika många gånger hade hon »slagit opp», när det på allvar blef fråga om bröllop: pänningarne voro hennes kärlek pro primo, och dem vågade hon ej sätta på spel genom att knyta Hymens band. Och dock kunde hon bland sina friare räkna i allo aktningsvärde män, bland dem särskildt en, hvilken såsom konstnär spridt glans och ära öfver sig och sitt fosterland. Kärleken till pänningen urartade under hennes senare lefnadsår till fullkomlig girighet. I hennes bostad fick ingen, eho det var, inkomma, icke ens en förstulen blick fick skickas dit in. Detta var då just ingen förlust, så framt man ej fått syn på de högar af pängar, som till ett belopp af omkring 60,000 kr. här och hvar lågo på golfvet, i vrår och vinklar, i stoldynor, i lönnlådor o. s. v. I öfrigt var det ett förskräckligt kaos därinne, ty hennes rum utgjorde jämväl kök, matkällare, vedkammare, klädtorkningsvind o. s. v. Men Betty Lindner skilde sig från de flästa andra giriga därutinnan, att hon var en högst intressant sällskapsmenniska, i besittning af stor lärdom. Hon försakade ej heller någon föreläsning — till hvilken inträdet var fritt, och hon besökte gärna konserter och teatrar — på en undangömd, billig plats. Till fullständigandet af hennes karaktäristik må anföras, att hon just icke var hjälpsam, om ej med hänsyn till råd. Sådana voro oftast bättre än pängar, brukade hon säga. Sköna målningar älskade hon till passion, men hon kunde icke rätt fatta, hvarför man ovilkorligen skulle *köpa* sådana. Konstverket beredde ju samma njutning, antingen det tillhörde en annan eller var ens eget. I sitt hem kunde hon ej, så där såg ut, se sina vänner hos sig; hon bjöd dem därför en gång på middag å — ångköket. Till hennes beröm må dock sägas, att hon i sin handel och vandel ådagalade en samvetsgrann redbarhet, och att hon, veterligt, aldrig tog mer än lagliga räntor. Tack vare dessa och ett allt försakande lefnadssätt efterlämnade hon en förmögenhet af närmare två och en half million kronor, hvilken ärfdes af till större delen i Tyskland boende aflägsna slägtingar.

Emellertid är det ej från hennes lifs senare dagar, hvilka framlefdes i själfva staden, utan från hennes ungdoms- och medelåldersår som egendomen Skår väcker minnet af henne. Passionen för guld hade då ännu ej till den grad fått henne i sin makt, att hon ej här förde ett i viss mån alldagligt lif. Gäster saknades ej i det Lindnerska hemmet, och de hämtades understundom dit i en gul berlinervagn på så kallade c-fjädrar, en kvarlefva från början af 1820 talet, hvilken helt visst en gång varit något non plus ultra i sitt slag, men redan på den tiden, hvarom här

är fråga, väckte allmänt uppseende. Den sedermera halft folkskygga kvinnan umgicks här med personer från de konstnärliga och literära lägren. Så kunde man på Skår få höra Ekbohrns cirklade tal om dagens literära företeelser, här gick J. P. Molin, kärleksdrucken och sluten, omkring och drömde, vaken, sköna framtidsdrömmar. Herman Bjursten deklamerade, inspirerad af platsens idylliska behag, sina mäst patetiska värs, och Sandvall, kärleksdrucken äfven han, tolkade i obunden, men icke mindre liflig form sina känslor af glädje och hopp, under det att i det gamla, ännu kvarstående lusthuset i trädgården Pontus Wikner, då ännu en skolyngling, som föredrog att svärma på egen hand, satt försjunken i studiet af Nyboms lyrik.

Ställets ägarinna var redan på denna tid ett original. En ryktbarhet från gatan vardt hon först på åldrens dagar. Hon var född 1815 och dog 1881. Sitt hvilorum har hon fått å Örgryte kyrkogård.

* * *

Från Skår har man icke långt till den s. k. **Kungsgriften**, också benämnd Jättegrafven eller Rings håla, i hvilken, enligt traditionen, Ragvald Knaphöfde blifvit jordad, efter det han på samma plats af västgötarne år 1132 angripits och dräpts. De flästa historici förlägga dock platsen för denne konungs fall till Karleby nära Falköping.

Icke långt härifrån finnas på en plan bärgshäll ristningar, som länge tagits för att vara inskrifter från hedenhös, och hvilka beskrifvits och beskådats af, bland andra, Linné, som under sin västgötaresa besökte platsen. Nyare forskningar gifva dock vid handen, att dessa hällristningar äro ett verk af naturen själf. Denna åsigt har åtminstone uttalats af den berömde fornforskaren professor George Stephens.

Nära Kungsgriften ha vi också **Kallebäcks källa**, ursprunget till stadens gamla vattenledning, hvarom vi förut talat. Denna källa är berömd för sitt härliga vatten, som ymnigt flödar natt och dag, sommar och vinter med aldrig minskad styrka. Hon har en öfverbyggnad af gråsten, i hvilken man inkommer genom en dörr, som är försedd med väldiga lås och bommar. Öfver ett inre hvalf står inhugget i muren:

A:w Blackwood fecit A:o 1787.

Utanför källan är uppsatt en minnessten af granit, som öfverst prydes af en skål. Dess båda sidor ha förgylda in-

skriptioner, den ena på svenska, den andra på latin. De lyda sålunda:

Af Kallebäcks Källa man
mig fordom Namn har gifvit,
men sen af Götheborg
jag köpt och hägnad blifvit,
Kung Gustaf mig besökt,
mig Nådigst unnadt är,
at jag härefter Namn
af Gustafs Källa bär.
den 17 November 1787.

Gaudete najades!
rex clementissimus
Gustavus III
receptaculum hoc vestrum
ingressus
aqvas a se gustatas
in posterum
augusto suo nomine
appellandas
benignissime voluit
die XVII Novembr
anni MDCCLXXXVII. *

Sedan den gamla reservoiren i staden blifvit utdömd, anlades här år 1881 en ny, af rödt tegel. Själfva behållaren är af järn och rymmer 3,400 liter.

Fortsätter man den väg, som drager förbi Kallebäck, kommer man snart till den i en steril bärgstrakt, 7 kilometer från staden belägna Delsjön, från hvilken **Göteborgs nya vattenledning** utgår. Med denna vattenledning, för hvars uppkomst och fulländning staden i första rummet har doktor Charles Dickson att tacka, fyldes år 1870 ett länge kändt behof. Den är utsträckt till de flästa delar af stadsområdet och upptager en rörledningslängd af omkring fem svenska mil. Kostnaderna ha i sin helhet uppgått till cirka 1,240,000 kro-

* Glädjens Najader! Den milde konung Gustaf III har den 17 Nov. 1787 besökt denna eder tillflyktsort och uttryckt sin nådiga vilja, att källan, på hvars vatten han smakat, för framtiden skall bära hans höga namn.

nor, för hvilkas gäldande upptagits ett lån, ställdt på amortering under 40 år. De vid Delsjön verkställda arbetena bestå hufvudsakligast af en murad dambyggnad, två filtreringsbassiner och en samlingsbrunn för det filtrerade vattnet, 4 meter djup och 9 meter i fyrkant.

Det solida och vackra arbetet är utfördt af major J. G. Richert.

* * *

Närmaste vägen till staden är den, som leder förbi egendomarne **Lilla Torp**, tillhörigt grosshandlaren P. Hammarberg, och **Stora Torp**, som äges af konsul O. Ekman. Den senare egendomen är isynnerhet ståtligt bebyggd med ett år 1873 uppfördt corps de logis i renässansstil enligt ritning af arkitekten Axel Kumlien i Stockholm.

Den naturfägring, som Stora Torp erbjuder, är så godt som helt och hållet ett verk af den mänskliga arrangeringsförmågan. För mindre än ett århundrade tillbaka var nämligen större delen af detta egendomsområde särdeles kalt och prosaiskt med öfvervägande sudik färgton; nu däremot omväxla här skog, dal och bärg af den mäst saftiga grönska. Äran af denna förändring tillkommer först och främst landskamreraren A. M. Prytz och efter honom hans son grosshandlaren med samma namn. Deras försköningsarbeten ha fortsatts af herr D. Carnegie och nuvarande ägaren.

Än mer tilltalande äro de landskapstaflor, som upprulla sig för blicken i den mån man närmar sig Danska Vägen. Bland dem framstå särskildt de, hvilka tillhöra egendomen **Bö**. Denna är mäst bekant för sin sköna park, som isynnerhet för den äldre generationen framstår såsom ett sannskyldigt paradis.

* * *

Vid Danska Vägen ha vi det storartade **Öfverås**, filantropen James J. Dicksons Tusculum, ovedersägligen primus inter pares. Stället är till sin utsträckning ringa, men så ligger ej heller dess värde i mer eller mindre vidsträckta marker, utan

i det behag, hvarmed odlingskonsten här förstått att mildra den nordiska naturens allvar genom att inympa en växtlighet af äkta sydländskt tycke. Då härtill kommer ett palatslikt boningshus, rikt på konstskatter, så skulle, för det helas beskrifning, och så framt man ej ville upprepa sig, behöfvas ett adjektivlexikon eller en samling af »epitheta ornantia». Som vi emellertid äro i saknad af såväl det ena som det andra nödgas vi inskränka oss till följande osmyckade uppgifter.

Öfverås har ingen historia: det är helt och hållet ett verk af kommerserådet James Dickson och nuvarande ägaren Boningshuset är uppfördt efter ritning af arkitekten V. Boulnois, som för sitt verk belönats med pris af en domstol, till större delen sammansatt af fackmän. Stilen är italiensk renässans, det vill säga sådan denna brukar uppträda i England. Det inre är en förening af komfort och elegans, adlad af utsökt smak. Alster af skön konst äro här att finna i stor mängd, och hvad som finnes är af idel värde. Af nyare nordiska konstnärer representeras Gude, Bergh, Wahl berg, Tidemand, Nordgren, Bergslien, Jernberg, Jacobsen Kiörboe m. fl.

Ställets växthus äro så väl med hänsyn till själfva bygg naderna som till de i dem inrymda växterna de yppersta, som ägas af någon enskild man i vårt land. Trädgården är till större delen anlagd af hortologen N. U. Blomberg.

Från höjden af det bärg, vid hvilket Öfverås är anlagdt, och till hvilket leder en väg, som från afsats till afsats slingrar sig upp mellan pittoreska klippformationer, har man en vidsträckt panorama af staden och dess vackraste omnäjd.

De härliga anläggningarne äro året om, med undantag af några timmar under Söndags förmiddag, tillgängliga för allmänheten.

* * *

Skönt som ett drömmens lekverk, ter sig det närgränsande **Vilhelmsbärg**, där det ligger på en bärgssluttning, hvars lummiga grönska med sina nyckfulla, oregelbundna festoner förlänar en varm kolorit åt den tafla, hvilken såsom sin medelpunkt visar fasaden af ett romantiskt miniatyrslott à la Normandie.

Så präktigt som i våra dagar har stället icke alltid varit, men redan för ett femtiotal af år sedan, då det ägdes af biskop af Wingård, var det omtaladt för sin fägring. Sedan dess har det år efter år visat hvad konst och kapital förmå, när dessa räcka hvarandra handen. Ställets mäst genomgripande förändringar hafva vidtagits af förre innehafvaren, grosshandlaren Julius Lindström, som på 1860 talet efter anordningar af arkitekten Victor v. Gegerfelt låtit uppföra det imposanta boningshuset; men betydliga förskönigar ha äfven gjorts af nuvarande ägaren, grosshandlaren Carl Sirenius. Den i engelsk stil anlagda parken har en mängd sällsynta trädslag samt smyckas af fontäner, statyer, urnor, porfyrpelare m. m., allt i behaglig omväxling. Synnerlig uppmärksamhet ådrager sig ett växthus af järn och glas, förfärdigadt af A. F. Manry i Paris. I parken finna vi jämväl två paviljonger, båda hållna i fornnordisk stil efter arkitekten v. Gegerfelts ritningar, den ena bildande ett biljardrum, den andra en mindre sommarboning.

Hufvudbyggnaden är utförd i rohbau med ornamenter af olikfärgadt tegel, hvarjämte fasaden åt parken prydes af basreliefer i metall. Det inre är dekoreradt och möbleradt med all den lyx, hvarmed våra pänningefurstar förmå omgifva sig. De yppersta dekorationerna äro dock de många taflor, som här äro tillfinnandes, och hvilka representera såväl äldre som yngre, utländske såväl som inhemske mästare. Så finna vi här de Hem, Rugéndas, Hilleström, Kiörboe, Frich, Björnson Möller, Locker, Jacobsen, Werner, Arsenius m. fl. Pärlan i samlingen utgöres dock af en många figurer upptagande större duk, som föreställer ett gästabud och är signerad Cornelius Jansen 1652. Taflan äger ett högt konstvärde och har en gång tillhört den kända Wohlfahrtska samlingen. En viss uppmärksamhet ådrager sig också ett porträtt i helfigur af Fredrik I, infattadt i en dråplig ram, å hvilken en inskrift angifver, att det varit »Af H. Kongl. Maj:t gifvet riksrådet grefve Carl Gyllenborg». Bland konstsaker i öfrigt märkas ett par kolossala vaser och en urna af agat, förfärdigade i Florens och ursprungligen beställda för Göteborgs Börs.

* *
*

Ett landställe, som täflar med de nu nämnda, är det grosshandlaren Leopold Abramson tillhöriga **Jakobsdal**. En rik anordningsförmåga har här framkallat kiosker, dammar, bryggor, lusthus, grottor, statyer m. m., hvilket allt smyckar en trädgård, som så småningom blifvit ett riktigt litet féland. Inomhus ser man äfven prof på den bildade världsmannens fina smak, och här visar sig den gamla, i och för sig icke anmärkningsvärda byggnaden lika föryngrad som praktfull.

Vidare ha vi **Underås**, beskrifvet af Linné i hans förenämnda Västgötaresa. »Blomsterkonungen» fäste sig här särskildt vid en stor kastanj. Denna är ännu, hög och majestätisk, att se strax till höger om ingången. Den torde vara den största på orten och mäter vid stammens nedre del en omkrets af 3 ½ meter. Ställets park omlades vid midten af 1850 talet under ledning af Fr. Töpel. Underås är från början afsöndradt från **Burgården**, som år 1638 uppodlages af en holländare vid namn van Buren. Däraf detta ställes namn. Från van Buren öfvergick det till en Maur. van der Beck. År 1676 innehades egendomen af Adam Herweghs arfvingar och på slutet af 1600 talet af biskop Carlberg. Nu finnes här ett ölbryggeri, anlagdt 1846.

Midt emot eller på andra sidan af den s. k. Korsvägen finna vi det täcka **Lisebärg**, sedan många år tillbaka författarinnan Emilie Nonnens bostad, hvarjämte vi här i närheten se en hel mängd tid efter annan uppförda landthus, såsom **Prospecthill**, **Idelund**, **Sofiero**, **Villa Castagna** m. fl., alla i tidens smak med lätta och fantastiska, men osymmetriska former och hvar sitt lilla planteringsland.

Omgifna af all denna naturens och konstens fägring ligga

Örgryte Kyrka och Kyrkogård.

Kvalda sinnen, här är hvila!
Sorgtyngda hjärtan, här är ro!
Wirsén.

Det har ofta sagts, att hvad Solna är för Stockholm, det är Örgryte för Göteborg: en från stadens buller och äflan afsides belägen ort, där religionens sanningar förkunnas

i ett tämpel med sekelgamla murar, och där en kyrkogård af sällsam skönhet väcker allvarliga, men icke skräckfulla tankar på döden. I idylliskt behag går dock icke Solna upp mot Örgryte, hvarem otdess tämpelmonument torde i ålder öfverträffa det senares. Och dock har Örgryte Kyrka funnits till sedan år 1000 efter Kristus, enär, efter hvad det antages, hon då byggdes af Sankt Sigfrid, Nordens andre apostel. Härom skrifver år 1730 dåvarande biskopen, sedermera ärkebiskopen Erik Benzelius d. y. till sin bror aktuarien, därefter censor librorum Gustaf Benzelstjerna: »Nu är jag ock viss på at S:t Sigfrid tå vardt tagen (nembl. i thet slaget åhr 1000) och then örsta Kyrckia han byggde här i W. Gyllen, var 1/4 mil, och icke thet fyllest, härifrån Götheborg i en sandbacke, then han kallade sin Cryptam, hvaraf ock Kyrckian än i dag heter Örcryta, vel pro vulgi corrupta pronunciatione, Örgryta».

I denna rigtning har forskningen ledts af en i kyrkan funnen dopfunt med i munkbokstäfver inhugget: — — erium orecry — —, som man fullständigat till baptisterium Orecrypta.

Det är emellertid endast kyrkans skepp, som skulle ha denna höga ålder. Kor, torn och sidohus ha tillkommit långt senare. Så torde tornet, att döma af ett å detsamma befintligt årtal, vara uppfördt 1748, och den södra korsarmen byggdes först 1817, hvarom en minnestafla öfver dörren upplyser.

Låtom oss nu stiga in i den gamla helgedomen!

Beröres du ej af en egendomlig känsla, att stå inom de murar, som genljudit af S:t Sigfrids stämma och inom sig sett en församling af Odens, Tors och Balders dyrkare, vikingar och odalmän, alla med undran lyssnande till den predikare, som djärfdes tala om en annan Balder än deras, och som med en mild försoningslära ville omintetgöra hvad deras fäder alltsedan den gråaste forntid ansett som det heliga och rätta? . . .

Gör du det ej, kommer det sig kanske däraf, att Örgryte Kyrkas inre äger intet, hvars anblick leder tanken till mycket gamla tider. Af reliker, korkåpor, käril och slikt, som skulle kunna minna om det katolska väldet, finnes här nämligen intet, änskönt tämplet antagligen begagnats under hela den tid påfven i Rom var svenska kyrkans öfverhufvud. I våra dagar har Örgryte Kyrka hela utseendet af ett ringa lutherskt tämpel,

och hennes enda synliga märkvärdighet är den takmålning, hvaraf hon är i besittning. Uppgifterna om hvem som verkställt denna äro stridiga. Så nämnas som dess mästare både Joh. Ross och den af oss förut ett par gånger omnämnde Michael Carowsky. I båda fallen skulle målningen förskrifva sig från midten af förra seklet. Den föreställer himmel och helvete. Öfver altaret åt höger framställes Gud själf i människoskepnad, bärande på armen världsgloben och i handen hållande en spira. Å motsatta sidan synes Kristus med korset, omgifven af änglar. Midt i taket återfinna vi Kristusbilden, gloriekrönt och hvilande på regnbågen, denna gång omgifven af apostlarne. Närmare orgeln antager målningen en dyster färgton, öfverensstämmande med ämnets karaktär: här afbildas de dödas uppståndelse och de fördömdas förtviflade kamp. En ängel med brinnande svärd vaktar vid gränsen af det ondas rika, hvari te sig förfärliga människogestalter, omväfda af flammande lågor och ettersprutande ormar. I detta sällskap framstår särskildt en drottning i rik skrud med krona, spira o. s. v.

På altartaflan, som omgifves af korinthiska pilastrar och bildar fond för ett hvitt kors, läses: »II Cor. v. 19.» Öfverstycket utgöres af ett allseende öga ofvan ett gyllene moln med cherubhufvuden. Själfva altaret har en Kristusbild efter Thorvaldsen, och å ömse sidor om detsamma synas lagtaflorna i gyllene molnbäddar.

Predikstolen är ett ganska vackert arbete i den gamla vanliga stilen. Formen är rund och orneringen i hvitt och guld.

Från taket nedhänga två små messingsljuskronor.

På väggarne ha anbringats ett slags epitafier, smärre marmortaflor, å hvilka läsas: David Low Esq., Alex. Barclay, John Smith och Eliza Gordon.

Orgeln är förfärdigad af A. Marcusen & Sohn och uppsattes 1866.

Kyrkans längd är invändigt: 19 ½ meter och dess bredd: 6 ¼ meter.

Tornet har tvänne klockor, af hvilka den större är från 1754. Båda ha versifierade inskriptioner.

* * *

Å Örgryte Kyrkogård hvila, bland andre, biskoparne Daniel Wallerius, Johannes Carlberg och Johannes Poppelman, stadsarkitekten öfverste Bengt Carlberg, industriidkaren Alexander Keiller och patrioten James Dickson. En präktig obelisk — vittnesbördet om efterlefvandes tacksamhet — utgör det monument, som höjer sig på den torfva, hvarunder de jordiska kvarlefvorna af Edvard Ludendorff, stiftaren af Sveriges första sparbank, hvila, och öfver artisten Bernhard Wilhelm Wohlfahrts grafkammare breder sig en kolossal stenhäll. Denna griftgård kan ock berömma sig af att i sin mån vårda ett af vårt lands skäraste sångarminnen; på ett stort granitkors läses nämligen: Ernst Daniel Björck.

Kyrkogården är för öfrigt rik på gröna grafkullar, kors och vårdar, däraf många familjehvilostäder med minnesrunor, ristade i hårdan granit eller mejslade i spegelklar marmor. Vid de flästa stå stolar och bänkar, och mångenstädes ligga friska, doftande blommor. Det är dock icke allt detta, utan den idylliska belägenheten, som förlänar denna kyrkogård dess intagande behag. På alla sidor omgifvande det gamla tämplet, ligger den på en bärgafsats, som på ena sidan gränsar till en skogbeväxt klipphöjd och på den andra stupar brant ned mot en dalgång, i hvilken en bäck slingrar sin sorlande våg kring stenar och trädrötter. Grafvarne ha ingen stel anordning, de ligga sida vid sida, men ibland längre fram, ibland mera tillbaka, ömsom högt, ömsom lågt, allt som den kuperade marken bjuder. Höga, åldriga trädkronor kombinera ett luftigt takhvalf, och detta kommer ljuset att brytas i de mäst omväxlande och milda schatteringar. Det hela är närmast att likna vid en elegi, diktad af modren naturen i en stund af den mäst poetiska ingifvelse. Den helighet, hvaraf denna elegi genomandas, förlänar åt fantasien en ljuf, hemlighetsfull stämning och leder hän emot en ståndpunkt, hvarest sinnet njuter af hvilan i Gud och tycker sig känna någonting af evighetens närhet.

* *
*

Här sluta våra skildringar af Göteborg, den stad, som man gifvit en hel del smickrande binamn, såsom Nordens

Venedig och Nordens Amsterdam, Götalandets pärla, Västerhafvets drottning, millionernas stad o. s. v. Dessa binamn hedra honom alla, och han är stolt öfver dem. Öfverflödiga äro de likväl, då namnet Göteborg har klang i och för sig såsom identiskt med begreppen ordning, välstånd och framåtskridande.

Rättelser och Tillägg.

Sid. 19. Uppgiften att agréen vid Fria Konsternas Akademi, Julia Strömberg skulle vare född i Göteborg, hvilken uppgift hämtats ur en katalog af år 1881, är oriktig. Konstnärinnan är född i Lund, men blef göteborgsbo vid 2 års ålder.

Sid. 26. Brunnsparken. Af en i enskild ägo befintlig under slutet af 1700 talet utförd större oljemålning af stort historiskt intresse erfar man, att den i ofvannämnde plats ännu på 1790 talet kvarstående Järnvågens gamla tvåvånings hufvudbyggnad hade åt nuvarande Fontänplatsen en fasad, som pryddes af fyra väldiga kolonner. Dessa sträckte sig från grunden ända upp till basen för det väldiga kors- och gafveltaket, som var försedt med tre ansenliga fönstergluggar.

Ännu vid samma tid hade Göteborgs tvänne hufvudgator, Norra och Södra Hamngatorna, blott några få trevåningshus, däraf Ostindiska Kompaniets och Niklas Sahlgrens vid förstnämnda och nuvarande Riksbanken samt huset N:o 37 vid sistnämnda gata. Alla de öfriga byggnaderna voro tvåvåningshus, rätt och slätt uppförda, dels af sten, dels af trä, men alla med höga, oftast brutna, frontespisförsedda tegeltak. Af dessa byggnader torde de vid Södra Hamngatan ha till större delen strukit med vid eldsvådorna åren 1792, 1802 och 1804.

Sid. 30. Fürstenbergska huset. Den bågformade fronton, hvarmed huset enligt ritningen till påbyggnaden skulle förses, och som uppgifvits såsom befintlig öfver den öppna loggian, har ej blifvit anbringad.

Sid. 58. »Insigne Gothoburgensis». Denna citerade beteckning för Göteborgs vapen må här åtföljas af det riktiga Insigne Gothoburgense.

Sid. 99. Hagakyrkan. Då vi beklagat bristen på glasmålningar i detta tämpel, torde böra tilläggas, att kyrkan såsom ett bidrag till firandet af sin tjugofemåriga tillvaro af okänd gifvare fått mottaga ett synnerligen vackert och dyrbart, med inbrända glasmålningar försedt korfönster. Dess hufvudparti visar Kristi uppståndelse, och därofvan synas tvänne änglar hållande ett språkband, å hvars ena sida läses: Uppstånden är vår Herre Krist, och å dess andra: Fullbordad är hans verk förvisst. Un-

der hufvudpartiet ser man Kristi grafläggning och därunder ytterligare ett språkband med slutorden af psalmen 115: Dig, heliga Trefaldighet! Dig vare pris i evighet. Underst har fönstret en afbildning af själfva kyrkan. Konstverket förskrifver sig från P. G. Heinesdorffs i Berlin fabrik för kyrkoornamentik.

Till kyrkans tjugofemårsjubileum har henne också förärats en ljuskrona af messing, som fått sin plats i koret, hvarjämte en särdeles vacker brudkrona af förgyldt silfver blifvit henne gifven af tvänne prästdöttrar, fröknarne E. och C. Jungberg.

Bland gåfvor, som på senare tider kommit kyrkan till del, må vidare nämnas en altarduk — ett präktigt paramentarbete — flere dekorativa prydnader, såsom taflor m. m., äfvensom en dyrbar dopskål af silfver, skänkt af enkefru Kaptenskan M. Fröding.

Af **tryckfel** torde särskildt följande böra rättas:

sid.	7,	rad	12	uppifrån	**står**	chanzonettsång,	**läs**:	canzonettsång.
»	30,	»	7	»	»	konfortabla	»	komfortabla.
»	114,	»	21	»	»	Beznelius	»	Benzelius.
»	129,	»	13	»	»	vanns	»	vunnos.
»	143,	»	15	»	»	ortens	»	orters.
»	156,	»	17	»	»	hans	»	sin.
»	157,	»	16	»	»	lärer	»	lära.
»	163,	»	31	»	»	vette	»	vetter.
»	170,	»	37	»	»	franska	»	svenska.
»	204,	»	37	»	»	fal resco	»	al fresco.
»	218,	»	17	»	»	begrafnings-palats.	»	begrafnings-plats.

Register.

Pris 3 kr. 50 öre.